

studii

REVISTĂ DE ISTORIE

DIN SUMAR

CENTENARUL NAȘTERII LUI V. I. LENIN

V. I. LENIN DESPRE COEXISTENȚA PAȘNICĂ ALVINA LAZEA

CRIZELE POLITICE INTERNAȚIONALE DE LA ÎNCEPUTUL
SECOLULUI AL XX-LEA ÎN CADRUL TEORIEI LENINISTE
ASUPRA IMPERIALISMULUI ȘERBAN RĂDULESCU-ZONER

TEZE LENINISTE DESPRE CRIZA ANTEBELICĂ
ELIZA CAMPUS

ASPECTE ALE ÎNCEPUTURILOR PĂTRUNDERII LENINIS-
MULUI ÎN TRANSILVANIA ALEXANDRU PORTEANU

ACTIVITATEA ȘI PERSONALITATEA LUI V. I. LENIN OGLIN-
DITE ÎN ZIARUL „SOCIALISMUL” (1918—1921) ION APOSTOL

STUDII DOCUMENTARE

DISCUȚII

VIATA ȘTIINȚIFICĂ

RECENZII

REVISTA REVISTELOR

ÎNSEMĂRI

TOMUL 23 — 1970

2

ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE A
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. A. OTETEA (*redactor responsabil*); MATEI IONESCU (*redactor responsabil adjunct*); acad. P. CONSTANTINESCU-IAȘI; acad. C. DAICOVICIU; M. BERZA, ȘT. PASCU, membri corespondenți ai Academiei; L. BÁNYAI; MIRON CONSTANTINESCU, AL. ELIAN, M. FIRTESCU-LÎMBOVIȚA, EUGEN STĂNESCU, ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU (*membri*); I. APOSTOL (*secretar de redacție*).

Prețul unui abonament este de 180 de lei.

În țară, abonamentele se primesc la oficiile poștale, factorii poștali și difuzorii voluntari de presă din întreprinderi și instituții. La revue „STUDII”, REVISTĂ DE ISTORIE, parait 6 fois par an.

Le prix d'un abonnement annuel est de ₧ 3.6.0; \$ 8,— ; FF 39,— ; D.M. 32,—

Toute commande à l'étranger sera adressée à Centrala cărții, Oficiul de comerț exterior, Boite postale 134—135, Bucarest, Roumanie, ou à ses représentants à l'étranger.

En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa Comitetului de redacție al revistei „Studii”, revistă de istorie.

Apare de 6 ori pe an.

Adresa redacției B-dul Aviatorilor, nr. 1

București, Tel. 18.95.83

www.dacoromanica.ro

studii

REVISTĂ DE ISTORIE

TOM. 23, 1970 Nr. 2

S U M A R

CENTENARUL NAȘTERII LUI V. I. LENIN

	Pag.
ALVINA LAZEA, V. I. Lenin despre coexistența pașnică	197
ȘERBAN RĂDULESCU-ZONER, Crizele politice internaționale de la începutul secolului al XX-lea în cadrul teoriei leniniste asupra imperialismului . .	215
ELIZA CAMPUS, Teze leniniste despre criza antebelică	235
ALEXANDRU PORȚEANU, Aspecte ale începuturilor pătrunderii leninismului în Transilvania	247
ION APOSTOL, Activitatea și personalitatea lui V. I. Lenin oglindite în ziarul „Socialismul” (1918—1921)	257

FLOREA NEDELCU, Programele mișcării socialiste din România și lupta pentru cucerirea votului universal (1880—1914)	271
PARASCHIVA CÎNCEA, Probleme sociale și evoluția mișcării socialiste române reflectate în presa socialistă franceză, la sfârșitul secolului al XIX-lea . .	285
OLIMPIU MATICHESCU, 1 Mai în anii avântului revoluționar (1919—1921)	297
CONSTANTIN BUȘE: Comerțul exterior al Moldovei prin portul Galați între anii 1856—1861	313

ILIE CORFUS, Dreptul de stăpânire al clăcașilor din Țara Românească asupra pământului defrișat în perioada destrămării feudalismului	341
--	-----

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (STUDII DOCUMENTARE)

Instituții militare medievale (<i>Dan A. Lăzărescu</i>)	363
---	-----

DISCUȚII

Pe marginea lucrării lui P. P. Panaitescu, <i>Introducere la istoria culturii românești (Matei Cazacu)</i>	371
--	-----

VIATA ȘTIINȚIFICĂ

Constituirea Academiei de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România ;
Scrisoarea adresată Comitetului Central al Partidului Comunist Român,

tovarăşului Nicolae Ceauşescu ; Primirea membrilor Prezidiului Academiei la secretarul general al Partidului Comunist Român ; Plenara Secţiei de Istorie şi Arheologie a Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice (*Dan Berindei*) ; Sesiunea consacrată aniversării Centenarului naşterii lui V. I. Lenin de la Uliarovsk ; Răspuns unei recenzii (*N. Stoicescu*) ; Colocviu Napoleon (Paris—Ajaccio, 25—31 octombrie 1969) (*Constantin Şerban*) ; Teze de doctorat 379

RECENZII

- GEORGE EM. MARICA, IOSIF HAJOS, CĂLINA MARE, CONSTANTIN RUSU, *Ideologia generaţiei române de la 1848 din Transilvania*, Edit. politică, Bucureşti, 1968, 333 p. (*Avram Andea*) 397
- * * * *Исторические связи народов СССР и Румынии в XV — начале XVIII в. Документы и материалы в трех томах* (Relaţiile istorice dintre popoarele U.R.S.S. şi România în veacurile XV—începutul celui de-al XVIII-lea. Documente şi materiale în trei volume), tom. II, 1633 — 1673, Москва, Изд. „Наука“, 1968, 445 [— 448] p. (*Paul Cernovodeanu*) 399
- EUGENIO GARIN, *L'età nuova. Ricerche di storia della cultura dal XII al XVI secolo*, Napoli, Morano Editore, 1969, 526 p. (*Alexandru Duflu*). 402

REVISTA REVISTELOR

- „Romanoslavica” (Istorie), vol. XI (1965), 434 p. ; vol. XIII (1966), 384 p. ; vol. XV (1967), 352 p. ; vol. XVI (1968), 465 p. (*Şt. Olteanu*) 409

ÎNSEMŢĂRI

- Istoria României.** — CONSTANTIN C. GIURESCU, *Istoricul oraşului Brăila*, Edit. ştiinţifică, Bucureşti, 1968, 373 p., 60 de figuri în text şi 2 hărţi (*Constantin N. Velichi*) ; M. C. STĂNESCU, Gh. M. Vasilescu, Edit. politică, Bucureşti, 1968, 287 p. (*Apostol Stan*) ; NICOLAE CIACHIR, *România în sud-estul Europei (1848—1886)*, Edit. politică, Bucureşti, 1968, 240 p. (*Valeriu Stan*) ; GRIGORE PLOEŞTEANU şi TRAIAN DUŞA, *O pagină de istorie. Biserica de lemn din Tîrgu-Mureş*, Tîrgu-Mureş, Comitetul de cultură şi artă al municipiului Tîrgu-Mureş, 50 p. (*Marina Lupaş-Vlasiu*). **Istorie universală.** — VRANOUSIS LEANDROS, *Ἱστορικά καὶ τοπογραφικά τοῦ μεσαιωνικοῦ Κάστρου τῶν Ἱωαννίνων* (Aspecte istorice şi topografice ale castrului medieval din Ianina), Atena, 1968, 88 p. + XV planşe (*Gheorghe Cronţ*) ; JACQUES BERTIN, *Sémiologie graphique. Les diagrammes — les réseaux — les cartes*, Edit. Mouton, Paris—La Haye, 1967, 431 p. + pl. (*Paul Cernovodeanu*) ; JEAN IMBERT, *La peine de mort*, Edit. Armand Colin, Paris, 1967, 201 p. (*Tudor Voinea*) ; FRANÇOIS LEBRUN, *Le XVIIe siècle*, Armand Colin, Paris, 1967, 377(—379) p. cu h. (*S. Columbeanu*) 413

V. I. LENIN DESPRE COEXISTENȚA PAȘNICĂ*

DE

ALVINA LAZEA

Lupta pentru menținerea și consolidarea păcii constituie una dintre trăsăturile fundamentale ale epocii contemporane. Desființarea războaielor din viața omenirii, stabilirea relațiilor de prietenie și de fraternitate între toate popoarele lumii este misiunea istorică a socialismului. În lupta pentru atingerea acestui scop măreț, forțele revoluționare, progresiste se călăuzesc, în condițiile noi ale epocii noastre, după învățătura leninistă, se bazează pe principiul coexistenței pașnice elaborat și temeinic argumentat de V.I. Lenin.

Ideologii burgheziei și reformiștii de toate nuanțele, de ieri și de azi, se străduiesc să dovedească că principiul coexistenței pașnice era străin teoriei și practicii leniniste sau că el n-a fost pentru Lenin altceva decât o manevră tactică în condițiile când raportul de forțe pe arena mondială a fost net în favoarea imperialismului. Cu toate că au trebuit să renunțe la teze vădit calomnioase¹, cei mai mulți istorici burghezi contemporani continuă să susțină că Lenin și partidul bolșevic, cel puțin în primii ani după victoria Revoluției din Octombrie, nu erau adepți ai coexistenței pașnice cu țările burgheze, că lupta pentru pace n-a constituit pentru bolșevici altceva decât un mijloc pentru a atrage de partea lor masele largi populare, istovite de război, că din concepția leninistă asupra revoluției socialiste reiese tocmai imposibilitatea relațiilor pașnice dintre țările cu sisteme sociale diferite și că politica externă a guvernului sovietic era îndreptată spre răsturnarea ordinii sociale existente în statele burgheze,

* Dat fiind faptul că articolul de față face parte dintr-o lucrare mai amplă, ne vom ocupa în cele de mai jos numai de aspectul teoretic al problemei.

¹ Ne referim la faimoasele documente false publicate în S.U.A. de către E. Sisson, care au avut o extrem de largă circulație în literatura burgheză mai ales în perioada dintre cele două războaie mondiale (*United States. The German-Bolshevik conspiracy. 1918*), precum și la memoriile lui E. Sisson, *One hundred red days. A Personal Chronicle of the Bolshevik Revolution*, New Haven-London, 1931.

pe calea amestecului în treburile lor interne, pe calea exportului revoluției etc.²

Unii dintre autorii burghezi consideră, cel mult, că abia în anii 1920—1921 ar fi avut loc o cotitură în politica externă a Rusiei Sovietice, care a trecut, din motive de conjunctură, de la țelurile răsturnării pe calea revoluției mondiale a orînduirii capitaliste la politica de coexistență pașnică, la „simbioza pașnică” cu țările capitaliste³.

Foarte puțini la număr sînt acei reprezentanți ai istoriografiei burgheze care recunosc că de la începutul revoluției Republica Sovietică a promovat ferm și consecvent o politică de pace și că tocmai țările capitaliste, recurgînd la intervenția militară armată, au împiedicat realizarea acestei politici⁴.

În istoriografia sovietică, mai ales după Congresul al XX-lea al P.C.U.S., au apărut numeroase lucrări și studii consacrate politicii externe leniniste în primii ani după instaurarea Puterii sovietice. În afară de lucrări cu caracter general, referitoare la istoria relațiilor internaționale sau la politica externă a U.R.S.S., un număr considerabil de monografii și articole se referă direct la principiul coexistenței pașnice, așa cum a fost conceput și aplicat de Lenin. Într-o serie din aceste lucrări sînt analizate premisele, formarea și bazele teoretice ale principiului coexistenței pașnice, precum și concordanța acestuia cu celelalte teze ale învățăturii leniniste (ca, de exemplu, internaționalismul proletar, teoria revoluției socialiste, teoria inevitabilității războaielor în epoca imperialistă ș.a.). În altele, se studiază aplicarea în practică a acestui principiu, lupta lui Lenin pentru stabilirea și dezvoltarea relațiilor politice și economice cu statele capitaliste. În sfîrșit, unii autori și-au consacrat studiile lor demascării concepțiilor greșite ale istoriografiei burgheze contemporane. Publicarea colecției fundamentale de documente referitoare la politica externă a Uniunii Sovietice, precum și a cuvîntărilor și studiilor referitoare la politica externă aparținînd diplomaților de frunte sau altor oameni de stat sovietici (G. V. Cicerin, A. V. Lunaciarski, V. V. Vorovski ș.a.), a sporit considerabil baza de documentare în acest domeniu. Dar contribuția cea mai însemnată la cunoașterea mai aprofundată a ideilor leniniste în problema coexistenței pașnice o aduce, fără îndoială, publicarea *Opereilor complete* ale lui V. I. Lenin. Este îndeajuns să menționăm faptul că, din cele peste o mie de lucrări (în afară de scrisori) care nu au intrat în edițiile

² *The USSR and the Future. An Analysis of the New Program of the CPSU*, Edited by Leonard Schapiro, New York-London, 1963, p. 62; E. H. Carr, *A History of Soviet Russia. The Bolshevik Revolution 1917—1922*, vol. III, London, 1953, p. 9—10; G. F. Kennan, *Soviet Foreign Policy 1917—1941*, New York, 1960, p. 13, 32; F. Schuman, *Russia since 1917. Four Decades of Soviet Politics*, New York, 1957, p. 125; G. Bonnefous, *Histoire politique de la Troisième République*, t. 2, *La Grande Guerre, 1914—1918*, Paris, 1957, p. 353.

³ E. H. Carr, *op. cit.*, p. 274—275; G. F. Kennan, *op. cit.*, p. 32—33; P. Renouvin, *Les crises du XXe siècle*, în „Histoire des relations internationales”, t. VII, Paris, 1957, p. 231; M. Crouzet, *L'époque contemporaine à la recherche d'une civilisation nouvelle*, în „Histoire générale des civilisations”, t. VII, Paris, 1957, p. 233; G. Rauch, *Geschichte des bolschewistischen Russland*, Wiesbaden, 1956, p. 207; G.D.H. Cole, *Communism and Social-Democracy*, London, 1958, p. 580.

⁴ D.F. Fleming, *The Cold War and its Origins, 1917—1960*, vol. I, London, 1961, p. 30—32; F. L. Schuman, *The Cold War. Retrospect and Prospect*, New Orleans, 1962, p. 80; *The USSR after 50 years. Promise and Reality*, Edited by Samuel Hendel and Randolph L. Braham, New York, 1967, p. 206.

precedente ale operelor lui Lenin și din care 140 sînt, în general, publicate pentru prima dată, un număr foarte mare se referă tocmai la diferite aspecte ale politicii externe a primului stat socialist.

Concepția leninistă asupra politicii externe a statului socialist n-a fost ceva rigid, stabilit o dată și pentru totdeauna, ea se forma, se dezvoltă, se verifica pe parcursul grandioaselor transformări sociale, în mijlocul frământărilor fără seamăn, prilejuite de revoluție, de războiul civil și de intervenția statelor capitaliste împotriva tinerei Republici Sovietice. Ideile lui Lenin referitoare la politica externă au fost expuse în nenumărate rînduri, în legătură cu diferite probleme concrete ce se nășteau din viața practică nemijlocită.

Trebuie să ținem seamă și de faptul că, dacă în ceea ce privește principiile politicii externe a proletariatului revoluționar și a partidului său în condițiile dominației burgheze Lenin a putut să se bazeze pe indicațiile lui Marx și Engels, dezvoltîndu-le și aplicîndu-le la condițiile noi, create de epoca imperialistă, în ceea ce privește politica externă a proletariatului victorios, ajuns la putere în urma revoluției socialiste, la Marx și Engels, din motive lesne de înțeles, nu se găsesc decît unele observații generale. Pe de altă parte, este cunoscut că teoria lui Marx și Engels prevedea că victoria revoluției socialiste va avea loc în cîteva sau chiar în majoritatea țărilor dezvoltate din punct de vedere capitalist. În concepția lor, proletariatul victorios, ajuns la putere în țările europene avansate, ar fi trebuit să apere cuceririle revoluției împotriva unei eventuale intervenții militare din partea unor țări reacționare, mai slab dezvoltate din punct de vedere capitalist, cu puternice rămășițe feudale (spre exemplu, Rusia țaristă)⁵. Lenin a trebuit să elaboreze principiile de politică externă a dictaturii proletariatului în cu totul alte condiții, și anume în condițiile victoriei revoluției socialiste într-o singură țară — și încă într-una mai puțin dezvoltată din punct de vedere economic —, precum și în condițiile încercuirii capitaliste, cînd imperialismul putea să încerce să înăbușe — ceea ce a și făcut — revoluția proletară cu mîna armată. Care trebuie să fie politica externă a statului socialist în asemenea condiții — iată întrebarea care i-a stat în fața lui Lenin.

Din ansamblul ideilor leniniste referitoare la această problemă se degajă, cit se poate de clar, două principii fundamentale ale politicii externe a statului socialist: *internaționalismul proletar și coexistența pașnică* ⁶.

Ideologii burghezi consideră incompatibil principiul coexistenței pașnice cu teoria leninistă a revoluției socialiste. În realitate, principiul coexistenței pașnice decurge din această teorie. Încă în anii 1915—1916, Lenin, bazîndu-se pe teoria imperialismului ca ajun al revoluției socialiste

⁵ Cf. Iu. P. Franțev, *В. И. Ленин о мирном сосуществовании государств с различным общественным строем*, în „Ленин и наука”, Moscova, 1960, p. 147—148.

⁶ Menționăm că Lenin a folosit termenul de „conviețuire pașnică”; termenul „coexistență” a fost întrebuintat mai tîrziu, pentru prima dată în iunie 1920 de către G. V. Cicerin (vezi G. V. Cicerin, *Статьи и речи по вопросам международной политики*, Moscova, 1961, p. 145). Dar, întrucît este vorba, în fond, de același conținut și dată fiind utilizarea, unanım acceptată, în limbajul actual a termenului „coexistența pașnică”, noi îl vom folosi în această formă.

și pe legea descoperită de el a dezvoltării inegale a capitalismului în epoca imperialistă, a ajuns la concluzia că revoluția socialistă va învinge la început numai în câteva țări sau chiar într-o singură țară⁷, „celelalte continuând să rămână o anumită perioadă de timp burgheze sau preburgheze”⁸. Din aceasta reiese logic că o țară sau mai multe țări în care va învinge revoluția proletară vor fi nevoite să trăiască inevitabil alături de țări care n-au lichidat încă baza relațiilor capitaliste. Lenin a arătat în repetate rânduri că trecerea de la capitalism la socialism va ocupa o întreagă perioadă istorică, că înlocuirea unei formațiuni social-economice de către alta nu poate să se realizeze într-o clipă și va necesita încă mult timp⁹. În tot cursul acestei perioade, pe măsură ce se vor coace condițiile interne, diferite țări se vor desprinde din sistemul capitalist și vor forma treptat sistemul socialist mondial, până la victoria socialismului în toate țările. Cum se vor desfășura însă raporturile dintre țări cu sisteme sociale diferite: vor putea ele să stabilească relații pașnice sau contradicțiile dintre ele vor genera conflicte militare permanente? Lenin a dat o rezolvare de principiu acestei probleme, pornind de la situația concretă istorică, în funcție de raportul forțelor de clasă și al forțelor politice pe arena internațională. În cele de mai jos vom încerca să urmărim cum s-au cristalizat și s-au dezvoltat ideile leniniste cu privire la *necesitatea* și *posibilitatea* coexistenței pașnice între țări cu orânduirii sociale diferite.

Socialismul, cu înaltul său conținut umanist, propagă desființarea războaielor din viața omenirii. „Idealul nostru este tocmai curmarea războaielor, pacea între popoare, încetarea jafurilor și a violenței...”¹⁰; „dezarmarea este un ideal al socialismului”¹¹, scria Lenin. Politica de pace izvorăște din însăși natura orânduirii socialiste, în care lipsesc antagonisme aducătoare de război. În societatea socialistă nu există clase care să fie interesate în acapararea și jefuirea teritoriilor străine sau care să obțină profituri de pe urma cursei înarmărilor.

În memoriile sale despre Lenin, V. D. Bonci-Bruevici relevă un fapt semnificativ. Când lui Lenin i-a fost prezentat proiectul stemei Republicii Sovietice pe care, printre altele, era desenat și un paloș, Lenin a cerut ca acesta să fie șters imediat din desen, spunând: „Nu avem nevoie de cuceriri. Politica de cuceriri ne este cu totul străină; noi nu atacăm pe nimeni, ci ne apărăm de dușmanii interni și externi; războiul nostru este un război de apărare, iar paloșul nu este emblema noastră”¹².

Totodată, Lenin nu a nutrit nici o iluzie cu privire la atitudinea lumii capitaliste față de revoluția socialistă. El prevedea că la fiecare succes al clasei muncitoare burghezia va răspunde „prin noi și noi încercări de a opune împotrivire, de a răsturna puterea clasei asuprite”¹³, iar țara

⁷ Vezi V. I. Lenin, *Opere complete*, Edit. politică, București, vol. 26, p. 358; vol. 30, p. 135.

⁸ *Ibidem*, vol. 30, p. 135.

⁹ *Ibidem*, vol. 36, p. 470; vol. 37, p. 163; vol. 38, p. 155. „Dacă ea [burghezia — n.n.] — spunea Lenin în noiembrie 1918 — ar reuși acum să se mențină prin măsuri de un fel sau altul, asta ar fi, în orice caz, pentru un timp destul de îndelungat” (vol. 37, p. 163).

¹⁰ *Ibidem*, vol. 26, p. 306.

¹¹ *Ibidem*, vol. 30, p. 153.

¹² V. D. Bonci-Bruevici, *Воспоминания о Ленине*, Moscova, „Nauka”, 1965, p. 273—274.

¹³ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 36, p. 470.

respectivă va fi nevoită să răspundă la aceste încercări printr-un război de apărare, just ¹⁴.

Confruntarea celor două tendințe: atașamentul față de pace al socialismului și agresivitatea imperialismului, va constitui, în concepția lui Lenin, un element caracteristic al perioadei de trecere de la capitalism la socialism pe plan mondial. Ceea ce trebuie însă subliniat este faptul că Lenin nu susținea niciodată că socialismul, pentru a învinge, ar avea nevoie de războaie, nu propaga niciodată ideea răspîndirii socialismului în lume cu ajutorul armelor. Acest lucru s-a văzut cît se poate de limpede în cursul polemicii cu „comuniștii de stînga” în perioada tratativelor pentru încheierea păcii de la Brest-Litovsk.

Chiar din primele zile ale Revoluției din Octombrie, problema politicii externe și a relațiilor internaționale s-a pus în Rusia Sovietică „ca principala problemă la ordinea zilei”¹⁵. Pentru a putea duce propria sa politică externă și pentru a putea hotări independent relațiile sale cu lumea burgheză, tînărul stat socialist a trebuit să rupă toate firele care legau vechea Rusie de țările capitaliste și, mai întîi de toate, să iasă din războiul imperialist ¹⁶. Primul act al Puterii sovietice a fost adoptarea — la 8 noiembrie (26 octombrie) 1917 — a *Decretului asupra păcii*, redactat și citit personal de Lenin. Prin acest decret, guvernul sovietic propunea tuturor beligeranților încheierea imediată a unei păci generale drepte, cu adevărat democratice, fără nici un fel de anexiuni și despăgubiri; respingea în mod categoric din sfera relațiilor internaționale tot ce se baza pe jaf și violență, pe anexarea și cîmpingerea unor teritorii străine, pe subjugarea unor popoare de către celelalte; declara războiul ca „cea mai mare crimă împotriva omenirii” etc. ¹⁷. În „Declarația drepturilor popoarelor din Rusia” (2/15 noiembrie 1917), în Manifestul Consiliului Comisarilor Poporului adresat tuturor oamenilor muncii musulmani din Rusia și din Orient (20 noiembrie/3 decembrie 1917), în declarațiile delegației sovietice la Conferința de pace de la Brest-Litovsk, noul stat al muncitorilor și țăranilor opunea politicii imperialiste de jafuri și războaie politica păcii, colaborării internaționale, a egalității în drepturi, prieteniei dintre popoare, respectării suveranității și independenței statelor mari și mici.

Această politică de pace a primului stat socialist din lume a fost însă zădărnicită de politica puterilor Antantei. Ieșirea din războiul imperialist, ca prima și cea mai importantă sarcină a Republicii Sovietice, putea fi realizată atunci, în condițiile date, numai pe calea încheierii păcii separate cu puterile centrale. În acele împrejurări, cînd țările Antantei și S.U.A. nu răspundeau la apelurile de pace ale guvernului sovietic, cînd Germania a folosit prilejul pentru a prezenta condiții tîlhărești de pace, iar, pe de altă parte, în întreaga Europă creștea valul luptelor revoluționare, îndreptate împotriva războiului imperialist și a guvernelor burgheze responsabile de acest război, în sînul partidului bolșevic s-a dezlănțuit o

¹⁴ *Ibidem*, vol. 30, p. 153.

¹⁵ *Ibidem*, vol. 37, p. 157.

¹⁶ S. M. Maiorov, *Борьба КПСС за осуществление ленинского курса мирного сосуществования государств с различным социальным строем*, în „Вопросы истории КПСС”, 1967, nr. 7, p. 30.

¹⁷ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 35, p. 14.

luptă aprigă între adepții lui Lenin și reprezentanții așa-numiților „comuniști de stînga”.

Esența acestei lupte poate fi rezumată la următoarele probleme : 1) sînt, în general, posibile orice fel de relații între puterea muncitorească și guvernele imperialiste ? 2) sînt compatibile aceste relații cu obligațiile internaționaliste ale proletariatului ? În cazul că stabilirea relațiilor dintre Republica Sovietică și statele burgheze este admisibilă, atunci cum se poate împăca acest lucru cu sarcina sprijinirii luptei revoluționare a proletariatului din alte țări ? În caz că nu, atunci cum va putea exista Republica Sovietică în încercuirea capitalistă : să poarte un război revoluționar permanent împotriva statelor burgheze pînă la victoria revoluției mondiale sau să caute o altă ieșire ?¹⁸.

„Comuniștii de stînga”, amețiți de primele succese ale Puterii sovietice și de frazeologia revoluționară, supraapreciind amploarea evenimentelor revoluționare în Europa occidentală și neținînd seama de greutatea reală care au stat în calea revoluției de acolo, propagau ideea „stimulării” revoluției în alte țări pe calea „războiului revoluționar imediat” al statului sovietic împotriva statelor capitaliste.

Neîncercători în posibilitatea construirii socialismului într-o singură țară, „comuniștii de stînga” priveau revoluția rusă numai ca o primă fază a revoluției socialiste mondiale, afirmînd că fără victoria acesteia din urmă Puterea sovietică nu se va putea menține¹⁹. Desigur, din această poziție capitulantă reieșea, în mod logic, dorința de a provoca cu orice preț revoluția în țările occidentale. „Comuniștii de stînga” susțineau „imposibilitatea obiectivă” a păcii între Republica Sovietică și statele burgheze, se ridicau împotriva oricăror compromisuri între Puterea sovietică și țările capitaliste. Astfel la cel de-al VII-lea Congres al P.C. (b) din Rusia (6—8 martie 1918) un exponent al lor declara că în nici un caz „nu poate exista conviețuirea pașnică între noi, între Republica Sovietică și capitalul internațional”²⁰, iar un alt reprezentant al „comuniștilor de stînga” susținea că Republica Sovietică „nu poate încheia pace cu statele burgheze nici semna tratatul de pace cu acestea”²¹.

Semnarea păcii, după părerea „comuniștilor de stînga”, ar fi subordonat statul proletar lumii imperialiste, ar fi subminat însemnătatea și rolul internațional al Puterii sovietice și al revoluției ruse²². Cînd li se arăta că prelungirea războiului în condițiile inegale pentru tinăra republică proletară ar putea duce la pieirea Puterii sovietice, „comuniștii de stînga” mergeau pînă la teoria absurdă a acceptării „sacrificiului național”, în speranța că înfringerea revoluției ruse va trezi revoluția mondială²³.

¹⁸ A. O. Ciubarian, *В. И. Ленин и некоторые вопросы советской внешней политики*, în „Новая и новейшая история”, 1967, nr. 5, p. 62—63.

¹⁹ Vezi Iu. A. Krasin, *Ленин, революция, современность. Проблемы ленинской теории социалистической революции*, Moscova, „Nauka”, 1967, p. 383—384.

²⁰ Cf. A. O. Ciubarian, *Брестский мир*, Moscova, „Nauka”, 1964, p. 215.

²¹ Cf. K. I. Varlamov și N. A. Slamihin, *Разоблачение В. И. Лениным теории и тактики левых коммунистов (ноябрь 1917—1918 гг.)*, Moscova, „Misl”, 1964, p. 46. Vezi, de asemenea, V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 35, p. 416 ; vol. 36, p. 21.

²² Vezi V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 35, p. 256—257, 414 ; vol. 36, p. 31, 35, 114.

²³ Cf. A. O. Ciubarian, *В. И. Ленин и некоторые вопросы...*, p. 64 ; vezi și V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 35, p. 414.

Punctul de vedere stingist „nici un fel de compromisuri” cu statele burgheze era sprijinit și de Troțki. El afirma că construirea socialismului, în limitele naționale ale unei singure țări, ar fi dus inevitabil „la politica colaboraționistă cu burghezia străină pentru a preîntîmpina intervenția” și, ca să evite acest lucru, propunea declararea unui război revoluționar permanent împotriva burgheziei internaționale, rezolvarea contradicțiilor dintre țara sovietică și lumea capitalistă pe cîmpul de luptă, cu mijloace militare ²⁴.

Lenin a desfășurat o luptă vehementă și neînduplecată împotriva acestor idei. „Din punctul de vedere al celor care emit asemenea păreri — spunea el —, o republică socialistă înconjurată de puteri imperialiste n-ar putea să încheie nici un fel de tratate economice, n-ar putea să existe decît dacă s-ar instala în lună” ²⁵.

Desigur, Lenin n-a fost mai puțin internaționalist decît „comuniștii de stînga”. Ca marxist și revoluționar, el nu numai că a crezut în inevitabilitatea instaurării socialismului în lume, dar a dorit acest lucru din tot sufletul. „Internaționalism în fapt — pentru Lenin — înseamnă un singur lucru : munca plină de abnegație în vederea dezvoltării mișcării revoluționare și a luptei revoluționare în propria țară, sprijinirea (prin propagandă, simpatie, ajutor material) a *aceleiași lupte*, a *aceleiași linii* și *numai a acesteia* în toate țările fără excepție” ²⁶.

Este cunoscut faptul că Lenin și partidul bolșevic se așteptau în anii 1917—1918 la izbucnirea revoluției socialiste în țările Europei occidentale ²⁷. Dintr-o serie de cauze obiective și subiective, mișcarea revoluționară din Europa în urma primului război mondial n-a dus la victoria revoluției socialiste. Evenimentele revoluționare din anii 1917—1923, mai ales revoluțiile din Germania și Ungaria, arată totuși cît de aproape era această victorie. Lenin și partidul bolșevic se bucurau de orice succes al proletariatului european, ei considerau de datoria lor să acorde sprijinul politic, diplomatic și material revoluțiilor care au izbucnit deja într-o țară sau în alta.

Într-o scrisoare adresată lui I. M. Sverdlov la 1 octombrie 1918, după primirea primelor știri care prevesteau izbucnirea revoluției în Germania, Lenin scria : „Sîntem cu toții gata să ne dăm viața pentru a-i ajuta pe muncitorii germani să ducă înainte revoluția care a început în țara lor” ²⁸ și propunea să se adopte imediat o serie de măsuri în vederea pregătirii alianței frățesti, ajutorului militar și a pîinii pentru oamenii muncii germani ²⁹. În cazul acesta nu era vorba despre „exportul revoluției”, ci despre sprijinul acordat altor popoare pe baza principiului solidarității proletare.

²⁴ Cf. Iu. A. Krasin, *op. cit.*, p. 524—525.

²⁵ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 35, p. 416.

²⁶ *Ibidem*, vol. 31, p. 172.

²⁷ *Ibidem*, vol. 35, p. 63, 255 ; vol. 36, p. 564 ; vol. 37, p. 435 ; vol. 39, p. 394. Mai amănunțit asupra evoluției ideilor lui Lenin cu privire la revoluția mondială, vezi Iu. A. Krasin, *op. cit.*, p. 380—393.

²⁸ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 50, p. 200.

²⁹ *Ibidem*. În memoriile sale, N. K. Krupskaja numește zilele revoluției din noiembrie în Germania ca „unele din cele mai fericite în viața lui Ilici” (N. K. Krupskaja, *Воспоминания о Ленине*, Moscova, 1957, p. 395).

Important este faptul că Lenin s-a ridicat cu hotărâre împotriva teoriei provocării revoluțiilor din afară ca fiind „în totală contradicție cu marxismul, care întotdeauna a negat « stimularea » revoluțiilor, acestea dezvoltându-se pe măsură ce se ascut și se coc contradicțiile de clasă care dau naștere revoluțiilor”³⁰. „Ar fi fost, desigur, « mai plăcut » — scria el — dacă printr-un simplu război am fi putut răsturna atât pe Wilhelm, cât și pe Wilson. Dar asta e o aiureală. Nu-i putem răsturna printr-un război extern”³¹.

Lenin avertiza că procesul dezvoltării revoluției socialiste în Europa este extrem de complicat, că este imposibil de a stabili termenele precise ale victoriei sale³². „Revoluțiile — arăta el — nu se fac la comandă; nu se fixează pentru o dată sau alta, ci se maturizează în procesul dezvoltării istorice și izbucnesc într-un moment care este determinat de un întreg complex de cauze interne și externe”³³. De aceea, după părerea lui, ar fi o greșeală de neiertat dacă guvernul sovietic și-ar baza tactica pe așteptarea revoluției socialiste în Europa într-un termen scurt³⁴. Dar atâta timp cât revoluția socialistă internațională nu va învinge imperialismul internațional, „este de datoria directă a socialiștilor, care au ieșit învingători într-o singură țară (deosebit de înapoiată), să nu primească lupta cu niște giganți ai imperialismului, să evite orice bătălie, să aștepte pînă ce încăierarea dintre imperialiști va face ca ei să slăbească și mai mult și va apropia și mai mult revoluția în celelalte țări”³⁵.

Datoria internațională istorică a proletariatului rus consta, după Lenin, nu în transformarea Republicii Sovietice într-un cap de pod pentru pornirea „războiului revoluționar”, ci în organizarea construirii socialismului în propria țară, în exercitarea influenței asupra maselor populare de peste hotare, oferindu-i un exemplu de viață mai bună, mai dreaptă și mai demnă de om. „Noi nu putem decreta revoluția, dar putem s-o înlesnim”³⁶, scria el, avînd însă în vedere munca de propagandă și agitație, organizarea fraternizării pe fronturi, munca printre internaționaliștii aflați în Rusia, politica justă în problema națională, acțiunea forței de atracție a succeselor obținute în domeniul economic, social, cultural etc.

Totodată, Lenin considera construirea socialismului în Rusia ca un factor de importanță internațională nu numai sub aspectul influenței exemplului chemat să dovedească superioritatea socialismului asupra capitalismului, ci și sub aspectul creării unei baze materiale, a unui punct de sprijin pentru lupta antiimperialistă a popoarelor din întreaga lume. Pentru obținerea acestui obiectiv major, politica externă a statului socialist trebuie, în concepția lui Lenin, să fie îndreptată spre crearea și asigurarea celor mai prielnice condiții internaționale pentru desfășurarea construcției pașnice a noii orînduiri sociale³⁷. „... Din momentul în care guvernul socialist a obținut victoria în una dintre țări, problemele trebuie rezol-

³⁰ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 35, p. 417.

³¹ *Ibidem*, vol. 37, p. 111.

³² *Ibidem*, vol. 35, p. 255; vol. 39, p. 394.

³³ *Ibidem*, vol. 36, p. 564.

³⁴ *Ibidem*, vol. 35, p. 255.

³⁵ *Ibidem*, vol. 36, p. 301.

³⁶ *Ibidem*, vol. 35, p. 64.

³⁷ Iu. P. Franțev, *op. cit.*, p. 149; S. M. Maiorov, *op. cit.*, p. 28.

vate... exclusiv din punctul de vedere al celor mai favorabile condiții pentru dezvoltarea și consolidarea revoluției socialiste care a început”³⁸.

Date fiind toate acestea, Lenin a respins cu vehemență teoria „sacrificiului național” propagată de „comuniștii de stînga”. Pentru a ajuta cu adevărat dezvoltarea procesului revoluționar internațional, Puterea sovietică avea datoria nu să se sacrifice, ci să se întărească, să-și păstreze independența, să consolideze și să dezvolte cuceririle revoluției³⁹. „...În momentul de față — scria el — nu există și nu poate exista o lovitură mai grea dată cauzei socialismului decît prăbușirea Puterii sovietice în Rusia”⁴⁰. Pînă cînd alte detașamente ale proletariatului vor veni în ajutorul Rusiei Sovietice, pînă cînd i se vor alătura alte țări, sarcina majoră a comuniștilor și muncitorilor ruși este să apere și să păstreze „această forță a socialismului, această făclie socialistă, acest izvor al socialismului, care exercită o înrîurire activă asupra lumii întregi...”⁴¹. În acest sens aprecia Lenin că menținerea Republicii Sovietice este „mai presus de orice, atît pentru noi, cît și din punctul de vedere socialist internațional”⁴².

Prin crearea condițiilor celor mai favorabile pentru consolidarea și dezvoltarea cuceririlor revoluției, Lenin înțelegea statornicirea și întărirea coexistenței pașnice cu toate țările. În condițiile de pace, socialismul are incomparabil mai multe posibilități pentru a-și dovedi superioritatea sa asupra capitalismului. Totodată, arăta Lenin, politica îndreptată spre asigurarea și întărirea păcii corespunde atît intereselor proletariatului din țara unde a învins revoluția, favorizînd construirea unei noi societăți, cît și intereselor tuturor celorlalte popoare, tuturor oamenilor muncii. Venind în întîmpinarea năzuințelor naturale ale tuturor popoarelor pentru viață și muncă pașnică, politica de pace promovată de guvernul sovietic va duce, după părerea lui Lenin, la „creșterea de o sută de ori a forței propagandistice a revoluției noastre”⁴³.

Din cele de mai sus reiese cît se poate de clar că deja în primele luni după victoria Revoluției din Octombrie, în anii 1917—1918, Lenin a apărut în fața opoziției stîngiste din sînul partidului și a fundamentat din punct de vedere teoretic *necesitatea* coexistenței pașnice dintre țările cu sisteme sociale diferite. Semnarea și ratificarea tratatului de pace de la Brest-Litovsk constituie în acest sens prima victorie a politicii leniniste de pace. De acum înainte problema se punea astfel : care sînt *posibilitățile* reale pentru asigurarea relațiilor de pace-trainică cu țările capitaliste?

Ideile lui Lenin în această privință se întemeiau pe lupta celor două tendințe generale care au început să acționeze în relațiile internaționale după victoria Revoluției din Octombrie și după scindarea lumii în două sisteme social-economice opuse : lupta pentru pace a socialismului și a tuturor forțelor democratice, progresiste din lume, inclusiv păturile pacifiste ale burgheziei, pe de o parte, și agresivitatea imperialismului, pe de altă parte.

³⁸ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 35, p. 257.

³⁹ Vezi *ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*, vol. 35, p. 406.

⁴¹ *Ibidem*, vol. 37, p. 16.

⁴² *Ibidem*, vol. 35, p. 264.

⁴³ *Ibidem*, p. 200.

Lenin arăta că, deși din partea statului proletar va fi făcut tot posibilul pentru menținerea și consolidarea păcii, munca pașnică a poporului sovietic poate fi în orice clipă întreruptă de războiul impus din afară, că burghezia internațională va căuta să profite de orice posibilitate ce i se va oferi pentru a răsturna Puterea sovietică pe calea armelor, pentru a stinge făclia socialismului aprinsă în Rusia Sovietică⁴⁴. Într-adevăr, răgazul obținut de tinăra republică socialistă în urma încheierii păcii de la Brest-Litovsk și a ieșirii din războiul imperialist a fost la scurt timp întrerupt de începerea războiului civil cu sprijinul direct, militar și financiar, al Antantei și de intervenția militară străină la care au luat parte 14 state capitaliste. Oamenii muncii sovietici au ieșit victorioși din această grea încercare. Cu toate acestea, Lenin prevenea: „Acum am dezvățat o serie întreagă de țări puternice să mai pornească războiul împotriva noastră, dar nu putem garanta că pentru mult timp. Trebuie să ne așteptăm ca, la cea mai mică schimbare a situației, rechinii imperialiști să pornească din nou împotriva noastră. Trebuie să fim pregătiți pentru o asemenea eventualitate”⁴⁵. Pentru a sili pe imperialiști să renunțe la planurile lor agresive, pentru a-i sili să accepte calea tratativilor și a colaborării economice și culturale, după părerea lui Lenin, nu exista o altă cale decât întărirea neîncetată a potențialului economic și militar al statului sovietic, creșterea puterii lui de apărare⁴⁶.

Totodată Lenin arăta că, în afara creșterii puterii statului socialist, există o serie întreagă de factori care zădărnicesc acțiunile agresive ale imperialismului împotriva acestuia, care slăbesc forțele adversarilor păcii și nu-i lasă să se unească. Dintre aceștia, el scotea în evidență: contradicțiile dintre diferitele țări imperialiste; lupta de clasă în țările capitaliste avansate, solidaritatea oamenilor muncii din întreaga lume cu primul stat socialist; lupta de eliberare națională a popoarelor din colonii și semicolonii; legile dezvoltării pieței economice mondiale ș.a.

Tocmai acești factori, alături de lupta plină de abnegație a poporului sovietic, au determinat, după convingerea lui Lenin, victoria Republicii Sovietice în războiul civil și cucerirea unei noi perioade de pace pentru desfășurarea construirii socialismului. În procesul acestei lupte, Republica Sovietică, arată Lenin, a cucerit „dreptulla o existență de sine stătătoare”⁴⁷. Lenin apreciază că, în urma victoriei obținute împotriva intervenției străine, Rusia Sovietică are de-a face „nu numai cu un răgaz, dar cu o perioadă nouă, în care au fost dobândite posibilități temeinice pentru existența noastră internațională într-o rețea de state capitaliste”⁴⁸. În iunie 1921, la cel de-al III-lea Congres al Internaționalei Comuniste, Lenin caracteriza specificul acestei perioade ca „un echilibru, e drept, cât se poate de șubred, cât se poate de instabil, dar totuși un echilibru”, care permite republicii socialiste să existe în încercuirea capitalistă⁴⁹. Mai târziu, la cel de-al IX-lea Congres general al Sovietelor din Rusia (23 decembrie 1921), răspunzând la întrebarea dacă se poate concepe în

⁴⁴ Vezi *ibidem*, vol. 38, p. 139 și vol. 42, p. 105.

⁴⁵ *Ibidem*, vol. 42, p. 141.

⁴⁶ *Ibidem*, vol. 44, p. 303–304.

⁴⁷ *Ibidem*, vol. 42, p. 22.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 23.

⁴⁹ *Ibidem*, vol. 44, p. 4.

general ca o republică socialistă să existe în condițiile încercuirii capitaliste, Lenin spunea că acest lucru „este posibil atît sub raport politic, cît și sub raport militar, e un lucru dovedit, e un fapt cert”⁵⁰.

O astfel de situație, a explicat Lenin în mai multe rînduri, a putut să apară nu pentru că Rusia Sovietică a fost mai puternică din punct de vedere militar decît întreaga lume imperialistă care a pornit o cruciadă împotriva ei, ci pentru că interesele puterilor imperialiste erau dezbinat, pentru că pacea de la Versailles a ascuțit și mai mult contradicțiile economice și politice dintre țările capitaliste⁵¹. „Ne-am putut menține și am fost în stare să învingem alianța, extrem de puternică, a statelor Antantei — scria Lenin — ... numai datorită faptului că între aceste state nu există nici un fel de unitate. Am putut să învingem pînă acum numai mulțumită profundelor disensiuni dintre puterile imperialiste”⁵². În această ordine de idei, Lenin a analizat temeinic și a prevăzut în mare parte evoluția viitoare a contradicțiilor existente între Antantă și țările învinse, mai ales Germania⁵³, între S.U.A. și Japonia⁵⁴, între S.U.A. și celelalte puteri imperialiste⁵⁵, între Anglia și Franța⁵⁶, între marile puteri imperialiste și țările mici create în urma aplicării principiului leninist de autodeterminare națională (Polonia, Finlanda ș.a.)⁵⁷. Lenin arăta că, pentru a prelungi cît se poate mai mult perioada de construcție pașnică, pentru a evita un nou război, statul socialist trebuie să știe să se folosească și pe viitor de divergențele care există între adversari⁵⁸, dar ținînd cont numai de divergențele esențiale, care se explică prin cauze economice profunde : „Dacă vom căuta să ne folosim de divergențele mărunte, ocazionale — prevenea Lenin —, vom ajunge în situația unor politicieni mărunți și a unor diplomați de duzină. Dar în felul acesta nu vom putea obține rezultate importante”⁵⁹.

Un alt factor care explică, după Lenin, stabilirea unui echilibru, chiar și șubred, între cele două sisteme diferite era ascuțirea contradicțiilor de clasă în țările capitaliste, lupta proletariatului european în sprijinul Puterii sovietice⁶⁰ : „Imediat ce burghezia internațională ridică mîna împotriva noastră — scria Lenin —, propriii ei muncitori o apucă de braț”⁶¹. Dacă imperialiștii n-au reușit să realizeze planul sugrumării directe și imediate a Rusiei Sovietice, acest lucru se datorește în mare măsură, în primul rînd, procesului de descompunere internă care a avut loc în toate țările Antantei, iar, în al doilea rînd, imposibilității de a folosi propriile lor trupe împotriva poporului revoluționar rus⁶².

⁵⁰ *Ibidem*, p. 304.

⁵¹ *Ibidem*, vol. 37, p. 161, 472 ; vol. 41, p. 350 ; vol. 42, p. 23, 60, 108 — 109.

⁵² *Ibidem*, vol. 42, p. 98.

⁵³ *Vezi ibidem*, vol. 42, p. 68, 108 — 109.

⁵⁴ *Ibidem*, vol. 37, p. 472 ; vol. 42, p. 60, 67 ; vol. 45, p. 186. Este remarcabil spiritul de pre-viziune al lui Lenin care încă atunci vorbea despre inevitabilitatea în viitor a unui război între S.U.A. și Japonia.

⁵⁵ *Ibidem*, vol. 41, p. 226 — 227 ; vol. 37, p. 472 ; vol. 42, p. 67.

⁵⁶ *Ibidem*, vol. 37, p. 472 ; vol. 41, p. 114, 226, 350.

⁵⁷ *Ibidem*, vol. 39, p. 402 — 403 ; vol. 41, p. 350.

⁵⁸ *Ibidem*, vol. 37, p. 56 ; vol. 42, p. 60 — 62, 67, 98, 109.

⁵⁹ *Ibidem*, vol. 42, p. 60.

⁶⁰ *Ibidem*, vol. 41, p. 355 — 356 ; vol. 42, p. 4, 21, 59.

⁶¹ *Ibidem*, vol. 41, p. 329.

⁶² *Ibidem*, vol. 39, p. 403 ; vol. 42, p. 22.

Analizînd în mod lucid experiența primilor ani ai revoluției, Lenin ajunge la concluzia că încrederea bolșevicilor în proletariatul internațional, în linii generale, a fost justă. Cu toate că speranțele în izbucnirea revoluției socialiste în Europa nu s-au adeverit, Puterea sovietică a primit totuși un ajutor direct și indirect din partea oamenilor muncii din diferite țări. Acest ajutor a fost acordat sub mai multe forme. Mii de internaționaliști, printre care și cei din România, au participat nemijlocit la revoluție și la luptele împotriva albgardiștilor. Pătrunderea ideilor bolșevicilor printre soldații trupelor intervenționiste a făcut imposibilă folosirea lor îndelungată în Rusia. Imperialiștii Antantei nu numai că n-au putut lărgi, din această cauză, amploarea intervenției, dar s-au văzut nevoiți să-și recheme mai repede trupele. Forțele revoluționare din Europa și din S.U.A. au făcut multe pentru a îngreua transportul armelor destinate trupelor contrarevoluționare. În sfîrșit, printre cele mai eficace forme de ajutor au fost acțiunile de masă, cuprinzînd păturile cele mai largi ale opiniei publice, împotriva intervenției⁶³.

Alături de celelalte detașamente ale mișcării revoluționare internaționale, acțiunile revoluționare ale poporului român în sprijinul proletariatului rus au adus o contribuție importantă în zădărnicierea planurilor imperialiste îndreptate împotriva Rusiei Sovietice.

Toate acestea i-au permis lui Lenin să spună că, dacă oamenii muncii din țările capitaliste nu au putut să ajute Rusia Sovietică într-un mod radical, „ei ne-au sprijinit pe jumătate, întrucît au redus forța brațului care s-a ridicat împotriva noastră...”⁶⁴. Lenin nu minimaliza cîtuși de puțin rolul acestui ajutor: „Dacă prezicerile noastre nu s-au împlinit atît de simplu, de repede și de direct, ele s-au împlinit totuși în măsura în care am obținut ceea ce era principal, căci principalul lucru, pentru noi, era să menținem posibilitatea de existență a puterii proletare și a Republicii Sovietice, chiar în cazul unei întîrzieri a revoluției socialiste mondiale”⁶⁵.

Lenin considera această solidaritate a oamenilor muncii din toate țările ca un reazem real pe care trebuie să se sprijine politica de menținere și salvagardare a păcii a statului sovietic⁶⁶.

În sfîrșit, Revoluția din Octombrie a provocat o adîncă spărtură în sistemul colonialist mondial. Eliberînd popoarele din regiunile periferice ale Rusiei și din țările limitrofe de exploatarea colonială sau semicolonială din partea țarismului și a imperialismului rus, iar pe de altă parte, punînd capăt dependenței popoarelor din Rusia față de capitalul financiar internațional, ea a dat o dublă lovitură sistemului colonialist și a trezit la luptă popoarele din Orient și în general din toate țările coloniale⁶⁷. Exemplul Rusiei, precum și politica externă leninistă față de popoarele subjugate — condamnarea deplină și fără echivoc a politicii coloniale a puterilor imperialiste, publicarea acordurilor imperialiste secrete, anularea tuturor tratatelor inegale impuse țărilor Orientului de către Rusia țaristă,

⁶³ Іu. А. Полеаков, *Некоторые вопросы гражданской войны в СССР*, în „Вопросы истории”, 1968, nr. 1, p. 106.

⁶⁴ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 42, p. 25.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 21.

⁶⁶ *Vezi ibidem*, vol. 44, p. 297.

⁶⁷ Іu. А. Красин, *op. cit.*, p. 390.

promovarea principiului egalității în drepturi, al respectului reciproc și al prieteniei față de popoarele din aceste țări, sprijinul moral și material acordat mișcărilor de eliberare națională⁶⁸ — au provocat deja în primii ani după revoluție un puternic val de mișcări antiimperialiste în China, India, Coreea, Indonezia, Iran, Turcia, Afganistan.

„Puterile imperialiste — scria Lenin — domină întreaga lume, dar în același timp vedem că ele reprezintă doar o infimă parte din populația globului pămîntesc. Și faptul că a apărut o țară care de trei ani opune rezistență imperialismului mondial a schimbat considerabil situația internațională în întreaga lume”⁶⁹.

Crearea condițiilor favorabile pentru dezvoltarea luptei de eliberare națională și înscrierea acestei lupte pe făgașul procesului revoluționar antiimperialist au pus sub amenințare spatele frontului imperialismului. Acesta a fost încă un factor care, alături de ceilalți doi, a lipsit imperialismul de posibilitatea de manevrare, a creat greutăți în ceea ce privește înfăptuirea în practică a planurilor lui agresive îndreptate împotriva statului sovietic⁷⁰.

Dezvoltarea procesului revoluționar mondial, schimbarea raportului de forțe pe arena mondială, întărirea și lărgirea pozițiilor socialismului în lume puteau, după aprecierea lui Lenin, să ducă la o astfel de situație care să permită menținerea coexistenței pașnice în tot cursul perioadei cît vor exista cele două sisteme sociale diferite⁷¹.

Lenin atribuia o mare importanță rolului pe care îl pot juca relațiile economice în statornicirea unui climat propice coexistenței pașnice. „Există o forță — arăta el — mai puternică decît dorința, voința și hotărîrea oricăruia dintre guvernele sau clasele ostile nouă; această forță o constituie relațiile economice mondiale generale, care le silesc [pe statele capitaliste] să pășească pe această cale a stabilirii de legături cu noi”⁷².

Pentru Lenin, coexistența pașnică nu se limita numai la absența războiului, ci presupunea în mod necesar stabilirea și dezvoltarea relațiilor diplomatice, politice, economice și culturale cu toate țările, indiferent de orînduirea lor internă. Deja în raportul cu privire la *Decretul asupra păcii*, în prima zi după victoria Revoluției din Octombrie, Lenin sublinia, referindu-se la tratatele și acordurile care au existat între Rusia și alte țări: „Noi respingem toate punctele privitoare la jafuri și la acte de violență, dar vom accepta bucuros toate clauzele referitoare la relații de bună vecinătate și la acorduri economice; aceste clauze nu le putem respinge”⁷³.

După terminarea războiului civil, sarcina principală pe care o punea Lenin în fața politicii externe sovietice a fost transformarea răgazului

⁶⁸ *Документы внешней политики СССР*, Moscova, 1957—1963, vol. I, p. 34—35; vol. II, p. 222; vol. III, p. 667, 675; G. V. Cicerin, *op. cit.*, p. 58—59; A. N. Heifeț, *Ленин — великий друг народов Востока*, Moscova, 1960, p. 13—16.

⁶⁹ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 42, p. 24. Este suficient să menționăm faptul că, dacă în 1919 din fiecare zece locuitori ai globului șapte trăiau în colonii și semicolonii, iar teritoriul acestora reprezenta 75 % din uscat, astăzi teritoriul coloniilor ocupă numai circa 4 % din uscat, iar populația lor reprezintă numai 2 % din întreaga populație a lumii.

⁷⁰ *Ibidem*, vol. 39, p. 323; vol. 41, p. 165—166; vol. 44, p. 38.

⁷¹ *Ibidem*, vol. 45, p. 207; Iu. A. Krasin, *op. cit.*, p. 476.

⁷² V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 44, p. 308.

⁷³ *Ibidem*, vol. 35, p. 20.

cucerit într-o pace trainică, scoaterea țării din starea izolării internaționale și lichidarea blocadei economice, stabilirea relațiilor comerciale și diplomatice cu un număr cât mai mare de țări. Lenin a indicat premisele obiective pentru realizarea acestui scop. Date fiind greutatea serioasă în refacerea funcționării normale a pieței economice mondiale, cercuri largi ale burgheziei au început să manifeste interes pentru restabilirea și dezvoltarea relațiilor comerciale cu Rusia Sovietică. Pe de altă parte, sarcina principală, națională și internațională, a proletariatului rus — construirea societății socialiste — putea fi mai repede și mai bine realizată cu concursul capitalului străin, prin obținerea în schimbul materiilor prime a mașinilor necesare industrializării țării.

G. V. Cicerin, bazându-se pe indicațiile directe ale lui Lenin — care a participat în modul cel mai activ la pregătirea materialelor pentru conferința internațională de la Genova —, a declarat în numele guvernului sovietic la prima ședință plenară a conferinței: „Rămânând la punctul de vedere al principiilor comuniste, delegația rusă recunoaște că în epoca actuală istorică, care face posibilă existența paralelă a orinduirii sociale vechi și a celei noi, în curs de naștere, colaborarea economică între statele care reprezintă aceste două sisteme de proprietate este imperios necesară pentru refacerea economică generală”⁷⁴.

Aplicarea în viață a principiilor coexistenței pașnice în domeniul relațiilor internaționale — în sensul renunțării la forță, al rezolvării tuturor problemelor litigioase pe calea tratatelor, al neamestecului în treburile interne ale altor țări, al respectării suveranității naționale, de stat, și a integrității teritoriale — nu înseamnă abandonarea luptei împotriva imperialismului, nu înseamnă o acceptare a acestuia din urmă.

Sfera de acțiune a principiului coexistenței pașnice nu poate fi extinsă, în concepția lui Lenin, asupra relațiilor dintre asupriți și asupritori, colonialiști și victimele asupririi coloniale și, în sfârșit, asupra domeniului ideologic. Lenin înțelegea coexistența pașnică ca o formă specifică a luptei de clasă pe arena internațională⁷⁵, ca o „stare provizorie atîta timp cît întreaga lume n-a trecut încă de la proprietatea privată și de la haosul economic și războaiele generate de ea la o formă mai înaltă de proprietate...”⁷⁶.

Pentru Lenin, ideologia socialistă și ideologia burgheză sînt incompatibile⁷⁷. El nu admitea în problemele ideologice nici un fel de compromisuri, nici un fel de concesii. Coexistența pașnică dintre sistemul socialist și sistemul capitalist nu înseamnă, după el, împăcarea ideologiilor diametral opuse, nu înseamnă încetarea luptei ideologice: „...Trebuie să fim intransigenți și neînduplecați — sublinia Lenin — în problemele fundamentale, esențiale, aceleași pentru toate națiunile, în problemele luptei prole-

⁷⁴ G. V. Cicerin, *op. cit.*, p. 208.

⁷⁵ Iu A. Krasin, *op. cit.*, p. 489—497; S. M. Maiorov, *op. cit.*, p. 28—29; V. G. Truhanovski, *Принцип мирного сосуществования и его буржуазные критики*, în „Вопросы истории”, 1963, nr. 7, p. 70; M. I. Truș, *Внешинополитическая деятельность В. И. Ленина. День за днем. 1917—1920*, Moscova, ИМО, 1963, p. 46.

⁷⁶ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 45, p. 207.

⁷⁷ *Ibidem*, vol. 6, p. 40.

tare, în problemele dictaturii proletare, ale neadmiterii politicii de înțelegere cu burghezia...⁷⁸.

La fel și în relațiile economice, Lenin a văzut o formă specifică de luptă dintre cele două sisteme de proprietate diferite. Astfel, de exemplu, pînă și acordarea concesiunilor economice în Rusia unor firme străine era apreciată de el ca „o continuare a războiului pe tărîm economic”⁷⁹, ca „o continuare a războiului sub altă formă și cu alte mijloace”⁸⁰.

În acest sens, Lenin fundamentează ideea întrecerii economice între socialism și capitalism. Analizînd ce anume determină victoria unei noi orînduiri sociale în istoria omenirii, Lenin formulează o „remarcabilă lege sociologică”⁸¹: „Productivitatea muncii este, în ultimă analiză, factorul cel mai important, cel mai de seamă al victoriei noii orînduiri sociale. Capitalismul a creat o productivitate a muncii pe care n-a cunoscut-o feudalismul. Capitalismul poate fi și va fi definitiv învins prin aceea că socialismul creează o nouă și mult mai înaltă productivitate a muncii. Este o operă extrem de anevoioasă și foarte îndelungată, dar ea a fost începută, și aceasta este esențialul”⁸².

Lenin a fost convins că succesele obținute în construirea socialismului vor atrage de partea acestuia milioane de noi adepți pe toate continentele, că aceste succese vor constitui pentru masele populare din țările capitaliste un exemplu demn de imitat în lupta revoluționară împotriva vechii orînduiri. În mai 1921, arătînd încă o dată însemnătatea istorico-mondială a dezvoltării economiei în statul sovietic, el sublinia: „În momentul de față, principala noastră înîruiere asupra revoluției internaționale o exercităm prin politica noastră economică... În acest domeniu, lupta a fost transpusă pe scară mondială. Dacă vom rezolva această problemă, vom câștiga în mod sigur și definitiv pe scară internațională”⁸³.

Studierea ideilor leniniste în domeniul politicii externe ne relevă faptul că Lenin nu numai că a fost un adept al coexistenței pașnice dintre popoare, ci a și fundamentat temeinic, din punct de vedere teoretic, *necesitatea și posibilitatea* coexistenței pașnice în perioada de trecere de la capitalism la socialism. Coexistența pașnică, în concepția lui Lenin, presupune renunțarea la război ca mijloc al politicii internaționale, renunțarea la folosirea forței în relațiile internaționale, rezolvarea conflictelor pe calea tratativelor, neamestecul în treburile interne ale altor state, respectul reciproc al suveranității și integrității teritoriale, egalitatea deplină în drepturi, dezvoltarea colaborării în domeniul economiei și culturii pe baza egalității și a avantajului reciproc.

Lenin prevedea succedarea a două etape în relațiile internaționale după victoria revoluției socialiste într-o singură țară. Prima etapă, cînd singurul stat socialist, care va exista în încercuirea capitalistă, nu va putea încă determina politica internațională pe arena mondială. Și a doua etapă,

⁷⁸ *Ibidem*, vol. 40, p. 48.

⁷⁹ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 42, p. 44.

⁸⁰ *Ibidem*, vol. 42, p. 96.

⁸¹ Iu. P. Franțev, *op. cit.*, p. 142.

⁸² V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 39, p. 22.

⁸³ *Ibidem*, vol. 43, p. 350.

cînd formarea sistemului socialist mondial va avea ca rezultat o influență hotărîtoare a acestuia asupra politicii mondiale ⁸⁴.

Viața a confirmat justetea prevederilor lui Lenin. Deși lupta pentru menținerea păcii, pentru dezarmare, pentru crearea sistemului de securitate colectivă în Europa dusă de primul stat socialist din lume a constituit un factor extrem de important al relațiilor internaționale, ea n-a putut, în condițiile raportului de forțe existent pe arena internațională în perioada dintre cele două războaie mondiale, să împiedice forțele agresivității, încurajate de politica cercurilor imperialiste antisovietice din țările occidentale, să dezlănțuie un nou război mondial; totuși victoria coaliției antihitleriste, în care rolul hotărîtor l-a jucat Uniunea Sovietică, a declanșat un proces istoric care a dus la victoria revoluțiilor socialiste într-un număr de țări din Europa și Asia.

Crearea sistemului mondial socialist în urma celui de-al doilea război mondial a schimbat radical raportul de forțe pe arena internațională. Unirea, în lupta împotriva imperialismului, a tuturor forțelor progresiste ale contemporaneității a făcut ca perspectivele preîntîmpinării unui nou război mondial să devină pe deplin reale.

Pe baza experienței și a gândirii colective a tuturor detașamentelor mișcării comuniste și muncitorești internaționale, ideile leniniste cu privire la lupta pentru pace, la coexistența pașnică între state cu sisteme sociale diferite au fost dezvoltate și îmbogățite în lumina noilor realități istorice.

Pe baza analizei științifice a etapei actuale în dezvoltarea societății și a raportului de forțe dintre socialism și imperialism pe arena mondială, a fost formulată o concluzie extrem de importantă, că un nou război nu mai este fatal inevitabil, că, prin eforturile comune ale țărilor socialiste, ale clasei muncitoare din țările capitaliste și ale tuturor forțelor iubitoare de pace, noua conflagrație mondială poate fi preîntîmpinată.

La Consfătuirea internațională a partidelor comuniste și muncitorești care a avut loc la Moscova în iunie 1969 din nou a fost confirmată teza că în zilele noastre există premise reale pentru rezolvarea celor mai importante probleme ale contemporaneității în interesul păcii, democrației și socialismului.

Cu toate că imperialismul continuă să oprime încă multe popoare și rămîne un izvor permanent de amenințare pentru pacea și progresul social, se arată în documentul adoptat la consfătuire, el „nu mai poate redobîndi inițiativa istorică pe care a pierdut-o, nu poate să întoarcă cursul evoluției lumii contemporane. Direcția principală a dezvoltării omenirii este determinată de sistemul mondial socialist, de clasa muncitoare internațională, de toate forțele revoluționare”⁸⁵.

Consfătuirea de la Moscova a reconfirmat concluzia că, deși imperialismul nu și-a schimbat caracterul agresiv și existența lui constituie în continuare o primejdie pentru pace, un nou război mondial poate fi evitat.

⁸⁴ *Ibidem*, vol. 41, p. 167.

⁸⁵ *Sarcinile luptei împotriva imperialismului în etapa actuală și unitatea de acțiune a partidelor comuniste și muncitorești, a tuturor forțelor antiimperialiste*, în „Scînteia”, 19 iunie 1969, p. 4.

Secretarul general al Partidului Comunist Român, Nicolae Ceaușescu, în cuvîntarea sa rostită la consfătuire a arătat: „Analiza marxist-leninistă a ansamblului luptei dintre frontul antiimperialist și forțele reacțiunii relevă pregnant faptul că superioritatea se află de partea forțelor progresului și păcii. Aceasta duce la convingerea că războiul nu este iminent, că există posibilitatea certă de a împiedica imperialismul să arunce omenirea într-o nouă conflagrație mondială”⁸⁶.

Aplicînd principiile politicii externe leniniste, Partidul Comunist Român promovează neabătut linia coexistenței pașnice în relațiile internaționale, considerînd că aceasta corespunde atît intereselor naționale ale poporului român, cît și cauzei păcii și progresului în lume.

Punînd în centrul politicii sale externe dezvoltarea relațiilor de prietenie și colaborare multilaterală cu țările socialiste, întărirea continuă a sistemului mondial socialist și a tuturor forțelor antiimperialiste, România socialistă militează totodată pentru dezvoltarea colaborării internaționale cu toate statele lumii, indiferent de orînduirea lor socială. Acționînd în spiritul principiului coexistenței pașnice, Partidul Comunist Român desfășoară o politică externă activă de lărgire a colaborării economice, politice, tehnico-științifice și culturale cu toate țările lumii. Aceasta își găsește expresie concretă în faptul că România întreține în prezent relații diplomatice cu 94 de țări, iar relații economice și tehnico-științifice cu peste 100 de state⁸⁷. La baza relațiilor sale cu toate statele „România așează principiile suveranității și independenței naționale, ale egalității în drepturi, neamestecului în treburile interne și avantajului reciproc, respectarea dreptului fiecărui popor de a-și hotărî singur soarta, corespunzător intereselor și aspirațiilor sale vitale”⁸⁸.

În același timp, în spiritul internaționalismului proletar, poporul român își exprimă solidaritatea deplină și acordă sprijinul activ luptei drepte a poporului vietnamez și tuturor popoarelor care luptă pentru eliberarea națională și socială, tuturor statelor tinere care se ridică pentru cucerirea și apărarea independenței lor naționale, împotriva imperialismului și a neocolonialismului. Partidul Comunist Român reprezintă astfel un detașament activ al mișcării comuniste și muncitorești internaționale, al mișcării revoluționare mondiale, al luptei antiimperialiste din întreaga lume.

Datorită poziției sale consecvente față de marile probleme internaționale actuale, România s-a impus ca „un factor activ în marea bătălie a popoarelor, a forțelor progresiste pentru pace, pentru destindere, pentru securitate”⁸⁹.

⁸⁶ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntarea la Consfătuirea internațională a partidelor comuniste și muncitorești*, 9 iunie 1969, Edit. politică, București, 1969, p. 12.

⁸⁷ *Vezi Congresul al X-lea al Partidului Comunist Român, 6–12 august 1969*, Edit. politică, București, 1969, p. 80.

⁸⁸ *Ibidem*.

⁸⁹ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntarea la Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român din 10–13 decembrie 1969*, Edit. politică, București, 1969, p. 77.

CRIZELE POLITICE INTERNAȚIONALE DE LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA ÎN CADRUL TEORIEI LENINISTE ASUPRA IMPERIALISMULUI

DE

ȘERBAN RĂDULESCU-ZONER

În luna iulie 1898, după parcurgerea a 7 000 km în timp de doi ani, corpul expediționar francez de sub conducerea căpitanului Marchand ajunge la Fachoda, pe cursul superior al Nilului. În același timp, spre izvoarele marelui fluviu se îndrepta și armata colonială britanică a sirdarului Kitchener, deschizând cunoscuta criză diplomatică anglo-franceză care a împins cele două mari puteri pînă în preajma unui război¹. În același an, în Pacific, Statele Unite înving Spania, obținînd prin pacea de la Paris din decembrie Filipinele, Porto Rico și controlul asupra Cubei. Pe de altă parte, în golful Manila, doar intervenția unui crucișător britanic a împiedicat o ciocnire armată între unitățile flotei americane și bastimentele de război germane care încercau să interzică prezența Statelor Unite în arhipelagul filipinez². În martie 1898 Joseph Chamberlain propune ambasadorului german Hatzfeld o alianță bazată în primul rînd pe o înțelegere asupra împărțirii Chinei în zone de influență³. În aprilie Reichstag-ul vota la Berlin primul program naval al amiralului Tirpitz, aprobînd construirea a 11 bastimente de război, iar la 8 noiembrie, la Damasc, Wilhelm al II-lea declara ostentativ, provocînd îngrijorare atît la Londra, cît și la Petersburg, că împăratul Germaniei este „prietenul celor 300 de milioane de musulmani răspîndiți în lume”. Toate aceste evenimente, care marceau un sfîrșit de veac, deschideau în același timp perioada luptei marilor puteri pentru reîmpărțirea lumii, trăsătura esențială a imperialismului. „Imperialismul, ca stadiul cel mai înalt al capitalismului din America și Europa, iar apoi și din Asia — scria

¹ Trebuie „evitat un război naval, pe care noi nu-l putem în nici un caz duce”, a declarat Delcassé în noiembrie 1898 (citât în P. Renouvin, Ed. Préclin et G. Hardy, *L'Epoque Contemporaine*, II, *La paix armée et la grande guerre*, Paris, 1939, p. 474).

² Geoffrey Barraclough, *Das europäische Gleichgewicht und der neue Imperialismus*, în „Propyläen Weltgeschichte”, Berlin—Frankfurt—Viena, 1962; vol. 8, p. 727.

³ Hatzfeld an das Auswärtige Amt, în *Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871—1914*, vol. 14₁, 1924; nr. 3 782 (în continuare G. P.).

Lenin în timpul primului război mondial —, s-a cristalizat pe deplin între 1898 și 1914. Războaiele hispano-american (1898), anglo-bur (1899—1902), ruso-japonez (1904—1905), criza economică din 1900 — iată principalele jaloane istorice ale noii epoci a istoriei universale”⁴.

Literatura economică a vremii s-a oprit foarte des asupra noțiunii de „imperialism” pentru a caracteriza ultima perioadă a veacului al XIX-lea și începutul secolului nostru. Ea a căpătat în această perioadă un anumit conținut în cercurile burgheziei engleze, care susțineau politica de expansiune a Marii Britanii⁵. „Prietenii imperiului”, sau „imperialiștii”, făceau opoziție guvernelor liberale, acuzate de a subaprecia politica colonială și imperială. O întreagă literatură făcând apologia „imperiului colonial” a apărut în ultimul sfert al veacului trecut. Carlyle și Kingsley, Ruskin, Tennyson și Kipling au cîntat măreția Angliei, stăpînirea mărilor și misiunea sa imperială⁶. Apologetul J. R. Seeley considera cuceririle coloniale ale Marii Britanii drept o măsură necesară pentru a face față ridicării Rusiei în Europa și a Statelor Unite în America⁷. Cécil Rhodes, unul dintre promotorii imperialismului victorian, era sincer cînd îl definea cu cinism drept „filantropie plus 5 procente”⁸ sau cînd declara unui prieten că imperialismul „este o chestiune de stomac”. Pentru „a salva de la un război civil ucigător cele 40 000 000 de locuitori ai Regatului Unit — spunea el —, noi, promotorii politicii coloniale, trebuie să punem stăpînire pe noi teritorii pentru pîlșarea prisosului de populație, pentru dobîndirea unor noi piețe de desfacere a mărfurilor produse în fabrici și în mine... Dacă vreți să evitați un război civil, trebuie să deveniți imperialiști”⁹. „Nouă și numai nouă ne este dată această misiune. Să ducem lumină și civilizație în părțile întunecate ale lumii”, scria în 1897 „imperialistul” H. W. Wyatt¹⁰.

Necesitatea expansiunii coloniale nu apare însă doar în scrierile economiștilor și ale istoricilor sau în declarațiile oamenilor politici englezi. Economistul francez Leroy-Beaulieu considera coloniile drept o condiție *sine qua non* a măreției naționale¹¹, iar Jules Ferry definea coloniile drept cea mai rentabilă metodă de a investi capitaluri¹². „Noul curs” al politicii de la Berlin nu este altceva decît corespondentul german al politicii și ideologiei imperialiste franceze sau engleze, aplicat la condi-

⁴ V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a 2-a, vol. 30, București, Edit. politică, 1964, p. 165.

⁵ H. Brunschwig, *Empires et imperialismes*, în „Revue historique”, 89, juillet—septembre 1965, p. 111—122; pentru unele precizări vezi Ș. Rădulescu-Zoner și Mircea Grosu, *Probleme de teorie și metodologie a istoriei* în „Revue Historique”, în „Studii”, nr. 1, 1970, p. 129; R. Koebner and H. D. Schmidt, *Imperialism. The story and significance of a political world 1840—1960*, Cambridge, 1964 (apud H. Brunschwig, *op. cit.*).

⁶ După W. Langer, *The Diplomacy of Imperialism, 1890—1902*, vol. 1, New York—Londra, 1935, p. 69—70; vezi și Friedrich Brie, *Imperialistische Strömungen in der englischen Literatur*, Halle, 1928.

⁷ J. R. Seeley, *The Expansion of England. Two Courses of Lectures*, Londra, 1911, p. 348—349.

⁸ G. Barraclaugh, *op. cit.*, p. 712—713.

⁹ Citat de Robert Schnerb în *Le XIX siècle. L'apogée de l'expansion européenne (1815—1914)*, Paris, 1957, p. 537; citat și de Lenin în *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului* (vezi *Opere complete*, ed. a 2-a, vol. 27, București, Edit. politică, 1964, p. 383).

¹⁰ H. W. Wyatt, *The Ethics of Empire*, „Nineteenth Century”, April 1897, p. 529 (citat de Langer, *op. cit.*, p. 93).

¹¹ W. I. Langer, *op. cit.*, p. 75.

¹² Citat de Langer, *op. cit.*

țiile economice și politice specifice ale imperiului wilhelmian. În această perioadă scriu Treitschke, pe care Benedetto Croce îl considera drept unul dintre cei care au aruncat „prima sămânță în lupta mondială dintre Germania și Anglia”¹³, sau Nietzsche, promotorul rasismului.

Prin *imperialism* se înțelegea în acea vreme, ca și în istoriografia contemporană nemarxistă, politica de expansiune colonială a marilor puteri de la sfârșitul secolului al XIX-lea, recunoscându-se în general bazele ei economice. „În cursul ultimilor ani — scria istoricul francez Driault în jurul anului 1900 — toate teritoriile libere din lume, cu excepția Chinei, au fost ocupate de puterile Europei și ale Americii de Nord. Pe acest teren au avut loc citeva conflicte și deplasări de influență, care prevestesc pentru un viitor apropiat explozii mult mai grozave. Căci trebuie lucrat rapid: națiunile care nu s-au asigurat la timp riscă să nu-și capete niciodată partea și să nu poată participa la exploatarea uriașă a globului pământesc, care va fi unul dintre faptele esențiale ale secolului viitor. Din această cauză, întreaga Europă și Americă au fost cuprinse în ultima vreme de febra expansiunii coloniale, de «imperia-lism», care este cea mai remarcabilă trăsătură caracteristică a sfârșitului secolului al XIX-lea”¹⁴.

Dar colonialism și imperialism, arată Lenin, „au existat și înainte stadiului contemporan al capitalismului și chiar înaintea capitalismului”¹⁵. Prin imperialism, la sfârșitul secolului al XIX-lea, el nu înțelege doar expansionism colonial, după cum e definit de majoritatea economiștilor și a istoricilor nemarxiști, și nici ca o „politică «preferată» de capitalul financiar”, după cum îl consideră Karl Kautsky¹⁶, ci un stadiu deosebit al capitalismului, o anumită „treaptă, foarte înaltă, a dezvoltării lui...”¹⁷.

Critici la adresa imperialismului explicând colonialismul prin dezvoltarea sistemului capitalist din a doua jumătate a secolului al XIX-lea au apărut încă din timpul războiului americano-spaniol. Astfel Charles H. Conant a publicat în „Nord American Review” din septembrie 1898, *The Economic Basis of Imperialism* sau *The Struggle for Commercial Supremacy*¹⁸. Karl Kautsky scria în „Die Neue Zeit” din 1898 despre „vechea și noua politică colonială”, dezvoltându-și teoria ulterior în *Nationalstaat Imperialistischer Staat und Staatenbund*, volum apărut în 1915¹⁹. În anul 1902 apare la Londra lucrarea *Imperialism* a economistului J. A. Hobson, pe care istoricul sovietic A. Ș. Jerussalimski îl consideră drept întemeietorul curentului de la începutul secolului al XX-lea din literatura economică și politică ce se străduia să dea o explicație științifică imperialismului²⁰. Într-adevăr, Hobson scoate în evidență unele dintre caracteristicile acestei perioade. „Noul imperialism

¹³ B. Croce, *L'Histoire de l'Europe au dix-neuvième siècle*, Paris, 1959, p. 226.

¹⁴ E. Driault, *Les problèmes politiques et sociaux à la fin du XIX siècle*, Paris, 1900, p. 289.

¹⁵ V. I. Lenin, *op. cit.*, vol. 27, p. 386.

¹⁶ *Ibidem*, p. 394.

¹⁷ *Ibidem*, p. 391.

¹⁸ Vezi W. Langer, *op. cit.*, p. 68, pct. 68.

¹⁹ *Ibidem*; vezi și K. Kautsky, *Nationalstaat, Imperialistischer Staat und Staatenbund*, Nürnberg, 1915.

²⁰ A. S. Jerussalimski, *Der deutsche Imperialismus. Geschichte und Gegenwart*, Berlin, 1968, p. 66.

se deosebește de cel vechi — scria economistul „social-liberal”²¹ englez —, întâi, prin aceea că în locul tendințelor unui singur imperiu în creștere el pune teoria și practica unor imperii rivale, fiecare dintre ele fiind condus de aceeași poftă de expansiune politică și de profit comercial; al doilea, prin predominarea față de interesele comerciale a intereselor financiare sau a celor privitoare la investițiile de capital”²². După cum arată Lenin, social-liberalul Hobson definește mult mai profund imperialismul decît „marxistul” Kautsky. El nu a înțeles însă rolul proletariatului și al revoluției sociale²³. Unele caracteristici ale imperialismului modern au fost scoase în evidență și de alți economiști și fruntași ai vieții publice din acea vreme, mulți dintre ei plasîndu-se pe pozițiile social-democratismului oportunist de la începutul secolului al XX-lea²⁴.

O adevărată teorie științifică a fost prima oară dată istoriei de către Lenin în diferitele sale lucrări teoretice²⁵.

Prin imperialism, Lenin înțelege ultima etapă de dezvoltare a capitalismului, caracterizată prin concentrarea producției și apariția monopolurilor, fuziunea capitalului bancar cu cel industrial și formarea capitalului financiar, exportul de capital, formarea uniunilor monopoliste internaționale și terminarea împărțirii teritoriale a lumii între cele mai mari puteri capitaliste²⁶. Prin urmare, el nu se referă la o anumită politică, ci la o etapă istorică, apărută din punct de vedere al relațiilor internaționale în momentul în care marile cuceriri coloniale erau pe sfîrșite și se punea problema reîmpărțirii lumii. Monopolul, care constituie prima trăsătură a imperialismului, a luat naștere din însăși politica colonialistă²⁷.

„Cînd puterile europene — scria Lenin — dețineau prin coloniile lor a zecea parte din teritoriul Africii, de pildă, cum era cazul încă în 1876, politica colonialistă se putea desfășura în chip nemonopolist, după metoda «ocupării libere», ca să zicem așa, a diferite teritorii. Dar cînd (pe la

²¹ Lenin îl consideră pe Hobson social-liberal (vezi, *op. cit.*, vol. 27, p. 396; vol. 30, p. 169).

²² J. A. Hobson, *Imperialism*, Michigan, 1965, p. 304.

²³ V. I. Lenin, *op. cit.*, vol. 30, p. 167 și 169.

²⁴ R. Hilferding, *Das Finanzkapital*; Otto Bauer, *Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie*, vezi V. I. Lenin, *Caiete despre imperialism*, în *op. cit.*, vol. 28, București, Edit. politică, 1965, p. 597; R. Luxemburg, *Die Akkumulation des Kapitals*, Berlin, 1913; idem, *Die Krise der Sozialdemokratie, in Ausgewählte Reden und Schriften*, vol. 1, Berlin, 1951, p. 158—399. R. Luxemburg nu este reformistă, totuși a susținut unele teze greșite asupra imperialismului, combătute de Lenin, care își găsesc explicația în faptul că autoarea „nu s-a eliberat complet de mediul social-democraților germani” (vezi V. I. Lenin, *op. cit.*, vol. 30, p. 1—16, în special p. 16).

²⁵ *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului*, în *op. cit.*, vol. 27, p. 307—432; *Imperialismul și scindarea socialismului*, în *op. cit.*, vol. 30, p. 164—180; *Falimentul Internaționalei a II-a*, în *op. cit.*, vol. 26, București, Edit. politică, 1964, p. 209—265. Lenin a mai caracterizat imperialismul în nenumărate lucrări, articole, rapoarte sau conferințe, dintre care mai cităm: *Revoluția proletară și renegatul Kautsky*, în *op. cit.*, vol. 37, București, Edit. politică, 1965, p. 246—247; *Materiale pentru revizuirea programului partidului*, în *op. cit.*, vol. 32, București, Edit. politică, 1964, p. 149—150 și 160—161; *Cu privire la revizuirea programului partidului*, în *op. cit.*, vol. 34, București, Edit. politică, 1965, p. 382—387; *Cu privire la război*, în *op. cit.*, vol. 32, p. 296—303; *Raportul politic al C.C. din 7 martie 1918 la Congresul extraordinar al P.C. (b) din Rusia*, în *op. cit.*, vol. 36, București, Edit. politică, 1965, p. 3—28.

²⁶ V. I. Lenin, *op. cit.*, vol. 27, p. 393.

²⁷ *Ibidem*, p. 428.

1900) 9/10 din Africa au ajuns să fie deja acaparate, cînd lumea întreagă a ajuns să fie deja împărțită, a început în mod inevitabil era stăpînirii coloniale monopoliste și, prin urmare, era luptei deosebit de înverșunate pentru împărțirea și reîmpărțirea lumii”²⁸. „... Esențială pentru imperialism — arăta el — este rivalitatea dintre cîteva mari puteri care tind spre hegemonie, adică spre acaparare de teritorii nu atît direct pentru sine, cît pentru a-l slăbi pe adversar și a submina hegemonia lui. . .”²⁹. În acest sens explică Lenin crizele politice internaționale de la începutul secolului al XX-lea premergătoare războiului din 1914, care au avut loc în momentul în care se cristalizaseră interesele și contradicțiile comune diferitelor mari puteri, constituindu-se definitiv cele două coaliții, fiecare putere în parte fiind pregătită și hotărîtă să se angajeze într-o conflagrație mondială.

Goana după colonii de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, după piețe de desfacere și plasament de capital în Africa și Asia, lupta dintre marile puteri pentru hegemonia mondială au pus pentru o scurtă vreme problemele europene în umbră. „Fleșa de la Strasbourg” continua să existe, dar Franța căuta să facă față amenințătorului Imperiu german, alcătuiindu-și un întins imperiu colonial. Germania se simțea mai puțin amenințată de alianța franco-rusă de cînd Rusia „a întors spatele Europei pentru a căuta avantaje mai mari în Persia și China”³⁰, iar „problema Balcanilor intră în adormire”³¹, Imperiul țarist fiind mult mai interesat în Extremul Orient și monarhia habsburgică trebuind să facă față mișcărilor interne naționale care o frămîntau. Lenin considera această retragere temporară a Rusiei de pe arena diplomatică europeană drept o consecință a imposibilității acesteia de a face față din punct de vedere economic concurenței mondiale. Din acest motiv, arată el, țarismul s-a avîntat într-o politică aventuristă în Extremul Orient și în Asia centrală, aruncînd „toată povara... acestei politici extrem de costisitoare pe umerii maselor muncitoare. . .”³².

Totuși, această liniște pe arena politică europeană era doar aparentă, deoarece, pe de o parte, evenimentele din teritoriile de peste mări influențau așa-numita *balance of powers* în Europa, iar pe de alta, după cum arăta în 1895 cancelarul Hohenlohe, „modificările în raportul de forțe dintre statele europene ar fi putut influența situația existentă în Extremul Orient”³³. Astfel, în urma expansiunii țarismului în Asia, prin anexarea Peninsulei Liao-Tong cu Port Arthur, Anglia, văzîndu-și amenințate interesele sale în China, a hotărît să abandoneze „splendida izolare”, făcînd noi oferte Germaniei în vederea unei alianțe. Eșuarea încheierii unei alianțe anglo-germane, care, după părerea istoricilor vest-germani, a constituit marea greșeală a lui Bülow, influențat de neîn-

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*, p. 395.

³⁰ A. J. P. Taylor, *The struggle for mastery in Europe, 1848-1918*, Oxford, 1954, p. 438.

³¹ J. B. Duroselle, *L'Europe de 1815 à nos jours*, Paris, 1967, p. 134.

³² V. I. Lenin, *op. cit.*, vol. 5, București, Edit. politică, 1964, p. 299; vezi și *op. cit.*, vol. 21, București, Edit. politică, 1963, p. 131-132.

³³ G. Barraclough, *op. cit.*, p. 728.

crezătorul Holstein ³⁴, nu se datorește numai unei eventuale lipse de tact a „eminenței gri” de la Wilhelmstrasse, ci, pe de o parte, rivalității economice anglo-germane în China ³⁵. Lenin, în *Caiete despre imperialism*, subliniază unele aspecte ale pătrunderii capitalismului financiar în China ³⁶. Pe de altă parte, refuzul Berlinului de a încheia o alianță cu Marea Britanie se explică și prin trăsăturile generale ale politicii externe germane, care urmăreau hegemonia mondială : *Flottenrüstung*, *Bagdadbahn*, *Weltpolitik*. Lenin a surprins acest aspect caracteristic al politicii statelor imperialiste de la sfârșitul secolului trecut în lucrarea sa teoretică asupra imperialismului ³⁷.

În aceste condiții, la o lună după întreruperea tratatelor anglo-germane, guvernul britanic încheie un tratat cu Japonia (30 ianuarie 1902), îndreptat în primul rînd împotriva Rusiei. După cum arată M. Baumont, „importanța acestui tratat, care acorda dreptul de mare putere unei țări asiatice, era simțită la Petersburg” ³⁸. Tratatul este apreciat de Lenin drept actul pregătitor al războiului ruso-japonez. El scoate în evidență în același timp caracterul prădalnic al conflictului ruso-englez din Extremul Orient, ambele puteri imperialiste urmărind asuprirea unei serii de alte popoare ³⁹.

În aceeași perioadă, guvernul francez, considerîndu-se descoperit față de Germania datorită angajării crescînde a Rusiei în Extremul Orient, începe imediat după eșecul tratatelor anglo-germane o serie de convorbiri cu Foreign Office în vederea reglementării problemelor coloniale ⁴⁰.

Izbucnirea războiului ruso-japonez a fost hotărîtoare pentru tratativele anglo-franceze. La 5 februarie 1904 guvernul de la Tokio rupe relațiile diplomatice cu Rusia, după ce anunțase în prealabil Londra ⁴¹. În noaptea de 8 spre 9 februarie, torpiloarele japoneze scufundă impor-

³⁴ Golo Mann, *Deutsche Geschichte des Neunzehnten und Zwanzigsten Jahrhunderts*, Frankfurt am Main, 1962, p. 512 ; W. Mommsen, *Politische Geschichte von Bismarck zur Gegenwart 1850—1933*, Frankfurt am Main, 1935, p. 129—131 ; H. Herzfeld, *Die Moderne Welt. 1789—1945*, II. Teil, *Weltmächte und Weltkriege*, Braunschweig, 1960, p. 41 ; K. E. Born, *Von der Reichsgründung bis zum ersten Weltkrieg*, în *Handbuch der Deutschen Geschichte*, t. III, Stuttgart, 1963, p. 287.

³⁵ Pentru progresele capitalului german în China, vezi A. S. Jerussalimski, *op. cit.*, p. 132, 135 și 137—150 ; idem, *Die Aussenpolitik und die Diplomatie des deutschen Imperialismus Ende des 19. Jahrhunderts*, Berlin, 1954, p. 479—558, în special p. 481 ; H. Stoecker, *Deutschland und China im 19. Jahrhundert*, Berlin, 1958, p. 175—234 și 255—264 ; vezi și *Denkwürdigkeiten des General-Feldmarschalls Alfred von Waldersee*, vol. 3, Stuttgart—Berlin, 1923, p. 14.

³⁶ V. I. Lenin, *op. cit.*, vol. 28, p. 116 și 145.

³⁷ *Ibidem*, vol. 27, p. 428.

³⁸ M. Baumont, R. Isay et H. Germain-Martin, *L'Europe de 1900 à 1914*, Paris, 1966, p. 48.

³⁹ V. I. Lenin, *op. cit.*, vol. 30, p. 187.

⁴⁰ P. Renouvin, *La crise européenne et la grande guerre (1904—1918)*, Paris, 1937, p. 60—62 ; vezi și P. Renouvin ș. a., *L'Epoque contemporaine...*, p. 481—482 ; A. J. P. Taylor, *op. cit.*, p. 429 ; R. C. K. Ensor, *England. 1870—1914, The Oxford History of England*, t. XIV, Oxford, 1960, p. 352 ; V. M. Hvostov, *История дипломатии*, vol. II, Moscova, 1963, p. 368—370.

⁴¹ Sir C. MacDonald to the Marquess of Lansdowne, 5 February 1904, în *British Documents on the Origins of the War. 1898—1914*, Londra, 1927, vol. II, nr. 287, p. 242—243 ; The Marquess of Lansdowne to Sir C. MacDonald, 5 February 1904. *ibidem*, nr. 289, p. 243—244.

tante unități navale rusești în rada Port Arthurului. La 8 aprilie 1904 acordul franco-englez este semnat.

Antanta anglo-franceză constituie un moment crucial în istoria relațiilor internaționale de la începutul secolului al XX-lea, marcînd o schimbare a raportului de forțe, observată cu îngrijorare la Berlin. Ea a determinat, împreună cu războiul ruso-japonez, o ascuțire a contradicțiilor dintre marile puteri. „Acordurile din 1904 au precedat anul 1914, au mărit șansele războiului?”, se întreabă Maurice Baumont. În răspunsul pe care ni-l dă, el consideră că, într-o Europă în care bîntuia ura naționalismului, oricum s-ar fi ajuns la o explozie⁴². Desigur, evenimentele duceau spre un asemenea deznodămînt, însă naționalismul nu a constituit cauza, ci efectul. După cum arată Lenin, „relațiile imperialiste dintre marile puteri, adică lupta pentru împărțirea prăzii”, au generat războiul, iar „Antanta” a reprezentat una dintre etape, Franța și Anglia pregătindu-se „de un război cu Germania”⁴³.

Cert este că o dată cu încheierea „Antantei” și cu izbucnirea războiului ruso-japonez se deschide o perioadă de succesive crize politice internaționale, care, după cum arată Lenin, au constituit fiecare în parte cîte un pas spre războiul mondial.

Prima dintre crizele politice de însemnătate internațională de la începutul secolului al XX-lea este, desigur, conflictul ruso-japonez din anii 1904—1905, război imperialist pentru acapararea de colonii în Extremul Orient. Extrăgîndu-și diferite date din lucrarea istoricului german Gottlob Egelhaaf, Lenin notează în dreptul războiului dintre Rusia țaristă și Japonia următoarele: „Jefuirea (împărțirea) Chinei și Coreii (Rusia și Japonia)”⁴⁴.

Încă în timpul desfășurării operațiilor militare, comentînd victoria trupelor japoneze de la Port Arthur, V. I. Lenin relevă marea însemnătate internațională a războiului nu numai în ceea ce privește viitorul raport de forțe dintre marile puteri, ci și din punct de vedere social-politic, al mersului înainte al întregii societăți. El face o deosebire netă între statul capitalist modern Japonia, implicat în război, și statul retrograd al Rusiei țariste, considerînd victoria japonezilor din 1905 drept o „uriasă accelerare a dezvoltării capitaliste pe scară mondială”, o „grăbire a istoriei”, care, prin consecințele sale, a însemnat în același timp o apropiere a revoluției proletare. Din acest punct de vedere, răz-

⁴² M. Baumont, *op. cit.*, p. 67. P. Renouvin consideră, pe de altă parte, că interesele economice și financiare tind doar să agraveze relațiile dintre state (vezi *La crise européenne et la grande guerre (1904—1918)*, Paris, 1934, p. 47).

⁴³ V. I. Lenin, *op. cit.*, vol. 28, p. 669; pregătindu-și materialul pentru lucrarea *Imperialismul stadiul cel mai înalt al capitalismului*, Lenin extrage din lucrarea lui H. N. Brailsford, *The War of Steel and Gold. A Study of the Armed Peace*, Londra, 1914, următorul pasaj: „Antanta cordială dintre Anglia și Franța, care a marcat începutul încordării relațiilor cu Germania, a avut la bază, după cum este cunoscut opiniei publice mondiale, un singur document, care n-a fost altceva decît o reglementare comercială a intereselor franceze și engleze în Egipt și Maroc” (vezi *op. cit.*, vol. 28, p. 618; vezi și vol 30, p. 186—187).

⁴⁴ G. Egelhaaf, *Geschichte der neuesten Zeit vom Frankfurter Frieden bis zur Gegenwart*, Stuttgart, 1913; vezi și V.I.Lenin, *Caiete despre imperialism*, în *Opere complete*, vol. 28, p. 668.

boiul a avut, după părerea sa, un rol revoluționar, explicându-se astfel și poziția adoptată de burghezia statelor occidentale, și în primul rând a cercurilor financiare, față de Rusia, acordînd țarismului noi împrumuturi, dar în același timp, de teama revoluției, făcînd presiuni la Petersburg pentru o cît mai grabnică încheiere a păcii⁴⁵. Într-un articol apărut încă în timpul războiului, Lenin scoate în evidență însemnătatea internațională a înfringerii militare a Rusiei, care „afectează întregul sistem politic al țarismului”⁴⁶ și determină „inevitabila regroupare în relațiile internaționale...”⁴⁷ prin pierderea momentană de către Franța a unui aliat capabil de acțiune și prin apariția pe arena internațională a unui nou stat imperialist, de care diplomația europeană nu putea să nu țină seama.

Spre deosebire de Lenin, care a subliniat, pe de o parte, caracterul imperialist al războiului, iar pe de altă parte, importanța sa pentru mersul înainte al întregii societăți, și în primul rând pentru situația revoluționară din Rusia cu toate implicațiile sale internaționale, istoriografia occidentală s-a limitat doar la o analiză a însemnătății evenimentelor din Extremul Orient din punctul de vedere al raportului de forțe dintre marile puteri. După cum arată istoricul francez J. B. Duroselle, „înfrîngerea Rusiei are două consecințe internaționale de aceeași gravitate”: pe de o parte, ea a slăbit pentru cîtiva ani armata rusă, făcînd puțin eficace discuția franco-rusă, ceea ce constituie o tentație pentru Germania, care vrea să profite de această circumstanță; pe de altă parte, întorcînd Extremului Orient spatetele, Rusia va fi din nou interesată în Balcani⁴⁸. Același lucru este de altfel subliniat și de Pierre Renouvin sau în ultimele lucrări ale lui Maurice Baumont, Hans Herzfeld ș.a.⁴⁹. Renouvin consideră de altfel războiul ruso-japonez, datorită multiplelor sale implicații pe vechiul continent, „un conflict chiar european”⁵⁰, iar istoricul englez E. Lipson, într-o relativ recentă lucrare de proporții mai reduse, consideră conflictul dintre Rusia țaristă și Japonia din anii 1904—1905 chiar o cezură în istoria relațiilor internaționale de la începutul secolului al XX-lea, datorită politicii pe care Germania a adoptat-o în urma noului raport de forțe stabilit⁵¹.

⁴⁵ V. I. Lenin, *op. cit.*, vol. 9, București, Edit. politică, 1962, p. 153, 157, 159, 232 și 386—388; *op. cit.*, vol. 19, București, Edit. politică, 1963, p. 54; vezi și V. P. Potemkin, *op. cit.*, p. 199; V. M. Hvostov, *op. cit.*, p. 599—602. Teamă de revoluție a cercurilor conducătoare din Germania și influența acesteia asupra politicii externe este semnalată în istoriografia germană de Fritz Fischer, care pune din nou în circulație celebra scrisoare de „anul nou”, din dec. 1905, a lui Wilhelm al II-lea către Bülow (vezi *Griff nach der Weltmacht*, Düsseldorf, 1964, p. 29—30).

⁴⁶ V. I. Lenin, *op. cit.*, vol. 10, București, Edit. politică, 1962, p. 250.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 251.

⁴⁸ J. B. Duroselle, *op. cit.*, p. 140.

⁴⁹ P. Renouvin, *op. cit.*, p. 66—67; P. Renouvin, Ed. Préclin et G. Hardy, *op. cit.*, p. 500; M. Baumont, *Politique et diplomatie*, în *L'Europe de 1900 à 1914*, Paris, 1966, p. 55; H. Herzfeld, *op. cit.*, p. 55; R. C. K. Ensor, *England, 1870—1914*, *The Oxford History of England*, t. XIV, Oxford, 1960, p. 403. A. J. P. Taylor are o poziție cu totul originală și inexpllicabilă, afirmînd că „politica Rusiei nu s-a îndreptat înapoi către Europa după 1905 sau 1907” (*op. cit.*, p. 483).

⁵⁰ P. Renouvin, *La crise européenne...*, p. 62; vezi și H. Herzfeld, *op. cit.*, p. 49.

⁵¹ E. Lipson, *Europe in the nineteenth century 1815—1914*, New York, 1962, p. 300. Lipson are însă o concepție cu totul greșită cînd se referă la națiunea germană, confundînd-o cu cercurile imperialiste.

În istoriografia occidentală găsim, în schimb, foarte puține preocupări cu privire la stabilirea caracterului pe care l-a avut războiul ruso-japonez și la analiza consecințelor sale pe plan social, cu implicațiile internaționale respective.

Caracterul imperialist al războiului în lumina tezelor leniniste asupra evenimentelor din Extremul Orient a fost subliniat însă de istoriografia marxistă. După cum arată A. S. Jerussalimski, „războiul ruso-japonez a constituit o dovadă că sistemul capitalist a atins un stadiu nou, cel mai înalt al dezvoltării sale, imperialismul”⁵². Același autor consideră războiul din 1904 o expresie a luptei pentru reîmpărțirea coloniilor, ținând seama de faptul că la începutul secolului al XX-lea procesul istoric de împărțire teritorială a lumii între marile puteri se încheiase. Concluzii asemănătoare înțelăm și la istoricul sovietic V. M. Hvostov sau în *Istoria diplomației* de sub redacția lui V. P. Potemkin⁵³.

Prin caracterul pe care l-a avut, războiul ruso-japonez, cu toate consecințele și implicațiile sale, nu a reprezentat, prin urmare, decât expresia trăsăturilor generale ale imperialismului, care caracterizează întreaga perioadă istorică premergătoare primului război mondial, analizată, după cum am văzut, în nenumărate lucrări ale lui V. I. Lenin⁵⁴ și care stau la bază întregii istoriografii marxiste contemporane.

Criza marocană este în mod incontestabil o consecință a noului raport de forțe internaționale determinat de războiul ruso-japonez.

Marocul, la începutul secolului al XX-lea, nu era încă sub influența exclusivă a uneia dintre marile puteri europene. Capitalul francez începuse să pătrundă în această parte a Africii încă de la mijlocul secolului trecut și s-a accentuat după anul 1900, o dată cu înființarea cunoscutului „Comité du Maroc” și al „Companiei marocane”, în spatele căreia se găsea marele concern de armament „Schneider-Creusot”. În anii 1903 și 1904, marea finanță franceză a acordat două împrumuturi sultanului, de 11 milioane de franci și de 62 de milioane⁵⁵. O parte din membrii guvernului francez din timpul crizei provocate în primăvara anului 1905 de către diplomația germană, printre care Delcassé, Eugène Etienne și însuși președintele republicii, Loubet, erau acționari ai „Companiei marocane”⁵⁶, urmărind subjugarea completă a Marocului pe calea așa-zisei politici de „tunisificare”.

⁵² A. S. Jerussalimski, *op. cit.*, p. 168.

⁵³ V. M. Hvostov, *op. cit.*, p. 585–599; V. P. Potemkin, *Istoria diplomației*, vol. III, 1948, p. 188.

⁵⁴ Vezi nota 25.

⁵⁵ George W. F. Hallgarten, *Imperialismus vor 1914*, vol. 1, München, 1951, p. 513.

⁵⁶ Günter Heidorn, *Ein Weltkrieg wird vorbereitet. Zur deutschen imperialistischen Aussenpolitik während der Marokkokrise 1905–1911*, Berlin, 1962, p. 44; vezi și V. M. Hvostov, *op. cit.*, p. 567 și 569; P. Guillen, cercetînd o parte din arhiva „Companiei marocane” ce l-a fost pusă la dispoziție, susține că Delcassé nu s-a lăsat influențat de interesele companiei, ci s-a servit doar de ea în vederea realizării țelurilor sale politice. Autorul este de părere că Schneider s-a supus directivelor ministrului de externe și nu acesta marelui magnat al industriei franceze de armament (vezi *Les milieux d'affaires français et le Maroc à l'aube du XX-e siècle: La fondation de la Compagnie marocaine*, în „Revue Historique”, 87, avril-juillet, 1963, p. 419–420).

În aceste condiții, cercurile guvernante franceze interesate încercau, după cum arată și Gabriel Hanotaux, să se opună oricărui amestec în Maroc al unei alte mari puteri, încercînd să impună acestei țări un control absolut ⁵⁷.

Este de asemenea cunoscută prezența în Maroc a capitalului german, care este însă cu totul neglijată în istoriografia contemporană occidentală ⁵⁸. Între 1894 și 1903, exportul Germaniei în Maroc s-a ridicat de la 1 093 000 la 4 048 000 de mărci, iar importul de la 1 686 000 la 4 618 000 de mărci. În 1902 se înființează și în Germania „Societatea marocană”, iar marele concern de armament „Krupp” este din ce în ce mai interesat în dotarea armatei sultanului ⁵⁹. Referindu-se la concurența existentă pe piața marocană între concernul francez de armament „Schneider-Creusot” și concernul „Krupp”, Bülow scria ambasadorului german la Paris următoarele: „Comenzile de armament pentru regimentele sultanului s-au făcut pînă în prezent, în cea mai mare parte, prin intermediul german. Îngrădirile plănuite de Franța ar elimina treptat comerțul german de pe această piață de desfacere plină de perspectivă... În acest sens s-au și auzit plîngerii din partea cercurilor germane interesate și cereri de sprijin împotriva acțiunii monopolurilor franceze”. În același document, cancelarul german se referă și la planurile de viitor ale industriei extractive germane în ceea ce privește Marocul ⁶⁰. După cum arată însă și istoricul Günter Heidorn, care consideră interesele economice ale imperialismului german în Maroc drept elementul determinant al crizei din 1905—1906, Germania se afla din acest punct de vedere pe locul al treilea, și anume după Franța și Anglia ⁶¹. „Principala influență concurență pe care am întîlnit-o în Maroc era cea a Angliei”, scria în 1907 Gabriel Hanotaux ⁶².

Pornind de la declarațiile provocatoare ale kaiserului făcute cu ocazia vizitei sale la Tanger și de la discursul lui Bülow în Reichstag sau de la instrucțiunile cancelarului german date reprezentanților săi în

⁵⁷ G. Hanotaux, *La Politique de l'Equilibre (1907—1911)*, Paris, 1912, p. 33.

⁵⁸ H. Herzfeld nu se referă dect strict la încercarea lui Holstein de a despărți Franța de Anglia, *op. cit.*, p. 55; Golo Mann amintește de interesele comerciale ale Germaniei în Maroc, fără a da însă vreun amănunt, considerînd politica marocană a Berlinului doar o politică de prestigiu (*op. cit.*, p. 515); M. Baumont consideră că „cercurile de afaceri germane nu erau grăbite să se îndrepte spre această țară” (*op. cit.*, p. 75); A. J. P. Taylor este de părere că germanii „nu se puteau gîndi la achiziții de colonii cîtă vreme acestea erau impopulare”, din care cauză ei au cerut „ca chestiunea Marocului să fie supusă unei conferințe internaționale” (*op. cit.*, p. 482); F. Fischer este imprecis amintind de „interesele adevărate sau dorite ale Germaniei în Maroc” (*Griff nach der Weltmacht*, Düsseldorf, 1964, p. 29); P. Renouvin și R. C. K. Ensor apreciază în mod just drept secundare interesele economice germane în Maroc în raport cu aspectul politic al problemei, dar nici ei nu dau vreun amănunt (P. Renouvin ș.a., *L'époque contemporaine...*, p. 501; vezi de același autor și *La crise européenne et la grande guerre*, p. 69—77; R. C. K. Ensor, *op. cit.*, p. 369); spre deosebire de cei amintiți, Francis Torrance Williamson se ocupă în amănunt de pîtrunderea și de creșterea capitalului german în Maroc (*Germany and Morocco before 1905*, Baltimore, 1937, vezi în special, p. 124—125).

⁵⁹ G. Heidorn, *op. cit.*, p. 25—28 și 37—39.

⁶⁰ G. P., vol. 10, nr. 6 523, p. 210—214.

⁶¹ Günter Heidorn, *op. cit.*, p. 25; vezi și idem, *Monopole-Pressen-Krieg. Die Rolle der Presse bei der Vorbereitung des ersten Weltkrieges. Studien zur deutschen Aussenpolitik in der Periode von 1902 bis 1912*, Berlin, 1960, p. 148—154.

⁶² Gabriel Hanotaux, *op. cit.*, p. 37.

străinătate ⁶³, unii istorici, ca, de exemplu, A. S. Jerussalimski, V. M. Hvostov, Günter Heidorn sau Fritz Klein ⁶⁴, avînd meritul de a fi analizat poziția capitalului german în Maroc, au acordat totuși o prea mare importanță intereselor economice ale Germaniei în această țară, considerîndu-le drept o cauză la fel de importantă ca și încercarea Germaniei de a torpila Antanta anglo-franceză. Germania avea interese economice în Maroc trecute cu vederea, după cum am văzut, de istoriografia occidentală. Pe piața marocană se desfășura concurența dintre capitalul german și cel francez, însă nu aceasta a determinat criza marocană, ci lupta pentru hegemonie și slăbirea adversarului în cadrul competiției dintre marile puteri, care, potrivit tezelor leniniste asupra imperialismului, este caracteristică întregii perioade ⁶⁵. Această luptă, la care Lenin se referă în general, a determinat în cadrul rivalității franco-germane încercarea diplomației berlineze, folosind problema Marocului, de a compromite politica lui Delcassé și Antanta anglo-franceză. Într-o convorbire pe care Tirpitz a avut-o cu Luigi Luzzatti după încheierea Antantei și cu 8 luni înainte de izbucnirea crizei marocane, amiralul german declara următoarele : „Supremația germană se baza pe o puternică alianță și pe gravele diferende care separau Franța de Anglia. Totul s-a schimbat acum. . .” ⁶⁶. Holstein, pe de altă parte, arată că a încercat să rupă Antanta anglo-franceză, care se împotriva expansiunii germane ⁶⁷. În aceste condiții, guvernul de la Berlin a dus „Germania la un pas de război cu Franța și cu Anglia”, avînd ca obiect, după cum scria Lenin într-o altă notă pe marginea lucrării lui Gottlob Egelhaaf, jefuirea (împărțirea) Marocului ⁶⁸.

Prin urmare, pentru diplomația berlineză, interesele capitalului german din Maroc nu constituiau un scop în sine, ci un mijloc pentru a provoca criza. Desigur, nu este vorba de o simplă chestiune de prestigiu, după cum afirmă istoricul vest-german Golo Mann ⁶⁹, ci de o manevră politică din cadrul luptei marilor puteri pentru hegemonie, caracteristică, potrivit concepției leniniste, imperialismului.

⁶³ La 29 martie Bülow declară în Reichstag că Germania nu urmărește în Maroc decît interese economice. Două zile mai tîrziu, Wilhelm al II-lea a sosit la Tanger și declară că este decis să apere interesele germane, considerînd pe sultan drept un suveran liber și independent (vezi G. P., vol. 20₁, nr. 6 589 și 6 590, p. 286—288). În diferite instrucțiuni ale cancelarului către ambasadele și legațiile Germaniei din străinătate, acesta cere convocarea unei conferințe internaționale pentru soluționarea problemei Marocului și asigurarea intereselor economice ale tuturor marilor puteri în această țară (vezi, de exemplu, G. P., vol. 20₂, nr. 6 599, p. 301—303; nr. 6 602, p. 305; nr. 6 604, p. 306—308; nr. 6 613, p. 318—320 ș.a.).

⁶⁴ A. S. Jerussalimski, *op. cit.*, p. 174; V. M. Hvostov, *op. cit.*, p. 568; Fritz Klein, *Deutschland von 1897 98 bis 1917*, Berlin, 1963, p. 150—155. Spre deosebire de F. Klein, care se referă și la planul diplomației germane de a separa Anglia de Franța, G. Heidorn consideră interesele capitalului german în Maroc drept factor preponderent al crizei (vezi *Monopole-Presses-Krieg*, p. 154 și *Ein Weltkrieg wird vorbereitet*, p. 25—39).

⁶⁵ V. I. Lenin, *op. cit.*, vol. 27, p. 395.

⁶⁶ Barrère către Delcassé, 27 iulie 1904; vezi C. Barrère, *Le prélude de l'offensive allemande de 1905*, în „Revue des deux mondes”, VII, 1-er février, 1932, p. 637.

⁶⁷ M. Baumont, *L’Affaire Eulenburg et les origines de la guerre mondiale*, Paris, 1933, p. 127; vezi și N. Rich, *Friedrich von Holstein, Politics and Diplomacy in the Era of Bismarck and Wilhelm II*, vol. II, Cambridge, 1965, p. 696 și 700.

⁶⁸ Vezi V. I. Lenin, *op. cit.*, vol. 28, p. 669.

⁶⁹ Golo Mann, *op. cit.*, p. 515.

Prima criză marocană, prin esența ei și prin urmările pe care le-a avut, constituie expresia ascuțirii contradicțiilor dintre marile puteri imperialiste ce au generat pînă la urmă primul război mondial. Golo Mann, căutînd să scuze și să prezinte într-o formă cît mai atenuată politica agresivă a Berlinului de la începutul secolului al XX-lea, este de părere că „germanii nu au procedat mai rău decît toți ceilalți”. „Alții au pretins mai mult — continuă același autor — și au primit mai mult. Ce cîștig teritorial al Germaniei poate fi comparat măcar cu cele mai noi cuceriri ale francezilor, Tunisul și Marocul”⁷⁰, întreabă el. Nu putem fi de acord cu poziția lui Golo Mann, care încearcă să aducă circumstanțe atenuante imperialismului german, dar comparația pe care o face cu Franța exprimă o realitate. Ca istoric nemarxist, el o prezintă într-o formă unilaterală. Diferența dintre poziția internațională a Franței și a Germaniei trebuie căutată în trăsăturile fundamentale ale imperialismului, pe de o parte, și în condițiile specifice în care s-a dezvoltat capitalismul monopolist german, pe de alta. Aceasta explică, de altfel, oscilațiile și inconsecvențele diplomației germane, caracteristice perioadei respective, care își găsesc expresie, printre altele, și în criza marocană. Dar nici politica Tangerului, inițiată de Holstein, și nici încercarea încheierii unei alianțe continentale germano-ruso-franceze, ale cărei jaloane au fost aruncate la Björkö de Wilhelm al II-lea în timpul aceleiași crize, nu au avut succes. Capitalul financiar francez a avut mai multă trecere la Petersburg decît diplomația dinastică a kaiserului, iar la Algesiras Bülow n-a reușit decît să apropie între ele cele trei puteri ale viitoarei Triple Antante. Politica franceză a rămas aceeași chiar după excluderea lui Delcassé din guvern, iar Foreign Office, în fața pericolului crescînd al forței economice și militare ale Germaniei, va căuta să ajungă la o înțelegere cu țarismul, rezolvînd principalele diferende existente între cele două mari puteri în Asia centrală și în Orientul Apropiat (Tibet, Afganistan, Persia). Subliniind însemnătatea acordului, în special în ceea ce privește delimitarea zonelor de influență din Iran, Lenin extrage următorul pasaj din lucrarea lui Franz Quadflieg *Russische Expanssionspolitik von 1774 bis 1914*⁷¹, care rezumă conținutul tratatului respectiv: „Acest tratat din 1907 împarte Persia în trei părți: o sferă de influență rusă și una engleză și o zonă comună pentru ambele puteri. Guvernele Angliei și Rusiei se obligă să nu obțină în respectivele zone de influență concesiuni cu caracter politic sau comercial și să nu ajute pe supușii lor sau pe supușii unor terțe state să obțină asemenea concesiuni”⁷².

Pornind de la conținutul tratatului și ținînd seama în același timp de infiltrarea capitalului german în Persia, Fritz Klein consideră această stare de fapt chiar drept una dintre cauzele care au determinat încheierea acordului anglo-rus din 31 august 1907⁷³. Acordul, care era asemănător cu cel încheiat între Franța și Marea Britanie în aprilie 1904,

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ F. Quadflieg, *Russische Expanssionspolitik von 1774 bis 1914*, Berlin, 1914, p. 134 (apud V. I. Lenin, *op. cit.*, vol. 28, p. 656).

⁷² Vezi V. I. Lenin, *op. cit.*, vol. 28, p. 656.

⁷³ Fritz Klein, *op. cit.*, p. 192. Istoriografia engleză nu acordă importanță contradicțiilor economice anglo-germane din Persia, subliniind doar aspectul strategic al înțelegerii dintre Anglia și Rusia (vezi Ensor, *op. cit.*, p. 402—403; vezi și Taylor, *op. cit.*, p. 405).

era departe de a fi o alianță, totuși foarte curînd după semnarea sa se vorbea despre formarea *Triplei Antante*, ceea ce este recunoscut astăzi în întreaga istoriografie. Lenin consideră tratatul anglo-rus din 1907 drept o etapă în pregătirea războiului împotriva Germaniei⁷⁴, combătînd în același timp pe socialistul francez Jaurès, care aprecia formarea Triplei Antante drept „garanție a păcii”⁷⁵.

Ceea ce a determinat apropierea anglo-rusă a fost în primul rînd atît expansiunea Germaniei în Orientul Mijlociu sub forma *liniei ferate Bagdad*, cît și amenințătoarele construcții de nave de război inițiate de guvernul de la Berlin. Lenin, citînd din lucrarea lui Henry Noel Brailsford, subliniază faptul că „problema tipică” a diplomației din acea perioadă era „calea ferată Bagdad, furnizarea șinelor pentru ea, minele din Maroc etc.”⁷⁶.

După cum arată Lothar Rathmann, capitalul german în Imperiul otoman nu a reprezentat un pericol pentru cel englez și francez pînă la trimiterea misiunii militare a generalului von Goltz. După 1883 industria de armament germană, și în primul rînd concernul „Krupp”, a reușit să acapareze livrările de armament pentru Turcia, iar băncile berlineze să investească capital în construcțiile de căi ferate din Anatolia⁷⁷. În 1892 a fost inaugurată prima linie ferată (Ismir-Angora), care fusese concesionată firmelor germane. În anii următori ea a fost prelungită pînă la Konia, iar în 1899 sultanul concesionează grupului financiar condus de Georg von Siemens construcția în continuare a căii ferate de la Konia spre Bagdad și Golful Persic. În 1903 înțelegerea dintre guvernul turc și reprezentanții firmelor germane este definitivată, acordîndu-li-se acestora și dreptul de exploatare pe 99 ani atît a viitoareii căi ferate, cît și a minelor din împrejurimi pe o rază de 20 km⁷⁸. Expansiunea germană spre Golful Persic sub forma *liniei ferate Bagdad*, pe care istoricul vest-german Golo Mann o consideră în mod apologetic „mai plină de sens” decît goana după colonii din Africa și Pacific⁷⁹, a ascuțit contradicțiile germano-engleze și germano-ruse. Acestea au constituit, după cum este bine cunoscut, una dintre cauzele încheierii tratatului anglo-rus din august 1907, izolînd într-o măsură și mai mare Germania pe arena internațională. În acest sens, Alfred Lansburgh, citat de Lenin în lucrarea sa fundamentală asupra imperialismului, scria în 1909 următoarele: „... Construirea căii ferate Berlin-Bagdad, această funestă « mare operă a spiritului întreprinzător german » . . . , e mai vinovată de « încercuire » decît toate greșelile noastre politice la un loc”⁸⁰.

⁷⁴ V. I. Lenin, *op. cit.*, vol. 28, p. 669.

⁷⁵ Lenin citează o scrisoare deschisă, adresată de Rosa Luxemburg lui Jaurès, în care atacă poziția fruntașului socialist francez (vezi V. I. Lenin, *op. cit.*, vol. 17, București, Edit. politică, 1963, p. 201—202).

⁷⁶ *Ibidem*, vol. 26, p. 223.

⁷⁷ L. Rathmann, *Berlin-Bagdad. Die imperialistische Nahostpolitik des kaiserlichen Deutschlands*, Berlin, 1962, p. 33—34; vezi și G. W. Hallgarten, *op. cit.*, p. 478—482; F. Klein, *op. cit.*, p. 62—63; A. Jerussalimski, *Die Aussenpolitik und die Diplomatie des deutschen Imperialismus*, p. 270.

⁷⁸ L. Rathmann, *op. cit.*, p. 57; F. Klein, *op. cit.*, p. 63—64.

⁷⁹ Golo Mann, *op. cit.*, p. 508.

⁸⁰ V. I. Lenin, *op. cit.*, vol. 27, p. 362. Cercurile guvernante germane căutau să mascheze acțiunile lor agresive, încercînd să le prezinte sub forma falsă a unei politici de apărare față de așa-zisa „încercuire”, care de fapt nu constituia altceva decît sistemul de alianțe ce se opunea expansionismului german.

Lenin consideră expansiunea germană în Orient drept un exemplu tipic al trăsăturilor fundamentale ale capitalului financiar, caracteristic, la rîndul său, epocii imperialismului⁸¹. „La numeroasele mobiluri « vechi » ale politicii coloniale — arată el —, capitalul financiar a adăugat lupta pentru izvoare de materii prime, pentru export de capital, pentru sfere de influență — adică sfere de tranzacții rentabile, concesiuni, profituri monopoliste etc. —, în sfîrșit lupta pentru spațiu economic în general”⁸².

În urma formării Antantei și a creșterii influenței germane în Orientul Mijlociu, au loc unele modificări în raportul de forțe dintre marile puteri. În primul plan al vieții internaționale intră contradicțiile dintre imperialismul german și cel englez, care își găsesc expresia în cursa înarmării navale, intrată într-o nouă etapă în urma hotărîrii amiralității britanice de a trece la construirea de *dreadnought-uri*⁸³. Antagonismul anglo-german s-a adîncit și mai mult din cauza crizei economice din 1907, ambele puteri căutînd o rezolvare a acesteia în noi plasamente de capital peste hotare, în finanțarea cursei înarmării și printr-o politică expansionistă.

În același timp, în sud-estul Europei, lupta pentru supremație dintre monarhia habsburgică și Rusia țaristă se ascute, datorită în primul rînd expansiunii capitalului financiar austro-ungar spre Salonic și a planurilor guvernului de la Viena de anexare a Bosniei și Herțegovinei, provincii ale Imperiului otoman date în administrația dublei monarhii prin tratatul de la Berlin din 1878. Astfel, proiectul unor construcții de căi ferate, anunțat la Viena de Aehrenthal, prin care se urmărea legarea regiunilor periferice ale Imperiului habsburgic de Salonic, ceea ce ar fi întărit și influența austro-ungară în Macedonia, a provocat mare îngrijorare la Petersburg. În același timp, guvernul de la Viena era nemulțumit de apropierea intervenită între Rusia și Bulgaria în 1902, sub forma semnării unei convenții militare îndreptate împotriva monarhiei habsburgice, și în special de întărirea influenței rusești la Belgrad în urma loviturii de stat din 1903. Cercurile conducătoare din Austro-Ungaria erau în primul rînd îngrijorate de ieșirea Serbiei de sub tutela economică a dublei monarhii, Belgradul devenind în același timp punctul de atracție al luptei de eliberare națională a slavilor de sud de sub dominația austro-ungară. Guvernul de la Petersburg urmărea, în schimb, să profite atît de planurile diplomației vieneze referitoare la Bosnia și la Herțegovina, cît și de slăbiciunea Imperiului otoman, frămîntat de lupte interne, pentru a obține o modificare a „statutului strimtorilor” în favoarea Rusiei, întărind astfel printr-o diversivune externă poziția șubredă din interior a țarismului.

În aceste condiții internaționale, Austro-Ungaria, inițial și cu asentimentul ministrului de externe al Rusiei, Izvolski, provoacă criza bosniacă. Încă din toamna anului 1908, Lenin a subliniat caracterul imperialist al acesteia, „complotul” marilor puteri împotriva drepturilor națiunilor

⁸¹ *Ibidem*, p. 350—362.

⁸² *Ibidem*, p. 428.

⁸³ În 1906 amiralitatea britanică lansează un nou tip de bastiment de război, iar în noiembrie 1907, în Germania, la cererea amiralului Tirpitz se votează o nouă lege navală, în care se prevede un vast program de construcții de *dreadnought-uri*, ceea ce a determinat guvernul englez să ia noi măsuri (martie 1908) pentru întărirea flotei.

balcanice la autodeterminare, interesele economice care au determinat poziția diferitelor state imperialiste față de evenimentele din Balcani ⁸⁴.

Cauzele propriu-zise ale anexării Bosniei și Herțegovinei fiind foarte precise și binecunoscute din documentele vremii, opiniile diferiților istorici sînt apropiate, existînd doar diferențe în unele chestiuni de amănunt sau în ceea ce privește acordarea unei însemnătăți mai mari sau mai mici diferitelor aspecte ale problemei. Astfel, istoriografia occidentală neglijează într-o anumită măsură interesele capitalului austro-ungar în Balcani, fără însă a le trece cu totul cu vederea. În general, expansiunea economică a dublei monarhii în Peninsula Balcanică este privită mai mult sub unghiul luptei împotriva Belgradului în vederea rezolvării în favoarea Vienei a pericolului pe care-l reprezentau slavii de sud, pentru care Serbia constituia un punct de atracție ⁸⁵. „Politica căilor ferate” a lui Aehrenthal este pentru istoricul american M. S. Anderson, de exemplu, doar o etapă pentru anexarea Bosniei și Herțegovinei ⁸⁶, iar Douglas Dakin, într-un studiu amănunțit despre diplomația marilor puteri în Balcani, consideră planul de construire a liniei ferate prin sangiacul Novibazar drept o simplă măsură a diplomației vieneze pentru ca prin abandonarea ulterioară a proiectului să poată fi cîștigată bunăvoința Petersburgului pentru anexarea celor două provincii puse în discuție ⁸⁷. Unii istorici acordă o mai mare importanță în cadrul crizei din 1908—1909 problemei bulgare decît celei bosniace ⁸⁸ sau consideră pe Izvolski drept cel care a declanșat evenimentele prin avansurile pe care le-a făcut Vienei în chestiunea Bosniei și Herțegovinei ⁸⁹. Un aspect al politicii balcanice a monarhiei habsburgice, mai puțin analizat în istoriografia occidentală, este cel de expansiune colonială, semnalat însă de Maurice Baumont într-o recentă lucrare de sinteză, *Europa în anii 1900—1914* ⁹⁰.

Esența diplomației europene în cadrul crizei bosniace a fost dezvăluită însă de Lenin, care a relevat, încă de la izbucnirea acesteia, înțelegerea de fapt a puterilor imperialiste în vederea împărțirii Imperiului otoman și înăbușirii mișcărilor revoluționare din Balcani. El scria în ziarul „Proletari” din 16/29 octombrie următoarele: „Ceea ce trebuie să facem noi

⁸⁴ V. I. Lenin, *op. cit.*, vol. 17, p. 237.

⁸⁵ P. Renouvin, *Histoire des relations internationales*, t. VI, Paris, 1955 p. 231; idem *La Crise Européenne...*, p. 231; *L'Epoque Contemporaine...*, p. 505; Erich Zöllner, *Geschichte Österreichs von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Viena, 1961, p. 438; H. Herzfeld, *op. cit.*, p. 60—61; A. J. P. Taylor, *op. cit.*, p. 450—452; A. C. K. Ensor, *op. cit.*, p. 410—411; D. Dakin, *The Great Powers and the Balkan States*, in „Balkan Studies”, nr. 2, 1962, p. 333; E. Crankshaw amintește de marile avantaje economice pe care Austro-Ungaria le-ar obține prin construcția căilor ferate proiectate, totuși consideră planul lui Aehrenthal mai mult de natură strategică (vezi *La Chute des Habsbourgs*, trad. de l'anglais, Paris, 1966, p. 373). Expansiunea economică a Austro-Ungariei în Balcani, importanța Salonicului pentru capitalul austriac etc. sînt pe larg dezbătute într-o monografie mai veche despre politica lui Aehrenthal a lui O. Højier (vezi *Le Comte d'Aehrenthal et la politique de la violence*, Paris, 1922, în special p. 55—63 și 239—241); vezi și articolul lui J. H. Blumenthal, *Österreichische und russische Balkanpolitik*, în „Der Donauraum”, 3, 1963, p. 126—127.

⁸⁶ M. S. Anderson, *The Eastern Question, A Study in International Relations*, Londra-Melbourne-Toronto-New York, 1966, p. 279.

⁸⁷ D. Dakin, *op. cit.*, p. 331.

⁸⁸ G. Hanotaux, *op. cit.*, p. 164—165.

⁸⁹ A. J. P. Taylor, *op. cit.*, p. 449—451.

⁹⁰ Referindu-se la politica externă a Austro-Ungariei în perioada amintită, M. Baumont scrie: „Elle n'avait pas à aller chercher des colonies au-delà des mers; elle s'occupait des Balkans, ou se trouvait son champ d'activité coloniale, et elle s'occupait en particulier de la Bosnie-Herzégovine” (*op. cit.*, p. 138).

este să arătăm că complotul reacționar al acestor puteri este o realitate, *un fapt* care a și avut loc și pe care guvernele respective se străduiesc să-l camufleze prin comedia unor tratative mai puțin secrete”⁹¹. Referindu-se la via activitate diplomatică, în primul rînd a miniștrilor de externe ai monarhiei habsburgice și Rusiei țariste, atît din perioada premergătoare anexării Bosniei și Herțegovinei⁹², cît și în timpul crizei internaționale⁹³ provocate de acest act unilateral al Vienei și de proclamarea independenței statului bulgar, Lenin arată că se ajunsese încă „înainte de declarația Austriei și Bulgariei” la o înțelegere între marile puteri în vederea împărțirii Turciei. Acordul „s-a stabilit în prealabil în chestiunile esențiale — scria el chiar în momentul izbucnirii crizei —, adică în ce privește acțiunile îndreptate împotriva revoluției junilor turci, desfășurarea în continuare a acțiunilor întreprinse în vederea împărțirii Turciei, revizuirea într-o formă sau alta a problemei Dardanelelor...”⁹⁴. După cum arată Lenin, înseși afirmațiile sale par la prima vedere „în contradicție cu tonul general al presei europene și al declarațiilor diplomaților...”⁹⁵. Într-adevăr actul unilateral al diplomației vieneze a încordat la maximum relațiile dintre Austro-Ungaria și Rusia. Izvolski nu are succes la Paris și la Londra în ceea ce privește revizuirea statutului strîmtorilor. Sprijinirea Rusiei de către Franța și Anglia împotriva monarhiei habsburgice este slabă. La Viena și la Berlin se refuză o eventuală conferință internațională care ar discuta problema bosniacă. În Italia, partidele de opoziție critică politica lui Tittoni și cer compensații teritoriale din partea Austro-Ungariei. În schimb, guvernul de la Berlin sprijină necondiționat politica lui Aehrenthal, obligînd Rusia și indirect Serbia să cedeze în fața politicii de forță a guvernului austro-ungar⁹⁶. Această scurtă prezentare a poziției marilor puteri în timpul crizei bosniace, care reflectă interesele lor diferite, ar contrazice la prima vedere „înțelegerea” la care se referea Lenin. El nu neagă însă aceste contradicții. „Concurența dintre puterile care vor să « smulgă o bucățică », să-și extindă dominația și să-și sporească coloniile, precum și teama de o mișcare democratică de sine stătătoare în rîndurile popoarelor dependente sau « tute-

⁹¹ V. I. Lenin, *op. cit.*, vol. 17, p. 237.

⁹² Izvolski a ridicat problema strîmtorilor încă în timpul discuțiilor premergătoare încheierii tratatului anglo-rus din 1907. Neajungînd la o înțelegere definitivă cu Marea Britanie asupra acestei probleme, la 2 iulie 1908 el se adresează Austro-Ungariei, fiind de acord să susțină anexarea Bosniei și Herțegovinei de către dubla monarhie în schimbul susținerii din partea Vienei a intențiilor guvernului rus de a obține libera trecere a vaselor de război prin Bosfor și Dardanele. Aehrenthal, hotărît să profite de izbucnirea răscăleii „junilor turci” în vederea anexării Bosniei și Herțegovinei, obține asentimentul ministrului de externe german, von Schoen, în cadrul întrevederii de la Berchtesgaden și a lui Tittoni în convorbirile de la Salzburg din septembrie 1908. La 15 septembrie Aehrenthal și Izvolski se întîlnesc la Buchlau, căzînd de acord asupra anexării Bosniei și Herțegovinei de către Austro-Ungaria în schimbul susținerii de către guvernul de la Viena a propunerii guvernului țarist de modificare a statutului strîmtorilor în folosul exclusiv al Rusiei. Ministrul de externe Izvolski discută în zilele următoare la Berchtesgaden cu ministrul german von Schoen atît problema viitoare anexări a celor două provincii amintite de către monarhia habsburgică, cît și cea a „strîmtorilor”, iar la Dehio cu Tittoni.

⁹³ În momentul proclamării independenței Bulgariei și a anexării Bosniei și Herțegovinei, Izvolski se găsea la Paris, continuînd apoi consultările la Londra. Grey nu este, în principiu, împotriva schimbării statutului strîmtorilor, cerînd ca dreptul de trecere a navelor militare să nu fie acordat numai Rusiei, ci și celorlalte mari puteri.

⁹⁴ V. I. Lenin, *op. cit.*, vol. 17, p. 232.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 228.

⁹⁶ Bülow an Pourtales, 21 martie 1909 (*G. P.*, vol. 26, nr. 9 460, p. 693—695).

late » de Europa — iată cele două forțe motrice ale întregii forțe europene”, arată el în același articol amintit mai sus ⁹⁷. Lenin, când scria despre „înțelegerea” prealabilă a marilor puteri, se referea în primul rând atât la asentimentul în principiu al guvernului german și italian din cadrul întrevederilor dintre Aehrenthal și Tittoni de la Salzburg și cu von Schoen la Berchtesgaden, cât și la convorbirile dintre ministrul de externe austro-ungar și Izvolski de la Buchlau din 15 septembrie cu privire la anexarea celor două provincii și la revizuirea statutului strimtorilor. În al doilea rând, el punea problema politicii guvernului britanic față de chestiunea „strimtorilor” ⁹⁸. Și sir Eduard Grey era în principiu pentru modificarea statutului, dar nu în mod unilateral, după cum o dorea ministrul de externe al Rusiei țariste ⁹⁹. „Complotul” marilor puteri amintit de Lenin este un fapt tot atât de evident ca și contradicțiile existente dintre ele, care au dus la evenimentele cunoscute și soldate prin victoria diplomatică de moment a puterilor centrale.

Această trăsătură caracteristică a poziției marilor puteri imperialiste față de evenimentele din anii 1908—1909, sesizată de Lenin încă din aceea perioadă, a fost dezvoltată de istoriografia marxistă contemporană. „Unite prin interese comune imperialiste — scrie istoricul sovietic A. S. Jerussalimski despre poziția celor două coaliții imperialiste —, nici una din cele două grupări, nici Tripla Antantă și nici Tripla Alianță, nu erau stabile sau măcar încheiate. În aceste grupări imperialiste existau diferențe de opinii și contradicții care din timp în timp se ascut, ducând la unele apropieri între diferiții membri ai grupărilor opuse... Întotdeauna ele au fost expresia labilității sistemului capitalist, o formă a ascuțirii contradicțiilor acestui sistem” ¹⁰⁰. Asemenea contradicții, indiferent ce formă iau, pornesc de la lupta capitalului pentru piețe de desfacere și pentru stabilirea monopolului în colonii, semicolonii sau state în curs de dezvoltare capitalistă, în cazul de față Turcia și statele balcanice. Acest aspect al situației din Balcani și al crizei bosniace, ținând seama de trăsăturile generale ale imperialismului sintetizate de Lenin, a fost cercetat de istoriografia marxistă. Fritz Klein ¹⁰¹ sau Walter Markov ¹⁰² subliniază, printre alții, contradicțiile din Balcani nu numai dintre Imperiul habsburgic și Rusia, ci și dintre întreprinderile comerciale austriece și cele engleze, dintre capitalul bancar vienez și cel francez sau concurența dintre Austro-Ungaria și Germania pe piețele

⁹⁷ V. I. Lenin, *op. cit.*, vol. 17, p. 230.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 231.

⁹⁹ Încă din martie 1907 Grey se pronunță pentru o eventuală revizuire a poziției cabinetului britanic față de Rusia și problema strimtorilor (vezi *Memorandum by Grey. 15 martie 1907*, în *British Documents on the Origins of the War, 1898—1914*, vol. IV, Londra, 1926, nr. 257). La cererile lui Izvolski din octombrie 1908, Grey înclină din nou spre unele concesii, însă pînă în cele din urmă declară ministrului de externe rus că ar dori o înțelegere „care să deschidă strimtorile în condiții acceptabile pentru Rusia, fără însă să pună Turcia sau alte puteri într-o situație dezavantajoasă” (Grey către Izvolski, 15 octombrie, 1908, *ibidem*, vol. V, nr. 387).

¹⁰⁰ A. S. Jerussalimski, *Der deutsche Imperialismus...*, p. 180.

¹⁰¹ F. Klein, *op. cit.*, p. 195.

¹⁰² W. Markov, *Akteure der Balkandiplomatie, 1878—1912*, în „Jahrbuch für Geschichte der deutsch-slawischen Beziehungen”, vol. 2, Halle, 1958, p. 229. Cu privire la interpretarea marxistă a politicii Austro-Ungariei în Balcani, vezi și A. Oțetea, D. Berindei, E. Campus, N. Fotino und C. Mureșan, *Die internationale Lage und die Aussenpolitik Österreich-Ungarn in den ersten zwei Jahrzehnten des 20. Jahrhunderts, in Österreich-Ungarn in der Weltpolitik 1900—1918*, Berlin, 1965, p. 85—110; K. B. Winogradov și J. A. Pisarev, *Die internationale Lage der Österreichisch-Ungarischen Monarchie in den Jahren 1900 bis 1918*, în *ibidem*, p. 1—53; vezi și Hvostov, *op. cit.*, p. 632—637.

statelor balcanice. Germania a susținut necondiționat politica lui Aehrenthal, dar nu numai din motivul temerii de a-și pierde și ultimul aliat fidel, după cum explică istoriografia occidentală¹⁰³ atitudinea Berlinului în timpul crizei bosniace. Poziția adoptată de Wilhelmstrasse în această perioadă se explică în primul rând, după cum arată de altfel Fritz Klein¹⁰⁴, prin interesele crescînde ale capitalismului monopolist german în Balcani și în Orientul Mijlociu.

Prin rezultatele crizei bosniace, care au dat iluzia unui succes total al puterilor centrale¹⁰⁵, dar care de fapt, prin urmările sale, au slăbit poziția internațională a puterilor centrale și coeziunea Triplei Alianțe¹⁰⁶, diplomația germană a suferit un eșec, determinînd guvernul de la Berlin de a face o nouă încercare în vara anului 1911 de a slăbi forța Antantei.

Kiderlen-Waechter, profitînd de intervenția militară franceză în Maroc pentru reprimarea răscoalei împotriva sultanului Moulay-Hajid, a redeschis problema marocană prin trimiterea la Agadir a vasului „Pantera”, sub pretextul apărării intereselor cetățenilor germani, și prin amenințarea Franței cu războiul, sub motivul nerespectării de către guvernul de la Paris a actului de la Algesiras. În fond, față de politica imperialiștilor francezi de a subjugă în 1911 definitiv Marocul, guvernul german, prin politica Agadirului, urmărea, pe de o parte, compensații teritoriale în Africa, iar pe de alta despărțirea Franței de aliații ei, la Wilhelmstrasse continuînd să existe falsa impresie că politica marocană a guvernului francez nu va fi susținută nici la Londra și nici la Petersburg. Istoriografia franceză face răspunzătoare de izbucnirea celei de-a doua crize marocane în mod exclusiv Germania¹⁰⁷. Faptele sînt de altfel concludente, iar politica lui Kiderlen-Waechter binecunoscută¹⁰⁸. De altfel nici în istoriografia contemporană vest-germană, cu excepția unor istorici ca Wilhelm Mommsen¹⁰⁹ sau Golo Mann¹¹⁰, nu este contestată politica agresivă a guvernului german. Dar, după cum arată Fritz Klein referindu-se la creșterea în timpul crizei a antagonismului anglo-german, „der Kriegswille war auf beiden Seiten

¹⁰³ P. Renouvin, *Histoire des relations internationales*, p. 231–232; M. S. Anderson, *op. cit.*, p. 283; E. Crankshaw, *op. cit.*, p. 379; R. C. K. Ensor, *op. cit.*, p. 411; K. E. Born, *op. cit.*, p. 299. Renouvin, ca și K. E. Born, Taylor ș. a., explică atitudinea dură a Berlinului din martie 1909 și prin încercările lui Bülow de a rupe Rusia de Antanta anglo-franceză.

¹⁰⁴ *Deutschland im ersten Weltkrieg*, vol. 1, Berlin, 1968, p. 95.

¹⁰⁵ În august 1909 Gabriel Hanotaux scria următoarele referitor la situația internațională după încheierea crizei bosniace: „Le trait caractéristique de la situation nouvelle peut s'exprimer en deux mots : la Triple Alliance reconstituée et restaurée” (*op. cit.*, p. 187).

¹⁰⁶ Bülow nu a reușit să rupă Rusia de Antantă. În schimb, Italia, nemulțumită de politica Austro-Ungariei în Balcani, se îndepărtează și mai mult de Tripla Alianță, semnînd cu Rusia, la 24 octombrie 1909, tratatul de la Racconigi.

¹⁰⁷ P. Renouvin, *La crise européenne...*, p. 119–120; vezi idem, *Histoire des relations internationales*, vol. VI, p. 226–227; H. Marchant, *L'affaire marocaine en 1911*, în „Revue d'Histoire Diplomatique”, nr. 3, 1963, p. 193–199, 201–205 și 219; M. Baumont este mult mai obiectiv în aprecierea poziției Franței (*op. cit.*, p. 156).

¹⁰⁸ Pentru opiniile lui Kiderlen-Waechter asupra problemei Marocului în notele și corespondența sa, vezi E. Jaeckh, *Kiderlen-Waechter intime d'après ses notes et sa correspondance*, publié par..., Paris, 1926, p. 293; vezi și convorbirea lui Take Ionescu cu Kiderlen Waechter (*ibidem*, p. 359).

¹⁰⁹ W. Mommsen, *op. cit.*, p. 148 ș.a.

¹¹⁰ Golo Mann, *op. cit.*, p. 514–518.

da”¹¹¹. Criza marocană nu a dus însă la război, deoarece puterile imperialiste mai aveau ce tranzacționa. „Este jefuit (împărțit) *Marocul*. *Se schimbă Marocul pe Congo*”, nota Lenin¹¹². Imperialismul german a provocat criza, iar cel francez a câștigat lupta. În schimbul a 275 000 km² cedați din colonia Congoului, imperialismul francez impune protectoratul asupra Marocului.

O dată cu compromisul intervenit între Franța și Germania prin care „chestiunea marocană” s-a încheiat, rezolvarea fără conflict armat a crizelor internaționale provocate de marile puteri imperialiste a luat sfârșit. De-a lungul întregii acestei perioade, cursa înarmărilor a fost un fenomen continuu, fiecare criză adâncind și mai mult antagonismul dintre puterile imperialiste.

După cum arată Lenin, istoria economică și diplomatică a întregii perioade a crizelor internaționale de la începutul secolului al XX-lea constituie o dovadă a pregătirii sistematice de către toate puterile imperialiste a războiului, care ajunsese inevitabil¹¹³. Războiul ruso-japonez prin rezultatele sale, crizele marocane și evenimentele din Balcani nu au contribuit decît la cristalizarea intereselor puterilor imperialiste în două coaliții și la accentuarea înarmărilor.

Lenin, prin analiza trăsăturilor generale ale imperialismului, prin cercetarea condițiilor social-economice și a sistemelor politice de la începutul secolului al XX-lea, a demonstrat inevitabilitatea primului război mondial, arătînd în același timp proletariatului din întreaga lume calea pe care trebuie s-o urmeze în lupta sa împotriva războiului, împotriva capitalismului imperialist, pentru victoria revoluției socialiste.

¹¹¹ F. Fischer, *op. cit.*, p. 32.

¹¹² V. I. Lenin, *op. cit.*, vol. 28, p. 669.

¹¹³ *Ibidem*, vol. 26, p. 161.

TEZE LENINISTE DESPRE CRIZA ANTEBELICĂ

DE

ELIZA CAMPUS

Criza antebelică capătă la începutul celui de-al doilea deceniu aspecte deosebit de caracteristice. Ies la suprafață, în forme cu totul surprinzătoare, încărcate de un uluitor dinamism, marile energii, marile potențe polivalente ale popoarelor asuprite. Atenția tuturor statelor este ațintită acum spre Balcani, unde națiunile vor să scuture dominația Imperiului otoman.

Această fierbinte năzuință de libertate este analizată de Lenin în chip amănunțit și multilateral. El scoate, cu acest prilej, în evidență complexitatea de interese contradictorii, generată de această firească, de această dreaptă luptă a popoarelor, subliniind : „Balcanii se află acum în centrul atenției generale. Și asta e lesne explicabil. Pentru întreaga Europă răsăriteană sosește, poate, ceasul când popoarele înseși își vor spune liber și hotărît cuvîntul”¹.

Ce se întîmpla, de fapt, în anul 1912 în Balcani nu era o minune, căci, așa cum afirmă Lenin, „nici în natură, nici în istorie nu se întîmplă minuni”².

Unii istorici remarcă, referindu-se la această etapă, că mișcarea naționalităților a stat la baza acțiunii de dezmembrare a Imperiului otoman, care a pierdut aproape toate teritoriile ce deținea în Europa³.

Istoricul sovietic A.S. Jerussalimski scoate și el în evidență că mișcările de eliberare națională din Turcia se întăresc în acești ani⁴. Nicolae Iorga se oprește, la rîndul său, asupra factorilor psihologici și, în genere, asupra sentimentelor care animau atunci popoarele, sentimente ale căror rădăcini se înfipseseră adînc în sufletele a sute și sute de generații, de-a lungul multor veacuri de lupte și de suferințe. „Un popor — arăta marea istoric — are sentimentul continuității și el vede nu numai în momentul

¹ V. I. Lenin, *Popoarele din Balcani și diplomația europeană*, în *Opere complete*, vol. 22, Edit. politică, București, 1963, p. 156.

² Idem, *Scrieri din depărtare*, în *op. cit.*, vol. 31, Edit. politică, București, 1964, p. 11.

³ Pierre Renouvin, Jean-Baptiste Duroselle, *Introduction à l'Histoire des relations internationales*, Armand Colin, Paris, 1964, p. 185.

⁴ A. S. Jerussalimski, *Der deutsche Imperialismus*, Dietz Verlag, Berlin, 1968, p. 193.

în care se află, ci în toate momentele care au precedat pe acesta și dintr-însele alege acele elemente care pot să întărească puterea lui morală, care pot să-i ridice mai mult aspirațiile. De acolo pleacă conștiința de drept a unui stat : din cunoașterea trecutului său întreg”⁵.

Incontestabil că statele care s-au aliat în 1912 împotriva Turciei au pornit de la atare considerente; incontestabil că starea înapoiată a imperiului feudal turc a creat condiții prielnice pentru războiul purtat de Grecia, Bulgaria, Serbia și Muntenegru; incontestabil că acest război nu a avut atunci numai semnificația unui război național al asuprașilor contra asuprașitorilor, ci și semnificația unui pas progresist împotriva unui feudalism anacronic.

Caracterizînd acest moment politic al anului 1912, Lenin afirmă, de altfel, că, „cu toate că în Balcani a luat naștere o alianță între monarhii și nu o alianță între republici, cu toate că această alianță a fost realizată prin război și nu prin revoluție, cu toate acestea s-a făcut un mare pas înainte pe calea distrugerii rămășițelor feudale în întreaga Europă răsăriteană”⁶.

Primul război balcanic, cu preliminariile și epilogul său, a constituit, în fond, o parte — și nu una lipsită de importanță — a crizei antebelice. A fost „una dintre verigile lanțului de evenimente care, de la începutul secolului al XX-lea — așa cum aprecia Lenin —, duce pretutindeni la ascuțirea contradicțiilor de clasă și a contradicțiilor dintre state, la războaie și la revoluții”⁷.

Examinînd situația imperiului turc în ajunul izbucnirii războiului, putem constata atît cauzele imediate, cît și cauzele profunde ale războiului balcanic. „Junii turci”, se știe, aplicaseră un regim de reforme și merseseră atît de departe cu propaganda lor despre libertatea națiunilor, încît denumiseră această etapă istorică o eră a revoluției naționale. Teoria lor era „că fiecare poate să rămînă grec, sîrb, bulgar, aromân, bun reprezentant al acestor națiuni, bun frate cu ceilalți, dar, în același timp, otoman desăvîrșit”⁸. Realitatea a dovedit însă națiunilor asuprașite că toate aceste paliative politice nu aveau alt scop decît o schimbare de formă, pentru ca fondul să rămînă mereu același jug apăsător.

Istoricul trebuie să constate, observă Pierre Renouvin și Jean-Baptiste Duroselle, referindu-se la poziția de continuu protest a națiunilor subjugate, că sentimentul național „a dat dovadă de o incontestabilă vitalitate și că el a constituit în relațiile internaționale un ferment de activitate deosebit de viguros”⁹. Pe de altă parte, statele naționale formate în secolul al XIX-lea în Balcani au devenit în această perioadă centre de atracție, jucînd un rol politic important, ce nu corespundea, de fapt, forței reale deținute de aceste state¹⁰.

Este momentul cînd privirile asuprașilor s-au îndreptat, pline de nădejde, spre țara-mamă, care putea să se ridice cu eficacitate împotriva împărăției turcești, „întrebuințînd toate mijloacele”¹¹. Este momentul

⁵ N. Iorga, *Istoria războiului balcanic*, București, 1915, p. 71.

⁶ V. I. Lenin, *Un nou capitol în istoria universală*, în *op. cit.*, vol. 22, p. 170.

⁷ Idem, *Către toți cetățenii din Rusia*, în *op. cit.*, vol. 22, p. 148.

⁸ N. Iorga, *op. cit.*, p. 57.

⁹ Pierre Renouvin, Jean-Baptiste Duroselle, *op. cit.*, p. 176.

¹⁰ *Ibidem*, p. 186.

¹¹ *Ibidem*, p. 70.

cînd prin războiul italo-turc se marcase o dezagregare¹² a Imperiului otoman prin cucerirea de către italieni a Tripolitaniei. Este momentul cînd pe tabloul situației internaționale se impune în chip pertinent, alături de justele frămîntări ale națiunilor asuprite din Balcani, factorul anxios, specific politicii statelor imperialiste.

Într-o atare atmosferă se desfășurau marile frămîntări ale națiunilor asuprite din Balcani. Vladimir Ilici Lenin și-a îndreptat atenția asupra acestei regiuni a Europei răsăritene, oprindu-se în mod deosebit asupra puternicelor rămășițe feudale, care, remarca el, stînjeneau „în foarte mare măsură dezvoltarea socială și creșterea proletariatului”¹³.

În fond, Lenin considera că în Europa răsăriteană, în Austro-Ungaria, ca și în Balcani, abia începuse transformarea burghezo-democratică, care ducea „la crearea de state naționale independente”¹⁴.

În asemenea împrejurări, muncitorii conștienți din țările balcanice au izbutit atunci să lanseze „lozinca rezolvării consecvent democratice a problemei naționale în Balcani”¹⁵.

Chemarea socialiștilor din țările balcanice a adus atunci la lumină viguroasa deviză a autodeterminării, fapt scos în evidență de Lenin, care, referindu-se la aceste momente istorice, a arătat că „socialiștii din țările balcanice luptă pentru autodeterminarea și libertatea deplină a popoarelor, spre a netezi astfel calea unei largi lupte de clasă pentru socialism”¹⁶. Continuînd să cerceteze situația din această regiune, Lenin a ajuns însă, în mod realist, la concluzia că „slăbiciunea claselor democratice din actualele state balcanice (proletariatul e puțin numeros; țăranii sînt oropsiți, răzlețiți, analfabeți) a făcut ca alianța, necesară din punct de vedere economic și politic, să ia forma unei alianțe între monarhiile din Balcani”¹⁷.

Iată, așadar, care era starea de fapt, în timp ce Turcia continua să poarte războiul pentru Tripolitania¹⁸; în timp ce Tripla Alianță era slăbită, deoarece interesele Italiei și ale Austriei pentru Balcani nu coincideau¹⁹; în timp ce Austria rîvnea Salonicul; Italia urmărea să cotopească Albania; Anglia să pună mina pe Arabia, iar Germania pe Anatolia²⁰.

Statele naționale, consideră Pierre Renouvin, au vrut, în această atmosferă tulbure, să profite de încurcăturile Turciei și au început încă din septembrie 1911 negocieri²¹, ajungîndu-se la încheierea unui tratat de alianță bulgaro-sîrb la 13 martie 1912, ca și la unul bulgaro-grec la 29 mai 1912. Muntenegru a declarat tot atunci la Atena, Belgrad și Sofia că

¹² René Gerin, *Comment fut provoquée la guerre de 1914*, Marcel Rivière, Paris, 1933, p. 117.

¹³ V. I. Lenin, *Un nou capitol în istoria universală*, în *op. cit.*, vol. 22, p. 169.

¹⁴ Idem, *Teze în legătură cu problema națională*, în *op. cit.*, vol. 23, Edit. politică, București, 1964, p. 333.

¹⁵ Idem, *Un nou capitol în istoria universală*, în *op. cit.*, vol. 22, p. 169.

¹⁶ Idem, *Către toți cetățenii din Rusia*, în *op. cit.*, vol. 22, p. 149.

¹⁷ Idem, *Un nou capitol în istoria universală*, în *op. cit.*, vol. 22, p. 169—170.

¹⁸ Idem, *Un joc hazardat*, în *op. cit.*, vol. 22, p. 127. Italia, arată Lenin, „vrea să mai smulgă o bucată: Albania; Austria nu vrea să îngăduie acest lucru”.

¹⁹ Idem, *Către toți cetățenii din Rusia*, în *op. cit.*, vol. 22, p. 148.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Pierre Renouvin, *La crise européenne et la grande guerre*, Felix Alcan, Paris, 1939, p. 130; N. Iorga, *op. cit.*, p. 106; o convenție militară a fost semnată apoi între Serbia și Bulgaria la 12 mai 1912, ca și între Grecia și Bulgaria.

va participa la acțiunea celor trei state împotriva Turciei ²².

Războiul balcanic a început, sub semnul contradicțiilor dintre puterile Antantei, pe de o parte, și sub semnul contradicțiilor dintre Antantă și Tripla Alianță, pe de altă parte.

Războiul din 1912 a fost, evident, un război de eliberare înfăptuit de statele naționale amintite, împotriva Turciei care le înrobea conaționali. La baza înțelegerii și definirii acestui război stă ideea, formulată adesea de Lenin, că războiul este o continuare a politicii interne și externe; că, pentru a caracteriza un război, totul se reduce, în ultimă instanță, „la sistemul de raporturi politice dinainte de război și din timpul războiului” ²³ și că, pentru a stabili tipul războiului din 1912, era necesar să se analizeze „raportul dintre națiunea asuprită și cea asupritoare” ²⁴.

Este lesne de înțeles că o atare eliberare națională ar fi fost infinit mai eficace dacă ea s-ar fi realizat nu prin război, ci prin revoluție. Analiza situației din Balcani i-a îngăduit lui Lenin să surprindă cauzele adânci din care a rezultat starea de fapt menționată, și anume maturizarea condițiilor economice și social-politice necesare pentru formarea statelor naționale unitare.

Stabilind cadrul social-economic în care evolua criza antebelică și deci, în genere, și războiul balcanic, Lenin a precizat din nou deosebirile fundamentale dintre apusul și răsăritul Europei: în occident, arăta el, epoca mișcărilor naționale și a formării de state naționale a luat sfârșit în 1871; „în răsăritul Europei și în Asia, epoca revoluțiilor burghezo-democratice a început abia în 1905” ²⁵. „Revoluțiile din Rusia, Persia, Turcia și China, războaiele balcanice — iată care este, în epoca noastră — sublinia el —, lanțul de evenimente mondiale din «orientul» nostru. Și numai un orb nu poate să vadă în acest lanț de evenimente trezirea unei *serii întregi* de mișcări naționale burghezo-democratice, a unor tendințe de a forma state naționale independente și unitare” ²⁶.

Din această adâncă exegeză leninistă se pot defini atât limitele burghezo-democratice, cât și sensul, caracterul profund al războaielor balcanice: „*tendințe de a forma state unitare și independente*”. Așadar, se ajunsese, pas cu pas, la etapa istorică când năzuințele de unitate statală ale popoarelor se maturizau; când ideile ce animau națiunile asuprite de Imperiul otoman, ca și de imperiile stăpânite de Habsburgi și de Români, pătrunseseră în masele largi, constituind astfel forțe de o neînchipuită capacitate de luptă și de rezistență.

Într-un asemenea climat, victoria rapidă a națiunilor asuprite asupra Imperiului otoman nu mai putea surprinde pe nimeni ²⁷.

Se realiza astfel, pas cu pas, ideea, adesea subliniată de Lenin, că în Balcani se desfășura o mișcare progresistă „pe măsură ce în această peninsulă se formează state naționale independente” ²⁸.

²² René Gerin, *op. cit.*, p. 218.

²³ V. I. Lenin, *Scrisori*, în *op. cit.*, vol. 49, Edit. politică, București, 1968, p. 376.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Idem, *Despre dreptul națiunilor la autodeterminare*, în *op. cit.*, vol. 25, Edit. politică, București, 1964, p. 291.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ N. Iorga, *op. cit.*, p. 123, 128, 129.

²⁸ V. I. Lenin, *Despre dreptul națiunilor la autodeterminare*, în *op. cit.*, vol. 25, p. 284.

Marxiștii, conchidea în consecință Lenin, „nu pot să treacă cu vederea puternicii factori *economici* care dau naștere tendințelor spre formarea de state naționale”²⁹.

Aceste considerente, de o deosebită valoare istorică, explică pe de o parte, adîncimea, ca și amploarea evenimentelor ce aveau loc în Balcani și, pe de altă parte, interesele antagoniste dintre statele balcanice și marile puteri, ca și contradicțiile crescînde dintre cele două blocuri rivale³⁰.

Se poate înțelege astfel în chip deslușit complexitatea situației ce se crease. Se poate înțelege de ce izbînda statelor balcanice, ce luptau pentru un stat național, unitar și independent, era privită de marile puteri cu o oarecare neliniste; se poate înțelege de ce au ieșit din nou la iveală, în forme destul de ascuțite, contradicțiile dintre Austria și Rusia³¹; se poate înțelege de ce Franța a propus o conferință europeană, care sub forma unei conferințe a ambasadorilor, s-a și întrunit în decembrie 1912 la Londra. Se poate înțelege de ce în marile capitale ale Europei se considera că, după armistițiul din 3 decembrie 1912, tratativele dintre statele balcanice trebuiau să se poarte sub controlul marilor puteri.

Se știe însă că negocierile au căzut temporar într-un impas și că pe plan european au apărut și mai mari complicații, mai ales atunci cînd războiul balcanic a fost reluat la 3 februarie 1913. Din nou tratativele diplomatice și deci imixtiunea directă a marilor puteri în Balcani au ocupat primul plan al arenei politice internaționale.

În timpul acesta, războiul continua să se desfășoare în favoarea statelor balcanice, ceea ce a intensificat activitatea diplomatică a marilor puteri. Din motive diferite, dar din interese proprii, toate aceste state își exprimau dorința de a pune capăt ostilităților*.

Consensul temporar dintre cele două blocuri antagoniste s-a mai concretizat atunci și prin elaborarea protocolului de la St. Petersburg, unde, la 9 mai 1913, conferința ambasadorilor a încercat să găsească unele soluții³². În sfîrșit, la 30 mai, prin discuțiile oarecum constructive de la Londra, se considera că se ajunsese la încheierea războiului**.

Criza balcanică, parte integrantă a crizei antebelice, era departe însă de a fi luat sfîrșit.

Observatorul imparțial era obligat să constate că arena politică internațională nu mai constituia scena exclusivă a negocierilor abile; că meandrele întortocheate ale diplomației secrete nu mai puteau fi ascunse

²⁹ *Ibidem*, p. 285.

³⁰ Fritz Fischer, *Griff nach der Weltmacht*, Droste Verlag, Düsseldorf, 1964, p. 38. Arată că surprinzătoarea victorie a statelor balcanice a avut la Paris și semnificația unei inferiorități a strategiei și a armamentului german. Se știa că armata turcă era instruită și înarmată de Germania. Aceasta a întărit convingerea lui Poincaré că Franța poate câștiga războiul. Theodor Wolff, *Der Krieg des Pontius Pilatus*, Verlag Oprecht et Helbling, Zürich, 1934, p. 108, arată că toți au fost surprinși de victoria statelor balcanice, deoarece erau convinși de buna organizare a armatei turce, organizare condusă de mareșalul von der Goltz.

³¹ Țarul Rusiei nu voia ca țarul Bulgariei să cucerească Constantinopolul. Austro-Ungaria nu voia ca Serbia să-și extindă teritoriile pînă la Marea Adriatică. Rusia susținea însă Belgradul.

* La 16 aprilie 1913, ostilitățile au încetat.

³² *Documents diplomatiques. Les événements de la Péninsule balkanique*, Bucarest, Imprimerie de l'Etat, p. 98—100. Protocole de St. Petersburg, du 26 avril/9 mai 1913, semnat de Sazanov, F. Poulard, George W. Buchanan, D. Thurn, A. Carlotti, Delcassé.

** Turcia cedase toate teritoriile din Tracia, la vest de linia Enos—Midia, insulele din Marea Egee și Creta.

sub abundența de acte și de note oficiale, destinate să acopere, sub formă lor „pașnică”, țelurile de hegemonie ale marilor puteri; că în răsăritul, în centrul Europei, ca și în Balcani, ieșeau la suprafață viguroasele forțe ale națiunilor ce voiau să creeze state unitare și independente; că balanța forțelor devenise instabilă, că echilibrul creat de marile state nu era clătinat numai de contradicțiile dintre cele două blocuri rivale, ci și de noile forțe naționale care își cuceriseră un loc pe tabloul politic mondial

Elemente noi apărute pe plan internațional dețineau o pondere cu mult mai mare decât își închipuiau oamenii politici ce se aflau în 1913 la conducerea guvernelor. Ei continuau să facă ipoteze și să formuleze pronosticuri, neținând seama decât în mică măsură de importanta verigă reprezentată de tendința pentru formarea de state naționale și unitare.

Lenin, ca marxist, se situa pe terenul faptelor: „Un marxist — arăta el — trebuie să pună la baza politicii sale *numai fapte* precise și incontestabil dovedite”³³. În consecință, marele revoluționar a examinat pe larg, în nenumărate rânduri, problema dreptului la autodeterminare, apreciind-o ca pe o problemă-cheie atât în timpul crizei antebelice, cât și în timpul războiului. El considera că încă din 1896 social-democrația internațională s-a situat pe poziția recunoașterii dreptului națiunilor la autodeterminare. Referindu-se la rezoluția Congresului internațional de la Londra din 27 iulie—1 august 1896³⁴, o considera pe deplin justificată, deoarece prin această rezoluție se stabileau atât necesitatea obiectivă a acțiunii pentru promovarea dreptului la autodeterminare, cât și tactica și strategia clasei muncitoare pentru realizarea practică a acestui principiu de drept internațional.

În ceea ce privește Europa de răsărit și Asia, unde Lenin considera că a început epoca revoluțiilor burghezo-democratice, „epoca deșteptării și întetirii mișcărilor naționale”³⁵, unde apăruseră și partide proletare de sine stătătoare, el indica că acestor partide le revenea o dublă sarcină în politica națională: „recunoașterea dreptului la autodeterminare pentru toate națiunile, dat fiind că transformarea burghezo-democratică nu este încă terminată și că democrația muncitoarească apără în mod consecvent, serios și sincer, iar nu în maniera liberală, în maniera unui Kokoșkin, egalitatea în drepturi a națiunilor — și cea mai strinsă, cea mai indisolubilă alianță în lupta de clasă pe care o duc proletarii tuturor națiunilor din statul respectiv, în toate peripețiile istoriei lui și indiferent de schimbările de graniță pe care le-ar face burghezia din diferite state”³⁶.

³³ V. I. Lenin, *Scrisori*, în *op. cit.*, vol. 49, p. 348 (*Scrisoare către N. D. Kiknadze*).

³⁴ Idem, *Despre dreptul națiunilor la autodeterminare*, în *op. cit.*, vol. 25, p. 318—319: „Congresul declară — se sublinia în documentul menționat — că este pentru recunoașterea dreptului deplin la autodeterminare (Selbstbestimmungsrecht) al tuturor națiunilor și își exprimă simpatia pentru muncitorii din orice țară care în momentul de față gem sub jugul absolutismului militar, național sau de altă natură; congresul face apel la muncitorii din toate aceste țări să intre în rândurile muncitorilor conștienți (Klassenbewusste = conștienți de interesele clasei lor) din lumea întreagă, ca să lupte, împreună cu ei, pentru înfrângerea capitalismului internațional și pentru realizarea scopurilor urmărite de social-democrația internațională”.

³⁵ *Ibidem*, p. 322.

³⁶ *Ibidem*.

În lumina concluziilor profunde, realiste, rezultate din analiza leninistă, putem desluși adevăratul sens al evenimentelor ce se desfășurau pe plan internațional o dată cu încheierea preliminarilor de la Londra.

Tot atunci au devenit și mai presante insistențele Austro-Ungariei, care a sfătuit Bulgaria să nu îngăduie Serbiei îndeosebi să beneficieze de rezultatele izbînzilor ce reușiseră. Raymond Poincaré afirmă că țarul Ferdinand nu ar fi pornit războiul contra Serbiei dacă nu ar fi avut convingerea că acesta este pe placul Austro-Ungariei³⁷. De altfel, într-o altă lucrare a sa, Poincaré susține, fără nici o urmă de îndoială, că „Austria caută, cu sprijinul Germaniei, cu complicitatea regelui Ferdinand al Bulgariei, să reaprindă războiul în Balcani, care fusese stins cu atîta greutate³⁸. Giovanni Giolitti arată, la rîndul său, că planurile de agresiune austro-ungare contra Serbiei s-au manifestat încă de la Conferința ambasadurilor³⁹. Cert este că Austro-Ungaria a comunicat în august 1913 Germaniei și Italiei intenția sa de a ataca Serbia⁴⁰, ceea ce poate explica poziția agresivă a Vienei față de Serbia și în cazul ofensivei bulgare.

Oricum și unii oameni politici și unii istorici afirmă că țarul Bulgariei a fost direct influențat de Austro-Ungaria în toate acțiunile ee a întreprins⁴¹. De pildă, Alfred Dumaine, ambasaduror Franței la Viena, descria cu lux de amănunte ura imperiului contra Serbiei, ca și demersurile diplomatice inițiate în acest sens⁴².

Incontestabil că dubla monarhie a purtat atunci negocieri numeroase deschise și secrete, frecvența acestora reieșind cu prisosință din numeroasele documente oficiale.

Nu este lipsit de semnificație nici faptul că tocmai în această perioadă relațiile diplomatice dintre România și Austro-Ungaria se ascut, cu toate că tratatul secret ce lega România de Tripla Alianță fusese reînnoit și iscălit de Carol I la 12 februarie 1913⁴³. Este etapa cînd contele Berchtold, ministrul de externe al imperiului, constata că România ar putea ajunge în contrast direct, fățiș cu dubla monarhie⁴⁴. Este, așadar, momentul cînd ies la suprafață, din ce în ce mai pregnant,

³⁷ Raymond Poincaré, *Au service de la France*, vol. III, *L'Europe sous les armes*, 1913, Plon, Paris, 1926, p. 222, mai arată că, la 27 iunie, contele Tarnowsky, ministrul Austriei la Sofia, l-a vizitat pe regele Ferdinand, care l-a luat la proprietatea sa de la Krania, unde au avut o lungă întrevvedere. După aceea, Ferdinand l-a chemat pe generalul Savof. În noaptea următoare Savof a ordonat ofensiva contra foștilor aliați balcanici.

³⁸ Raymond Poincaré, *Les origines de la guerre*, ed. cit., p. 163.

³⁹ Giovanni Giolitti, *Mémoires de ma vie*, Plon, Paris, 1923, p. 314.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 315. Telegrama din 9 august 1913, semnată San Giuliano (ministrul de externe al Italiei).

⁴¹ Camille Bloch, *Les causes de la guerre mondiale*, Précis historique. Paul Hartmann, Paris, 1932, p. 19.

⁴² Alfred Dumaine, *Le dernière ambassade de France en Autriche. Notes et Souvenirs*, Plon, Paris, 1921, p. 82, 83; vezi și *Documents diplomatiques français*, 3e série, 1911–1914, Imprimerie Nationale, Alfred Costes, Paris, 1934, vol. VII, p. 47–49, raport din 6 iunie 1913, semnat Dumaine; Heinrich Kanner, *Kaiserliche Katastrophepolitik*, E. P. Tal et Co Verlag, Leipzig, Wien, Zürich, 1922, p. 101, arată că Austro-Ungaria a împins Bulgaria în al doilea război balcanic.

⁴³ Nicolae Iorga, *Supt trei regi*. Istorie a unei lupte pentru un ideal moral și național, Așezămîntul tipografic „Datina românească”, Vălenii de Munte, 1932, p. 140.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 147.

contradicțiile de neînălțurat dintre România și Austro-Ungaria, contradicții ce rezultau, mai ales, din continuul și apăsătorul mod în care imperiul trata milioanele de români aflați sub jugul habsburgic.

Nicolae Iorga relevă că la București⁴⁵ se striga pe străzi: „Jos Austria”; „de fapt, aceste cuvinte — sublinia el — reprezentau marele adevăr național popular”⁴⁶.

Semnificația acestor fapte a fost pertinent explicată de marele istoric, care a surprins tocmai elementul nou, element ce avea să marcheze unul dintre cele mai glorioase capitole din istoria poporului român: „Acest strigăt — sublinia el — corespundea unui imperativ categoric pe care-l simțea oricine avea ochii limpezi și larg deschiși înainte”⁴⁷.

În timp ce se producea, din cauza luptei națiunilor oprite, o evidentă dezmembrare a Imperiului otoman, se ridica concomitent și marea chestiune a națiunilor subjurate din Austro-Ungaria. Chiar unii oameni politici contemporani acestor evenimente, deși limitați de concepțiile lor de clasă, au avut viziunea inexorabilului mers înainte al istoriei, care ducea pas cu pas și spre dezmembrarea imperiului eterogen, multi-național al Habsburgilor.

Raymond Poincaré a arătat că, încă din momentul anexării Bosniei și Herțegovinei, Austro-Ungaria a dat dovadă de o optică îngustă, de o miopie politică deosebit de primejdioasă; „Quos vult perdere, Jupiter dementat”, sublinia omul politic francez, adăugind că Austria nu înțelegea că, cu cât violenta conștiința locuitorilor, cu atât mai mult precipita mersul evenimentelor ce aveau să-i pregătească ruina⁴⁸. Totodată, el mai observa că problema Austro-Ungariei s-a ridicat tocmai pentru că „soluțiile date de ea în chestiunea Orientului au fost contrare năzuințelor și libertății locuitorilor”⁴⁹.

Incontestabil că problema națională se dovedea a fi punctul nevralgic al situației internaționale. Ea a constituit o preocupare importantă pentru marxiști, martori oculari ai evenimentelor. Lenin a examinat-o, așa cum am arătat, în mod multilateral, ajungând la concluzia că ea nu a fost rezolvată în răsăritul Europei⁵⁰. Referindu-se la Austro-Ungaria și la Rusia, el arată că politica dusă de aceste două imperii, „atît în timp de pace, cît și în timp de război, e o politică de înrobire a națiunilor și nu de eliberare a lor”⁵¹.

În această situație istorică obiectivă, cînd națiunile oprite își adînceau acțiunea de rezistență împotriva asupritorilor, cînd ochii lor se îndreptau spre statele naționale care puteau să le elibereze, era firesc ca opinia publică din România să ia o poziție față de Austro-Ungaria, unde românii trăiau lipsiți de cele mai elementare drepturi.

În dinamica evenimentelor istorice s-a produs atunci, dacă încă nu o mutație, dar o sensibilă accentuare a problemei naționale. Dreptul la autodeterminare își făcea loc din ce în ce mai mult în conștiința națiu-

⁴⁵ *Ibidem*, p. 153.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 154.

⁴⁸ Raymond Poincaré, *Les origines de la guerre*, op. cit., p. 106.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 107.

⁵⁰ Vezi V. I. Lenin, *Cuvîntare cu privire la problema națională*, 29 aprilie (12 mai), în op. cit., vol. 31, p. 443.

⁵¹ Idem, *Socialismul și războiul*, în op. cit., vol. 26, Edit. politică, București, 1964, p. 318.

nilor asuprite, iar în statele naționale din răsărit, unde se desfășurau acțiuni specifice revoluției burghezo-democratice, creștea năzuința pentru unitatea de stat.

Tabloul vieții internaționale, dominat de lupta dintre cele două blocuri rivale, oferea în acest moment al crizei antebelice aspecte noi, lumini și umbre, ce vădeau că la suprafața istoriei apăruseră energiile latente ale popoarelor, forțe ce-și trăgeau seva din rădăcini multiseculare, forțe ce aveau să lupte cu înverșunare pentru dreptul de a-și decide singure destinul.

Dar această situație nouă nu putea să convină marilor puteri. Cum ar fi putut, de pildă, Austro-Ungaria să accepte ca Serbia victorioasă, avînd prestigiul de a-și fi eliberat conaționalii de sub jugul otoman, să constituie un punct de atracție pentru slavii aflați sub stăpînirea dublei monarhii ? ⁵². Și, incontestabil, ceea ce era aproape tot atît de greu de suportat la Viena era faptul că în România exista un puternic curent împotriva alianței ce o lega de puterile centrale ⁵³.

Elementele acestea noi, rezultate încă modeste ale dezvoltării revoluției burghezo-democratice, deschideau însă largi perspective pentru acțiunea de amploare ce se pregătea în scopul formării statului național unitar.

Privit dintr-o asemenea perspectivă, faptul că Austro-Ungaria a cerut României să publice imediat tratatul secret ⁵⁴ este cît se poate de elocvent.

Diplomatul vienez Alexander Hoyos afirma pe atunci că România făcuse un pas însemnat pe drumul ce avea să parcurgă pînă să ajungă în tabăra Antantei ⁵⁵. Istorici mai vechi ca Egon Heymann, susțin că în această perioadă s-au întărit năzuințele naționale ale României ⁵⁶, care, din cauza chestiunii Transilvaniei ⁵⁷, trebuia să ajungă la un conflict deschis cu Austro-Ungaria ⁵⁸.

Pierre Renouvin merge și mai departe, afirmînd că influența Triplei Alianțe în Balcani s-a micșorat ca rezultat al modului cum evolua politica României ⁵⁹.

Toate aceste efecte pozitive, ca și întreaga efervescență ce se făcea simțită în Balcani, avînd rezonanțe în întreaga Europă, au ascuțit și mai mult contradicțiile dintre cele două blocuri.

În al doilea Reich, războiul balcanic a produs o mare neliniște ⁶⁰. Unii oameni politici afirmau că, după războiul balcanic, „guvernul impe-

⁵² Leo Valliani, *La dissoluzione dell Austria-Ungheria*, Casa Editrice Il Saggiatore, Milano, 1966, p. 61.

⁵³ *Documents diplomatiques français*, 3e série, op. cit., tome VII, p. 623. Raportul lui Blondel, ministrul Franței la București, din 8 august 1913. Accentuează asupra faptului că între România și Austro-Ungaria au crescut contradicțiile.

⁵⁴ N. Iorga, *Supt trei regi*, ed. cit., p. 174.

⁵⁵ Alexander Hoyos, *Der deutsche anglische Gegensatz und sein Einfluss auf die Balkan Politik. Österreich-Ungarns, Vereinigung Wissenschaftlicher Verlag, Walter de Gruyter et Co., Berlin und Leipzig, 1922, p. 39.*

⁵⁶ Egon Heymann, op. cit., p. 60.

⁵⁷ Leo Valliani, op. cit., p. 61. Arată că Tisza nu a vrut să facă concesii și că situația românilor era grea.

⁵⁸ Egon Heymann, op. cit., p. 62.

⁵⁹ Pierre Renouvin, op. cit., p. 139.

⁶⁰ James Donnadieu, *Ou va l'Autriche*, Edition Jules Tallandier, Paris, 1932, p. 62; Fritz Klein, *Die Vorbereitung der deutschen Imperialisten und Militaristen auf den Krieg, in Deutschland im ersten Weltkrieg*, vol. I, Akademie-Verlag, Berlin, 1968, p. 102.

rial și-a simțit alianțele slăbite din punct de vedere militar, deoarece forțele tinerelor state balcanice vor ocupa suficient Austria, pentru ca greutatea luptei cu Antanta să cadă asupra Germaniei singure”⁶¹. Germania și-a mărit în această perioadă efectivele armatei și a căutat totodată să-și restabilească influența la Constantinopol⁶². Franța și Rusia⁶³ se știe că au protestat, adînc iritate de poziția fermă a Germaniei în Turcia. În timpul acesta, protecția vădită a Serbiei de către Rusia supăra profund Viena, care contracara prin toate mijloacele influența Petersburgului.

Interesele contradictorii ale celor două blocuri se ciocneau, așadar, cu violență pe teritoriul Balcanilor, unde fiecare dintre cele două tabere adverse doresc să domine⁶⁴.

Vladimir Ilici Lenin a relevat întreaga complexitate a acestor probleme istorice, urmărind, pas cu pas, modul cum ele se concretizau în evenimentele ce s-au desfășurat în acea epocă.

Cînd primul război balcanic era pe cale să se sfîrșească, Lenin a arătat că el marca „falimentul rînduielilor feudale din Asia și din Europa de răsărit”⁶⁵. Concomitent sublinia și faptul că popoarele balcanice aveau de îndeplinit marea sarcină de „a-și crea state naționale unificate, de a scutura jugul feudalilor locali, de a elibera definitiv de sub jugul moșieresc pe țărani de diferite naționalități din Balcani”⁶⁶. Deoarece însă aceste vitale probleme ale Balcanilor au început prin a fi soluționate atunci „printr-un război al cărui substrat au fost interese burgheze și dinastice”⁶⁷, Lenin și-a pus adesea întrebarea : care a fost cauza istorică ce a produs o atare situație? Principala cauză, a explicat el în urma unei minuțioase analize, a fost „slăbiciunea proletariatului din Balcani”⁶⁸, ca și „influența reacționară și presiunile exercitate de puternica burghezie europeană”⁶⁹.

Aceeași ascuțită exegeză care a stat la baza tuturor ideilor sintetice exprimate de Lenin i-a permis marelui revoluționar să înțeleagă, în întreaga sa amploare, procesul istoric ce se desfășura, proces înlăuntrul căruia războiul balcanic constituia doar un episod caracteristic. El a precizat, în consecință, că, „în toată Europa răsăriteană (Austria și Balcanii) și în Asia, adică în țările vecine cu Rusia, transformarea burghezodemocratică a statelor — care pretutindeni în lume a dus, într-o măsură mai mare sau mai mică, la crearea de state naționale independente sau de state formate din naționalități cît mai apropiate și înrudite între ele — nu a luat încă sfîrșit sau se află abia la început”⁷⁰.

⁶¹ Georges Michon, *op. cit.*, p. 109. Acestea ar fi fost cauzele profunde ale mării cu 121 000 de oameni a armatei germane; Fritz Klein, *op. cit.*, p. 104.

⁶² Se știe că, la 8 noiembrie, generalul Liman von Sanders a fost numit comandant al corpului de armată turc de la Constantinopol.

⁶³ Richard Pipes, *Diplomacy and Imperialism. 1870—1914*, în *Western Civilization*, Harper and Row Publishers, Inspectorated, New York, London, 1968, p. 539.

⁶⁴ A. S. Jerussalimski, *op. cit.*, p. 199.

⁶⁵ V. I. Lenin, *Războiul balcanic și șovinismul burghez*, în *op. cit.*, vol. 23, p. 39.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ Idem, *Teze în legătură cu problema națională*, în *op. cit.*, vol. 23, p. 333.

Astfel a ajuns Lenin la concluzia că din punct de vedere obiectiv sosise momentul ca națiunile din Austro-Ungaria, din Balcani și din alte părți ale lumii să-și exercite dreptul legitim la autodeterminare, adică „despărțirea lor statală de colectivitățile naționale străine”⁷¹ și să formeze state naționale de sine stătătoare.

Vladimir Ilici Lenin a indicat astfel elementele noi apărute în cadrul situației internaționale, scoțind în evidență factorii ce aveau să ocupe, prin ponderea lor, un loc important în vertiginoasa desfășurare a crizei antebelice, criză care avea să se încheie prin izbucnirea primului război mondial.

⁷¹ V. I. Lenin, *Despre dreptul națiunilor la autodeterminare*, în op. cit., vol. 25, p. 281.

ASPECTE ALE ÎNCEPUTURILOR PĂTRUNDERII LENINISMULUI ÎN TRANSILVANIA

DE

ALEXANDRU PORȚEANU

Pentru înțelegerea mai exactă și mai profundă a complexelor evenimente social-politice care s-au produs în Transilvania în anii 1917—1918, avînd ca rezultat principal unirea acestei străvechi provincii românești cu vechea țară, de o importanță deosebită este studiul curentelor de idei, al căilor de pătrundere, formelor de manifestare și ariei răspîndirii acestora, studiul disputelor ideologice care și-au pus amprenta asupra frământărilor politice, atît de ascutite, ale epocii. Desigur că fenomenele ideologice se produc în strînsă legătură cu nivelul atins de dezvoltarea social-economică, politică și culturală, cu gradul maturizării factorilor interni care fac posibilă, la un moment dat, receptarea unor influențe, a ideilor noi. O atracție deosebită au exercitat însă dintotdeauna, asupra maselor populare, ideile revoluționare, menite a prefăce societatea din temelii. Ideile leninismului, biruitoare prin victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, oferă exemplul cel mai concludent în această privință. În cele ce urmează, nu vom mai stăruia asupra cadrului general al problemei anunțate în titlu, întrucît acest cadru a fost amplu cercetat, în ansamblul și în detaliile sale, de seria numeroaselor studii și articole recente, publicate cu prilejul sărbătoririi semicentenarului unirii Transilvaniei cu România*.

Una dintre cauzele și explicațiile ecourilor și răspîndirii în Transilvania a ideilor leninismului o constituie, credem, alături de interesul firesc al mișcării muncitorești și socialiste de aici — ajunsă la un anumit grad al dezvoltării proprii —, atenția pe care, prin textul și spiritul lor, au manifestat-o și o implică ideile nobile ale leninismului față de lupta de eliberare națională a popoarelor oprite. În ceea ce privește poporul român, căile desăvîrșirii unității sale politice, este cunoscut faptul că, încă în 1913, V. I. Lenin arăta limpede: „În toată Europa de răsărit (Austria și Balcanii) și în Asia, adică în țările vecine cu Rusia, transformarea burghezo-democratică a statelor — care pretutindeni în lume a dus, într-o măsură mai mare sau mai mică, la crearea de state naționale independente

* Vezi revista „Studii”, nr. 4/1969.

sau de state formate din naționalități cît mai apropiate și înrudite între ele — este neterminată sau abia la începutul ei... De aceea, în întreaga lor propagandă, social-democrații din Rusia trebuie să insiste asupra dreptului tuturor naționalităților de a forma state separate sau de a alege liber statul din care vor să facă parte”¹. În concepția leninistă, „sarcina dublă” a proletariatului îmbină, organic și necesar, asigurarea unității internaționaliste de clasă a proletariatului și conducerea sau contribuția proprie, distinctă, la lupta justă de eliberare națională a propriului popor, luptă avînd ca obiectiv făurirea sau desăvîrșirea statului național unitar, proces în care sînt interesate — în măsură diferită — toate clasele sociale, întregul popor. „Fiecare națiune trebuie să capete dreptul la autodeterminare, și aceasta va favoriza autodeterminarea oamenilor muncii”² — arată V. I. Lenin.

Manifestările ideologice din sînul mișcării revoluționare, al mișcării muncitorești și socialiste din Transilvania, diferitele poziții — cu gradul lor concret de consecvență — adoptate în problemele vitale ale măselor populare atestă existența unei lupte ideologice vii, care confirmă preocuparea susținută pentru călăuzirea pe un drum just a întregului val al luptei maselor. Cunoașterea caracteristicilor ideologice și organizatorice ale mișcării muncitorești din Transilvania înlesnește înțelegerea luptei politice a proletariatului. În lupta politică își găsește expresia concretă îmbinarea obiectivelor de clasă cu lupta celor mai largi mase populare.

În ceea ce privește sursele documentare ale lucrării de față, ținem să precizăm că acestea constituie, în cea mai mare parte, cazul particular al categoriei de informații editate, dar care nu au parvenit, în măsura necesară, circuitului istoriografic. Unicul organ de presă al secției române a Partidului Social-Democrat din Ungaria, „Adevărul”, nu se află în colecțiile bibliotecilor și instituțiilor de specialitate din țara noastră decît cu totul fragmentar pentru perioada de care ne ocupăm. Microfilmul făcut la Budapesta după colecția anului 1918 — deși incompletă și ea — a oferit un izvor de informare de cel mai mare interes; în acest sens se poate aprecia, credem, că e vorba cel puțin de o adevărată redescoperire.

Pătrunderea ideilor leninismului în Transilvania este indisolubil legată de ecourile și influența exercitată în Transilvania de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, înfăptuită sub conducerea Partidului Comunist întemeiat de Lenin, de căile concrete, specifice, ale manifestării acestui proces complex, în condițiile determinate de factorii social-politici obiectivi și subiectivi interni: „Ideile nobile proclamate de Revoluția din Octombrie și înscrise în «Declarația drepturilor popoarelor din Rusia» cu privire la «egalitatea și suveranitatea popoarelor», «dreptul popoarelor la autodeterminare liberă pînă la separare și formarea de state independente», «desființarea tuturor privilegiilor și a îngrădirilor naționale» au fost însușite cu entuziasm de popoarele care gemeau sub jugul asuprii Imperiului habsburgic, au devenit un stindard de luptă pentru dezvoltarea lor liberă și independentă în cadrul unor state naționale proprii. Victoria revoluției din Rusia și rezonanța sa în rîndul clasei muncitoare

¹ V. I. Lenin, *Despre problema națională și național-colonială*, E.S.P.L.P., București, 1958, p. 90—91.

² *Ibidem*, p. 506.

internaționale au reprezentat un factor puternic de accelerare a destrămării Imperiului habsburgic” — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al Comitetului Central al Partidului Comunist Român, în expunerea prezentată la ședința jubiliară a Marii Adunări Naționale, consacrată sărbătoririi semicentenarului unirii Transilvaniei cu vechea Românie³.

Ecoul imediat, în Transilvania, al Marii Revoluții Socialiste din Octombrie a fost mai ales un ecou democratic și pacifist, epocalul eveniment din Rusia fiind înțeles sub o semnificație deosebită, în primul rând ca o „revoluție pentru pace”. Învățămintele revoluției, cu deosebire acelea referitoare la problemele păcii, libertății naționale, drepturilor și libertăților cetățenești, erau raportate la situația Transilvaniei, la frământările puternice ale țăranilor, muncitorilor și intelectualilor români, reflectându-se prin prisma revendicărilor acestora, potrivit gradului de maturizare a contradicțiilor sociale și naționale interne.

În relatările asupra desfășurării primei revoluții socialiste victorioase și trainice din istoria omenirii, se întâlnesc și aprecieri mai largi, fără a se atinge însă esența problemei — dictatura proletariatului, alianța muncitorească-țăărănească, hegemonia clasei muncitoare, rolul partidului de tip nou. „Revoluția rusă izbucnită astă-primăvară ... a pornit acum, în noiembrie, pe o cale cu totul nouă și dreaptă... În Petersburg, săptămîna trecută, muncitorimea și întreaga garnizoană de acolo au răsturnat guvernul lui Kerenski, au pus mîna pe cîrma țării și au numit un nou guvern al muncitorilor și țăranilor” — se spunea într-un articol din „Adevărul”⁴. „Sprijinit pe sfatul muncitorilor și soldaților, guvernul a făcut o propunere de pace tuturor statelor purtătoare de război... Muncitorimea rusă, care prin eroismul și hotărîrea sa puternică a sculat din amorteală toate popoarele din lume — să o slăvim cu toții și s-o urmăm”. Organul secției române a P. S. D. U. a relatat cu promptitudine despre *Apelul de pace către toate popoarele din lume* lansat imediat după victoria revoluției de către guvernul primului stat socialist din lume, precum și despre unii conducători ai revoluției. „Lenin e aproape de 50 de ani și are un trecut bogat de muncă și luptă pentru binele și dezrobirea clasei muncitoare. El a fost silit de guvernul țarului să trăiască multă vreme în străinătate... Lenin și ceilalți conducători ai revoluției ruse de acum vor rămîne pentru totdeauna adevărați apostoli ai păcii”⁵. *Manifestul P. S. D. U.* arăta: „trebuie să luptăm pentru o grabnică pace democratică, căci astfel sprijinim revoluția rusă”⁶.

³ *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 3, Edit. politică, București, 1969, p. 714.

⁴ „Adevărul”, 1917, XIII, nr. 5 (5/18 noiembrie), p. 1—2. Vezi lucrări consacrate expunerii mai pe larg a problemei: *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, ed. a II-a, București, 1963, Edit. Acad., p. 391—403; L. Bányai, *Ecourile Marii Revoluții Socialiste din Octombrie în Transilvania*, în vol. *Contribuții la studiul influenței Marii Revoluții Socialiste din Octombrie în România*, București, 1957; V. Cheresteșiu, *Pătrunderea ideilor Marii Revoluții Socialiste din Octombrie în masele din Transilvania*, în *Anuarul Institutului de istorie din Cluj*, 1958—1959, I—II, p. 233—282. Vezi și articolul lui I. Cicală, *Ecoul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie în unele ziare românești din Transilvania*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.”, nr. 6/1957, p. 102—112, precum și studiile publicate cu prilejul sărbătoririi semicentenarului Marii Revoluții Socialiste din Octombrie.

⁵ „Adevărul”, 1917, XIII, nr. 5 (5/18 noiembrie), p. 2.

⁶ *Ibidem*.

În articolul de salut *Către frații ruși* se spunea : „Alduit (slăvit — n. n.) fie numele vostru, tovarăși ruși, care prin hotărîrea voastră eroică, prin singele vostru vărsat în lupta cu dușmanii poporului ne-ați întărit credința în puterea socialismului și ați arătat lumii calea cea mai dreaptă ce duce la pace și la înfrățirea popoarelor... Voi cereți ca nici o națiune să nu ție în asuprire pe alta, nici un neam să nu fie subjugat și fiecare popor singur să aibă dreptul a se conduce”⁷.

În decembrie 1917 au fost organizate două importante conferințe : una la Csepel, despre revoluția rusă, și alta la secția română din Budapesta a P. S. D. U., unde Enea Grapini a vorbit despre legea naționalităților din Ungaria (1868), subliniind anacronismul și mai accentuat al acesteia în lumina *Declarației drepturilor popoarelor din Rusia*⁸. În articolul intitulat *Ce pace vrem*, publicat de „Adevărul”, se cerea ca „pacea ce se va încheia să fie bazată... pe dreptul fiecărui popor, fiecărei națiuni de a dispune singură de soarta sa”⁹.

În bilanțul politic al anului 1917 se arăta că acest an „va avea loc de frunte în istoria lumii și a tuturor popoarelor asuprite, căci în acest an democrația a dărîmat unul din cele mai puternice ziduri ale reacției. În acest an, poporul rus, printr-un gest înălțător, a ajuns stăpîn pe sine însuși și a început marea operă de dezrobire a claselor asuprite... Faptele mărețe ale rușilor n-au rămas fără efect nici în celelalte țări. În România, în Ungaria și Austria, în Germania, în Anglia și pretutindeni, în toată lumea, ideea de libertate, ideea democrației a prins rădăcini tot mai adânci, preschimbînd în unele locuri mai mult, în altele mai puțin, întreaga alcătuire a statelor”¹⁰. Acest bilanț nu depășea limitele aprecierilor anterioare, exagerînd sau mai bine zis devansînd ecoul influenței revoluției proletare ruse în alte țări, unde, de fapt, nu se petrecuse încă nici o modificare în „alcătuirea statelor”; influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie asupra situației social-politice din aceste țări se va produce numai atunci cînd condițiile obiective și subiective interne vor atinge gradul de maturizare necesar, adică în și după toamna anului 1918. „Rușii au fost aceia care anul trecut au aruncat în lume ideea păcii, și-n urma stăruințelor lor, anul 1917 se încheie cu tratativele de la Brest-Litovsk... Dar... pacea ce va urma, numai atunci va fi trainică și mulțumitoare dacă ea se va întemeia pe principiul proclamat de revoluția rusă, ca fiecare popor să primească dreptul de singură dispunere asupra vieții sale... nimeni nu dorește ca acum să se încheie o pace în urma căreia peste cîțiva ani să se reînceapă măcelul”.

Un amplu articol, semnificativ intitulat *Învățămintele de la ruși*¹¹, semnat de Toma Botîrlă, sublinia : „Lumea întreagă își îndreaptă privirile spre Rusia. Schimbările ce se produc zi de zi ne uimesc. Libertate deplină

⁷ Ibidem, nr. 8 (26 noiembrie/9 decembrie), p. 1.

⁸ Ibidem, p. 4 ; nr. 11 (17/30 decembrie), p. 4.

⁹ Ibidem, 1917, XIII, nr. 10 (10/23 decembrie), p. 1. Unele elemente ale burgheziei române din Transilvania au avut o poziție diferită de aceea a burgheziei și moșierimii maghiare față de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie. Aceasta și-a găsit expresia prin publicarea în coloanele presei burgheze a unor materiale consacrate însemnătății revoluției socialiste din Rusia. În numărul din 16/29 noiembrie 1917, „Telegraful român” din Sibiu a redat cuprinsul *Declarației drepturilor popoarelor din Rusia*.

¹⁰ „Adevărul”, 1918, XIV, nr. 1 (7/20 ianuarie), p. 1.

¹¹ Ibidem, p. 3.

pentru toate popoarele din [fostul] imperiu, pământ la țărani, ștergerea titlurilor de domnie sînt lucruri care — pe vremea țarului — numai bănuie ceva că gîndește la ele, și era trimis la spînzurătoare”. Articolul descrie suferințele poporului rus, lupta sa eroică — începînd cu revoluția din 1905 —, care dovedește că eliberarea din jugul oricărei exploatare nu poate fi decît opera proprie a maselor populare, în frunte cu proletariatul. În aceste victorii, autorul vede încă o „dovadă că ideile mari și înălțătoare nu se pot ucide, nici ține în închisoare”, conchizînd : „Fie ca faptele poporului rus să ne servească de pildă în lupta pentru libertățile noastre”. Cu tot caracterul său agitatoric, cu toată simpatia spontană față de revoluția socialistă rusă, nici articolul amintit nu trecea dincolo de limitele burghezo-democratice, accentul căzînd îndeosebi asupra acelor cuceriri care concordau cu semnificația ce o aveau pentru Transilvania — în primul rînd reforma agrară, eliberarea națională, pacea.

„Adevărul” a adoptat o poziție favorabilă față de poziția tînărului stat proletar la Brest-Litovsk, subliniind necesitatea încheierii unei păci generale¹². Desigur, semnificația politică completă, leninistă, a păcii de la Brest-Litovsk nu a fost intuită. Totuși, încrederea maselor în trăinicia revoluției proletare victorioase din Rusia s-a exprimat răspicat : „Putem spera... că guvernul revoluționar rus va putea în viitor să-și întemeieze tot mai mult stăpînirea în marea Rusie”¹³. În contextul evenimentelor internaționale de la sfîrșitul anului 1917 și de la începutul anului 1918, alături de pacea imperialistă de la Brest-Litovsk, atenția a fost reținută și de pacea de jaf impusă de imperialiștii germani României la Buftea-București. Presa socialistă plătea însă și de astă dată tribut concepțiilor mic-burgheze, pacifiste, punînd, în general, pe același plan cele două tratate, a căror semnificație — în lumina evoluției ulterioare a istoriei — s-a dovedit structural diferită. După cum se știe, delegația sovietică, la tratativele de la Brest-Litovsk, a susținut necesitatea autodeterminării popoarelor asupraite din Austro-Ungaria, între care și a Transilvaniei¹⁴.

Aprecierile asupra revoluției proletare ruse — care și pînă atunci fuseseră unilaterale, incomplete — încep să sufere, făcîndu-și loc chiar cultivarea unei note depressive, pesimiste. Tonul în această privință l-a dat însuși Jumanca într-un articol din „Adevărul”.

Masele de muncitori și țărani — deși lipsite de conducerea lor de către un partid de tip nou — au receptat însă cu deosebită sensibilitate și interes ideile leninismului, care corespundeau propriilor lor năzuințe și le indicau calea de rezolvare justă, găsind în Transilvania un teren pregătît de existența dublului jug al exploatareii sociale și al asupririi naționale. În pofida tuturor opreliștilor și greutăților — a persecuției claselor dominante și aparatului lor represiv, a oportunismului unor elemente de la conducerea mișcării socialiste, a limitelor obiective și subiective ale acestei mișcări —, ideile leninismului au pătruns și în Transilvania, întîlnind aici condiții de manifestare propice, contribuind din plin la orientarea luptei maselor muncitoare pe cale revoluționară. Tocmai

¹² Ibidem, nr. 5 (5/17 februarie), p. 1-2.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Miron Constantinescu, *New data and sources of information regarding the history of the Union of Transylvania with Romania*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, nr 6/1968, p. 975-987.

de aceea se cere valorificată pe deplin fiecare indicație documentară privind pătrunderea leninismului în Transilvania, care a constituit un proces, afirmându-se în luptă cu ideologia oportunistă; acest proces, această luptă are, în fiecare loc și moment — deci și în Transilvania anilor 1917—1918 — trăsături concrete, specifice, corespunzătoare condițiilor istorice interne. Cercetarea poziției socialiștilor transilvăneni față de problemele concrete ale războiului, păcii și revoluției poate oferi unele indicii în acest sens. Dacă în vechea Românie, elementele cele mai înaintate din rîndurile mișcării muncitorești s-au apropiat, într-o măsură, de înțelegerea leninistă a cauzelor și caracterului războiului imperialist, chiar de calea de luptă împotriva lui, în Transilvania, sub impulsul suferințelor cauzate de război, s-a afirmat o orientare antirăzboinică — uneori deosebit de vehementă — , care însă evita actualizarea luptei ideologice la situația din Austro-Ungaria și era încă departe de punctul de vedere leninist al transformării războiului imperialist în revoluție proletară.

O valoare extrem de pozitivă, încurajatoare în ceea ce privește viitorul tînărului stat socialist, o are articolul intitulat semnificativ *Viitorul Europei*, publicat de Emil Isac în „Adevărul”¹⁵. Valoarea articolului lui Emil Isac sporește și datorită faptului că semnarea de către statul sovietic a tratatului de la Brest-Litovsk a produs o oarecare surpriză în opinia publică progresistă internațională, neavertizată asupra semnificației complete a tratatului, asupra uriașului potențial revoluționar ce stătea drept garanție acestui curajos pas leninist. Emil Isac declara : „Rusia revoluționară este negreșit înzestrată cu viitor... În momentele acestea, pentru privitorul abătut de deruta revoluției rusești, totuși, îi poate rămîne teafăr idealul socialist. Nu este cu puțință un alt viitor pentru fiecare stat, pentru Europa, pentru lumea întreagă, decît idealul socialist”.

„Adevărul” a consacrat un articol memorial lui Plehanov, cu prilejul morții acestuia, subliniind meritele din prima perioadă a activității sale, consemnînd — fără a-și preciza poziția — divergențele ivite între Plehanov și „ceilalți tovarăși, mai cu seamă în cauza războiului și a păcii, de cînd Lenin cu partidul său conduce Rusia”¹⁶.

Atenția asupra dezvoltării evenimentelor revoluționare din Rusia, nu slăbește, ea contribuind — chiar și limitat — la actualizarea învățămintelor revoluției socialiste ruse pentru Transilvania și Ungaria. Făcînd o paralelă *În Rusia și la noi*, un articol de fond din „Adevărul”¹⁷ menționa că, „în decurs de mai puțin de un an și jumătate, Rusia a trecut prin două revoluții colosale”. Înțelegînd obligativitatea adoptării unor măsuri mai aspre, impuse de înverșunarea cu care se opuneau clasele exploataatoare, condamnate de istorie, articolul vizează pe acei conducători socialiști care nu au tras învățămintele necesare din revoluția proletară rusă. „Dar ce au făcut rușii n-a mai făcut-o nimeni în lume, nici revoluția franceză n-a ajuns la nivelul acesta, deci nimeni n-are dreptul să spuie că rușii au făcut rău, sau că așa, ba așa, trebuiau să facă, căci ei n-au făcut nici atît în țările lor”. În continuare se arăta că „Sovietele rușilor în curînd se vor întruni în al cincilea congres; unde guvernul va depune

¹⁵ „Adevărul”, 1918, XIV, nr. 24—25 (24 iunie / 7 iulie), p. 1.

¹⁶ Ibidem, nr. 22 (3/16 iunie), p. 3.

¹⁷ Ibidem, nr. 27 (8/21 iulie), p. 1.

planul constituției republicii Sovietelor, care stabilește ca munca să fie izvorul tuturor drepturilor". Trecînd la compararea cu situația din Ungaria, articolul sublinia că „pe cînd în Rusia se petrec lucruri atît de minunate, la noi bîntuie furia reacțiunii... parlamentul este mai necinstit de cum a fost Duma rusească, a adoptat cel mai ticălos proiect de lege electorală din Europa... Înainte de revoluția rusă, după poporul rus, poporul din Ungaria era cel mai apăsător și mai dezmoștenit. Iar acum, după ce poporul rus a scuturat jugul robiei, noi am rămas cei mai înapoiați, cei mai robiți". Restrîngerea dreptului electoral în Ungaria a afectat succesiv pe soldații analfabeți, apoi pe cei ce au prestat serviciul militar mai mult de doi ani, apoi chiar și pe cei decorați: „cine nu capătă drept de vot în Rusia, aceia capătă la noi, iar cei ce primesc în Rusia drept de vot nu primesc la noi".

O importanță deosebită a avut-o ampla prezentare făcută în paginile „Adevărului” asupra constituției sovietice și asupra legii electorale a tînărului stat socialist¹⁸, precum și descrierea stemei Republicii Socialiste Federative Sovietice Ruse¹⁹. Gazeta a relatat, de asemenea, asupra hotrării muncitorilor ruși de a-și apăra patria socialistă, asupra succeselor luptei împotriva albgardiștilor²⁰.

Relatînd asupra formelor de luptă ale popoarelor ruse și ucrainean împotriva imperialismului german, „Adevărul” arăta că „acestea sînt roadele păcii de la Brest-Litovsk... oricine putea prevedea deja atunci că pacea aceasta e clădită pe o temelie șubredă și-n tot momentul se poate schimba... Din evenimentele de la Răsărit pot înțelege acum toți anexioniștii militariști de diferite neamuri că pacea bazată pe puterea armelor nu e pace, ci numai armistițiu”. Frămîntările din Ucraina au drept cauză faptul că „puterile centrale n-au încheiat pacea cu guvernul Sovietelor bolșevice din Ucraina, ci cu Rada naționaliștilor ucraineni, care însă numai cu sprijinul armatelor germane a putut deveni stăpînă în țară”. Înăbușirea sîngeroasă a mișcării revoluționare muncitorești, a marii greve a lucrătorilor de la căile ferate, a puternicelor răscoale țărănești, dizolvarea chiar a Radei care încheiasse pacea, aducerea la putere a fostului general rus, dictatorul Skoropadski, au contribuit la intensificarea luptei de eliberare a poporului ucrainean²¹.

În legătură cu pericolul intervenției străine împotriva statului sovietic, organul secției române a P. S. D. U. a publicat un fragment din cuvîntarea lui Lenin, pe care, dată fiind importanța sa, îl redăm aici în întregime. „Dușmanii republicii ne înconjoară. Cu înșelăciuni și minciuni, englezii au ocupat coasta Murmanskului, apoi Kemi, împușcînd pe tovarășii noștri. Au găsit aliați în cehi... Nu voim să purtăm război nici cu nemții, nici cu englezii, nici cu francezii. Muncitorii țin ferm fabricile în mîinile lor, iar țărani nu vor înapoia pămîntul marilor proprietari. Pentru apărarea acestor cuceriri declarăm război tuturor speculanților care ne amenință cu pericolul foametei. Vom lua proviziile de la speculanți și nu vom lăsa în voia soartei pe muncitori”²².

¹⁸ Ibidem, p. 2.

¹⁹ Ibidem, nr. 28 (15/28 iulie), p. 3.

²⁰ Ibidem, nr. 29 (21 iulie/4 august), p. 4.

²¹ Ibidem, nr. 30 (11 august, stil nou), p. 2-3.

²² Ibidem, p. 4.

„Adevărul” a urmărit cu încordare eroica luptă a popoarelor din Rusia, eliberate din jugul asupririi țariste, capitaliste, împotriva intervenției imperialiste. Amintim în acest sens publicarea manifestului Puterii sovietice adresat proletariatului din țările Antantei, care cerea întărirea solidarității internaționalist-proletare în apărarea primului stat din lume al muncitorilor și țăranilor. „Capitaliștii francezi, englezi, americani și italieni voiesc să strivească revoluția rusească, ca aceasta să nu servească de pildă îmbărbătoare pentru muncitorii din țările lor proprii ...Manifestul acesta este iscălit în primul rînd de Lenin”²³.

„Rusia se zguduie iarăși. Dușmanii bolșevicilor, acei care nu se pot împăca cu stările de azi, cînd poporul a devenit liber, nu se liniștesc nici o clipă, ci, folosindu-se de orice mijloace, lucrează spre a răsturna rînduiala de azi și spre a readuce stările din trecut. Ei și-au pus de gînd acum ca, cu atentate, cu focuri de revolver și cu bombe, să nimicească pe conducătorii partidului bolșevic care cîrmuiește azi Rusia, ca astfel să ajungă ei la putere. În năzuința aceasta, ei sînt sprijiniți și de Antantă”, care urmărea, prin răsturnarea Puterii sovietice, anularea păcii de la Brest-Litovsk, reluarea războiului dintre Rusia și puterile centrale, ușurarea, în acest fel, a situației militare din Apus. Imperialiștii Antantei urmăreau de fapt nu numai un scop militar, limitat, ci restaurarea capitalismului. „Să ne ațintim privirea spre Rusia, căci acum se hotărăște soarta singurului stat socialist din lume”. Relatarea asupra atentatului nereușit la viața lui Lenin — care urma altor tentative similare ale elementelor teroriste contrarevoluționare (de exemplu, uciderea la Petersburg a comisarului de interne Urițki) — este însoțită de o călduroasă prezentare a figurii lui Lenin: „Marele revoluționar socialist... Vladimir Ulianov-Lenin, întemeietorul republicii Sovietelor rusești, a fost unul dintre cei mai neîmpăcați dușmani ai țarismului și luptător recunoscut al libertății poporului. Înainte de război nu putea trăi în patrie, căci copoi țarismului îl urmăreau pretutindeni, și a fost silit a se refugia, spre a ocoli spînzurătoarea sau deportarea, în Siberia. A găsit refugiu în Elveția, însă sufletul lui mare n-a găsit odihnă. Stătea în strînsă legătură cu revoluționarii din Rusia, cărora le trimitea foarte des sfaturi și îndrumări. În martie 1917, cînd a izbucnit revoluția rusă și țarul a fost detronat, Lenin se afla în Elveția. Împreună cu foarte mulți alți revoluționari s-a reîntors și el atunci în Rusia, trecînd cu trenul peste Germania. Ajuns de-a dreptul în mijlocul revoluției, el s-a apucat îndată de lucru, agitînd pentru ca muncitorimea rusă să ia singură puterea statului în mînă, să încheie pace și să prefacă Rusia într-un stat socialist. Cînd Kerenski s-a hotărît a duce războiul mai departe, Lenin agita cu patimă pentru pace, iar poporul rus i-a dat ascultare, dobîrînd guvernul lui Kerenski de la putere și punînd pe Lenin în fruntea noului guvern; Lenin a încheiat apoi pacea de la Brest-Litovsk”²⁴.

Știrile îmbucurătoare își găsesc cu promptitudine loc în coloanele gazetei: „Starea guvernului bolșevic s-a întărit... Trupele Sovietelor au bătut în mai multe locuri pe contrarevoluționari. Astfel, ele au reocupat și orașul Vladivostok, respingînd pe japonezi... Guvernul e stăpîn

²³ Ibidem, nr. 32 (12/25 august), p. 2—3.

²⁴ Ibidem, nr. 34 (26 august/6 septembrie), p. 1—2.

pe situație și nu poate fi vorba de căderea sau retragerea bolșevicilor. Ei țin strâns în mână cîrma țării și nimeni nu-i în stare să-i doboare. Lenin a trecut peste orice pericol și e pe cale de a se însănătoși”²⁵.

„Adevărul” a relatat despre amestecul imperialismului englez împotriva Puterii sovietice și despre arestarea ambasadorului sovietic la Londra, Litvinov. A fost publicat, de asemenea, conținutul contractului prin care Rusia Sovietică se însărcina să plătească Germaniei o despăgubire de șase miliarde de ruble pentru averile persoanelor germane din Rusia, iar Germania — să-și retragă trupele din teritoriul care, pe baza tratatului de la Brest-Litovsk, aparținea Rusiei²⁶.

Schimbarea, începînd cu sfîrșitul verii anului 1918, a raportului de forțe dintre cele două tabere imperialiste aflate în încheștare militară a atras imediat atenția presei socialiste, orientarea către Antantă devenind tot mai sensibilă²⁷.

O relatare asupra „purtării frumoase a unor prizonieri ruși”, care nu s-au supus ordinului de a evacua familia de muncitori din locuințele lor, conchidea: „Cînd citești așa ceva parcă înțelegi ce înseamnă stăpînirea partidului muncitorilor socialiști în Rusia”²⁸.

În preajma și în toiul evenimentelor revoluționare din Ungaria și Transilvania de la sfîrșitul lunii octombrie și din noiembrie 1918 — care coincideau cu împlinirea unui an de la victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie —, presa socialistă a publicat *Manifestul Sovietelor din Rusia către muncitorimea din toate țările*, în care se arăta: „Clasele imperialiste din statele centrale sufăr de catastrofa dezastrului. Bulgaria și Turcia s-au rupt din alianță și acum vine rîndul Austro-Ungariei. În interiorul Germaniei, situația este critică... Știînd că imperialiștii țărilor Antantei nu se deosebesc întru nimic de imperialiștii germani și austro-ungari, respingem orice apropiere cu ei, chiar și cu pretextul de a transforma pacea de la Brest-Litovsk”²⁹.

„Adevărul” a republicat, de asemenea, articolul *Bolșevismul*, după gazeta social-democratică „Lupta” din București, ceea ce reprezintă o mărturie a legăturilor mișcării socialiste din Transilvania cu cea din vechea țară, în ciuda condițiilor grele ale războiului imperialist. Articolul constituia o ripostă împotriva încercărilor burgheziei de a defăima și falsifica realitatea din țara sovietică. „Burghezia de pretutindeni tremură la gîndul că i s-ar putea întîmpla ceea ce s-a întîmplat în Rusia. Ura burgheziei față de bolșevici se explică de la sine cînd știi că aceștia i-au luat din mînă puterea statului, întrebuiînd-o în folosul muncitorimii. Au luat pămîntul din mîna marilor proprietari și l-au dat țăranimii, au luat fabricile, atelierele, minele și le-au dat lucrătorilor. Toate așezămintele, care mai înainte vreme slujeau burgheziei, au trecut în mîna celor ce muncesc. Energia bolșevicilor este singură în stare să pună friu dezordinelor care se nasc în vremuri de revoluție. Numai ei au fost în stare

²⁵ Ibidem, nr. 33 (19 august/1 septembrie), p. 3; nr. 34 (26 august/8 septembrie), p. 3; nr. 35 (2/15 septembrie), p. 2.

²⁶ Ibidem, nr. 35 (2/15 septembrie), p.2.

²⁷ Vezi, mai pe larg, Alexandru Porțeanu, *Mișcarea muncitorească și socialistă față de Unire*, în volumul *Desăvîrșirea unificării statului național român*, sub redacția prof. univ. Miron Constantinescu și prof. univ. Ștefan Pascu, Edit. Acad., București, 1968, p. 274—276.

²⁸ „Adevărul”, 1918, XIV, nr. 32 (12/25 august), p. 4.

²⁹ Ibidem, nr. 41 (13/27 octombrie), p. 3.

să pună ordine în vălmășagul pe care regimul trecut și războiul li l-au lăsat ca moștenire... Dar [burghezilor] n-o să le rămână mult timp ca să-și compătimească frații de aiurea. Cu iuțeala gândului, bolșevismul s-a întins din Rusia în Bulgaria, Austro-Ungaria, Germania; mine România, țara țăranului dezmoștenit și a muncitorului batjocorit, va face la fel”³⁰.

Precipitarea evenimentelor revoluționare din centrul Europei apropiate pentru popoarele din aceste țări *Momentul dezrobirii*. În articolul de fond astfel intitulat, redacția „Adevărului” arăta la 3 noiembrie: „Războiul e pe sfârșite și, o dată cu el, pierе și sistemul care l-a născut. Focul revoluției din Rusia, deși nu s-a întins la moment peste toată lumea, ci a mijit sub cenușă, acum pare că a reînviat și a aprins Europa în părțile cele mai putrede. Țări capitulează, altele se descompun după națiuni, în altele clasele apăsate se ncearcă să scuture jugul claselor apăsătoare. Austria s-a descompus... Românii din Ardeal și Banat de asemenea se mișcă și își cer independența. Cehii au declarat de independent statul boem și sfatul național a început guvernarea”³¹. Masele muncitorești din Ungaria și Transilvania au luat cunoștință cu viu interes de manifestul lui Lenin și Sverdlov către proletariatul din Austro-Ungaria din noiembrie 1918, deși acest manifest a fost republicat numai fragmentar de presa socialistă maghiară³².

În concluzie, sîntem îndreptățiți a afirma că aspectele evocate în cele de mai sus întregesc imaginea asupra importantului proces al pătrunderii și răspîndirii ideilor leninismului în țara noastră. Desfășurîndu-se în funcție de condițiile specifice ale societății românești, în strînsă legătură cu etapa de dezvoltare a acesteia, procesul amintit a intrat într-o fază nouă, superioară, o dată cu desăvîrșirea unității statului național român, care a deschis un cîmp larg de manifestare forțelor revoluționare din România în frunte cu proletariatul. Ideile leninismului au contribuit în continuare, în măsură însemnată, la clarificarea ideologică din sînul mișcării muncitorești din România în anii imediat următori unirii din 1918; în acei ani s-a pregătit nemijlocit și s-a definitivat întemeierea Partidului Comunist Român, moment remarcabil al istoriei noastre contemporane, care constituie punctul de plecare al unor noi și eroice lupte, desfășurate pînă în zilele noastre și călăuzite de ideile marxism-leninismului, pentru înlăturarea exploatării și edificarea societății socialiste românești.

³⁰ Ibidem, nr. 46 (17 noiembrie/1 decembrie), p. 4.

³¹ Ibidem, nr. 42 (20 octombrie/3 noiembrie), p. 1.

³² Problema a fost tratată în studiul lui Miron Constantinescu *Mesajul lui V. I. Lenin către muncitorii și popoarele din Austro-Ungaria — 2/3 noiembrie 1918*, „Studii”, nr. 1/1966, p. 115 și urm.

ACTIVITATEA ȘI PERSONALITATEA LUI V.I. LENIN OGLINDITE ÎN ZIARUL „SOCIALISMUL” (1918–1921)

DE

ION APOSTOL

Aniversarea centenarului nașterii lui V. I. Lenin prilejuiește științelor sociale, și istoriei îndeosebi, posibilitatea ca, din perspectiva pe care timpul le-o oferă, să contureze mai pregnant personalitatea acestui strălucit gânditor și conducător revoluționar al proletariatului, contribuția deosebită pe care el a adus-o la îmbogățirea tezaurului comunismului științific, la istoria revoluțiilor, vitalitatea ideilor leniniste.

Discipol credincios și continuator strălucit al lui Marx și Engels, V. I. Lenin a fundamentat concepția privind rolul și sarcinile partidului de tip nou al clasei muncitoare, menit să organizeze și să conducă lupta celor ce muncesc la cucerirea puterii politice și edificarea noii orînduiri sociale.

„Viața și opera lui V. I. Lenin constituie un înalt exemplu de slujire devotată a clasei muncitoare, a oamenilor muncii, de fermitate revoluționară și perspicacitate politică, de gândire cutezătoare; el a intrat în istorie ca o personalitate remarcabilă, pasionată pentru ceea ce era nou în știință și gândirea socială a epocii sale, cu un larg orizont de cunoaștere și înțelegere a cerințelor dezvoltării societății omenеști, a progresului și civilizației”¹.

Partidul Comunist Român a pus la baza activității sale practice și teoretice ideologia marxist-leninistă, concepția despre lume și viață a materialismului dialectic și istoric, s-a preocupat în permanență de traducerea, editarea și răspîndirea în țara noastră a bogatei opere a acestui titan al gândirii și acțiunii revoluționare. Amplele concluzii științifice pe care V. I. Lenin le-a dedus din analiza profundă pe care a făcut-o complexelor procese sociale de la începutul secolului al XX-lea, tezele sale privind trecerea la insurecția armată, la înfăptuirea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, crearea primului stat socialist din lume și edificarea noii orînduiri socialiste, dezvoltarea în noile condiții a materialismului istoric au fost de un real folos frontului științelor sociale din România.

¹ Hotărîrea C.C. al P.C.R. privind aniversarea în România a centenarului nașterii lui Vladimir Ilici Lenin, „Scinteia”, nr. 8 196, 24 septembrie, 1969.

Cercetarea numeroaselor sale lucrări, a vastei sale opere științifice ne relevă cunoașterea și urmărirea de către Lenin a luptei revoluționare desfășurate în numeroase țări ale lumii. Referirile pe care Lenin le face la țara noastră² dovedesc o cunoaștere a realităților economice, politice și sociale, a luptei revoluționare a poporului muncitor din România. În diferite ocazii, Lenin a făcut unele aprecieri pozitive asupra răscoalelor țărănești din 1907, s-a referit la faptul că România se afla în preajma lui 1918 în fața desăvîrșirii unității politice, întrucît un mare număr de români locuiau în afara granițelor statului român. Cu mai multe prilejuri a avut chiar legături directe cu fruntașii mișcării muncitorești de la noi³. Unele din studiile și articolele sale au fost traduse și publicate chiar din 1912 în România⁴.

Viața și opera lui V. I. Lenin au început să fie mai bine cunoscute, lucrări fundamentale să-i fie traduse în țara noastră mai ales după Marea Revoluție Socialistă, după ce el a început să pregătească și să conducă gigantica operă de construire a societății socialiste în condițiile vitrege ale războiului civil și ale greutăților înfăptuirii unei opere de asemenea amploare.

În această muncă de popularizare a puternicei sale personalități, a vastei și complexe munci politice, organizatorice și ideologice pe care a desfășurat-o în fruntea primului stat socialist, a prezentării și răspîndirii lucrărilor sale, un rol deosebit a revenit ziarului „Socialismul”, organ al Partidului Socialist și Uniunii sindicale.

În condițiile în care în țara noastră, ca de altfel în Europa și America, burghezia reacționară, guvernele marilor puteri imperialiste, ca și clasele dominante din România, s-au năpustit cu dușmănie împotriva statului socialist, a conducătorilor săi, presa socialistă și muncitorească, prezentînd obiectiv situația, căutînd să răspîndească adevărul despre cele se ce petrec în Rusia Sovietică, a urmărit să-și informeze cititorii săi, masele muncitoare, ca și opinia publică, despre starea reală de lucruri din țara vecină. Luptînd cu tot felul de greutăți de natură materială, din lipsă de fonduri, cu cenzura, care a suspendat ziarul în mai multe rînduri, sau prin apariția cu mari spații albe, „Socialismul” din noiembrie 1918 pînă în mai 1921, luînd atitudine împotriva injuriilor și calomniilor presei burgheze, a căutat să-și informeze cititorii, în măsura în care condițiile îi permiteau, despre activitatea multilaterală, capacitatea sa organizatorică și talentul de argumentare convingătoare pe care Lenin le posedea în discuțiile cu tovarășii săi de idei sau cu cei care-l vizitau.

Numeroase și variate sînt formele sub care figura acestui mare revoluționar apare în coloanele „Socialismului”. Încă în noiembrie 1918 cititorii pot găsi o sumară bibliografie⁵ a gînditorului marxist, din care pot afla cîteva elemente de bază ale vieții și operei sale.

Neavînd posibilități de informare directă, de la sursă (în urma unui război pustiitor de patru ani, a războiului civil, a fronturilor în conti-

² *Texte din lucrările lui V. I. Lenin cu privire la România*, Edit. politică, București, 1960.

³ Augustin Deac, Florian Tănăsescu, *Întîlniri ale unor militanți revoluționari din România cu V. I. Lenin*, „Anale de istorie”, an. XV, 1969, nr. 6, p. 80—96.

⁴ Valter Roman, *Răspîndirea operelor lui V. I. Lenin în România*, „Analele Institutului de istoria partidului”, an. VI, 1960, nr. 2, p. 34.

⁵ „Socialismul”, 26 noiembrie, 1918.

nuă mișcare), despre activitatea intensă desfășurată de V. I. Lenin în condițiile când Rusia Sovietică lupta împotriva generalilor albgardiști și a intervenționiștilor străini, în ziar apăreau aprecieri asupra unor conducători ai revoluției socialiste sau ai mișcării muncitorești internaționale după alte ziare socialiste din Europa sau după broșurile și scrierile unor publiciști sau profesori mai obiectivi care s-au aflat în Rusia după octombrie 1917 sau care l-au cunoscut personal pe Lenin.

Reproducind unele pasaje din ziarul englez „Times” asupra personalității lui Lenin făcute de un ziarist burghez, pe care redacția le considera că „prezintă totuși mult interes”, „Socialismul”⁶ prezintă mai amplu unele aprecieri asupra șefului guvernului sovietic. Ocupându-se de calitățile intelectuale și morale ale acestui conducător — descriind în felul său înfățișarea fizică și unele trăsături de caracter —, articolul relevă superioritatea convingerilor sale politice, cunoașterea de către el a unor limbi străine de circulație internațională, subliniind că „el este forța intelectuală cea mai mare pe care revoluția rusă a produs-o”⁷. Este respectat în mod deosebit și ocupă o poziție predominantă în partid datorită în mare măsură „curajului său de fier, unei voințe de neînvinș și unei dezinteresări absolute”⁸. Autorul menționează, de asemenea, cum, în interviurile pe care Lenin le acorda ziariștilor străini, era prezentată cu multă franchețe politica guvernului sovietic, convins fiind de dreptatea cauzei sale, luptând cu toate armele care-i stăteau la dispoziție împotriva vrăjmașilor săi politici, ca și clemența de care dădea dovadă, atunci când era cazul, în lupta cu inamicii săi. Referindu-se la metoda și capacitatea sa de discernămint în dezbaterile la care Lenin participa, articolul arăta că oricine a asistat la asemenea adunări sau congrese constata că el era „mîna care conduce mișcarea bolșevică, creierul lui” este acela care în timpurile cele mai grele și dificile pentru revoluție a evitat obstacolele și a restabilit unitatea de acțiune și voință a partidului, pe care îl conducea; „în discuție el este un dialectician incomparabil, făcînd față opozanților cu un calm și o seninătate”⁹ care adesea îi face pe aceștia să dispere, avînd răspunsuri la toate problemele delicate sau absurde pe care auditoriul le ridică. Vorbind de geniul său politic, autorul relevă că Lenin știa foarte bine ce vrea și cum să ajungă la țelul propus; apostol neînduplecat al credinței marxiste, el era un bolșevic despre care „chiar rușii antibolșevici vorbesc cu respect”¹⁰. Oprindu-se la calitățile lui morale, articolul relevă că, în numeroasele atacuri al căror obiect a fost, nici o acuzație nu s-a putut aduce vieții sale particulare și că, într-o țară unde corupția înainte de 1917 a atins apogeul ei, el întrecea din punct de vedere al obiceiurilor și comportamentului pe colegii săi, „trebuințele sale sînt foarte modeste și bugetul, probabil, cel mai puțin ridicat dintre al tuturor comisarilor bolșevici”¹¹.

Anul 1919 a constituit pentru poporul sovietic o perioadă grea, cînd imperialiștii au intensificat intervenția militară, iar Armata Roșie

⁶ Ibidem, nr. 66, 18 aprilie 1919.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem.

a fost silită să lupte împotriva contrarevoluției interne. Dușmanii ocupaseră principalele baze producătoare de combustibil, materii prime și alimente, transporturile pe căile ferate și producția multor fabrici au fost mult îngreuiate, iar pentru aprovizionarea armatei și populației de la orașe cu alimente a fost nevoie de eforturi uriașe. În pofida condițiilor grele create de intervenția străină, Lenin și poporul sovietic nutreau credința fermă în trăinicia orînduirii sovietice. De aceea s-a desfășurat o muncă încordată pentru organizarea apărării țării pe front și în spatele frontului, căutînd în același timp posibilități de tratative cu Antanta.

Reflectînd aceste condiții grele, eforturile partidului comunist și ale poporului rus, care luptau pe toate fronturile cu generalii albgardiști și cu forțele intervenționiste, încercările de a duce convorbiri ale celor două părți beligerante, „Socialismul” redă în coloanele sale această muncă eroică, problemele de organizare și ale construcției de stat, în care, chiar dacă nu se vorbește direct de V. I. Lenin, întemeietorul și conducătorul statului sovietic, activitatea sa titanică, desfășurată în aceste condiții grele, apare în subtextul numeroaselor articole și corespondențe care se refereau la Rusia Sovietică, iar numele lui Lenin apare însă tot mai frecvent în „Socialismul”, activitatea sa multilaterală și prestigiul său politic în creștere, recunoscut atît de tovarășii de idei, cît și de conducătorii statelor burgheze, atestă puternica sa personalitate.

Într-o propunere făcută de S. U. A. în cadrul Conferinței de pace de la Paris, de a purta convorbiri cu toate grupările care exercitau sau încercau să exercite o autoritate politică sau un control militar în Rusia, au fost în primul rînd invitați reprezentanții guvernului comisarilor poporului din Moscova prezidat de Lenin¹²; numeroase informații se referă la propunerea făcută Conferinței păcii privind încetarea intervenției și furnizarea de alimente Rusiei Sovietice¹³, din care reiese dorința de pace a guvernului sovietic¹⁴. În „Socialismul” apare de asemenea o corespondență reluată după organul socialiștilor suedezi de stînga, care publica un apel în care toate partidele și organizațiile socialiste erau invitate să-și intensifice propaganda lor contra politicii contrarevoluționare de intervenție armată, sub forma directă sau deghizată, „și să lucreze în favoarea unui acord între Europa și Lenin”¹⁵.

În alte corespondențe ale „Socialismului” pe luna mai 1919, luate din „Avanti”, organul socialiștilor italieni, sau din „L'Humanité”, cotidianul militanților socialiști francezi, în care Lenin apare ca un conducător superior, se arată că „a sunat ceasul proletarilor împotriva guvernanților”¹⁶ sau că V. I. Lenin, în condițiile intervenției și blocadei organizate de imperialiști, a reușit datorită mai ales calităților sale să obțină unirea diferitelor grupări politice în jurul sfaturilor¹⁷.

La rubrica „Știri din afară”, în organul mișcării socialiste și sindicale din România apar relatări privind demonstrația detașamentelor de mun-

¹² Ibidem, nr. 43, 8 martie 1918.

¹³ Ibidem, nr. 70, 26 aprilie 1919.

¹⁴ „Socialismul” din 31 martie 1919 menționează faptul că guvernul american a trimis pe W. Bullitt în Rusia pentru a lua informații exacte asupra situației de acolo. W. Bullitt a fost primit de Lenin, cu care a avut o lungă convorbire.

¹⁵ „Socialismul”, nr. 82, 13 mai 1919.

¹⁶ Ibidem, nr. 87, 18 mai 1919.

¹⁷ Ibidem, nr. 85, 16 mai 1919.

citori prin Piața Roșie din Moscova în ziua de 1 Mai, unde „Lenin trece de la o tribună la alta și vocea sa răsună pe întreaga piață”¹⁸, iar alături de el erau conducătorii proletariatului din Rusia, urmînd apoi reprezentanții Internaționalei a III-a din Europa occidentală.

Alte „Știri din afară” arată că în primul număr al revistei oficiale a Internaționalei a III-a printre semnatarii de articole se află și Lenin¹⁹, iar referitor la ședința Consiliului Comisarilor Poporului de la Kremlin prezidată de Lenin se arată că au fost admise în unanimitate măsurile preconizate pentru apărarea Petrogradului²⁰.

Cititorii sau militanții socialiști din România au putut găsi în organul mișcării muncitorești, în articolul *O experiență comunistă*, modul în care Béla Kun a folosit în cadrul revoluției proletare ungare, ținînd seama de situația specifică de la Budapesta, experiența rușilor și a guvernului condus de Lenin în problema naționalizării băncilor²¹.

O altă temă care apare mai frecvent în coloanele „Socialismului” referitor la ce se întîmpla în Republica Federativă Sovietică Rusă este aceea a organizării învățămîntului, a problemelor culturale și științifice, care, cu toate greutățile întîmpinate, căpătau noi structuri. Publicînd fragmente din mărturiile englezului Arthur Ransome, care a stat mai mult timp în Rusia, „Socialismul” redă modul cum funcționau bibliotecile, editurile, universitățile muncitorești și relevă că, în afara poemelor lui Demian Bednii, în această „perioadă de agitații politice considerabile se vînd broșuri cu miile din discursurile lui Lenin”²², în care se vorbește de anumite faze ale revoluției, de diversele aspecte ale reconstrucției economice. Într-un alt articol, *Organizarea în Rusia a culturii proletare*, după ce se vorbește de modul cum sînt organizate manifestațiile culturale, problemele artelor plastice, se menționează: „Tot timpul iernii trecute s-au ținut serate săptămînale de cultură proletară la palatul Morosoff, în prezența lui Lunacearsky și chiar a lui Lenin. Poeți bolșevici și-au declamat acolo versurile lor și pictorii și-au arătat operele care lasă departe de ele pe impresionisti și chiar pe cubiști”²³.

În mai multe numere din august 1919, ziarul publică extrase din conferințele ținute de prof. Victor Henry la Sorbona referitor la stările de lucruri din Rusia, întrucît a stat acolo din noiembrie 1918 pînă în mai 1919. Vorbind de situația grea a alimentației, a scumpirii produselor alimentare, survenită din cauza blocadei economice și dezorganizării transporturilor, conferențiarul sublinia că „ea e una din cele mai vii preocupări ale lui Lenin, care vrea să găsească talentele de organizator în « popor », adică printre muncitori și țărani care nu exploatează munca altora și pe care capitalismul îi reprima, îi zdrobea și expulza cu miile”²⁴. Una din problemele dificile care s-au pus — releva conferențiarul — a fost aceea a disciplinei în muncă, și anume cum să se treacă de la disciplina forțată a exploatatorilor la disciplina conștientă, voluntară, la care Lenin a răspuns :

¹⁸ Ibidem, nr. 89, 20 mai 1919.

¹⁹ Ibidem, 19 iunie 1919.

²⁰ Ibidem, 30 iunie 1919.

²¹ Ibidem, nr. 136, 17 iulie 1919.

²² Ibidem, nr. 153, 4 august 1919.

²³ Ibidem, nr. 168, 19 august 1919.

²⁴ Ibidem, nr. 158, 9 august 1919.

„Să învețe a lucra, iată problema pe care puterea sovietelor ar trebui s-o pună în toată grandoarea ei înaintea poporului”²⁵.

De o mare însemnătate pentru mișcarea revoluționară din țara noastră erau problemele strategiei și tacticii leniniste, problemele formei de organizare a proletariatului și rolul său conducător în cadrul revoluției și construcției socialiste. În numerele din 24,25 și 26 august 1919, „Socialismul” publica raportul prezentat de Lenin la primul congres de constituire a Internaționalei Comuniste din martie 1919 despre *Democrația burgheză și dictatura proletariatului*²⁶. Deși numeroase pasaje lipsesc, oprite de cenzură, totuși cititorii și militanții socialiști au putut urmări principalele idei și teze leniniste privind deosebirea dintre cele două forme ale dominației de clasă, prin aceea că dictatura burgheză a însemnat reprimarea împotrivirii imensei majorități a populației, a celor ce muncesc, în timp ce dictatura proletariatului înseamnă, dimpotrivă, reprimarea împotrivirii exploataților, a moșierilor și capitaliștilor, adică a unei infime minorități a populației.

Alt număr al „Socialismului” redă fragmente dintr-o discuție a lui Lenin cu un englez, în care s-au abordat probleme legate de dezvoltarea mișcării socialiste în Rusia, despre organizarea și viitorul Sovietelor, despre militanți ai mișcării muncitorești americane. Articolul menționează că „nimeni, dar absolut nimeni, nici chiar dușmanii lui Vladimir Ulianov Lenin nu neagă că el ar fi una din cele mai mari personalități ale timpului”²⁷.

În această perioadă și apoi în lunile și anii următori, pe lângă numeroase citate publicate din lucrările unor conducători ai mișcării socialiste din România, ca și din operele unor lideri ai social-democrației germane, italiene, franceze, apar în „Socialismul” fragmente din discursurile sau broșurile recente ale lui V. I. Lenin, care se refereau la problemele construcției socialiste în Rusia Sovietică²⁸.

Cu prilejul aniversării a doi ani de la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, ziarul mișcării socialiste din România²⁹, pe lângă editoria-lul consacrat aniversării revoluției ruse, în care se face o trecere în revistă a luptei proletariatului rus împotriva intervenționiștilor și contrarevoluției interne, publică fragmente privind desfășurarea revoluției din 25 octombrie 1917 și Constituția Sovietelor.

Cititorii au putut urmări în coloanele „Socialismului” constatările profesorului W. Hoode, care a stat mai mult timp în Rusia și care și-a publicat impresiile într-o suită de articole în „Manchester Guardian”, din care a reprodus și ziarul românesc. Autorul emite o serie de ipoteze intitulându-și articolul *Dacă Lenin ar cădea*. Arătând de la început că pericolul iminentei căderi a Petrogradului a trecut, iar orașul se afla în afară de orice pericol, autorul susține că „Lenin e mai tare decât oricând. Cu toate că eu n-am vederi bolșevice — spune W. Hoode — sînt obligat să recunosc că din toate guvernele... Rusiei din martie 1917 (cel condus de Lenin. — n. a.) e acela care a durat cel mai mult, care a făcut cel mai mult și care a dovedit cele mai mari capacități de conducere”³⁰.

²⁵ Ibidem, nr. 160, 11 august 1919.

²⁶ Vezi V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 37, Edit. politică, București, 1965, p. 511—530.

²⁷ „Socialismul”, nr. 193, 15 septembrie 1919.

²⁸ Ibidem, nr. 200, 22 septembrie 1919.

²⁹ Ibidem, nr. 243, 7 noiembrie 1919.

³⁰ Ibidem, nr. 252, 16 noiembrie 1919.

El arată că actualii conducători ai Rusiei sînt sinceri, iar viața și feliile lor dea fi sînt simple; ei au îmbunătățit soarta muncitorilor în ce privește salariile, orele de muncă, igiena, lucrînd „cu o energie aproape supraomenească pentru a-și realiza idealul”. În problema pămîntului ei au dus o politică realistă, împărțind pămîntul acelor care vor și pot să-l muncească, făcînd aceasta cu multă hotărîre și minuțiozitate. În domeniul alimentației, ei au reușit, cu toate enormele greutăți ale transporturilor și lipsei de combustibil, să revitalizeze toate regiunile marii Rusii și în acest punct eforturile lor au fost mai presus de orice elogii. W. Hoode relatează în continuare că, dacă guvernul bolșevic ar cădea, idealul comunist nu ar putea fi distrus, întrucît stabilirea altui guvern care ar repeta greșelile fostului regim, detestat de masele revoluționare, nu ar putea decît stimula dezvoltarea acestui ideal comunist, pe lingă că ar nemulțumi pe muncitori și țărani prin pierderea a tot ce le-a dat noul regim. În încheiere, autorul conchide că, „dacă Kolceag și Denikin instalează vechiul regim și restabilesc vechile forme de proprietate — succesul lor dacă s-ar realiza —, n-ar putea fi decît punctul de plecare al unor tulburări fără de sfîrșit”³¹. Se poate conchide, din aceste discuții, sprijinul enorm de care se bucurau Lenin și guvernul său în rîndul maselor muncitoare și țărănești, care ar fi consimțit la noi sacrificii, dar n-ar fi admis întoarcerea la vechile orînduiri.

„Socialismul” din 20 noiembrie 1919, sub titlul *Rusia vrea pace*, publică textul integral al propunerilor de pace acceptate de Lenin. În martie, W. Bullitt, trimis de Lloyd George și de președintele Wilson la Moscova, a discutat cu Lenin și cu Cicerin bazele pe care s-ar putea încheia pacea. După ce se publică textul exact al documentelor așa cum a fost el prezentat de Bullitt în cursul raportului său în fața Senatului Statelor Unite, la întrebarea dacă mai dăinuiesc aceste propuneri și acum, a răspuns afirmativ: Lenin a afirmat aceasta profesorului englez W. Hoode, care l-a vizitat la 20 august 1919, iar Cicerin a lansat la începutul lui octombrie o radiogramă în care a spus că, în ce privește intențiile d-sale, sînt aceleași ca și înainte de venirea misiunii Bullitt. Guvernul sovietic prezidat de Lenin era dispus să încheie pace în orice moment, cu condiția imediată a suspendării operațiilor militare pe teritoriul fostului imperiu rus și ridicării blocadei. Au fost redată aceste propuneri și opinia guvernului sovietic pentru ca oamenii cinstiți să vadă că nu rușii sînt răspunzători de prelungirea oribilului război care ruinează Rusia și Europa.

Alte materiale publicate în „Socialismul” care oglindesc activitatea și opiniile lui Lenin asupra problemelor situației interne a Republicii Federative Sovietice Ruse, ca și asupra situației internaționale, sînt cele referitoare la discuțiile pe care conducătorul guvernului sovietic le-a avut cu colonelul Robins, șeful misiunii Crucii Roșii americane. Ziarul românesc reproduce cîteva pasaje din notele făcute cu prilejul convorbirilor colonelului Robins, care a fost în tot cursul anului 1918 în Rusia, publicate de revista americană „The Metropolitan” și reproduse parțial de „L'Humanité”. El descrie camera în care lucra Lenin, îmbrăcămîntea acestuia, activitatea intensă pe care o desfășura, citind rapoarte, redactînd materiale și acordînd audiențe, „vorbind încet ca un om care n-are nevoie să ridice

³¹ Ibidem.

vocea... Spiritul său îți amintește de fratele său executat de poliția țarului pentru crime politice”³².

Ferm convins de dreptatea cauzei clasei muncitoare și de viitorul Sovietelor, Lenin demonstra interlocutorului său că sistemul sovietic e superior altora și se consolidează, că Republica Sovietică este o republică de producători. Spunându-i colonelului Robins că noul regim din Rusia privește viitorul cu încredere, Lenin continua : „Se poate să ne înfringeți în Rusia. Se poate să distrugeți revoluția rusească în Rusia. Ne veți răsturna poate. Dar ce importă? Faptul acesta nu va schimba întru nimic cursul ideilor. Acum o sută de ani monarhiile prusiene, engleze, rusești au răsturnat guvernul revoluționar al Franței ... N-au putut însă opri și de fapt nici n-au oprit revoluția politică a claselor de mijloc, revoluția democratică burgheză pe care au făcut-o la Paris cei din 1789. N-au putut salva feudalitatea”³³.

Și Lenin sublinia că orice sistem de control fundamentat pe baze feudale aristocratice era hărăzit istoricește să fie distrus de către sistemul social-democratic elaborat de revoluția franceză și că orice sistem de control social care are la bază politica democratică burgheză care există actualmente în lume e chemat a fi distrus de către controlul social-economic al producătorilor elaborat de revoluția proletară, conchizind : „Putem fi distruși, ideea noastră nu va pieri însă”³⁴. Colonelul Robins arată că Lenin se referea la clasa muncitoare din Rusia, aflată în posesia vitalităților economice ale țării și din care era alcătuit guvernul sovietic, mult mai bun decât al țarului și decât al lui Kerenski, guvern care prin forța exemplului va avea o mare putere de influențare. Robins, deși antisocialist, declara că filozofia lui Lenin este o filozofie căreia va trebui să i se recunoască „valoarea pozitivă”.

Una dintre problemele fundamentale ale partidului comunist din Rusia — probleme care frământau, în condiții deosebite și din alte considerente, și pe socialiștii români — era aceea a activității la sate, munca de propagandă în mediul rural, care pentru Rusia avea atunci o însemnătate vitală. Astfel în „Socialismul” din 31 decembrie 1919 se publica un interesant discurs al lui Lenin, pronunțat la prima adunarea „muncii la sate”³⁵, la 18 noiembrie 1919. Redînd principalele idei ale cuvîntării sale, ziarul arată că problema muncii la sate era atunci, în Rusia, problema fundamentală a întregii construcții socialiste și că politica Sovietelor după doi ani de existență a fost în general admisă, obținînd rezultate efective. Experiențele la care l-au supus Kolceag, Iudenici și Denikin, cît și asuprirea economică pe care a suportat-o în capitalism, îl fac pe țaran să fie mai circumspect în privința cuceririlor sale. Lenin vorbea de dubla natură a țaranului, aceea de exploatat, cînd el se afla alături de clasa muncitoare, și aceea de proprietar de surplusuri agricole pe care avea să le comercializeze, ceea ce în condițiile de atunci din Rusia însemna exploatare și speculă. De aceea, în munca la sate, comuniștii trebuiau să fie cu mare băgare de seamă, să procedeze cu mult tact. Ideile leniniste în domeniul muncii de

³² „Lumea nouă”, nr. 9, 24 noiembrie 1919 (fiind suspendat pe 30 de zile, „Socialismul” a apărut sub numele de „Lumea nouă”).

³³ Ibidem.

³⁴ Ibidem.

³⁵ Vezi V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 39, Edit. politică, București, 1966, p.314—322.

lămurire în mijlocul țărănimii muncitoare au fost de un real folos militanților socialiști în acea perioadă, iar mai târziu, cînd țara noastră a trecut la revoluția socialistă, au constituit și pentru noi teze de bază în problemele muncii la sate.

Sînt cunoscute preocupările lui Lenin pentru mișcarea muncitorească internațională, și îndeosebi pentru victoria comuniștilor în cadrul diferitelor partide socialiste din Europa occidentală. „Socialismul” din 31 decembrie 1919 publică aproape în întregime scrisoarea adresată de Lenin³⁶ militantului socialist Serrati și comuniștilor italieni, prin care îi felicită pe aceștia pentru succesele obținute la Congresul din Bologna, arătînd că hotărîrea de a participa la alegerile pentru parlamentul burghez este justă și că aceasta va ajuta la rezolvarea conflictului născut în jurul aceleiași probleme în rîndul comuniștilor germani. Lenin avertizează pe comuniștii italieni că e posibil ca Anglia și Franța, cu complicitatea burgheziei italiene, să caute să provoace proletariatul italian la o revoltă prematură, pe care să o înăbușe cu ușurință, însă consideră că acestea nu-și vor putea realiza tentativa, întrucît munca comuniștilor italieni e o cheazășie în acest sens.

Pentru a informa opinia publică de la noi de felul cum se puneau problemele învățămîntului în țara Sovietelor, „Socialismul” publica pasaje dintr-un discurs al lui Lenin pronunțat la Congresul instrucției post-scolare, în care sînt abordate temele majore ale instruirii libere, eliberate de vechile canoane și prejudecăți, problemele alfabetizării, înlăturării ignoranței și ale organizării pe baze noi a zeci și sute de milioane de oameni³⁷.

Un rol deosebit în procesul de clarificare ideologică al mișcării muncitorești din țara noastră l-au avut ideile leniniste privind lupta împotriva oportunismului care se manifesta în unele mari partide socialiste din Occident, mai cu seamă în cel german. „Socialismul” publica în februarie 1920, sub titlul *Lenin asupra tacticii comuniștilor*, părți dintr-o scrisoare a lui către comuniștii italieni, francezi și germani³⁸, în care se critică atitudinea independenților germani. Arătînd că din cauza blocadei știrile erau rare, că sub firma „apărării democrației” contrarevoluția internă și intervenția străină vor să distrugă statul sovietic, Lenin critica poziția liderilor social-democrați de dreapta, Adler, Kautsky, Scheidemann, care, deși au semnat Manifestul de la Basel cu privire la războiul imperialist, au trecut ulterior pe pozițiile burgheze. Liderii social-democrați de dreapta — arăta Lenin — n-au înțeles nimic din ceea ce este dictatura proletariatului și puterea Sovietelor; ei vor pierde masa membrilor de partid, care în problemele fundamentale, esențiale nu sînt de acord cu conducătorii lor și la momentul oportun îi vor părăsi, adoptînd metodele revoluționare. În ce privește divergențele dintre comuniștii germani, ele sînt de altă natură și se datoresc creșterii rapide a mișcării de masă, ele apar pe o bază fundamentală comună și sînt numai simptome ale creșterii, ale dezvoltării, așa cum s-a întîmplat și cu bolșevismul. Lenin demonstrează din punctul de vedere al teoriei marxiste, al celor trei revoluții din Rusia, că este greșit refuzul de a participa în parlamentele burgheze și în sindicatele reacționare, că revoluția proletară nu poate avea loc fără sprijinul și simpatia marii

³⁶ *Ibidem*, p. 260—261.

³⁷ „Socialismul”, nr. 14 din 26 ianuarie 1920.

³⁸ Vezi V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 39, p. 213—224.

majorității a oamenilor muncii față de avangarda lor, proletariatul, și că acest sprijin nu se obține deodată și neapărat prin vot, ci printr-o îndelungată muncă de propagandă și lămurire. De aceea, partidele comuniste trebuie să participe la parlamentele burgheze și în syndicatele reacționare, să activeze în toate organizațiile unde sînt muncitori, unde ei pot fi influențați. Lenin arăta că mișcarea comunistă creștea cu o rapiditate uimitoare, comunismul va obține noi victorii, iar liderii social-democrației de dreapta își vor pierde pozițiile ³⁹.

Un alt aspect al activității lui Lenin consemnat de ziarul românesc este acela al convorbirii cu ambasadorul extraordinar al Afganistanului Muhamed Vali-Han ⁴⁰. După ce la 11 octombrie a sosit la Moscova, personalul de legăție afgan a luat legătura cu reprezentanții comisariatului externelor, cu șeful secției mahomedane din acest comisariat și a fost primit la 14 octombrie 1919 de V. I. Lenin. Conducătorul statului sovietic a salutat misiunea cu cuvintele: „Sînt foarte bucuros să văd în capitala roșie a guvernului muncitoresc-țăranesc pe reprezentantul poporului afgan, prieten nouă, care suferă și luptă împotriva jugului imperialist”. Atașatul a răspuns: „Vă întind o mînă prietenească și îmi exprim speranța că veți ajuta întregul Orient să se elibereze de sub jugul imperialismului european” ⁴¹. Ambasadorul a remis lui Lenin o scrisoare a emirului, adăugînd: „Am cîstea să înmînez șefului guvernului proletar liber al Rusiei o scrisoare din partea suveranului meu și sper că Puterea sovietică va acorda atenție celor spuse de guvernul afgan” ⁴².

În numărul 31 din februarie 1920 „Socialismul” publică fragmente din *Amintiri despre Lenin* ⁴³ ale lui Charles Rappaport, militant socialist francez care l-a cunoscut personal. El descrie cu amănunte cum l-a cunoscut pe Lenin, mai întîi în 1902, din cartea sa *Ce-i de făcut*, care constituie o lucrare strălucită atît împotriva capitalismului, cît și contra oportunismului lui Bernstein, precum și a sindicalismului reformist reprezentat în Rusia de Boris Kricevski. „Se observă — relatează autorul — în această carte și un geniu organizator — Lenin nu se mulțumește cu linii generale de conduită și expune o mulțime de măsuri practice”. Lenin îndeamnă la formarea de grupuri ale „revoluționarilor de meserie”, aceasta înseamnă a „oamenilor care numai pentru și prin revoluție trăiesc” ⁴⁴. Lenin a combătut „economismul” grupului din jurul lui Kricevski în favoarea luptei revoluționare, politice, militînd pentru atragerea țărănimii de partea revoluției. Chiar și cei care au avut rezerve față de carte s-au unit cu Lenin, care era redactorul „Iskrei”, ce apărea la Geneva, în scopul înfringerii oportunismului. Cunoștința personală a făcut-o cu Lenin în timpul unei conferințe care s-a ținut la Paris cam pe aceeași vreme. Ceea ce l-a impresionat la viitorul conducător al guvernului sovietic era curățenia și puterea ideilor sale. Autorul povestește cîteva episoade din activitatea comună desfășurată în sînul mișcării socialiste ruse din Occident, în care Lenin se

³⁹ „Socialismul”, nr. 20, 2 februarie 1920; vezi și V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 39, p. 224.

⁴⁰ „Socialismul”, nr. 23, 6 februarie 1920; vezi și V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 39, p. 228.

⁴¹ „Socialismul”, nr. 23, 6 februarie 1920.

⁴² Ibidem.

⁴³ Ibidem, nr. 31, 16 februarie 1920.

⁴⁴ Ibidem.

detașa ca un militant deosebit cu o putere de convingere rar întâlnită. „Atunci l-am cunoscut pe Lenin mai îndeaproape. Puterea sa de muncă era de admirat. Era în același timp cel dintîi teoretician al curentului său, redactor organizator și un orator neobosit. Poseda o putere de voință extraordinară”⁴⁵.

O largă extindere au căpătat în „Socialismul” propunerile de pace pe care Rusia le-a făcut lumii capitaliste și în acest sens interviurile acordate de Lenin corespondenților ziarelor occidentale, mai ales a celui publicat de marele cotidian american „New York World”⁴⁶. Sînt inserate propunerile sovietice, luate după ziarele burgheze, din care rezultă că Rusia Sovietică era dispusă să facă un comerț activ cu Europa și America, așa după cum opina Lenin în convorbirile cu ziariștii occidentali.

În lupta de clarificare pe care aripa de stînga din Partidul Socialist din România o desfășura în cadrul mișcării muncitorești, o mare însemnătate a avut-o traducerea și răspîndirea unor lucrări elaborate de Lenin în această perioadă. Astfel, „Socialismul” publica repetate anunțuri în primăvara lui 1920 în care propunea cititorilor să studieze lucrările lui Lenin *Sarcinile puterii sovietice* și *Democrația burgheză și dictatura proletară*⁴⁷, traduse atunci la noi și care se găseau la librăria socialistă a partidului. Ulterior, prin vara anului 1920, s-a tradus lucrarea *Eroi Internazionali de la Berna*⁴⁸, pe care presa socialistă o populariza în coloanele sale, iar atunci cînd unele din lucrările sau alte materiale privind date biografice referitoare la conducătorul proletariatului internațional erau confiscate de poliție⁴⁹, „Socialismul” a luat atitudine, protestînd cu energie împotriva acestui abuz de putere. Apare, de asemenea, sub titlul *Scrisoarea lui Lenin către proletariatul englez*⁵⁰ un fragment din discursul ținut de George Lansbury — lider al partidului laburist englez — cu ocazia reîntoarcerii sale din Rusia la Albert Hall, care a citit dintr-o scrisoare a lui Lenin : „Dacă puteți reuși în Anglia să faceți ca revoluția să fie pacinică, nimeni nu se va bucura mai mult ca noi cei din Rusia. Fiți disciplinați în sindicate. Fiți disciplinați în mișcarea muncitorească. Nu vă slăbiți prin greve sau insurecții permanente. Rămîneți uniți atîta timp cît puteți. Nu vă lăsați convinși a recurge prea din vreme la revoluție”⁵¹.

Într-un interviu luat de un redactor al ziarului românesc, Valeriu Marcu, lui Karl Radek cînd acesta se afla întemnițat la închisoarea Moabit din Berlin, printre alte probleme discutate referitor la conducătorul proletariatului internațional se menționa : „De altfel, Lenin este iubit și adorat de enorma majoritate a poporului rus, în fața căreia are o autoritate mai mare ca în guvern sau în partid. Lenin a rămas același pe care l-am cunoscut noi în camera lui scundă, întunecată și umedă din Zürich, un om care n-are nici o necesitate personală și pot afirma că în toată Rusia Lenin este cetățeanul care consumă cel mai puțin”⁵².

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ „Socialismul”, nr. 44, 3 martie 1920; vezi și V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 40, Edit. politică, București, 1966, p. 157—163.

⁴⁷ „Socialismul”, nr. 48, 7 martie 1920.

⁴⁸ Ibidem, nr. 111, 27 mai 1920.

⁴⁹ Ibidem, nr. 135, 24 iunie 1920.

⁵⁰ Ibidem, nr. 68, 31 martie 1920.

⁵¹ Ibidem.

⁵² Ibidem, nr. 71, 3 aprilie 1920.

Popularizînd în continuare figura marelui revoluționar Vladimir Ilici Lenin, organul mișcării socialiste redă cîteva pasaje din cartea profesorului englez Ransome *Șase săptămîni în Rusia*, în care sînt inserate mai cu seamă momente mai semnificative din februarie-martie 1920 din viața statului sovietic și crearea Internaționalei Comuniste⁵³. Relatînd numeroase amănunte de la ședințele Congresului I al Internaționalei Comuniste, autorul se oprește în cîteva rînduri asupra lui Lenin, menționînd că „asculta tăcut și vorbea, cînd era nevoie, în aproape toate limbile europene cu o ușurință surprinzătoare”⁵⁴. Lenin — arată autorul — a pronunțat „un bun discurs, în care a demonstrat că Kautsky și partizanii săi condamnă azi la Berna tacticile cu care s-au fălit în 1906”⁵⁵.

Profesorul Ransome redă momentele emoționante de la crearea noii organizații mondiale și felul cum s-a desfășurat adunarea extraordinară de la Teatrul Mare din ziua de 6 martie, în care s-a ținut o ședință cu Sovietul din Moscova, Comitetul Executiv Central, reprezentanți ai sindicatelor și ai comitetelor de fabrică. Ocupîndu-se de participarea lui V. I. Lenin la acest miting, autorul notează că el vorbea ca de obicei, foarte simplu, sprijinindu-se pe faptul că pretutindeni lupta revoluționară înregistra noi succese. „Dacă m-aș fi putut gîndi cîndva că Lenin și-a pierdut popularitatea, avusei atunci răspunsul. Lungă vreme se scurse înainte de a putea vorbi. Poporul la început înecă în aplauze efortările sale repetate de a lua cuvîntul. Scena fu extraordinară, formidabilă. Un grup de muncitori se găsea foarte aproape de mine. Ei se băteau aproape pentru a-l vedea pe Lenin. Și fiecare îndesea aplauzele ca și cum ar fi vrut să atragă în mod particular atenția lui Lenin”⁵⁶.

Principalul organ de presă al mișcării socialiste de la noi publica în a doua jumătate a anului 1920 tot mai frecvent materiale ce oglindeau realitățile și lupta eroică a oamenilor sovietici pentru consolidarea noului regim. În multe numere apăreau materiale tratînd despre esența dictaturii proletarietului, problema afilierii la Internaționala a III-a⁵⁷ sau informări despre desfășurarea Congresului al II-lea al Internaționalei Comuniste, în care Lenin a făcut „un expozeu foarte complet al situațiunii internaționale și a precizat sarcinile Internaționalei Comuniste”⁵⁸. Se menționează de asemenea că Lenin a prezentat raportul său asupra chestiunilor coloniale și naționale, din care „Socialismul” citează: „70 la sută din populația lumii este oprimată, dar mișcarea comunistă trebuie să facă deosebire între mișcărilor naționaliste burgheze și cele naționaliste revoluționare și să nu dea sprijin decît celor din urmă”⁵⁹.

Un alt mijloc de răspîndire a ideilor leniniste în România îl constituia și recenzarea unor lucrări ale lui Lenin în coloanele presei muncitorești

⁵³ Ibidem, nr. 78, 11 aprilie 1920.

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ „Socialismul”, nr. 145, 6 iulie 1920, nr. 152, 14 iulie 1920, nr. 168, 1 august 1920, și nr. 169, 2 august 1920; Titu Georgescu, *De la greva generală la crearea P.C.R.*, Edit. științifică, București, 1962.

⁵⁸ „Socialismul”, nr. 1, august 1920; vezi și V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 41, Edit. politică, București, 1966, p. 215—235.

⁵⁹ „Socialismul”, nr. 183, 19 august 1920; vezi și V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 41, p. 241—247.

de la noi. P. Constantinescu-Iași recenzează lucrarea *Democrația burgheză și dictatura proletară*, tradusă atunci, din care, spune recenzentul, „puterea de convingere și adîncă perspicacitate marxistă reiese clar” și în care mai remarcă că atitudinea lui Kautsky e cu siguranță fundamental greșită⁶⁰. Schițînd un rezumat asupra considerațiilor pe care Lenin le-a formulat ca teze în lucrarea sa, recenzentul arată: „În primul rînd defăimătorii dictaturii proletare uită că nu e vorba de dictatură în general, ci aceea exercitată de clasa proletară apăsată împotriva exploatatorilor burghezi, cu scopul de a le frînge rezistența”⁶¹.

În septembrie 1920, „Socialismul”⁶² publică, în mai multe numere, opinii ale lui L. O. Frossard, socialist francez, privind cele văzute în Rusia, în care există numeroase referiri la Lenin, cu privire specială la dictatura proletariatului și alte probleme teoretice, după care urmează o suită întreagă de articole ale eminentului comunist francez Marcel Cachin⁶³ privind cele văzute în Rusia Sovietică.

Declanșarea grevei generale din 1920 a făcut ca „Socialismul” să fie pentru cîtva timp suspendat, pentru ca mai tîrziu să apară cu numeroase spații albe, cenzura fiind mult mai severă. Abia în decembrie se publică cîteva materiale referitoare la aniversarea a trei ani de la Revoluția Socialistă din Octombrie, în care apare și portretul lui V. I. Lenin⁶⁴ alături de editorialul intitulat *Trei ani de la revoluția rusă*.

Concluziile grevei generale și pregătirile pentru transformarea partidului socialist în partid comunist făceau ca în „Socialismul” să apară tot mai frecvent discuții pe această temă, în care aripa de stînga își susținea punctele de vedere sprijinindu-se pe principiile leniniste. Tot mai des apar, în 1921, materiale axate pe tezele lui Lenin, citate din operele conducătorului proletariatului rus în care se abordau cele mai esențiale probleme teoretice și practice generale ale mișcării muncitorești internaționale. Astfel, se dau extrase din cuvîntarea lui Lenin la al VIII-lea Congres general al Sovietelor⁶⁵, materiale pregătitoare elaborate pentru cel de-al X-lea Congres al P. C. (b) care urma să se țină în martie la Moscova⁶⁶.

„Socialismul” din martie publică părți din discursul lui Lenin la Congresul al X-lea al P. C. (b) din Rusia referitoare la raportul dintre clasa muncitoare și țărănime, problema concesiunilor ș. a.⁶⁷

Pregătirea și desfășurarea Congresului I al P. C. R. a ocupat un spațiu larg în organul central al mișcării socialiste din România. Tocmai în această perioadă M. Macavei recenzează lucrarea lui V. I. Lenin „*Stîngismul*”—*boala copilăriei comunismului*⁶⁸, apărută în 1920, ale cărei teze au stat la baza programelor partidelor marxiste revoluționare. Făcînd o prezentare a autorului, recenzentul relevă: „Rămii înmărmurit de activi-

⁶⁰ „Socialismul”, nr. 180, 15 august 1920; vezi și V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 37, p. 511—530.

⁶¹ „Socialismul”, nr. 180, 15 august 1920.

⁶² Ibidem, nr. 195, 3 septembrie 1920.

⁶³ Ibidem, nr. 200, 9 septembrie 1920.

⁶⁴ Ibidem, nr. 284, 27 decembrie 1920.

⁶⁵ Ibidem, nr. 3, 20 ianuarie 1921; V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 42, Edit. politică, București, 1966, p. 133—167.

⁶⁶ „Socialismul”, nr. 295, 13 ianuarie 1921.

⁶⁷ Ibidem, nr. 54, 21 martie 1921; V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 43, Edit. politică, București, 1966, p. 57—74.

⁶⁸ „Socialismul”, nr. 81, 5 mai 1921; V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 41, p. 1—104.

tatea acestui om, încărcat de lucrări, de griji și răspunderi. Desigur, « istoria » va vorbi cu multă evlavie de extraordinara capacitate de muncă a acestui apostol al revoluției muncitorești, de întinderea cunoștințelor sale științifice și neobosita lui activitate⁶⁹. În această lucrare, Lenin acordă o mare atenție luptei împotriva poziției sectare a comuniștilor de stînga, care subapreciau posibilitățile revoluționare ale maselor muncitoare, care nu se pricepeau și nu doreau să lupte pentru cucerirea maselor. Referindu-se la unii comuniști de stînga a căror poziție era criticată de Lenin, recenzentul arăta : „Adresîndu-se lor cu toată greutatea și autoritatea pe care o dă exercitarea puterii în numele proletariatului, spune rînd pe rînd antiparlamentarilor, sindicaliştilor strîmți și intransigenților : vă îndepărtați de metoda marxismului revoluționar”⁷⁰. Sînt prezentate în continuare concepțiile lui Lenin care, pe baza experienței celor trei revoluții din Rusia, demonstra că comuniștii trebuie să participe la alegeri, să activeze în sindicatele reacționare, unde, prin propagandă, agitație sub diverse forme, conferințe, să ducă muncă intensă permanentă pentru lămurirea maselor și atragerea lor de partea principiilor comuniste. Relevînd în continuare rolul partidului și al conducătorilor cu experiență, cu cunoștințe și simț politic, care să rezolve bine și repede chestiunile politice complexe, recenzentul subliniază: „Pentru a triumfa contra unui adversar mai puternic trebuie să te folosești — natural, cu băgare de seamă — de ciocnirile și luptele de interes între diferitele grupări burgheze. Iar acel care nu înțelege acest adevăr dovedește că nu cunoaște o iotă din marxism. Trebuie să unești — citează recenzentul după Lenin — cel mai strict devotament pentru ideile comuniste cu arta de a conșimți la toate compromisurile practice, zigzagurile, întorsăturile, manevrele de împăciuire și retragere ș.a.”⁷¹. Autorul recenziei încheie relevînd că această lucrare prezintă o importanță și o influență deosebită în cercurile comuniste din România și că, pentru a cunoaște mai în amănunt tactica și metodele leniniste, care necesită multă muncă, experiență și reflecție, este necesară traducerea lucrării, pentru a sta la îndemîna militanților socialiști români în cunoașterea directivelor generale și exemplelor date de Lenin în privința cuceririi puterii și trecerii la dictatura proletariatului.

Alături de alte teze leniniste, publicate anterior, un citat din Lenin publicat în ziua de 9 mai 1921 în organul partidului socialist sublinia : „Comuniștii învață masele să se revolte împreună unite, în mod amical, în momentul potrivit, cînd acțiunea era coaptă”⁷². Era tocmai ceea ce făceau comuniștii români, punînd bazele partidului de tip nou, care avea să pregătească și să înlăptuiască, peste două decenii, cînd condițiile erau favorabile, revoluția populară în România.

Am redat cîteva aspecte ale activității multilaterale ale lui V. I. Lenin și unele opinii asupra personalității lui, așa cum se reflectau ele în „Socialismul” — conform cu nivelul și gradul de maturitate al mișcării socialiste române din epocă —, pentru a ilustra modul în care militanții revoluționari români urmăreau și popularizau activitatea conducătorului proletariatului internațional, făuritorul partidului de tip nou, întemeietorul primului stat socialist din lume.

⁶⁹ „Socialismul”, nr. 81, 5 mai 1921.

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ Ibidem, nr. 81, 5 mai 1921.

⁷² Ibidem, nr. 84, 9 mai 1921.

PROGRAMELE MIȘCĂRII SOCIALISTE DIN ROMÂNIA ȘI LUPTA PENTRU CUCERIREA VOTULUI UNIVERSAL (1880—1914)

DE

FLOREA NEDELCU

Sistemul parlamentar din România s-a impus ca rezultat al puter-
nicelor lupte duse de forțele burghezo-democratice în revoluția din 1848
împotriva sistemului reacționar feudal de reprezentare; N. Bălcescu a
susținut cu însoțire introducerea votului universal și direct care să ducă
la o reprezentare corespunzătoare a maselor. Pentru a asigura Adunării
Constituante o compoziție revoluționară, N. Bălcescu recomanda comisa-
rilor de propagandă să propună drept candidați oameni fideli și sincer ata-
șați revoluției, cauzei poporului, în special din rîndul țărănimii.

Constituția din 1866 a impus un nou sistem electoral, prin care puterea
legislativă a fost dată marilor proprietari funciari și unei părți a burgheziei,
acordîndu-se o reprezentare neînsemnată țărănimii și orașelor.

Lupta dusă de democrații români, dar mai ales de C. A. Rosetti,
pentru democratizarea vieții, în care modificarea legii electorale în favoarea
reprezentării maselor, și în special a țărănimii, juca primul rol, a înscris
luminoase pagini în istoria luptelor după înfăptuirea statului național și
s-a bucurat de un mare sprijin din partea claselor exploatate ¹.

Avînd la bază puternice tradiții revoluționare, o experiență bogată
cîștigată prin activitatea elementelor înaintate democratice din societatea
românească, mișcarea socialistă a înțeles că, în condițiile specifice țării
noastre, în care o parte a burgheziei s-a plasat pe poziții de colaborare cu
moșierimea, lupta pentru cucerirea libertăților democratice trebuie să fie

¹ P. Cîncea, *Desidența liberal-radicală condusă de C.A. Rosetti*, în „Studii”, nr. 2/1965,
p. 369—371; 374.

organizată și condusă de clasa muncitoare, singura clasă consecvent revoluționară².

În astfel de condiții specifice, clasa muncitoare din România, fără a renunța la rolul istoric pe care-l are, avînd în primul rînd sarcina desăvîrșirii revoluției burghezo-democrate, a preluat în chip necesar revendicarea votului universal — alături de alte revendicări burghezo-democratice care corespundeau cerințelor dezvoltării social-politice a țării —, imprimîndu-i trăsături noi de conținut, care, pe măsura maturizării proletariatului și a întăririi mișcării muncitorești, se vor îmbogăți. Fenomenul se concretizează printr-o linie permanent ascendentă a luptei pentru legiferarea votului universal.

Cucerirea dreptului de vot universal însemna în fond democratizarea vieții politice parlamentare, lărgirea organismului legislativ cu reprezentanți ai maselor populare, ceea ce ar fi dat o orientare democratică evoluției social-politice și economice a țării, ar fi creat un teren propice de activitate mișcării revoluționare. Înscrierea revendicării dreptului de vot universal în programele socialiste, precum și lupta dusă pentru realizarea ei corespundeau necesităților dezvoltării mișcării revoluționare din România și erau în concordanță cu tactica mișcării socialiste internaționale. O puternică influență în viața socială a țării aveau campaniile politice inițiate de mișcarea muncitorească și socialistă pentru obținerea dreptului de vot universal³.

Astfel, în marile centre ale țării, în zilele de duminică, membri ai cercurilor revoluționare socialiste se întâlneau cu muncitorii în cadrul unor întruniri și le vorbeau de condițiile grele de existență la care este condamnat poporul, despre necesitatea organizării maselor muncitoare pentru îmbunătățirea situației lor social-politice și economice, pentru cucerirea votului universal. În acest sens, o vie propagandă împotriva sistemului parlamentar reacționar și a constituției a desfășurat dr. Russel⁴.

O importanță deosebită în clarificarea problemelor sociale ale țării a avut-o activitatea teoretică desfășurată de C. Dobrogeanu-Gherea, una

² „Activitatea proletariatului conștient și a social-democrației române — arăta C. Dobrogeanu-Gherea, se întinde asupra unei sfere de activitate care ar fi trebuit să rămînă domeniul activității sociale a burghezimii noastre, și anume: realizarea tuturor drepturilor cetățenești, tuturor libertăților burgheze înscrise în constituție, dar rămase pe hîrtie, rămase o aparență, precum și rezolvarea tuturor problemelor legate de această prefacere a instituțiilor noastre din minciună în adevăr și realitate.

Rezolvarea acestei mari probleme și a tuturor problemelor importante legate de ea, deși s-ar părea că trebuie să facă parte aproape exclusivă din lupta și activitatea burghezimii noastre liberale, intră în realitate în bună parte în sfera de activitate a proletariatului și a social-democrației române... Ea trebuie să organizeze masele muncitoare, să le facă conștiente de imensa importanță ce are pentru prefacerea într-o realitate a instituțiilor și drepturilor democratice burgheze ca și lărgirea lor (votul universal)...

Numai ea poate s-o facă în mod eficace și real, pentru că această realizare a drepturilor și instituțiilor democratice, rămase pe hîrtie, precum și lărgirea lor e în interesul cel mai vital al maselor muncitoare și al avangardei lor — proletariatul industrial, și organizației lui de luptă — social-democrația română” (C. Dobrogeanu-Gherea, *Socialismul în țările înapoiate*, Edit. P.S.D., București, 1945, p. 33—36).

³ Vezi N. Ceașescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, Edit. politică, București, 1966, p. 16.

⁴ Petre Lucaciu, *Ideologia cercurilor socialiste din România între anii 1875 și 1883*, în „Cercetări filozofice”, nr. 3/1963, p. 760.

dintre cele mai proeminente figuri de gînditori socialiști ai țării noastre din acea vreme. Plecînd de la învățătura fondatorilor socialismului științific, care au subliniat în repetate rînduri necesitatea studierii aprofundate a realităților concret istorice în care se desfășura mișcarea revoluționară, a particularităților social-economice și politice ale poporului respectiv, C. D. Gherea a publicat în anul 1886 studiul *Ce vor socialiștii români*, încercare amplă de analiză a realităților din țara noastră, de stabilire a sarcinilor ce reveneau mișcării socialiste și muncitorești. Studiul, în care Gherea subliniază necesitatea înfăptuirii revoluției sociale ca singură soluție a rezolvării tuturor nedreptăților sociale, este însoțit de un program conținînd revendicări cu caracter general democratic, alcătuit din două părți : o parte politică și una economică. Cu acest prilej, Gherea releva necesitatea obținerii votului universal direct pentru orice cetățean sau cetățeană ce împlinise 20 de ani ⁵. El arăta că cucerirea sufragiului universal va antrena poporul la viața politică, îl va apropia de locul unde se hotărăsc destinele țării, că în felul acesta clasa muncitoare va deveni mai conștientă de importanța și rolul pe care trebuie să-l aibă în stat ⁶. Factor de mobilizare a maselor împotriva exploatării, votul universal era apreciat în același timp ca una dintre condițiile importante în cîștigarea și a celorlalte libertăți democratice : libertatea presei, a întrunirilor, învățămînt liber, egalitatea femeii, trecerea proprietăților statului în stăpînirea comunelor etc.

Programul socialist din 1886 avea ca principal scop atragerea maselor în lupta pentru îmbunătățirea situației lor economice și politice, organizarea lor într-un partid de clasă. El propagă, alături de alte concepții înaintate, ideea că, în condițiile existenței dreptului de vot universal, confruntarea electorală dădea oamenilor muncii posibilitatea să înțeleagă și mai bine esența de clasă a democrației burgheze, contribuind astfel în mare măsură la adîncirea spiritului revoluționar. În acest sens, F. Engels arătase clar faptul că alegerile parlamentare „...ne-au dat un mijloc cum nu mai este altul de a veni în legătură cu masele poporului acolo unde stau încă departe de noi” ⁷.

După 1886, în centrul atenției se situa tot mai mult problema organizării clasei muncitoare la lupta pentru participarea la viața politică de stat ca detașament independent bazat pe principiul luptei de clasă. Dispușele duse între diferitele curente din mișcare în jurul proiectului de program al viitorului partid social-democrat au scos în evidență însă serioase divergențe, în special de natură tactică.

Combătînd atît curentul anarhist care se ridica împotriva sufragiului universal și a activității pe tărîm politic ⁸, cît și poziția elementelor burghezo-liberale care supraapreciau, mistificau legalismul parlamentar ⁹, curentul revoluționar, în frunte cu Al. Ionescu, I. C. Frimu, C. Z. Buzdugan, se călăuzea după necesitățile interne ale mișcării muncitorești din România, avînd permanent în vedere condițiile economice și social-politice în care

⁵ *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I, partea I, Edit. politică, București, 1964, p. 357.

⁶ *Ibidem*, p. 374.

⁷ F. Engels, *Tactica social-democrației*, București, 1895, p. 28.

⁸ *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I, partea a II-a, Edit. politică, București, 1964, p. 148, 431.

⁹ „Munca” din 27 iunie 1891.

activa proletariatul, precum și după aprecierile cele mai înaintate ale mișcării muncitorești internaționale. C. D. Gherea a subliniat în mod deosebit necesitatea organizării muncitorilor într-un partid independent, care să se prezinte în lupta electorală cu un program propriu de revendicări, corespunzător intereselor de clasă ale proletariatului, interese fundamentale deosebite de cele ale claselor exploatatoare¹⁰. „Fără o organizare serioasă a muncitorilor în partid politic deosebit — remarcă în mod special C. D. Gherea —, votul universal nu face două parale”¹¹.

Ideea corelației dintre cele două fenomene politice — lupta pentru vot universal și necesitatea organizării clasei muncitoare în partid politic, fenomene care se întrepătrund și se condiționează reciproc — este una dintre ideile fundamentale ce au stăpinit propaganda și activitatea revoluționară politică de la sfârșitul secolului al XIX-lea în România, contribuind activ la potențarea forțelor obiective care acționau pentru crearea partidului unic al clasei muncitoare. De aceea, se poate afirma că lozincă votului universal, prin amploarea mișcării care o susținea, a reprezentat un factor important în accelerarea procesului de formare a Partidului Social-Democrat. Aceasta a contribuit însă și la atragerea în rîndurile lui a unui mare număr de elemente mic-burheze, străine de interesele fundamentale ale proletariatului, a fixat în conducere o serie de elemente reformiste, cu o ideologie pseudosocialistă, fapt ce va avea urmări negative asupra activității desfășurate.

Concomitent și în strînsă legătură cu activitatea teoretică dusă de mișcarea socialistă și muncitorească s-a desfășurat activitatea practică; aceasta a avut la bază tactica programului socialist elaborat de Gherea în 1886. Astfel, cercurile muncitorești au participat la alegerile parlamentare din 1888, cu care prilej a fost lansat primul manifest electoral¹². Manifestul, elaborat în numele „partidei muncitorilor” cu ocazia primelor participări la alegeri, demasca partidele burghezo-moșierești și substratul demagogic al programelor afișate¹³. În 1888, cluburile muncitorești din întreaga țară au desfășurat o vie activitate propagandistică, campaniile electorale fiind în numeroase locuri susținute prin participarea financiară benevolă a proletariatului. Aceasta constituie un prilej binevenit de afirmare a mișcării muncitorești. Analizînd rezultatele campaniei electorale din 1890, ziarul „Munca” scria: „guvernul privea mișcarea socialistă din Țara Românească ca un ce care nu va prinde rădăcini niciodată... cu prilejul alegerilor am voit să dovedim stăpînitorilor că partidul nostru socialist există, că el reprezintă o putere”¹⁴.

În județele Iași, Roman, Putna și Galați, masele populare au fost alături de candidații socialiști, sprijinindu-i în campania electorală, ceea ce a făcut ca aceștia să cucerească un număr semnificativ de voturi¹⁵.

Cu toată teroarea exercitată de clasele exploatatoare, campaniile electorale duse sub conducerea mișcării socialiste și muncitorești au fost transformate în mari manifestații de protest împotriva nerespectării

¹⁰ „Contemporanul”, nr. 12, anul VI, 1888, p. 551—552.

¹¹ „Munca” din 15 ianuarie 1891.

¹² *Documente din mișcarea muncitorească 1872—1916*, București, Edit. C. G. M., 1947, ed. a II-a, p. 96.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ „Munca” din 18 noiembrie 1890.

¹⁵ „Drepturile omului” din 6 octombrie 1888.

drepturilor și libertăților politice înscrise în constituție, a abuzurilor administrației corupte; în numeroase întruniri s-a condamnat sistemul electoral cenșitar antidemocratic, chemîndu-se la solidaritate în lupta pentru realizarea unui viitor lipsit de exploatare¹⁶.

O vie activitate pentru vot universal și de susținere prin campanii de presă a activității electorale socialiste au desfășurat ziarele „Munca”¹⁷, „Reforma socială”¹⁸, „Lucrătorul” etc., care prin numeroase articole antrenauseră masele, și mai ales proletariatul, la lupta pentru îmbunătățirea situației sale politice și economice, mergînd pînă la amenințarea cu declanșarea grevei generale¹⁹.

Trimiterea a doi deputați socialiști în parlament în anul 1888, cu prilejul primei participări a clasei muncitoare la lupta electorală, a reprezentat o importantă victorie politică a acestora. Este interesant de subliniat că în primăvara anului 1888, în condițiile marilor frămîntări de la sate, o mulțime de țărani au pătruns în incinta Camerei pentru a asculta cuvîntul deputaților socialiști. Autoritățile însă, de teama agitațiilor, i-au arestat²⁰.

Crearea în 1893 a Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România constituie un moment de însemnătate istorică în dezvoltarea luptelor sociale din țara noastră, în organizarea clasei muncitoare pe plan național, în începutul afirmării sale în principalele probleme care frămîntau viața social-politică a țării. Încă de la înființarea sa, P.S.D.M.R. — constituit pe principiul marxist al luptei de clasă — și-a stabilit ca una din principalele sarcini lupta pentru cucerirea sufragiului universal, reformă care trebuia să aducă în prim plan al vieții politice clasa muncitoare.

Susținînd un program cu un conținut larg democratic, P.S.D.M.R. atrăgea de partea sa masele largi neproletare supuse abuzurilor regimului burgheziei și moșierimii, îngusta cîmpul de manevră al partidelor burgheze în timpul campaniilor electorale. De aceea, constituirea P.S.D.M.R. a reprezentat o etapă superioară și în dinamica luptei pentru sufragiul universal în România.

Un rol deosebit trebuia să-l joace în această luptă presa de partid, activitatea reprezentanților mișcării în parlament, demonstrațiile și întrunirile de protest și alte forme care, bine dirijate, completîndu-se și sprijinindu-se reciproc, aveau menirea de a slăbi și dezorganiza rezistența reacțiunii interne. Lupta hotărîită dusă de masele populare la sfîrșitul secolului al XIX-lea a determinat o sporire a numărului celor care se declarau în favoarea modificării democratice a sistemului electoral. Pentru legiferarea votului universal se pronunțau exponenți ai radicalismului burghez (Vintilă C. A. Rosetti, Vasile Kogălniceanu), reprezentanți ai diferitelor grupări politice ale burgheziei și moșierimii, ca: Ceaur Aslan²¹, N. Fleva, Gh. Mavrocordat²², Ghica-Budești²³ etc.

¹⁶ *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I, partea I, p. 502.

¹⁷ *Documente din mișcarea muncitorească. 1872—1916*, p. 121.

¹⁸ *Ibidem*, p. 131.

¹⁹ „Lucrătorul” din 18 octombrie 1892.

²⁰ I. C. Atanasiu, *Mișcarea socialistă. 1881—1900*, București, 1932, p. 199.

²¹ *Ibidem*, p. 152.

²² *Ibidem*, p. 144.

²³ *Ibidem*.

Aceasta a făcut ca amendamentul pentru votul universal prezentat de socialiști în parlament să dea loc la numeroase discuții. Chiar președintele Consiliului de Miniștri, D. A. Sturdza, se vedea nevoit să intervină într-o ședință a Camerei în sesiunea din toamna anului 1898, recunoscând cel puțin în vorbe necesitatea și utilitatea reformei ²⁴. Amendamentul pentru votul universal prezentat de socialiști în parlament a reușit astfel să cucerească zeci de voturi, precum și numeroase adeviziuni morale ale deputaților aparținând unor partide și grupări politice diverse ²⁵. Activitatea desfășurată de reprezentanții mișcării socialiste de la tribuna parlamentului era potențată de puternice campanii organizate în presă și de demonstrații de stradă menite să dea un caracter de masă luptei pentru cucerirea sufragiului universal.

Cu toată teroarea și abuzurile autorităților polițienești, muncitorimea din capitală, antrenând masele largi, a transformat sărbătorirea zilei de 1 Mai în adevărate demonstrații de masă sub lozincile luptei pentru vot universal, ziua de lucru de 8 ore, emanciparea femeii etc. ²⁶.

Muncitorimea a acordat un serios sprijin inițiativelor parlamentare duse de socialiști. Astfel, în timp ce deputații socialiști propuneau în parlament amendamentul privitor la votarea sufragiului universal, în numeroase orașe ale țării au fost organizate întruniri în sprijinul acestei reforme. Astfel de întruniri, la care au participat mii și mii de persoane, au avut loc la sfârșitul anului 1896 și începutul anului 1897 în București, Brăila, Galați, Ploiești și în alte orașe ²⁷.

La finele anului 1896 s-au pus bazele „Uniunii sufragiului universal”, care reunea pe toți aceia care — indiferent de partidul din care făceau parte — se declarau pentru legiferarea votului universal. Dintre principalii ei animatori menționăm pe V. G. Morțun, I. C. Atanasiu, Vintilă C. A. Rosetti, Vasile Kogălniceanu și alții. În perioada anilor 1896—1898, „Uniunea” a desfășurat o susținută activitate propagandistică în favoarea introducerii votului universal, organizând numeroase întruniri și manifestații în diverse centre muncitorești, ca : Ploiești, Galați, Brăila, Craiova, Iași etc. ²⁸. Participând la alegerile din 1897, „Uniunea sufragiului universal” a obținut importante succese cu sprijinul direct al clasei muncitoare. Astfel, la Galați, peste 500 de muncitori s-au postat în împrejurimile localului de vot, paralizând complet acțiunea numeroșilor agenți electorali și bătăuși aduși de conservatori, ceea ce a dus la înfrângerea candidatului conservator — N. Filipescu, primar al capitalei, adversar al mișcării socialiste ²⁹.

Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România a depus liste de candidați în numeroase județe și localități, în care, alături de candidați intelectuali, ca V. G. Morțun, Ion Nădejde, Diamandy, I. C. Atanasiu, au fost înscrși și muncitorii Eftimie Rotaru și Costache Grigorescu ³⁰. Acest

²⁴ *Ibidem*, p. 150.

²⁵ *Ibidem*, p. 149.

²⁶ *Mișcarea muncitorească din România. 1893—1900*, Edit. politică, București, 1965, p. 180—181.

²⁷ *Ibidem*, p. 213.

²⁸ I. C. Atanasiu, *op. cit.*, p. 158—160.

²⁹ *Ibidem*, p. 165.

³⁰ *Ibidem*, p. 204.

lucru evidențiază unul dintre aspectele creșterii nivelului politic al clasei muncitoare din România, ilustrează faptul că proletariatul înțelegea să facă din lupta electorală propria sa armă de clasă.

În lupta pentru cucerirea drepturilor politice, P.S.D.M.R. a acordat atenție și muncii de propagandă la sate, pentru antrenarea potențialului revoluționar al țărănimii. Dându-și seama de pericolul pe care îl reprezintă creșterea influenței socialiste la sate în condițiile frământărilor țărănești de la sfârșitul secolului al XIX-lea, autoritățile au luat măsuri severe împotriva propagandiștilor socialiști, au infirmat rezultatele alegerilor acolo unde câștigaseră candidații forțelor democratice. Lupta pe care o ducea țărănimea împotriva abuzurilor autorităților moșierești găsea un sprijin direct în programul de acțiune al mișcării socialiste și muncitorești, care își propunea realizarea unei Românie democratice.

La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, revendicarea votului universal devenise o problemă acută a întregii societăți. Ea începuse să frământeze unele cercuri ale armatei ³¹, era cerută cu tot mai mare insistență de mișcarea democratică a femeilor și a tinerețului ³². În diverse întruniri și manifestații, în publicații de propagandă, dar mai ales în paginile gazetei „Lumea nouă”, reprezentanții mișcării socialiste, în frunte cu Sofia Nădejde, au militat cu consecvență pentru emanciparea femeii, prin atragerea ei la viața politică.

În fața avântului maselor, Partidul Liberal a afișat în programul din 1892 ³³ lozinca sufragiului universal, dar, pentru a nu leza interesele conservatorilor care se pronunțau cu cea mai mare hotărâre împotriva oricărei discuții pe marginea unei asemenea reforme, precum și de teama întârrii mișcării socialiste, a încercat să teoretizeze inoportunitatea acestei reforme, motivând prin aceea că marea majoritate a poporului se afla în stare de analfabetism, de incultură. Liberalii făceau propagandă pentru obținerea acestei revendicări într-un viitor pe care nu-l defineau. Adversitatea față de acordarea votului universal izvoara din teama burgheziei și moșierimii de a nu se vedea silite să cedeze o parte din pîrghiile statului, să împartă conducerea țării cu clasa al cărei partid politic avea înscris un program revoluționar ³⁴.

Aripa radical-liberală însă, conștientă de marele pericol pe care-l reprezenta agravarea exploataării, menținerea maselor populare, și mai ales a țărănimii, într-o situație lipsită complet de drepturi, a acționat, de pe pozițiile de clasă ale micii burghezii, pentru acordarea unor reforme cu caracter economic și politic care să evite ascuțirea spiritului revoluționar al poporului, ce amenința existența statului burghezo-moșieresc. Frunțașii acestei grupări : Gh. Panu, Vasile Kogălniceanu, V. C. A. Rosetti criticau unele aspecte ale corupției administrative și ale sistemului politic ; cerînd o schimbare în modul de organizare a vieții politice, ei găseau în acordarea sufragiului universal principalul instrument de îndreptare a situației interne, un mijloc de evitare a revoluției.

³¹ Neruja, *Înaintarea în armată, participarea ofițerului la vot*, București, 1903, p. 19.

³² Gh. Moț și C. Mocanu, *Date privind mișcarea revoluționară a tineretului muncitor din România de la sfîrșitul sec. XIX pînă la 1919*, în „Analele I.S.I.S.P.”, nr. 4/1958, p. 86.

³³ *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. II, partea I, Edit. politică, București, 1964, p. 204.

³⁴ „Lumea nouă” din 16 februarie 1895.

Tot pentru înfăptuirea reformei electorale și cucerirea votului universal acționă în această perioadă și C. Dobrescu-Argeș, care urmărea întemeierea unui partid al burgheziei sătești și obținerea unor reforme larg democratice în agricultură ³⁵.

Necesitatea asigurării unei largi baze de mase împotriva reacțiunii a impus Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România adoptarea unei tactici care să-i permită unirea eforturilor tuturor partidelor și fracțiunilor politice ce se pronunțau deschis pentru vot universal într-o acțiune organizată menită să neutralizeze forțele care se opuneau democrației. Pe acest principiu a luat ființă „Liga votului universal”, la care au aderat nenumărate persoane cu influență politică, ziare cu orientare democratică, ca : „Românul”, „Adevărul”, „Evenimentul” ³⁶, iar apoi s-au pus bazele „Uniunii sufragiului universal”.

Tactica colaborării cu o serie de personalități sau organizații locale ale Partidului Liberal împotriva conservatorilor ³⁷ aducea un real sprijin mișcării socialiste și în același timp accentua divergențele din cadrul taberei reacțiunii. Această colaborare era concepută de partea înaintată a conducerii mișcării muncitorești, în frunte cu Al. Ionescu, I. C. Frimu, C. Z. Buzdugan, ca o acțiune comună a unor partide aflate însă pe poziții de clasă bine definite, cu un program propriu, bine delimitat, excludeau compromisul și prin aceasta dădeau o ripostă hotărâtă unor politicieni burghezi venali care intenționau să se folosească de avântul mișcării proletariului în scopuri carieriste. Gherea subliniase clar că socialiștii se pot asocia cu unele fracțiuni liberale în lupta pentru vot universal, dar era necesar să se aibă permanent în vedere substratul politic deosebit al celor două partide ³⁸. Din păcate, elementele burghezo-liberale care se aflau în conducerea P.S.D.M.R., subapreciind potențialul revoluționar al clasei muncitoare și respingînd principiul luptei de clasă, au trecut la alcătuirea unor carteluri în care au făcut concesii partidelor burgheze.

Inconsecvente din punct de vedere politic și ideologic, elementele reformiste : Ion Nădejde, V. G. Morțun, C. Radovici, I. C. Atanasiu s-au opus metodelor revoluționare de luptă, promovînd exclusivismul legalist, în ciuda combativității maselor. Ei au căutat să îngusteze sfera luptei de clasă și s-o mențină în cadrul strîmt, parlamentar, văzînd în partid mai ales un aparat de agitație electorală.

Deși cucerirea votului universal era deosebit de însemnată pentru evoluția societății românești, totuși detașarea rigidă a acestei revendicări din complexul problemelor politice și fetișizarea ei, în sensul relevării concepției că votul universal, devenind realitate, va rezolva toate contradicțiile societății burgheze, aducînd cu sine socialismul, era profund dăunătoare.

Pe o altă poziție au mers elementele înaintate din mișcarea muncitorească, în frunte cu I. C. Frimu, Al. Constantinescu, Al. Ionescu etc., care, respingînd exagerările oportuniste, au avut în vedere în primul rînd organizarea clasei muncitoare a celorlalte pături revoluționare pentru a da luptei de clasă forma superioară, pe baza unei tactici multilaterale,

³⁵ „Lumea nouă” din 20 aprilie 1895.

³⁶ *Mișcarea muncitorească din România. 1893—1900*, p. 213.

³⁷ *Documente din mișcarea muncitorească. 1872—1916*, p. 88.

³⁸ „Lumea nouă” din 21 februarie 1895.

fundamentată pe principii marxiste. Ei au reușit în nenumărate rînduri ca, peste capul „generoșilor”, să întreprindă acțiuni împotriva exploata-torilor, imprimînd partidului un caracter revoluționar.

Revendicarea votului universal a trecut secolului al XX-lea ca una dintre marile probleme ale României moderne care necesita a fi grabnic rezolvată. În plus, lupta pentru vot universal, care se purta aproape în toate țările Europei, ca și pe toate continentele, a prilejuit mișcării socialiste din România de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul seco-lului al XX-lea să extindă relațiile de colaborare și schimb de experiență cu numeroase partide muncitorești. Astfel, mișcarea socialistă din România a ținut o permanentă legătură cu factorii de conducere ai luptei pentru votul universal din Germania³⁹, Belgia⁴⁰, Austro-Ungaria⁴¹, Italia⁴², Polonia⁴³, Bulgaria⁴⁴ și alte țări.

Progresele capitalismului din țara noastră au dus, după 1900, la creșterea numerică a proletariatului. Aceasta a creat posibilitatea unei organizări mai temeinice politice și profesionale a clasei muncitoare. Mili-tanți revoluționari ca: I. C. Frimu, Ștefan Gheorghiu, M. Gh. Bujor, Alecu Constantinescu, Vasile Anagnoste au dus mai departe mișcarea munci-torească și socialistă, reușind la începutul secolului al XX-lea să reorga-nizeze activitatea sindicală, iar apoi să reconstituie partidul socialist.

Preluarea sarcinilor luptei pentru democratizarea țării — în cadrul căroră lupta pentru sufragiul universal ocupa în continuare un loc de seamă — de către mișcarea muncitorească, în condițiile maturizării proletaria-tului, reprezintă un moment de o deosebită însemnătate, constituind un factor hotărîtor în eliminarea influențelor reformiste, mic-burgheze și în fixarea acestei reforme pe principii solide, revoluționare.

În perioada luptei pentru reconstituirea partidului clasei muncitoare (1900 — 1910), revendicarea votului universal este mai strîns legată de sarci-nile revoluției sociale, se îmbogățește în conținut cu noi determinări. În do-cumentul *Sîntem și rămînem*, Al. Ionescu, care exprima hotărîrea aripiei înaintate de a duce mai departe lupta revoluționară, sublinia importanța obținerii votului universal pentru societate. Totodată, ca o ripostă dată tacticii trecute, el arăta faptul că votul universal nu se putea obține prin trecerea pe poziții liberale⁴⁵. Lupta pentru reforma electorală trebuia dusă prin acțiuni bazate pe o tactică multilaterală, „adică atacarea clasei adverse pe toate terenurile, căutînd îndeosebi a lumina poporul asupra propriului lui interes”⁴⁶. Relevînd că vechea tactică socialistă a reprezentat o preluare necritică a activității social-democrației germane, ziarul „România mun-citoare” sublinia că ar fi de dorit în această acțiune „să se țină seama de particularitățile poporului român... de gradul lui de cultură și de desțep-tăciune, de regimul nostru politic, de faptul capital că guvernantii la noi

³⁹ *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I, partea a II-a, Edit. politică, București, 1965, p. 45.

⁴⁰ *Mișcarea muncitorească din România. 1893—1900*, p. 395—396.

⁴¹ *Documente din mișcarea muncitorească, 1872—1916*, p. 433, 349; vezi și „Munca” din 26 septembrie 1893 și 21 noiembrie 1893.

⁴² „Lumea nouă” din 22 ianuarie 1895.

⁴³ Ibidem din 6 iulie 1895.

⁴⁴ Ibidem din 21 aprilie 1895.

⁴⁵ „Lumea nouă” din 28 martie 1899.

⁴⁶ „România muncitoare” din 27 ianuarie 1902.

sînt cei dintîi care calcă legile, cei dintîi care dau exemplul nedemnității și al incorectitudinii”⁴⁷. Mișcarea muncitorească și socialistă continuă astfel după 1900 activitatea desfășurată în cadrul P.S.D.M.R., cu învățămintele trase din victoriile și eșecurile suferite⁴⁸.

Se poate afirma că lupta pentru vot universal, ca una dintre principalele reforme politice, alături de activitatea pentru organizarea sindicatelor și de reorganizarea politică a clasei muncitoare — domenii care, pe parcursul mișcării muncitorești, s-au întrepătruns și s-au contopit într-un program comun de acțiune — au reprezentat principalele coordonate ale mișcării revoluționare a proletariatului în această etapă.

Activitatea pentru reconstituirea partidului clasei muncitoare a fost dusă într-o strînsă legătură cu lupta împotriva legislației antimuncitorești și cu marile campanii pentru vot universal organizate de mișcarea muncitorească cu o intensitate crescîndă pe măsura adîncirii procesului de desăvîrșire a unității organizatorice a proletariatului. „Căci pentru social-democrați — arăta Lenin — alegerile nu sînt o operație politică specială, o vînațoare de mandate cu prețul oricăror promisiuni sau declarații, ci doar un prilej special de agitație pentru revendicările fundamentale și pentru bazele concepțiilor politice ale proletariatului conștient”⁴⁹.

Toți fruntașii mișcării socialiste au acordat o atenție sporită luptei politice a clasei muncitoare și, în cadrul acesteia, mai ales luptei pentru vot universal. Aceasta nu era un fenomen întîmplător, ci urmarea faptului că problema votului universal continua să preocupe întreaga societate românească din pragul secolului al XX-lea. Toate forțele progresiste indicau necesitatea urgentă a democratizării țării. Conducătorii mișcării socialiste acordau însă votului universal nu numai un rol momentan, în scopul îmbunătățirii condițiilor de trai ale clasei muncitoare⁵⁰; ei vedeau în el o armă utilă în scopul intensificării luptei sociale⁵¹.

Revendicarea votului universal a reprezentat subiectul unor ample discuții în cadrul conferințelor Uniunii socialiste, obiectul unor rezoluții ale acesteia⁵², precum și tema unor puternice campanii de presă ale principalelor ziare socialiste „România muncitoare”, „Viitorul social”⁵³, „Viața socială”, care încă de la apariția lor și-au propus să militeze activ pentru revendicarea votului universal. Cererea votului universal o aflăm prezentată în lozincile manifestațiilor de 1 Mai și în manifestele lansate de mișcarea muncitorească cu acest prilej⁵⁴, în hotărîrile Comisiei generale a U.S.R. și în manifestele Comisiei generale a sindicatelor⁵⁵, lansate cu ocazia sărbătoririi zilei internaționale a muncii.

Astfel, în septembrie 1908, conducerea Uniunii socialiste, cu prilejul unei puternice campanii pentru vot universal, a adresat muncitorimii din capitală un manifest în care, printre altele, se releva: „...avînd în vedere că din toate împrejurările de fapt rezultă că astăzi, după răscoa-

⁴⁷ Ibidem din 27 ianuarie 1902.

⁴⁸ I. C. Frimu, *O lecție de propagandă*, Edit. P.S.D., 1945, p. 30.

⁴⁹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 18, E.S.P.L.P., p. 369.

⁵⁰ „Viitorul social”, nr. 2, septembrie 1907, anul I, p. 147.

⁵¹ Ibidem, nr. 4—5, decembrie 1907, p. 433—434.

⁵² *Documente din mișcarea muncitorească. 1872—1916*, p. 432.

⁵³ „Viitorul social”, nr. 1, august 1907, anul I, p. 5.

⁵⁴ *Documente din mișcarea muncitorească. 1872—1916*, p. 299.

⁵⁵ Ibidem, p. 436—437, 452, 453.

lele din 1907, după ce guvernul liberal s-a dovedit incapabil să rezolve chestia proletariatului agrar și industrial altfel decât cu tunuri, cu împi-lări și cu reforme anodine și când celelalte două partide politice au declarat pe față că nu vor să se atingă de reforma electorală, numai de la o mișcare muncitorească mai putem aștepta darea de drepturi cetățenești acestui popor, prin votul universal...⁵⁶ În timpul aceleiași campanii s-au or-ganizat în întreaga țară mari întruniri muncitorești la care au luat cuvîn-tul fruntași ai mișcării socialiste. Într-o astfel de întrunire I. C. Frimu releva: „Mai puțini de o sută de mii de alegători hotărâsc soarta a 7 milioane de români. Deputații care sînt aleși de 50—60 alegători se intitulează fără rușine «reprezentanții națiunii»⁵⁷.”

Studentimea a adus și ea o anumită contribuție în campaniile elec-torale, susținînd revendicarea votului universal în întrunirile organizate de Uniunea socialistă⁵⁸.

Data fiind acuitatea problemelor politicii interne, democratizarea vieții de stat se impunea cu necesitate. Reprezentanți ai burgheziei, ca : N. Iorga⁵⁹, Vasile Kogălniceanu⁶⁰ etc., arătau, mai ales după evenimen-tele sîngeroase ale anului 1907, că unele reforme cu caracter economic trebuie însoțite de extinderea dreptului de vot, mergînd pînă la acordarea votului universal⁶¹.

Mișcarea socialistă condusă de elementele muncitorești revoluți-onare avînd o experiență bogată s-a orientat pe poziția sprijinirii unor asemenea luări de atitudine, care erau în conformitate cu linia de demo-cratizare a țării. În același timp se cerea proletariatului vigență de clasă⁶² și necesitatea ca lupta pentru îmbunătățirea sortii celor exploatați, acțiunile de afirmare pe arena politică să fie conduse în chip revoluționar de cel mai înaintat partid al societății, partidul muncitorilor⁶³.

Situîndu-se pe poziția luptei de clasă, fără a pierde din vedere ide-alul său înaintat, realizarea societății socialiste, programul P.S.D.R. din 1910 conținea o serie de reforme menite să dea o transformare larg demo-cratică societății românești. Dintre acestea, pe prim plan apare necesitatea acordării votului universal egal, direct și secret, atît pentru Cameră, cît și pentru consiliile județene și comunale, pentru toți locuitorii țării de la vîrsta de 20 de ani în sus, fără deosebire de neam, religie, sex, născuți pe teritoriul român; reprezentarea proporțională, ținerea alegerilor într-o zi de repaus legal; indemnizații pentru cei aleși; suprimarea senatului⁶⁴.

De un mare folos pentru înțelegerea tacticii, a problemei aliaților și a conținutului activității pe care clasa muncitoare organizată trebuia să o ducă pentru obținerea sufragiului universal au fost aprecierile făcute

⁵⁶ „România muncitoare” din 25 septembrie 1908.

⁵⁷ N. Copoiu, *Refacerea P.S.D. din România. 1900—1910*, Edit. științifică, București, 1966, p. 228.

⁵⁸ Silvia Ioanid, *Studenți ai Universității București militanți progresiști în perioada 1905—1914*, în „Analele Univ. Buc.”, seria științe sociale-istorice, 30, 1963, p. 118.

⁵⁹ Damian Hurezeanu, *Concepțiile social-ideologice ale lui N. Iorga*, în „Revista de filo-zofie”, nr. 4/1965, p. 503.

⁶⁰ „Viața socială”, anul I, vol. II, Casa de editură „Viața”, București, p. 21.

⁶¹ V. Kogălniceanu, *Chestiunea țărănească*, București, 1906, p. 87—88.

⁶² „Viitorul social”, nr. 4, noiembrie 1907, anul I, p. 323.

⁶³ *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. II, partea I, Edit. politică, Bucu-rești, 1966, p. 338.

⁶⁴ *Documente din mișcarea muncitorească. 1872—1916*, p. 466.

de Constantin Dobrogeanu-Gherea în lucrările sale publicate ulterior refacerii partidului — *Neoiobăgia* și *Socialismul în țările înapoiate*. C. D. Gherea se pronunța împotriva modului dogmatic de cercetare a realității, pentru aplicarea tezelor fundamentale ale socialismului științific în spirit creator: „Înțelegerea problemei votului universal — ținea să precizeze C. D. Gherea —, ca a tuturor problemelor noastre sociale de altfel, trebuie să fie precedată de analiza amănunțită, obiectivă, imparțială, analiza bazată pe o metodă adevărată a realității noastre sociale. Această analiză a realității noastre sociale în toată întinderea ei ne poate da înțelegerea adevărată a problemelor sociale ale țării și deci și a problemelor votului universal. Această analiză și această pricepere ne pot arăta rostul votului universal în țară la noi pe cât este de necesar sau ba, care ar fi rezultatele lui, ce poate și ce nu poate să dea el chiar de la început în mediul special al țării noastre”⁶⁵.

Pe linia intensificării agitației revoluționare în favoarea votului universal, revista „Viața socială”, aflată sub conducerea lui N. D. Cocea, a organizat, în anul 1910, o anchetă⁶⁶ pe tema necesității votului universal, la care au răspuns favorabil o serie de personalități politice și culturale ale vremii: Vasile Kogălniceanu⁶⁷, C. Rădulescu-Motru⁶⁸, D. Marinescu⁶⁹, C. Mille⁷⁰, M. Sadoveanu⁷¹ etc.

Problema luptei pentru vot universal s-a situat ca punct permanent pe ordinea de zi a congreselor P.S.D.R. și ale sindicatelor, care au hotărât declararea votului universal ca fiind o reformă imediată pentru realizarea căreia clasa muncitoare din România trebuie să lupte din răputeri⁷², mergând pînă la declanșarea grevei generale⁷³. Congresul al II-lea al P.S.D.R. și al IV-lea al sindicatelor din România, care și-au desfășurat lucrările în iulie 1912, au hotărât constituirea unei comisii permanente, „Comisia votului universal”, compusă din 5 membri, avînd ca sarcină să organizeze o vastă propagandă prin scris (broșuri, manifeste, ziare) și întruniri și să ia inițiative care să ducă la cucerirea votului universal⁷⁴.

Demascînd frazeologia partidelor burgheze, care încercau să amîne reforma votului universal prin propunerea unor soluții de reformă electorală (colegiul unic, colegiul unic pentru știutorii de carte, colegiul unic pentru absolvenții a 4 clase etc.)⁷⁵, P.S.D.R. a organizat mari demonstrații de masă în întreaga țară, cu care prilej s-a cerut hotărît realizarea neîntîrziată și deplină a votului universal direct, egal și secret ca prima și cea mai necesară reformă pentru instaurarea unui adevărat regim democratic în România⁷⁶. Apreciind votul universal ca o revendicare cu „o înaltă

⁶⁵ „România muncitoare” din 9 septembrie 1910.

⁶⁶ „Viața socială”, anul I, vol. II, Casa de editură „Viața”, București, p. 13.

⁶⁷ Ibidem, p. 18–19.

⁶⁸ Ibidem, p. 116.

⁶⁹ Ibidem, p. 120–121.

⁷⁰ Ibidem, p. 114–115.

⁷¹ Ibidem, p. 23.

⁷² „România muncitoare” din 8 iulie 1912, vezi și nr. din 13 aprilie 1914.

⁷³ Ibidem din 10 și 27 aprilie 1914.

⁷⁴ Ibidem din 8 iulie 1912.

⁷⁵ Ibidem din 15 ianuarie 1912.

⁷⁶ Ibidem din 17 noiembrie 1911.

semnificație revoluționară⁷⁷, Partidul Social-Democrat a reușit să organizeze, cu prilejul campaniilor electorale, numeroase întruniri și demonstrații în întreaga țară, în care lozinca votului universal — susținută de toți fruntașii mișcării muncitorești — a mobilizat o mare parte a maselor populare. Participarea P.S.D. în campaniile electorale din anii 1911—1914 a reprezentat un bun prilej de afirmare a forței electorale ⁷⁸ a partidului clasei muncitoare, hotărit să se afirme în arena vieții parlamentare, constituind totodată încă o posibilitate de popularizare a programului său și de sporire a partizanilor reformei electorale.

Votul universal a continuat să rămână, alături de alte revendicări de seamă, o lozincă importantă a mișcării socialiste și muncitorești din România în întreaga perioadă de pînă la primul război mondial. În anul 1918, în condițiile avîntului revoluționar din România, masele populare, în frunte cu proletariatul, au impus legiferarea votului universal. Se încheia astfel victorioasă o luptă de peste o jumătate de veac care ceruse eforturi și sacrificii însemnate.

⁷⁷ Ibidem din 21 noiembrie 1913.

⁷⁸ Ibidem din 15 noiembrie 1912.

PROBLEME SOCIALE ȘI EVOLUȚIA MIȘCĂRII SOCIALISTE ROMÂNE REFLECTATE ÎN PRESA SOCIALISTĂ FRANCEZĂ LA SFÎRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA

DE

PARASCHIVA CÎNCEA

Mișcarea socialistă franceză din ultimele trei decenii ale secolului al XIX-lea pînă în prezent a fost considerată ca avînd patru etape : 1871—1905, formarea grupărilor și fuziunea lor ; 1905—1920, unificarea și progresul ideilor socialiste în opinia publică franceză ; 1920—1940, perioadă în care S.F.I.O. devine pentru cîțiva ani partid de guvernămînt ; 1940—1960 ¹, perioada rezistenței și redresării postbelice.

Subdiviziunile primei etape, în cadrul căreia se intercalează faptele ce vor fi prezentate aici, au fost considerate ca fiind marcate de : Congresul de la Marsilia, din 1879, cînd s-a creat P.S.F. și s-a adoptat marxismul, creșterea influenței diferitelor grupări socialiste, formate prin întoarcerea exilaților și scizionarea P.S.F., pînă în 1893, cînd mișcarea socialistă a devenit și o forță parlamentară ; de la 1893 la 1905, dezvoltarea mișcării socialiste, deși temporar întreruptă prin crize, a condus la unitatea realizată la sfîrșitul acestei etape ².

Diferitele fracțiuni sau școli socialiste, care rivalizau între ele în privința activității și propagandei, în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea dispuneau de numeroase organe de presă. S-a remarcat că, în timp ce presa bonapartistă și regalistă slăbea treptat, cea socialistă se dezvoltă ³. Dar „...divizați prin tendințe ostile ...socialiștii au avut multe dificultăți în constituirea unei prese pe măsura înaintării lor în rîndurile maselor muncitoare” ⁴.

Condiții dificile de manifestare a presei socialiste erau create și prin măsuri legislative opresive. Regimul presei a suferit multe schimbări sub

¹ Daniel Ligou, *Histoire du socialisme en France 1871—1961*, Paris, 1962, p. 2.

² *Ibidem*, p. 5—6.

³ Henri Avenel, *Histoire de la presse française depuis 1789 jusqu'à nos jours*, Paris, 1900, p. 811.

⁴ Charles Ledré, *Histoire de la presse*, Paris, 1958, p. 319.

guvernământul Republicii a III-a. De la 5 septembrie 1870, guvernul apărării naționale proclamase libertatea tiparului. Adunarea națională a revenit însă asupra decretelor guvernului provizoriu, limitând libertatea presei. Condițiile de existență ale presei franceze au fost liberalizate în 1881, cînd parlamentul a stabilit un cod al presei, unificînd legislația cu acest conținut, suprimînd măsurile preventive și delictele de opinie. Dar în deceniul următor, sub influența evenimentelor pe care le vom menționa mai jos, guvernele Republicii a III-a au modificat legea din 1881 într-un sens restrictiv. Modificările au avut loc în 1893 și 1894 și au creat ceea ce s-a numit „legi scelerate”.

Prima dintre aceste legi, care agrava articolele relative la reprimarea crimelor și delictelor de presă, a fost votată la 12 decembrie 1893, ca urmare a atentatului anarhistului Auguste Vaillant. Imediat după votare, legea a fost aplicată unui socialist, Jules-Louis Breton, condamnat la doi ani închisoare pentru un articol publicat în „Le Parti Socialiste”. Alte atentate au urmat execuției lui Auguste Vaillant. Guvernul a supus parlamentului proiectul unei noi legi a presei, mai restrictivă. Deși viu combătut de deputații socialiști și radicali, proiectul a fost votat în 28 iulie 1894; mulți publiciști socialiști au fost urmăriți pe baza noii legi a presei⁵.

Acestea erau condițiile în care se desfășura propaganda socialistă franceză prin presă în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, cînd apar aici și informări despre mișcarea socialistă din România. Informările se referă la mișcarea țărănească, muncitorească și socialistă, cuprinzînd comentarii asupra congreselor socialiste din România, prezentarea rapoartelor socialiștilor români la congresele internaționale și activitatea socialiștilor români la Paris. Aceste informări, datorate unor corespondenți anonimi sau unor socialiști români, ca: C. Dobrogeanu-Gherea, C. Mille, C. D. Anghel, G. Diamandi, I. Radovici, erau fie cu un cuprins general, fie destinate uneia sau unora dintre chestiunile sus-menționate.

Una dintre informările generale cuprinzătoare este cea publicată sub semnătura lui C. D. Anghel în „Revue internationale de sociologie” din 1893. Autorul arăta necesitatea informării cititorului francez, în primul rînd, asupra situației economico-politice a României. În acest sens, el prezenta date despre efectele dominației străine în Principate, exploatarea țărănimii, persistența unor puternice resturi feudale rurale pînă în secolul al XIX-lea, legea agrară din 1864, răscoala țărănească din 1888, legile din 1888—1889 de vînzare a domeniilor statului către țărani, dar menținerea situației grele a țărănimii. Se amintea treptata dezvoltare a industriei, creșterea numerică a clasei muncitoare și organizarea ei; erau prezentate evoluția mișcării socialiste, conducătorii ei, manifestația din 1892 a muncitorilor din București pentru ziua de lucru de opt ore, activitatea parlamentară a socialiștilor români I. Nădejde și V. Morțun. În analiza modului de organizare și a hotărîrilor primului congres al P.S.D.M.R. se subliniau prevederile referitoare la țărănime. Autorul considera că problemele sociale erau din ce în ce mai grave în România. În încheierea articolului era dominant interesul pentru problema țărănească: „Socialiștii vor să amelioreze deîndată situația țăranului”⁶.

⁵ Raymond Manevry, *La presse de la III-e République*, Paris, 1955, p. 23—39.

⁶ „Revue internationale de sociologie”, septembrie-octombrie 1893, p. 459.

O altă informare generală în care problema țărănească nu era absentă, dar predominau datele asupra mișcării socialiste, a fost cea semnată de C. Mille în „Revue socialiste” din 1895, sub titlul *Le mouvement socialiste en Roumanie*. Informarea cuprindea relatări asupra constituirii Partidului Social Democrat⁷. Amănuntele informării se refereau la: organizarea partidului, obligațiile membrilor, apariția succesivă a diferitelor organe de presă, disidențele partidului cu dificultățile create de ele în realizarea unei unități de propagandă, lupta pentru votul universal, constituirea cluburilor muncitorești, activitatea socialistilor la sate⁸.

Dintre informările cu conținut special destinat unei probleme, cele referitoare la situația țăranimii din România sînt prezente în presa socialistă franceză în tot cursul ultimului deceniu din secolul trecut.

Pentru 1891, de pildă, se semnală publicarea în „Almanach de la question sociale” a unui studiu intitulat *Situation économique des paysans roumains*⁹.

Din relatările corespondentului său în România, „La Petite République” publica în 1894 articolul intitulat *Les revoltes agraires de Roumanie*, cu asemenea amănunte: „În mai multe județe, țăranii români s-au revoltat și au invadat primăriile... Trupele sînt pe teren și în unele comune... fără nici o provocare din partea țăranilor... au tras în locuitori. În comuna Băsești, la prima descărcare, mai mulți țărani au căzut, pentru a nu se mai ridica”¹⁰.

În același an, „Le Parti Ouvrier”, remarcînd progresele socialismului în România și exprimîndu-și speranța cuprinderii țăranimii în mișcarea socialistă, relatează situația acestei categorii sociale și raporturile sale cu exploatarea. Se menționau impozitele indirecte insuportabile, arbitrariul și rapacitatea marilor proprietari, ceea ce împingea pe țăranii la acte de violență și disperare. Se citează cazul unui proprietar care își însușise mai multe hectare de pămînt aparținînd țăranilor și se dezaproba intervenția armată a autorităților pentru reprimarea acțiunilor țăărănești „...pe care lăcomia proprietarilor le produsese”. În încheierea articolului, se afirma că faptele se explicau prin aceea că organele de guvernămînt din România, fiind bazate pe exploatarea, ajutau pe exploatarea; ajunși la putere, socialiștii, chiar urmînd exemplul dat de guvernele burgheze, ar fi fost cu totul îndreptățiți de a utiliza forța pentru a expropria pe expropriatori¹¹.

L'exploitation des paysans en Roumanie era titlul unui articol apărut în aceeași publicație, în anul următor. Se sublinia faptul că, în România, cea mai mare parte a organelor administrative rurale erau subordonate marilor proprietari; datorile fiscale ale țăranilor acumulîndu-se și ei fiind în imposibilitate materială de a le achita, pămîntul era luat de moșier, prin „autoritatea justiției”, la un preț care reprezenta numai o treime sau o pătrime din valoarea terenului. Deposedat de proprietatea sa, țăranul lua în arendă de la moșier un lot de teren, lucrîndu-l în condiții dezavantajoase și nereușind să-și îndestuleze propriile sale necesități și să-și achite

⁷ „Revue socialiste”, octombrie 1895, p. 454.

⁸ Ibidem, p. 454—456.

⁹ „Almanach de la question sociale”, 1892, p. 200.

¹⁰ „La Petite République”, 23 februarie 1894, p. 1.

¹¹ „Le Parti Ouvrier”, 9—10 august 1894, p. 2—3.

grelele îndatoriri impuse de proprietar. Deci și pe această cale — se afirma în articol — se agrava situația țărănimii, îndreptînd-o spre proletarizare, ceea ce explica succesele socialismului la sate și crearea, de către guvern, a jandarmeriei rurale, pentru apărarea moșierilor¹². Articolul era republicat în „Revue socialiste” din luna aprilie a aceluiași an¹³.

Dintr-un articol apărut în „Lumea nouă”, considerat „foarte interesant și foarte documentat”, erau extrase și reproduse, în ziarul francez „Le socialiste”, date referitoare la țărănimea română și la necesitatea schimbării situației sale social-economice¹⁴.

Activității socialiștilor români la sate îi era consacrat conținutul articolului *Les paysans dans la Roumanie*, publicat în „Le Parti Ouvrier”, la sfîrșitul perioadei prezentate aici. În articol se susținea că, în România, ca și în țările Europei occidentale, burghezia a profitat singură de victoriile asupra feudalității, iar în situația țărănimii nu au intervenit schimbări esențiale; nu îi sînt cunoscute și nu au o reală aplicare libertățile și drepturile acordate de constituție țărănimii, iar exploatarea ei a atins limite maxime. În această situație — era de părere autorul anonim al articolului — scopul propagandei socialiste la sate trebuia să fie acela de a trezi în țărănime conștiința drepturilor sale politice și de a forța autoritățile să respecte aplicarea dispozițiilor constituției. Pe aceste baze — continua autorul — s-a desfășurat propaganda socialiștilor români la sate, țărănimea a fost receptivă acestei propagande, ceea ce a îndemnat autoritățile să dispună suprimarea cercurilor socialiste rurale¹⁵.

Situația țărănilor români era în atenția publicației „Revue internationale de sociologie”. În afara faptului că o mare parte a articolului susmenționat scris de C. D. Anghel era consacrată acestei probleme, în revistă se recenzau lucrări cu același subiect. R. Héry prezenta recenzia lucrării *La situation économique et sociale du paysan en Roumanie* de C. Arion, lucrare în care — după afirmația recenzentului — se descria starea țărănimii „... în culori foarte sumbre”¹⁶. Revista recenză *Enquête agraire* de Ciceron Protopopescu, arătînd că autorul „... ajunge la concluzii destul de triste, asemănătoare celor ale d-lui Anghel”¹⁷.

Mișcarea muncitorească și socialistă din România a fost de asemenea menționată în presa franceză din ultimul deceniu al secolului trecut. „Revue socialiste” da informații cititorilor francezi despre manifestațiile de 1 Mai 1892 la București, Iași, Roman, Craiova, Galați „... în favoarea votului universal și a zilei de opt ore”¹⁸. Sub semnătura lui G. Diamandi, „Le socialiste” publica informații despre situația clasei muncitoare din România și desfășurarea unei greve din același an. Se menționau: ziua de lucru de paisprezece ore, condițiile neigienice din ateliere, salariile reduse, brutalitatea patronilor, amenzile, utilizarea muncii aproape neplătite a minorilor. În continuare, autorul articolului da amănunte asupra modului de desfășurare a grevei: „... o grevă a izbucnit la Ploiești. În decursul

¹² Ibidem, 14—15 februarie 1895, p. 2.

¹³ „Revue socialiste”, aprilie 1895, p. 509—510.

¹⁴ „Le socialiste”, 9 februarie 1896, p. 3.

¹⁵ „Le Parti Ouvrier”, 27 — 28 aprilie 1899, p. 2.

¹⁶ „Revue internationale de sociologie”, februarie 1895, p. 156—157.

¹⁷ Ibidem, iunie 1896, p. 493.

¹⁸ „Revue socialiste”, mai — iunie 1892, p. 634.

a cincisprezece zile, greviștii au rezistat amenințărilor patronilor și provocărilor agenților plătiți de ei¹⁹. În descrierea grevei, se subliniau ajutoarele muncitorilor din Austria și Ungaria și ale cercurilor socialiste din țară. Erau enumerate revendicările muncitorilor greviști și era redată încheierea reușită a grevei cu mențiuni speciale : „Noi nu putem decât să aplaudăm curajul și tactica prietenilor noștri de acolo. Dintr-o primă lovitură, aceasta îi așează în avangarda mișcărilor socialiste organizate și conștiente“¹⁹.

În același an, „Le Parti Socialiste”, sub titlul *Le socialisme en Roumanie*, menționa dezvoltarea mișcării greviste, exemplificând fenomenul prin aceeași grevă din Ploiești și printr-o alta din Galați. Erau menționate condițiile grele de muncă și trai, precum și pătrunderea în conștiința a numeroși muncitori a ideii necesității organizării și integrării lor în mișcarea socialistă. Era subliniată, în același articol, dezvoltarea propagandei socialiste prin reuniuni, conferințe, presă. Concluziile articolului erau : „Progresele socialismului sînt incontestabile... în viitor se va putea merge cu mai multă încredere pe calea... realizării idealului socialist”²⁰.

Telegramele de salut adresate de socialiștii români din București, Ploiești și Paris Congresului național al Partidului muncitoresc francez, ținut la Marsilia între 24 și 28 septembrie 1892, erau publicate integral în „Le socialiste”, constituind o nouă dovadă a strînselor legături dintre cele două mișcări socialiste, română și franceză²¹.

Cu prilejul sărbătoririi zilei de 1 Mai 1893, „Le socialiste” publica un articol, semnat de C. Dobrogeanu-Gherea, cu sublinierea importanței acestei manifestări, simbolizînd solidaritatea internațională a clasei muncitoare. După părerea autorului, această manifestare avea unele semnificații de actualitate, cum erau : revendicarea zilei de lucru de opt ore și votul universal — revendicări asociate în România, la acea dată, sărbătoririi zilei de 1 Mai și o alta profundă, durabilă : solidaritatea internațională muncitorească. „Vom sărbători 1 Mai — încheia autorul — pînă în ziua victoriei... și după aceea... o vom sărbători încă, ca o pioasă amintire de recunoștință pentru cei care au luptat, au suferit și au căzut, pentru eliberarea muncii, pentru înfrățirea popoarelor”²².

Date asupra organizării clasei muncitoare din România și a încercării autorităților de a crea pseudo-organizații muncitorești, pentru a submina lupta proletariatului, apăreau în „Le Parti Ouvrier”, în cursul anului 1894.

De pildă, se preciza scopul constituirii asociației muncitorilor tipografi din București : studierea și discutarea chestiunilor zilei, îndrumarea muncitorilor către lupta politică și gruparea lor în jurul Partidului Social-Democrat, formarea unor propagandiști instruiți, în măsură de a apăra interesele muncitorilor — în mod special ale tipografilor — și de a susține grevele. Redacția ziarului francez menționa : „Ne bucurăm văzînd noua organizație care lărgeste rîndurile socialiștilor militanți, căci numai dacă toți muncitorii vor avea conștiința intereselor clasei lor vor fi în măsură să impună legi capitalismului”²³. Pe de altă parte, erau descrise casele de ajutor înființate de stat, atrăgîndu-se atenția asupra faptului că : „...

¹⁹ „Le socialiste”, 16 octombrie 1892, p. 4.

²⁰ „Le Parti Socialiste”, 6—12 noiembrie 1892, p. 3.

²¹ „Le socialiste”, 4 octombrie 1892, p. 1, 3.

²² Ibidem, 23 aprilie 1893, p. 2.

²³ „Le Parti Ouvrier”, 19 — 20 iunie 1894, p. 3.

fondarea menționatelor case (de ajutor) nu vor avea alt scop decât de a suprima muncitorilor mijlocul cel mai eficace de luptă pentru a obține condiții mai bune de trai, adică ele nu vor avea alt obiectiv decât de a asigura burgheziei exploatarea muncitorilor”²⁴.

Aniversarea Comunei din Paris prilejuia, în 1894, menționarea, în presa franceză, a unor acțiuni ale muncitorilor români și abuzuri ale autorităților din România. „Le socialiste” relatează încercarea socialiştilor români de a trimite lui Jules Guesde următoarea telegramă: „Partidul socialist român vă roagă să-l reprezentați la banchetul de aniversare a Comunei din Paris și să fiți interpretul sentimentelor sale de solidaritate internațională” și o primă nereușită a acestei încercări, prin refuzul biroului central al poștelor de a transmite telegrama. Socialiștii francezi își exprimau regretul că telegrama, transmisă totuși, tardiv însă, în filele unei scrisori, nu a putut fi citită participanților la banchetul de aniversare, dar își exprimau mulțumirile lor pentru acest act de solidaritate.

În continuarea aceluiași articol, era descris modul în care a fost sărbătorită la București cea de douăzeci și treia aniversare a Comunei: printr-un banchet cu numeroși participanți, la care au ținut discursuri „foarte aplaudate” socialiștii Bacalbașa, Morțun, Mille, Ionescu și au fost executate, de membrii Clubului muncitorilor, cântece socialiste franceze, italiene și române²⁵.

O informare asupra realizărilor socialiștilor români în ultimele luni ale anului 1894 publica, în „Revue socialiste”, C. Mille, pe care — în prezentarea articolului considerat „o interesantă corespondență” — redacția revistei îl numea „eminentul nostru colaborator”. C. Mille dădea amănunte despre participarea socialiștilor la alegerile comunale din București, Galați și Iași, în cadrul cărora, prin coalizarea socialiștilor cu radicalii și alți democrați, s-a creat o puternică opoziție conservatorilor.

Factul relatat în continuare, ca deosebit de important pentru dezvoltarea propagandei socialiste, era transformarea ziarului socialist săptămânal „Munca” în cotidianul „Lumea nouă”, sub direcția lui I. Nădejde, având redactor șef pe G. Diamandi, fostul director al revistei socialiste pariziene „L'ère nouvelle”. Cu acest prilej, C. Mille făcea o scurtă prezentare a presei socialiste din România, de la 1885, data apariției ziarului „Drepturile omului”, până la realizarea cotidianului socialist din 1894. Se menționa faptul că apariția cotidianului, „sufletul organizației”, fusese hotărâtă de ultimul congres socialist din România²⁶.

În cadrul informărilor din presa franceză, referitoare la mișcarea socialistă din România, o atenție specială era acordată congreselor Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România, participării și rapoartelor prezentate de socialiștii români la congresele socialiste din străinătate.

Multe ziare socialiste franceze cuprindeau, în paginile lor, informații despre primul congres al social-democrației române, din 1893. În luna aprilie, „Le socialiste” dădea amănunte asupra modului desfășurării „acestui important congres”: numărul delegaților, orașele reprezentate, participarea delegațiilor străine. În vara aceluiași an, se publica scrisoarea lui A. G. Radovici, „secretarul pentru străinătate” al P.S.D.M.R., către consiliul național al P.O.F., cuprinzând informări asupra hotărârilor

²⁴ Ibidem, 13 — 14 martie 1894, p. 3.

²⁵ „Le socialiste”, 7 aprilie 1894, p. 1.

²⁶ „Revue socialiste”, decembrie 1894, p. 762.

luate în cadrul congresului social-democrat român : adeziunea sa la rezoluțiile congreselor socialiste internaționale de la Paris (1889) și de la Bruxelles (1891), decizia de a participa la congresul de la Zürich, alegerea și componența consiliului general, direcția unitară dată mișcării muncitorești prin crearea partidului. În numele conducerii P.S.D.M.R., A. G. Radovici își încheia scrisoarea exprimându-și „...speranța neclintită că veți binevoi, în viitor, să ne faceți... toate comunicările care vor fi de natură să intereseze relațiile noastre internaționale...”²⁷.

Sub titlul *Le Congrès des socialistes roumains*, „Le Parti Ouvrier” publica ideile generale ale programului P.S.D.M.R. În relatarea părții sale politice se menționau: votul universal, înlocuirea armatei permanente prin națiunea înarmată, separarea bisericii de stat, egalitatea juridică și politică dintre sexe, suprimarea tribunalelor militare etc. Din programul economic erau redată: ziua de lucru de opt ore, suprimarea muncii la bucată, protejarea muncii de noapte și cea a minorilor, respectarea unei zile de repaus săptămânal, reglementarea muncii femeilor, asigurarea în cazul accidentelor de muncă etc. Necesitatea schimbării situației țărâni-mii era de asemenea menționată.

Se sublinia faptul că tactica noului partid se baza pe principiul luptei de clasă și excluderea oricărui compromis cu partidele burgheze; se menționa necesitatea lichidării rivalităților între naționalități, deoarece favorizau interesele claselor exploatare²⁸.

Informarea asupra primului congres și a programului P.S.D.M.R. era republicată de „Le Parti Ouvrier” în numerele următoare celui suscit.

Folosind o corespondență din „Le peuple”, „Revue socialiste” publica de asemenea date asupra hotărârilor congresului, programului politic și economic, numărului participanților. După relatări similare „La Question sociale” făcea următoarele aprecieri: „Lucrările congresului au fost conduse într-un mod calm și demn; judecând după entuziasmul cu care deliberările sale au fost primite, se poate spune că congresul de la București va avea consecințe importante pentru viitorul socialismului român și pentru propaganda socialistă în statele Peninsulei Balcanice”²⁹.

Largi și repetate relatări erau destinate congresului al II-lea al P.S.D.M.R. din 1894; „Le Parti Ouvrier” publica o primă informare generală și apoi o relatare amănunțită, cu menționarea condițiilor social-economice din România, care au stat la baza hotărârilor congresului. În informare se preciza data și locul reunirii congresului socialiștilor români, „...al căror număr a crescut perceptibil în acești ultimi ani”, și chestiunile înscrise pe ordinea de zi; era reprodușă rezoluția congresului în privința votului universal³⁰. Textul era republicat în două numere următoare ale aceluiași ziar³¹ și era extins în alte două numere, sub forma relatării amănunțite sus-menționate, în care se acorda, în primul rînd, un larg loc condițiilor generale ale desfășurării congresului. Se menționa că, „...în nici o parte exploatarea proletariatului nu este împinsă mai departe ca în România”³².

²⁷ „Le socialiste”, 3 iunie 1893, p. 2.

²⁸ „Le Parti Ouvrier”, 10–11 mai 1893, p. 2.

²⁹ „La Question sociale”, 15 mai 1893, p. 116.

³⁰ „Le Parti Ouvrier”, 1 iunie 1894, p. 2–3.

³¹ Ibidem, 19 – 20 iunie 1894, p. 3; 9–10 august 1894, p. 2–3.

fiind prezentate câteva date edificatoare asupra modului de exploatare a muncitorimii și țărănimii. Conținutul de clasă al justiției, procedura sa prea complicată și cheltuielile enorme pe care le prilejuia celor în cauză erau considerate unele dintre sursele nemulțumirilor sociale din România în preajma congresului din 1894 al P.S.D.M.R. Prin existența sistemului de reprezentare în viața politică, cu defectuoșitățile și limitele celor trei colegii electorale — susținea autorul anonim al articolului — „...muncitorii nu pot să numească decât câțiva deputați. Astfel se explică pentru ce votul universal se află în fruntea revendicărilor formulate de congresul socialist din București“. Aceeași legătură între situația social-economică și hotărârile cu caracter politic ale congresului stabilea autorul menționând progresele organizării clasei muncitoare. Dintre hotărârile congresului, cea mai importantă era considerată aceea de organizare și luptă a clasei muncitoare pentru realizarea votului universal. Se preciza faptul că, pentru reușita acestei acțiuni, congresul a hotărât să prezinte pretutindeni, unde va fi posibil, candidaturi socialiste și să dea sprijinul său candidaturilor altor partide, numai cu condiția de a se susține sufragiul universal; se exprima speranța că, „...dacă decizia congresului va fi executată cu energie, este neîndoielnic că socialiștii vor obține rezultate importante în viitoarele alegeri legislative“. Comentarea deciziilor luate în problema țărănească era însoțită de previziuni asupra posibilităților de reușită și a dificultăților care puteau întârzia această reușită. Propaganda socialistă în rîndurile țărănimii, considerată una dintre hotărârile de importanță ale congresului, avea să întâmpine dificultăți — după părerea autorului articolului — din cauza distanței mari dintre sate. Organizarea muncitorilor agricoli fiind o condiție esențială a succesului propagandei socialiste în rîndurile lor, o viitoare constituire a sindicatelor agricole ar fi putut înlătura aceste dificultăți „...căci țaranii vor începe să înțeleagă utilitatea organizării prin rezultatele practice pe care ei le vor obține chiar dacă acestea vor fi numai o ameliorare, fie și slabă, a situației lor economice“. În încheierea acestor considerații se prevedea progresul mișcării socialiste din România³²

Despre al doilea congres al P.S.D.M.R., „Le socialiste“ publica o informare generală, identică celei sus-menționate din „Le Parti Ouvrier“, și da amănunte asupra transformării, hotărîită de congres, de editare a cotidianului „Lumea nouă“, transmițînd, pentru această realizare, „...complimente inimioșilor camarazi din România“³³.

Anunțînd începerea lucrărilor congresului al treilea al P.S.D.M.R., din 1895, „Le socialiste“ publica telegrama pe care Consiliul național al Partidului muncitoresc francez a transmis-o socialiștilor români: „Partidul muncitoresc francez salută pe camarazii români...și strigă cu ei: Trăiască internaționala muncitorească!“³⁴. „Le Parti Ouvrier“ și „Revue socialiste“ publicau date asupra numărului delegaților, a problemelor dezbătute și a componenței consiliului național al partidului³⁵; cu acest

³² Ibidem, 15 — 16 iunie 1894, p. 1.

³³ „Le socialiste“, 16 iunie 1894, p. 3—4; 20 octombrie 1894, p. 3; 10 noiembrie 1894, p. 4.

³⁴ Ibidem. 21 aprilie 1895, p. 1.

³⁵ „Le Parti Ouvrier“, 24 — 25 mai 1895, p. 3; „Revue socialiste“, iunie 1895, p. 756.

prilej, se afirma că în România „...în ultimul timp, socialismul a făcut progrese...”³⁶.

Prezența socialiștilor români la congresele socialiste internaționale de la Bruxelles și Zürich era semnalată prin publicarea integrală a rapoartelor lor la aceste congrese³⁷.

Activitatea socialiștilor români din Paris, studenți și publiciști, era de asemenea reflectată în presa socialistă franceză. O semnalare indirectă a prezenței studenților socialiști români în „Grupul studenților socialiști revoluționari internaționaliști”, fundat în 1891, era dată de includerea în programul conferințelor, organizate de acest grup studențesc, a uneia asupra mișcării socialiste din România³⁸. Este posibil ca această conferință să fi fost susținută de un student socialist român, oricum unul dintre ei furnizase date pentru un atare subiect.

Tinerii socialiști români de la Paris erau prezenți și activi în congresele internaționale ale studenților socialiști. În decembrie 1891 a avut loc la Bruxelles un asemenea congres; pe lista cercurilor de studenți socialiști reprezentate la congres erau menționați studenții socialiști din București și Iași, reprezentați prin Al. Gh. Radovici și G. Diamandi. Ei își manifestau opiniile antianarhice, cu prilejul discutării uneia dintre hotărârile congresului, referitoare la crearea, în sînul partidelor muncitorești, a asociațiilor de propagandă științifică și artistică. În darea de seamă se menționa că discuția dintre Radovici, Diamandi și doi studenți belgieni, pe de o parte, și O. Berger, apărător al ideilor anarhiste, pe de alta, a fost „foarte interesantă”. Diamandi se manifesta activ, în cadrul lucrărilor congresului, și cu prilejul discutării modului în care trebuia modificată predarea istoriei. Congresul considera că era necesar să se suprimă, din manualele de istorie, glorificarea unor persoane și a unor fapte războinice și să se insiste asupra progreselor realizate în toate domeniile activității umane, prin colaborarea diverselor popoare. La propunerea lui Diamandi, acceptată de congres, s-a adăugat rezoluției respective mențiunea următoare: „Dat fiind faptul că, în evoluția economică a societăților, influențele sînt colective și nu individuale, congresul cere ca, în cărțile de istorie, să se dea individualităților și datelor valoarea pe care o au în realitate”³⁹.

Următorul congres al studenților socialiști a avut loc la Geneva, în decembrie 1894. Studenții socialiști români din București, Iași și Paris erau reprezentați la congres prin Racoviță și Dragomir. Diamandi era de asemenea prezent.

În cadrul debaterilor, s-a remarcat susținerea de către români a unor opinii juste, admise de congres. De pildă, cînd un grup de studenți din Paris a cerut dizolvarea congresului, susținînd că studenții nu pot ține congrese speciale, fiindcă nu formează o categorie social-economică separată, propunerea a fost viu combătută de Diamandi, și congresul a respins-o. La discutarea problemei criminalității, privită din punct de ve-

³⁶ „Le Parti Ouvrier”, 18 mai 1895, p. 2.

³⁷ „Almanach de la question sociale”, 1892, p. 162—165: Rapoarte la congresul internațional de la Bruxeles — România; „Revue socialiste”: Congresul internațional muncitoresc socialist din Zürich. Raportul prezentat de delegații Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România.

³⁸ „Le prolettaire”, 26 noiembrie 1893, p. 2—3.

³⁹ „Revue socialiste”, ianuarie 1892, p. 103—107.

dere al ideilor materialiste și socialiste, a luat cuvîntul Dragomir. În încheierea lucrărilor congresului a fost admisă o nouă propunere a lui Diamandi: studenții să aibă îndatorirea de a strînge date statistice referitoare la chestiuni sociologice, date care aveau să furnizeze materiale prețioase și argumente pentru propaganda socialistă⁴⁰.

Așadar studenții socialiști români la Paris au avut o contribuție substanțială la congrese socialiste studențești. De asemenea Diamandi și Radovici au participat la congresul Partidului muncitoresc francez care s-a ținut la Paris în anul 1893⁴¹.

În afara contribuției lor sus-menționate la presa socialistă franceză, activitatea publicistică a socialiștilor români la Paris s-a manifestat și prin editarea, sub direcția lui Diamandi, a revistei socialiste „L'ère nouvelle”. Apariția primelor numere ale revistei crea asemenea aprecieri favorabile: „Le socialiste” a salutat ... apariția acestei reviste ... „L'ère nouvelle” este singura și prima publicație franceză dirijată conform spiritului programului Partidului muncitoresc francez. Toate articolele sale sînt bazate pe concepția materialistă a economiei sociale. Această revistă numără printre colaboratorii săi spiritele cele mai eminente din lumea socialistă internațională; este suficient să cităm pe Engels, Plehanov, Gherea, Guesde. O recomandăm cu căldură tuturor socialiștilor”⁴². Aprecierea era justificată chiar de articolul-program al revistei — în cadrul căruia se declara, sub semnătura lui Diamandi: „... în materie de filozofie și de sociologie, noi sîntem categoric materialiști ...”⁴³ — și de conținutul său. Contribuția sa la informarea opiniei publice franceze asupra dezvoltării mișcării socialiste în România era remarcabilă. Aici a apărut biografia lui C. Dobrogeanu-Gherea, cu sublinierea meritelor sale în răspîndirea marxismului în România și a talentului său de scriitor și critic literar. Se publica articolul lui Gherea *Max Stirner ou l'anarchie de la pensée*, tradus din revista socialistă română „Critica socială”, comentat, tot în „L'ère nouvelle”, de Julien Spiegel, cu aprecieri critice și omagierea autorului. Articolul *Le milieu social comme facteur pathologique*, de dr. Șt. Stîncă, apărea în paginile aceleiași reviste⁴⁴.

Alte realizări culturale, cu orientare materialistă, ale unor socialiști români erau de asemenea reproduse în presa franceză. De pildă, în 1893, „Revue socialiste” publica *Le déceptionisme dans la littérature roumaine*, de C. Dobrogeanu-Gherea, subliniind, în text, ideile semnificative pentru observarea gândirii materialiste a autorului, ca: „Justificarea decepției noastre și a celei a poezilor noștri... sînt anomaliiile societății burgheze. Cauza maladiei secolului este starea patologică a civilizației burgheze”⁴⁵. Cu mențiunea că a fost extras din volumul *Studii critice* al aceluiași autor, articolul era prezentat, în traducere liberă, de G. Diamandi.

În traducerea lui C. D. Anghel, „Revue internationale de sociologie”, publica un alt articol al lui C. Dobrogeanu-Gherea: *Les causes*

⁴⁰ „Le Parti Socialiste”, 31 decembrie 1893 — 7 ianuarie 1894, p. 2.

⁴¹ „Le socialiste”, 11 octombrie 1893, p. 1.

⁴² Ibidem, 16 septembrie 1893, p. 4; în afara aprecierii favorabile asupra revistei, cu o redacție condusă de un socialist român, este demn de reținut omagiul adus lui C. Dobrogeanu-Gherea, prin citarea lui între personalitățile mișcării socialiste internaționale.

⁴³ „L'ère nouvelle”, nr. 1, iulie 1893, p. 8.

⁴⁴ Ibidem, nr. 2, august 1893, p. 101—124; nr. 4, octombrie 1893, p. 347 — 353; nr. 10, octombrie 1894, p. 147 — 159.

⁴⁵ „Revue socialiste”, ianuarie — februarie 1893, p. 187.

sociales du pessimisme. După trecerea în revistă și combaterea părerii autorilor idealişti, care considerau drept cauze ale pesimismului în viață, cu reflectarea sa în literatură: melancolia, lipsa entuziasmului, disproporția dintre voință și inteligență, Gherea susținea că pesimismul este creat de condițiile concrete ale vieții social-economice. După părerea autorului, concentrarea bunurilor materiale în câteva mâini crea, în rândurile mulțimii, o mare disproporție între dorințe și mijloacele de a le satisface, disproporție care devenea una dintre principalele cauze ale pesimismului⁴⁶.

Informări asupra contribuției socialiștilor români la realizări culturale cu orientare materialistă cuprindea recenzia revistei „Literatura și știința”, care apărea în România, sub direcția lui C. Dobrogeanu-Gherea; recenzia, semnată de L. Colescu, se publica în „Revue internationale de sociologie” și cuprindea, în introducere, o scurtă privire asupra dezvoltării literare în România, cu referiri la curentele reprezentate de „Junimea” și „Contemporanul”. În recenzarea articolelor revistei „Literatura și știința”, se sublinia că unele dintre ele constituiau un început de activitate intelectuală sociologică în România, insistându-se asupra conținutului unui articol, considerat deosebit de interesant, al socialistei Sofia Nădejde, referitor la situația social-economică a femeii în trecut, prezent și viitor⁴⁷.

Interesul pentru publicațiile socialiste române și franceze se manifesta bilateral. Presa socialistă franceză semnală, în tot cursul perioadei prezentate aici, apariția și continuarea editării unora dintre cele mai importante periodice socialiste din România. În rubricile special consacrate semnalării presei socialiste străine, în 1892—1893 erau menționate „Munca” și „Revista socială”, în 1894 aceleași și „Critica socială”, pînă în 1898: „Lumea nouă”, „Critica socială”, „Gutenberg”, „Literatura și știința”⁴⁸.

Numeroși socialiști români primeau broșuri publicate de socialiștii francezi și erau abonați la presa socialistă franceză⁴⁹.

În general, informările despre situația țărănimii, a clasei muncitoare urbane și despre evoluția mișcării socialiste din România, apărute în presa socialistă franceză din ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, chiar dacă nu se refereau la toate problemele importante — ca, de pildă, dezvoltarea mișcării greviste, insuficient cuprinsă în aceste informări —, dovedesc atenția socialiștilor francezi față de activitatea și preocupările socialiștilor români și existența unor strînse relații socialiste româno-franceze.

Pe de altă parte, importanța unui fapt istoric definindu-se nu numai prin aprecierile autohtone, ci și prin întregirea lor cu cele străine, relatările presei franceze asupra mișcării muncitorești și socialiste din România sînt o nouă dovadă a dezvoltării sale și a prestigiului său pe plan internațional.

⁴⁶ „Revue internationale de sociologie”, ianuarie 1894, p. 32; importanța colaborării lui C. Dobrogeanu-Gherea la presa socialistă franceză reiese și din faptul că, din anul 1894, pe lista colaboratorilor care apărea în foaia de titlu a fiecărui număr al publicației „Revue internationale de sociologie” era inclus C. Dobrogeanu-Gherea, chiar dacă nu făcea parte dintre autorii articolelor din respectivul număr.

⁴⁷ Ibidem, noiembrie — decembrie 1893, p. 552—557.

⁴⁸ „Almanach de la question sociale”, 1892, p. 207; 1893, p. 222; 1896, p. 254; 1898, p. 269; „Revue socialiste”, vol. iulie — decembrie 1894 (filele de la sfîrșitul volumului, nepaginate); „Revue internationale de sociologie”, iulie — august 1893, p. 383—384.

⁴⁹ „Le socialiste”, 9 decembrie 1893, p. 3; 16 decembrie 1893, p. 4; 30 decembrie 1893, p. 3; 20 ianuarie 1894, p. 2; 8 ianuarie 1895, p. 4; 8 septembrie 1895, p. 3; 17 noiembrie 1895, p. 4; 1 decembrie 1895, p. 4.

1 MAI ÎN ANII AVÎNTULUI REVOLUȚIONAR (1919—1921)

DE

OLIMPIU MATICHESCU

O multitudine de factori au concurat în a imprima sărbătoririi zilei de 1 Mai în perioada 1919—1921 o caracteristică aparte, deosebită de anii precedenți, atât sub raportul condițiilor interne în care mișcarea muncitorească se manifesta, cât și al gradului său de combativitate revoluționară, al obiectivelor sale organizatorice, politice și sociale. Într-adevăr, sfârșitul primului război mondial, urmările sale pe plan economic și social au coincis în România cu începutul unei perioade de avînt revoluționar fără precedent în istoria mișcării muncitorești.

Efervescența, amploarea și combativitatea mișcărilor sociale cu caracter revendicativ, impresionantele manifestări politice ale maselor muncitorești, procesul delimitării ideologice și tendințele tot mai hotărîte spre o organizare politică adecvată, prin crearea unui partid proletar revoluționar, marxist-leninist, toate aceste elemente definitorii pentru avîntul revoluționar amintit— generat de ascuțirea contradicțiilor de clasă proprii societății românești din acea perioadă istorică, la care se adaugă influența mișcării muncitorești internaționale, în primul rînd a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie—se desfășurau în condițiile favorabile ale desăvîrșirii unității statale a poporului român.

Prin natura împrejurărilor, avînd în vedere atât obiectivele tradiționale, de afirmare a năzuințelor economice și politice ale proletariatului român, a solidarității sale internaționale, cât mai ales caracterul larg, comun tuturor centrelor muncitorești din țară, pe care îl îmbrăcau manifestațiile prilejuite de eveniment, campaniile de pregătire și desfășurare a zilei de 1 Mai constituie puncte determinative, care permit urmărirea și aprecierea în cadrul epocii a principalelor caracteristici prezentate de avîntul mișcării muncitorești : situația economică și socială a maselor muncitoare, raporturile de clasă, gradul de organizare, delimitarea ideologică, în sfîrșit întreg ansamblul de evenimente și fenomene care aveau să ducă în primăvara anului 1921 la saltul calitativ marcat de crearea partidului comunist.

Pregătirile pentru sărbătorirea zilei de 1 Mai 1919 au început în România de timpuriu, fiind determinate în mare măsură de evenimentele singeroase de la 13 decembrie 1918, când manifestația muncitorească din București a fost înăbușită în sânge¹.

Vom găsi deci, în cadrul acestor pregătiri, două tendințe esențial opuse: pe de o parte dorința clasei muncitoare, exprimată manifest în numeroase chemări și articole de presă, de a da un răspuns adecvat provocării și actului terorist din Piața Teatrului Național, de a-și exprima deschis năzuințele sale economice și politice prin imprimarea unui caracter combativ și revoluționar Zilei internaționale a celor ce muncesc, pe de altă parte, eforturile aparatului represiv de stat de a împiedica proiectatele manifestații muncitorești prin măsuri teroriste, de coercițiune.

Conștiente că împiedicarea integrală a sărbătoririi zilei de 1 Mai era imposibilă, autoritățile au căutat să imprime evenimentelor un caracter limitat, interzicând manifestațiile de stradă². Erau permise doar întrunirile și serbările cîmpenești, cu condiția ca programul lor să fie aprobat în prealabil de organele de poliție.

Puteau lua parte la aceste manifestații, conform aceluiași restricții impuse de autorități, doar muncitorii socialiști din întreprinderile particulare. Aceasta spre a nu imprima evenimentului aspectul unei greve generale, avînd în vedere că reprezentanții partidului socialist și ai mișcării sindicale respinseseră ideea sărbătoririi evenimentului în prima duminică după 1 Mai, așa cum se obișnuise în anii trecuți³. În sfîrșit, G. G. Mîrzescu, ministrul de interne, se simțea obligat să atragă personal atenția prefectilor de județe spre a manifesta „cea mai serioasă băgare de seamă asupra condițiilor în care va decurge sărbătoarea muncitorească”, întrucît, preciza el, „posedăm apeluri și manifeste ale organizațiilor muncitorești în care se dă pentru 1 Mai semnalul revoluției muncitorești”⁴.

Rezultă deci că în fapt toate aceste măsuri, masivele desfășurări de forțe care au imprimat capitalei și altor centre muncitorești aspectul caracteristic unei stări de asediu, au fost determinate de frica guvernanților față de eventualele mișcări de masă care să ducă la prăbușirea regimului burghez, Marea Revoluție din Octombrie, luptele revoluționare din Ungaria, Germania și alte state constituind suficiente precedente în acest sens.

Chemările și manifestele amintite, adresate muncitorimii de 1 Mai, reprezintă programul de acțiune pe care mișcarea socialistă și-l propunea cu prilejul acestui eveniment. „Anul acesta ziua de 1 Mai are o înfățișare nouă — găsim precizarea în ziarul „Socialismul”. Nu mai este o simplă manifestare a muncii care își strigă dreptul la viață, ci o manifestare a muncii pe cale de dezrobire. Pentru înfiia oară ziua de 1 Mai se va serba în jumătate din Europa ca o sărbătoare națională: Rusia, Germania și Ungaria vor vedea fluturînd steagurile roșii ale *înfrățirii*”⁵. „În atare împrejurări istorice — se menționa în continuare — manifestația noastră

¹ Gheorghe Unc, Constantin Mocanu, *13 decembrie 1918*, Edit. politică, București, 1968.

² Arh. C. C. al P. C. R., fond 5, dos. 1 148, f. 8—9.

³ Ibidem.

⁴ Arhiva Consiliului Popular Județean Constanța; Prefectura județului Constanța, dos. 1/1919, f. 17.

⁵ „Socialismul”, anul IX, nr. 21, din 25 aprilie 1919.

trebuie să fie o grandioasă întruchipare a tăriei muncitorimii care își cere drepturile, care cere să poată să-și spună ea cuvîntul, care cere vot universal real, drept de adunare și cualiție (organizare — *n.a.*), libertatea cuvîntului și toate drepturile adevăratei democrații, care ne apropie de ținta noastră finală: dezrobirea prin socialism... Trebuie ca prin numărul nostru să arătăm că sîntem o forță de care trebuie să se țină seama de aici încolo, o putere care mîine va schimba înfățișarea țării regenerînd-o prin forțele pe care le-am trezit din adîncurile populare”⁶.

În spiritul acestor pregătiri din partea mișcării muncitorești, flancate de amintitele „măsuri de ordine”, la adăpostul cărora burghezia își ascundea spaima față de perspectivele revoluției proletare, s-a desfășurat ziua de 1 Mai 1919.

Din informările publicate ulterior în „Socialismul”, rezultă că sărbătorirea evenimentului a avut în întreaga țară o completă reușită. Muncitorii au lăsat pretutindeni lucrul, participînd în număr impresionant la întrunirile și serbările organizate de socialiști. În București, nota ziarul „Adevărul”, „sărbătorirea zilei de 1 Mai a luat proporțiile grandioase ale unui eveniment care va însemna o dată în istoria socială a acestei țări. Peste 30 000 de muncitori din stabilimentele industriale ale capitalei au declarat o grevă de o zi, în semn demonstrativ, venind la grădina Bordei, foarte bine dispuși, cu toate că vremea continua a fi posomorită”⁷.

Într-adevăr, așa după cum avea să-și amintească ceva mai tîrziu Gala Galaction într-unul din minunatele sale eseuri privind mișcările muncitorești, „o ploaie fină, aici reținută, aici jucăușă, în văzduhul cenușiu și rece, învăluia toată dimineața acestei zile”⁸. Cu toate acestea, încă de la ora 7 dimineața capitala avea un aspect sărbătoresc. Din cartierele mărginașe, grupuri compacte de muncitori, cîntînd și scandînd lozinci revoluționare, se îndreaptă spre locul întrunirii, ales intenționat de autorități într-un cartier mărginaș al Bucureștiului, cu scopul vădit de a izola muncitorimea și a diminua importanța evenimentului. „Și vin mereu spre Bordei — nota corespondentul ziarului „Adevărul”. Vin lucrătorii de la Regie cu cocarde roșii prinse la piept, vin grupuri de ceferiști, vin metalurgiști cu steagul roșu desfășurat în aer, vin tîmplarii, cizmarii, toate breslele, în fine”⁹.

De pe patru tribune, improvizate în diverse puncte ale grădinii, oratorii Alex. Dobrogeanu-Gherea, Leonte Filipescu, C. Titel Petrescu, Toma Dragu, V. Demetrius, Ileana Pralea, M. Dașcoviți, Ecaterina Arbore, Maria Ottoi ș. a. „vorbesc mulțimii înflăcărare care subliniază în repetate rînduri cu salve de aplauze discursurile lor”¹⁰.

Pe lîngă tradiționalele cuvîntări privind locul și însemnătatea zilei de 1 Mai în ansamblul mișcării muncitorești internaționale, evoluția și semnificația sa politică din acel an, vorbitorii au abordat în cuvîntările lor o gamă variată de probleme economice și social-politice cu care clasa muncitoare din România era confruntată în acea perioadă istorică: ofen-

⁶ Ibidem.

⁷ „Adevărul”, anul XXXII, nr. 10 761, din 3 mai 1919.

⁸ *Intîi Mai*, articol publicat de Gala Galaction în „Socialismul”, anul XV, nr. 80, din 1 mai 1921.

⁹ „Adevărul”, anul XXXII, nr. 10 761, din 3 mai 1919.

¹⁰ Ibidem.

siva patronală asupra nivelului de trai și însemnătatea mișcărilor greviste, lipsa de drepturi a maselor populare și necesitatea luptei pentru libertăți democratice — de întrunire, asociere, libertatea presei și a cuvintului¹¹. Reprezentanții diverselor sindicate muncitorești, care s-au perindat la tribună, au adus amănunte semnificative în această direcție, subliniind cu precădere condițiile grele de trai, lipsa protecției și igienei muncii, nerespectarea repausului duminical, necesitatea stringentă a organizării clasei muncitoare ș.a.m.d.¹².

Lupta împotriva terorizării mișcării muncitorești, pentru apărarea militanților revoluționari din închisori a constituit una dintre problemele centrale abordate în discursurile prilejuite de eveniment. Represiunea singeroasă organizată de autorități la 13 decembrie 1918 împotriva muncitorimii din București, arestările masive ce au urmat au fost înfierate cu tărie ca metode samavolnice și teroriste de guvernare, contrare înseși preceptelor constituției burgheze în vigoare. După ce, la propunerea Ecaterinei Arbore, miile de participanți s-au descoperit păstrind un impresionant moment de reculegere în memoria martirilor din Piața Teatrului Național, Gh. Petrescu Ghempet dă citire unei scrisori de salut din partea deținuților politici din închisori, semnată, în numele celor întemnițați, de Gh. Niculescu-Mizil și J. Könitz. „Din dosul grătilor, unde oligarhia acestei țări i-a încarcerat” — comenta ziarul „Adevărul” acest emoționant document —, militanții socialiști trimiteau salutul lor de îmbărbătare întregii clase muncitoare, manifestându-și încrederea „în reușita revoluției sociale”¹³.

Numeroase alte probleme legate de activitatea și lupta clasei muncitoare au constituit obiectul discuțiilor ținute în grădina „Bordei”. S-au formulat cu acest prilej și critici la adresa regelui, cerându-se abolirea monarhiei și înfăptuirea republicii¹⁴.

Trebuie precizat că proletariatul din capitală s-a bucurat de prezența în rîndurile sale a numeroși soldați francezi, aparținînd Misiunii militare franceze din București¹⁵. Seria discursurilor, care au reînceput în după-amiaza acestei zile, a fost deschisă de unul din militarii socialiști francezi, printr-o înflăcărată declarație de sprijin și solidaritate a proletariatului din Franța cu lupta revoluționară a maselor muncitorești din România. „Franța aduce salutul ei muncitorimii române, care a rezistat ca și proletariatul francez cataclismului mondial, dînd jertfe numeroase”, își începea vorbitorul alocuțiunea sa, subliniind în continuare tradițiile de prietenie care legau cele două popoare, năzuința lor comună spre pace și progres social, prin înfăptuirea societății socialiste¹⁶.

Necesitatea luptei pentru înlăturarea dominației de clasă a burgheziei și pentru cucerirea puterii politice de către proletariat — evocată de militarul francez — a constituit, de altfel, una dintre ideile centrale pe care le vom găsi în majoritatea discursurilor rostite de socialiști, atît în București, cît și în celelalte centre din țară în care a fost sărbătorită ziua

¹¹ Arh. C. C. al P. C. R., fond. 5, dos. 1 147, f. 1—2.

¹² Ibidem.

¹³ „Adevărul”, anul XXXII, nr. 10 761, din 3 mai 1919.

¹⁴ Arh. C. C. al P.C.R., fond. 5, dos. 1 147, f. 3.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem.

de 1 Mai. Prin natura împrejurărilor istorice, această năzuință politică de perspectivă o vom găsi, pe de altă parte, în strînsă interdependență cu poziția internaționalistă și obligațiile pe care solidaritatea de clasă cu proletariatul internațional le ridicau în fața clasei muncitoare din România, în special în ceea ce privește apărarea revoluțiilor proletare din Rusia Sovietică, Ungaria și Bavaria¹⁷.

Manifestațiile prilejuite de sărbătorirea zilei de 1 Mai în București au continuat pînă seara tîrziu cînd mii de muncitori, funcționari, studenți „au plecat cîntînd pe străzi”¹⁸. Parte din ei s-au retras din cauza timpului nefavorabil la restaurantul „Flora”. „În acest local atît de cunoscut și de scump privilegiatilor societății noastre — nota Gala Galaction în articolul amintit —, a răsunit înțîia oară, a răsunit profetic Internaționala”¹⁹.

Concomitent cu cele relateate, și tot la „Bordei”, dar de data aceasta la „Bordeiul verde”, muncitorimea petrolistă din Ploiești sărbătorea, la rîndul său, Ziua internațională a celor ce muncesc. Confruntarea dintre proletariat și autoritățile locale în jurul pregătirii evenimentului a fost deosebit de dură. Îndelungatele demersuri și intervenții făcute de socialiști au rămas zadarnice. Întrucît întrunirea, organizată peste capul autorităților și considerată deci ilegală, putea da naștere la represii și acte provocatoare, organizația locală a partidului socialist a luat măsuri concrete de autoapărare: s-au organizat echipe de menținere, a ordinii, coruri speciale scandau neîncetat pe străzi și la locul întrunirii cunoscuta parolă muncitorească „Frați soldați, nu ne împușcați, căci noi vă sîntem frați adevărați!”²⁰.

Teroarea instituită de aparatul represiv nu a dat rezultatele scontate. Dimpotrivă, discursurile rostite la Ploiești s-au remarcat printr-o deosebită combativitate și poziție de clasă revoluționară. Pe lîngă probleme cu caracter revendicativ, specifice muncitorimii petroliste, reprezentanți ai partidului socialist și ai mișcării sindicale au ridicat în discursurile lor chestiuni politice de ordin general. Ca și în București, ele vizau racile fundamentale ale regimului burghez: teroarea, lipsa drepturilor și libertăților democratice, fiscalitatea excesivă, corupția, menținerea mobilizării armate, dezinteresul total pentru sutele de mii de orfani, văduve și invalizi de război, pentru acei — cum sublinia unul dintre vorbitori — „care și-au vărsat singele pentru apărarea patriei”²¹.

De remarcat că, în această localitate, printre participanții la sărbătorirea zilei de 1 Mai au fost și numeroși țărani. Reprezentantul lor a vorbit cu precădere de starea deplorabilă în care se găsea satul românesc sub raport economic și cultural, de lipsa de pămînt și de necesitatea înfăptuirii unei reforme agrare cu caracter radical²².

Ziua solidarității internaționale a celor ce muncesc a fost sărbătorită în majoritatea centrelor economice din Moldova. Se impun a fi menționate în special acțiunile muncitorești din portul Galați. Starea de asediu a permis prefectului de Covurlui să facă din timp numeroase arestări în rîndurile

¹⁷ Ibidem, f. 1—3.

¹⁸ „Adevărul”, anul XXXII, nr. 10 761, din 3 mai 1919.

¹⁹ „Socialismul”, anul XV, nr. 80, din 1 mai 1921.

²⁰ Arh. C. C. al P. C. R., fond 79, dos. 7 474, f. 102—103.

²¹ Ibidem.

²² Arh. M. F. A., Marele Cartier General, dos. 746, f. 35.

militanților mișcării muncitorești. Intențiile zelosului prefect brătienist au ieșit curind la iveală, în încercările de șantaj la adresa mișcării muncitorești. Cu prilejul tratativelor purtate, acesta a condiționat eliberarea celor arestați de angajamentul prealabil al secțiunii locale a partidului socialist de a se abține de la orice critică la adresa Partidului Național Liberal în ziua de 1 Mai. Și, într-adevăr, din spirit de solidaritate de clasă, conducătorii proletariatului din Galați și-au asumat respectarea acestei doleanțe, înțelegând însă să o aplice în felul lor. La 1 Mai, nota citeva zile mai târziu ziarul „Adevărul”, „socialiștii s-au achitat de această obligație, vorbind numai de necesitatea unor transformări sociale și de actele odioase ale brătienistilor, nimic de P.N.L.!”²³.

În sfârșit, printre alte probleme menționate în raportul garnizoanei militare din Galați, privind felul în care s-a desfășurat întrunirea din sala cinematografului „Central”, este și entuziasta mișcare de solidaritate cu proletariatul din Ungaria și Rusia Sovietică. Desolidarizându-se de acțiunile intervenționiste ale statelor capitaliste, proletariatul din Galați făcea apel la clasa muncitoare din lumea întreagă „să lupte din răputeri pentru împiedicarea înăbușirii în sine a revoluției ruse și ungare”, pentru triumful socialismului și înfrățirii între popoare²⁴.

Sub semnul solidarității internaționale și al revendicărilor economice și politice ale maselor a fost sărbătorită ziua de 1 Mai 1919 în Transilvania. Întrunirile muncitorești din această zi — care au avut loc în pofida interdicției și avertismentelor repetate ale Consiliului Dirigent —, din Sighetul Marmăției și pînă la Orșova, purtau trăsătură de simbol: pentru prima dată în istoria zbuciumată a poporului român ziua de 1 Mai găsea împlinit dezideratul istoric al desăvîrșirii unității politice. De aceea, la Sibiu, Cluj, Oradea, pe valea Jiului, la Arad, Timișoara sau Reșița, pretutindeni unde evenimentul a fost comemorat, proletariatul — români, maghiari, germani și alte naționalități — și-a manifestat cu vigoare sentimentele sale patriotice, dorința fierbinte de a munci și lupta unit împotriva regimului burghez, pentru transformarea în fapt a năzuințelor sale economice și politice, în cadrul statal firesc definit de granițele întregiei ale României. Ziua de 1 Mai a constituit, de asemenea, prilej de afirmare a dorinței de unificare a mișcării muncitorești din Transilvania și Banat cu organizațiile politice și sindicale socialiste din vechiul regat²⁵.

În ansamblul lor, manifestările muncitorești prilejuite de sărbătorirea zilei de 1 Mai 1919 au constituit o afirmare viguroasă a proletariatului român în viața politică a țării, a luptei sale pentru drepturi economice și libertăți democratice, pentru solidaritatea mișcării muncitorești internaționale. Așa după cum sublinia ziarul „Socialismul”, la 1 Mai 1919, „muncitorimea s-a comportat așa cum trebuie, arătînd oligarhiei gradul suficient de maturitate politică la care a ajuns. În fabrici, uzine, în regiunea petroliferă, lucrul a încetat pentru o zi, toate au încremenit pe loc, căci proletariatul și-a încrucișat brațele sărbătorind Întîi Mai al muncii și al înfrățirii universale”²⁶.

²³ „Adevărul”, anul XXXII, nr. 10 762, din 4 mai 1919.

²⁴ Arh. C. C. al P. C. R., fond. 79, dos. 7 474, f. 105, 114; „Galații noi”, anul VI, nr. 2 612 (102), din 23 aprilie (6 mai) 1919.

²⁵ „Socialismul” din 3 mai 1919; „Adevărul” (Sibiu), anul XV, nr. 18, din 18 mai 1919; „Temezvárer zeitung”, nr. 98, din 1 mai 1919.

²⁶ „Socialismul”, anul IX, nr. 79, din 6 mai 1919.

Privite prin prisma documentelor vremii, manifestațiile de la 1 Mai 1919 apar, pe de altă parte, ca un adevărat preludiu la un șir neconținut de mișcări greviste, revendicative și cu caracter politic care au conturat întregul răstimp de un an de zile ce despărțea evenimentele amintite de noile pregătiri făcute de socialiști pentru sărbătorirea lui 1 Mai 1920. Pe fundalul efervescent al mișcărilor revendicative din fabrici și întreprinderi, care tindeau tot mai mult în toamna lui 1919 și primăvara anului următor să capete aspectele caracteristice unor greve generale pe ramuri și regiuni economice, vom găsi un proces viu de maturizare și clarificare ideologică în rîndurile mișcării muncitorești. Într-adevăr, hotărîrea membrilor partidului socialist de a se delimita de reformism și de a făuri un partid revoluționar devenea tot mai evidentă.

Pe de altă parte și spre deosebire de anul precedent, 1 Mai 1920 avea să fie sărbătorit într-un cadru organizatoric oarecum diferit. Se impune precizarea că relativa libertate acordată de averescani mișcării muncitorești de a organiza manifestațiile prilejuite de eveniment nu poartă în sine o atitudine mai favorabilă față de proletariat și de aspirațiile sale economice și politico-sociale. Explicația trebuie căutată în campania electorală, care tocmai se desfășura în acea perioadă. Or, demagogia cu care Partidul Poporului se afirmase în viața politică a țării ar fi ieșit definitiv la iveală în cazul menținerii interdicției pentru sărbătorirea zilei de 1 Mai, fapt care ar fi cîntărit, desigur, greu și nefavorabil în cumpăna așa-numitului prestigiu și „popularității” pe care generalul Averescu îi plăcea să creadă că le are.

Desigur, permisiunea acordată socialiștilor a fost însoțită în întreaga țară de severe măsuri de precauție, menite să împiedice cu orice chip „izbucnirea revoluției muncitorești”, coșmar de care burghesia și moșierimea română nu izbutiseră să scape nici în acest an. Așadar, ca să cităm doar un singur caz, „pentru prevenirea acțiunilor socialiștilor în vederea zilei de 1 Mai”, autoritățile din Pașcani au luat următoarele măsuri: o companie de infanterie cu o secție de mitraliere, dislocate din regimentul 14 infanterie, o baterie de tragere din regimentul 4 artilerie, un pluton de călăreți din regimentul 14 infanterie.

Se adaugă la acestea hotărîrea ulterioară de a „întări” aceste efective cu încă o companie de infanterie, unități din regimentul 8 obuziere din Roman și „cîteva detașamente de jandarmi”²⁷. Și toate acestea pentru micul Pașcani! Exemplul ne scutește, desigur, de a mai comenta amploarea acestor măsuri în București sau în alte centre economice și muncitorești mai însemnate din țară.

Dar permisiunea era dată și, indiferent de motivele de care erau călăuzite autoritățile, muncitorimea înțelegea să o folosească ca atare, impunînd evenimentului un caracter politic cu adevărat remarcabil. Trezind peste enumerarea minuțioaselor pregătiri făcute de secțiunile partidului socialist și de mișcarea sindicală din întreaga țară, peste sutele de chemări și articole publicate în presa muncitorească, se impune precizarea că manifestațiile prilejuite de sărbătorirea zilei de 1 Mai 1920 au fost —, apreciind la scară întregii țări — cele mai mari din istoria mișcării muncitorești de pînă la eliberarea țării de sub jugul fascist. În mod firesc,

²⁷ Raport al organelor militare din Roman, din 1 mai 1920, în Arh. C. C. al P.C.R., fond. 69, dos. 6 434, f. 3—4, 8—9.

și în acest an cele mai mari manifestații au avut loc în București. Potrivit documentelor vremii, peste 80 000 de proletari au demonstrat în această zi memorabilă pe străzile capitalei ²⁸. „O oră și patruzeci de minute a înregistrat orologiul hotelului «Bulevard» pînă s-a scurs manifestația muncitoare de 1 Mai — nota ziarul „Adevărul” în articolul intitulat sugestiv *Forțele muncitoare*. Este desigur cea mai numeroasă manifestație pe care a văzut-o Bucureștii și cea mai interesantă din punct de vedere al varietății categoriilor de proletari care au luat parte. De la măturătorii de stradă, pînă la funcționarii de bancă, de la cele mai importante servicii publice ale statului și comunei, de la cele mai de seamă pînă la cele mai modeste uzine, fabrici și ateliere, muncă feminină ca și muncă masculină, tineri, maturi și bătrîni — zeci de mii de forțe producătoare au defilat, proclamîndu-și revendicările pe flamurile roșii” ²⁹.

Conform programului, stabilit în prealabil de partidul socialist și difuzat sub formă de foi volante în întreaga capitală, muncitorimea din fabrici și întreprinderi, delimitată pe cartiere și profesii, s-a întrunit în dimineața zilei de 1 Mai în 8 mari grupe, la sediile locale ale diverselor sindicate muncitorești ³⁰. Încolonați, cu pancarte și steaguri roșii în frunte, uneori cu muzică și formații corale, după posibilități, zecile de mii de muncitori au parcurs apoi străzile Bucureștiului, îndreptîndu-se spre „Dacia”, sala în care socialiștii organizaseră întrunirea publică ³¹. S-a dovedit însă foarte curînd că localul era cu totul neîncăpător pentru numărul mare de participanți. Restul muncitorimii s-a postat în curte și pe străzile învecinate, pînă la palatul poștei: Bărăției, Lipscani, Bulevardul Maria, str. Sf. Vineri etc. ³².

În sală mitingul a fost deschis de S. Katz, care, într-o atmosferă de puternic entuziasm, propune, în mod simbolic, să fie acordată președinția de onoare a întrunirii deținutului politic M. G. Bujor ³³. A luat apoi cuvîntul C. Popovici, care, pornind de la întrebarea dacă în condițiile de atunci proletariatul din România își putea permite să sărbătorească ziua de 1 Mai în mod pașnic — așa cum pretindeau guvernanții —, răspundea printr-un categoric: nu! Aceasta, argumenta el în continuare, datorită faptului că nici condițiile de muncă și de trai ale maselor populare, drepturile și libertățile lor democratice nu suferiseră modificări esențiale în sens pozitiv, comparativ cu anii precedenți. În țară domnea aceeași teroare la adresa organizațiilor politice și profesionale muncitorești, starea de asediu, cenzura, mobilizarea generală, ofensiva patronală și numeroase alte racile ale regimului burghez constituiau o realitate care în mod dureros confrunta muncitorimea și în acest an ³⁴. „Nu s-a schimbat nimic în țara veche, nici peste munte — sublinia, la rîndul său, I. Moscovici, menționînd că la acea dată 30 000 de muncitori se aflau în grevă. Această oligarhie care ne guvernează e tot atît de ticăloasă ca și cea de anul trecut” ³⁵.

²⁸ „Socialismul”, anul XIV, nr. 95, din 3 mai 1920; „Adevărul”, anul XXXIII, nr. 11 068, din 4 mai 1920.

²⁹ „Adevărul”, anul XXXIII, nr. 11 068, din 4 mai 1920.

³⁰ Ibidem; vezi și Arh. C. C. al P.C.R., fond 5, dos. 1 147, f. 14—17.

³¹ Ibidem.

³² Ibidem.

³³ „Socialismul”, anul XIV, nr. 95, din 3 mai 1920.

³⁴ Ibidem.

³⁵ Ibidem.

În atare împrejurări, vom găsi deci în mod firesc, în discursurile pronunțate la 1 Mai 1920, o gamă însemnată din revendicările economice și social-politice presante pentru care muncitorimea se pronunțase și la 1 Mai trecut. „Și dacă astăzi dn 1 Mai cerem revendicări imediate—arăta vorbitorul în acest sens—mîine de 1 Mai vom face cum a făcut poporul rus care nu mai are stăpîni. Mîine de 1 Mai vom povesti de o lume care a existat. Atunci vom cînta dezrobirea muncii și a înfrățirii”³⁶. Iată, într-adevăr, o emoționantă viziune !

Aceasta nu înseamnă însă că la 1 Mai 1920 nu vom găsi o serie de revendicări specifice. Se impune chiar precizarea că problemele cu caracter politic, ca : libertatea de organizare, lupta pentru socializarea mijloacelor de producție, reforma agrară, amnistie, cucerirea puterii politice de către proletariat și alte cerințe de acest gen, au primit în discursurile rostite de socialiști³⁷. „Astăzi este 1 Mai. E reînvierea firii, e nașterea primăverii. Tot ce e în natură se trezește la viața liberă, mulțumită, fericită ! Numai noi, robii din uzine, nu putem să ne bucurăm de această reînviere, pentru că bucuria fericirii este monopolul celor de sus — arăta în cuvîntul său socialistul D. Popp, adresînd muncitorimii un vibrant apel la luptă și organizare politică— ; de aceea, tovarăși, vă zic : întocmai cum privighetoarea, care își cîntă liberă revenirea la viață, nu vă temeți de piedicile care vi se pun în cale. Cu un moment înainte treziți-vă ! Porniți la luptă și veți cîștiga ! Cuceriti-vă libertatea dorită, învingeți piedicile, cîștigînd-o veți fi oameni”³⁸.

În sens asemănător au vorbit mulțimii Leonte Filipescu, G. M. Vasilescu, Paula Măgură și numeroși alți reprezentanți ai sindicatelor muncitorești și ai cercurilor femeilor socialiste, de pe tribune improvizate ad-hoc în curte și pe străzile din împrejurimi. „În stradă, sub cerul liber — menționa ziarul „Socialismul” —, entuziasmul acestei zile, grupuri mari masate în zece puncte aplaudă furtunos cuvîntările rostite de pe tribune improvizate din balcoane, scări și biciclete. Străzile umplute de mulțimea aceasta imensă capătă un colorit și un farmec pe care numai o asemenea zi o poate da : steagurile roșii fluturînd, cîntecele, aplauzele și cuvîntările însoțite de gesturi largi din balcoane adaugă încă mai mult la aceste culori specifice grandioasei noastre manifestațiuni”³⁹.

După terminarea discursurilor, pe la orele 11 și jumătate, a început impresionanta demonstrație de stradă al cărei punct final îl constituia grădina „Bordei”, unde se făcuseră din timp pregătirile necesare pentru tradiționala serbare cîmpenească de 1 Mai. În fruntea cortegiului, deschideau drumul 100 de bicicliști, însărcinați cu menținerea legăturii dintre grupuri. Urma apoi muzica și corul celor 1 500 de tineri muncitori⁴⁰. Un lung cortegiu de trăsuri, viu ornamentate, despărțea printr-un scurt interval grupul muncitorilor purtători de pancarte, conținînd următoarele lozinci : „Trăiască societatea comunistă !”, „Trăiască revoluția socialistă !”, „Vrem socializarea mijloacelor de producție !”, „Viitorul este al comunismului !”, „Trăiască 1 Mai !”, „Marea proprietate e un furt !”, „Trăiască puterea proletară !” etc.⁴¹.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Arh. C. C. al P. C. R., fond. 5, dos. 1 147, f. 14—17; „Socialismul”, anul XIV, nr. 95, din 3 mai 1920; „Adevărul”, anul XXXIII, nr. 11 068, din 4 mai 1920.

³⁸ „Socialismul”, anul XIV, nr. 95, din 3 mai 1919.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ „Adevărul”, anul XXXIII, nr. 11 068, din 4 mai 1920.

⁴¹ Arh. C. C. al P. C. R., fond. 5, dos. 1 147, f. 14—17.

O plăcută impresie a făcut asupra publicului spectator un grup numeros de copii. Îmbrăcați în roșu, aceștia purtau o uriașă pancartă pe care scria : „Al nostru e viitorul” ! inscripție purtînd în sine năzuința, dar și optimismul maselor muncitoare în triumful luptei de eliberare socială ⁴².

Dar elementul cel mai revelator, atît pentru intensele pregătiri făcute de socialiști, cît și pentru întreaga atmosferă care caracteriza această memorabilă zi, l-a constituit fără îndoială carul alegoric. Îmbrăcat în culoarea purpuri, acesta era tras de patru boi albi, avînd deasupra globul înșingurat, iar în interior factorii principali ai muncii : „Pe o nicovală doi ferari cu mînele suflecate transformau o sabie în brăzdar de plug, un tipograf tipărea la «Boston» manifeste care erau împrăștiate publicului, o țărancă cu o furcă în brîu torcea firul de aur al vremii viitoare” ⁴³.

În sfîrșit, urma apoi coloana muncitorească cîntînd și scandînd lozinci. Cortegiul era atît de întins, încît după mărturisirea documentelor vremii „în timp ce primele rînduri ajunseseră la grădina «Bordei», ultimii manifestanți se aflau încă pe Bulevardul Elisabeta” ⁴⁴.

În ansamblul său, manifestația proletariatului din București prilejuită de sărbătorirea zilei de 1 Mai 1920 a fost încununată de un mare succes, evidențiind cu pregnanță capacitatea organizatorică și forța politică a clasei muncitoare. Reprezentanți de seamă ai guvernului Averescu, printre care ministrul de interne, prefectul poliției și numeroase alte notabilități, au ținut să se convingă personal de acest adevăr, privind „șirul nesfîrșit de lung al eroilor obscuri ai muncii — așa după cum nota plastic unul dintre reporterii ziarului „Socialismul” —, care treceau în această zi nu numai la sărbătoare, dar și la luptă”, pentru o viață mai bună, la care aveau tot dreptul în calitate de făuritori ai producției materiale ⁴⁵.

Așa după cum le-am descris, manifestațiile muncitorești din capitală s-au desfășurat într-un cadru relativ liniștit. Aceasta datorită în primul rînd faptului că muncitorimea nu s-a lăsat provocată, căci au existat într-adevăr cîteva astfel de încercări din partea autorităților polițienești. Pe parcursul manifestației, de pildă, grupuri de ofițeri reacționari s-au dedat la injurii la adresa muncitorimii. Dar, după cum preciza ziarul „Universul”, altercația care a urmat n-a fost de lungă durată, iar „ofițerii au scăpat din mijlocul mulțimii fugind fără chipiu pe cap” ⁴⁶. Se relatează, în același sens, încercarea de a dezorganiza coloana manifestanților prin intercalarea unui grup numeros de elevi de liceu. Muncitorimea i-a primit însă și i-a lăsat să treacă în liniște, singurul răspuns dat celor care încercau să folosească tineretul în scopurile lor provocatoare fiind acordurile solemne ale „Internaționalei” ⁴⁷.

În spiritul pregătirilor din București, secțiunile locale ale partidului socialist și sindicatele profesionale au organizat sărbătorirea zilei de 1 Mai 1920 în întreaga țară. De remarcat că, pe lîngă tradiționalele centre muncitorești și administrative ca : Ploiești, Cîmpina, Iași, Galați, Brăila,

⁴² „Adevărul”, anul XXXIII, nr. 11 068, din 4 mai 1920.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ „Socialismul”, anul XIV, nr. 95, din 3 mai 1920 ; Arh. C. C. al P.C.R., fond. 95, dos. 1 329 (individual).

⁴⁶ „Universul”, anul XXXVIII, nr. 113, din 5 mai 1920.

⁴⁷ „Adevărul”, anul XXXIII, nr. 11 068, din 4 mai 1920.

Timișoara, Cluj, Sibiu, Brașov, Reșița etc., în care și de data aceasta proletariatul s-a afirmat cu vigoare, participînd în număr de zeci de mii de persoane la întrunirile și marile demonstrații de stradă⁴⁸, sărbătorirea evenimentului în acest an a cuprins o arie geografică cu mult mai largă decît în anii precedenți, subliniînd, pe de o parte, avîntul mișcării muncitorești în ansamblul său, iar pe de alta influența tot mai mare a organizațiilor politice și profesionale ale clasei muncitoare. La Satu-Mare, Dej, Alba-Iulia, Sighișoara, Deva, Gheorghieni, Rădăuți, Buzău, Fălticeni, Botoșani, P.-Neamț, Bacău, Dorohoi, Suceava, Buhuși, R.-Sărat, Pitești, Giurgiu, T.-Măgurele, Tecuci, R.-Vilcea, Tg.-Jiu, Constanța și numeroase alte orașe și localități mai puțin cunoscute în ansamblul mișcării muncitorești, de pînă la acea dată, mase populare de cele mai diverse categorii: lucrători, meseriași, funcționari și intelectuali, numeroși țărani din împrejurimi au ieșit în stradă în ziua de 1 Mai, manifestîndu-și ostilitatea față de regimul burghez, năzuința unanimă spre libertate și progres social⁴⁹.

Pretutindeni, întrunirile și demonstrațiile prilejuite de eveniment s-au desfășurat cu participarea diversilor reprezentanți ai comitetului executiv al partidului socialist, avînd în vedere și necesitățile campaniei electorale, căreia socialiștii se străduiau să-i imprime un caracter cît mai larg⁵⁰. O însemnată contribuție a adus, de pildă, Gh. Niculescu-Mizil și soția sa Maria în organizarea marilor întruniri muncitorești din Galați⁵¹. 15 000 de muncitori din port au demonstrat în această zi pe străzile orașului, purtînd la fel ca în București numeroase steaguri roșii, pancarte cu chemări revoluționare și care alegorice. Așa după cum sublinia organul local de presă, „muncitorii gălățeni organizați în jurul steagului roșu au afirmat cu tărie puterea pe care o reprezintă ca număr și conștiință și din mii de piepturi a răsunat, dincolo de zidurile locurilor de întrunire, voința nestrămutată de luptă împotriva stării excepționale sub care geme populația, împotriva curților marțiale, împotriva guvernului... pentru cucerirea puterii politice și transformarea societății burgheze în societate socialistă”⁵².

În sens pozitiv s-a făcut de asemenea resimțită activitatea lui T. Iordăchescu la Craiova, unde potrivit aprecierii unui cronicar al vremii, „burghezia din orașul cu adevărat al «banilor» a asistat cu surprindere la o măreață demonstrație ieșită ca din pămînt”⁵³. „Succesul obținut de secțiunile partidului socialist din Mehedinți și Dolj, cu ocazia serbării muncitorești de 1 Mai, a întrecut așteptările — remarcă la rîndul său „Cuvîntul socialist” din T.-Severin. Cortegiul, de o impunătoare gravitate și de o puternică solemnitate, a cucerit o mulțime imensă. Nici un alt partid și nici o altă idee n-ar fi fost capabilă să mobilizeze o astfel de forță disciplinată... Toată muncitorimea organizată și conștientă a răspuns la apelul de a părăsi fabricile, atelierele și ogoarele. Ea s-a mobilizat pentru a arăta o dată mai mult speranța și încrederea în apropiata victorie a ideii socialiste”⁵⁴.

⁴⁸ Arh. C. C. al P. C. R., fond. 5, dos. 1 147, f. 24 — 46.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Gh. Niculescu-Mizil era secretarul sindicatului din port în această perioadă istorică („Nădejdea”, anul I, nr. 7, din 4 mai 1920).

⁵² „Nădejdea”, anul I, nr. 7, din 4 mai 1920.

⁵³ „Socialismul”, anul XIV, nr. 96, din 6 mai 1920.

⁵⁴ „Curentul socialist”, anul II, nr. 9, din 12 mai 1920.

Tocmai acest succes al manifestației muncitorești din T.-Severin n-a fost pe placul autorităților locale. Poliția a intervenit cu brutalitate, răbind mai mulți muncitori și făcând arestări ⁵⁵. Dar cele mai grave incidente între manifestanți și organele represive s-au petrecut în localitățile miniere din Valea Jiului: 15 lucrători arestați au fost bătuți cu sălbăcie și trimiși apoi în judecată tribunalului militar din Sibiu ⁵⁶. Protestînd împotriva acestei samavolnicii, în numele a 29 000 de membri cîți număra, „Uniunea muncitorilor minieri și topitori din Ardeal și Banat” cerea guvernului ridicarea stării de asediu, libertate de organizare și exprimare pentru asociațiile muncitorești, mărirea salariilor, îmbunătățirea condițiilor de lucru, eliberarea muncitorilor arestați ș.a. ⁵⁷. Presiunea muncitorească și nemulțumirile determinate de incidentul anunțat au fost atît de vii, încît autoritățile s-au văzut nevoite să satisfacă parte dintre revendicările amintite, printre care — după cum spicuim dintr-un document — recomanda-rea de „a se face cea mai largă aplicațiune a îndulcirii stării de asediu, cu libertăți de întrunire și organizare” ⁵⁸.

Un succes deosebit l-a avut manifestația oamenilor muncii din Cluj. Peste 20 000 de muncitori cu brațul și cu mintea: români, maghiari și de alte naționalități s-au întrunit spre a-și manifesta solidaritatea de clasă ⁵⁹. Răspunzînd calomniilor lansate de guvernanți referitor la pretinsa lipsă de patriotism a proletariatului, unul dintre vorbitori arăta: „Totdeauna ne acuză pe noi, muncitorii, care am stat cu piepturile noastre la Mărășești. Noi, luptătorii, care am oprit gloanțele cu piepturile noastre, nu avem azi nici un cuvînt. Cerem deci desființarea actualei orînduiri de stat, care să fie înlocuită cu una nouă, muncitorească” ⁶⁰. Cu prilejul serbării cîmpe-nești care a urmat, a fost organizată în această localitate o expoziție de caricaturi politice, intitulată sugestiv „Muzeul politic”, prilej de amuza-ment, dar și de ascuțită demascare și condamnare a demagogiei burgheze, a cosmopolitismului, a șovinismului și, în sfîrșit, a adevăratei sale lipse de patriotism ⁶¹.

În condiții asemănătoare a fost sărbătorită Ziua muncii în Banat. Cea mai impunătoare manifestație de stradă a avut loc la Timișoara, la care au luat parte peste 30 000 de persoane ⁶².

Amploarea manifestațiilor muncitorești a situat în acest an proletariatul din România la un loc de frunte în ceea ce privește sărbătorirea zilei de 1 Mai. Făcînd această remarcă, ziarele „Universul” și „Dimineța” subliniau faptul că imensa majoritate a maselor muncitoare nu au lucrat în această zi, imprimînd în acest fel evenimentului caracteristicile unei adevărate greve generale pe țară. Într-adevăr, evenimentele de la 1 Mai 1920 pot fi considerate pe drept cuvînt ca un preludiu la greva generală din octombrie 1920. Pregătirea, desfășurarea și mai ales urmările acestui eveniment politic de importanță majoră pentru clasa muncitoare din România au constituit un adevărat salt calitativ în ceea ce privește pro-

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ Arh. C. C. al P. C. R., fond. 5, dos. 940, f. 130—147.

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ Ibidem, f. 161.

⁵⁹ „Socialismul”, anul XIV, nr. 95, din 3 mai 1920.

⁶⁰ Arh. C. C. al P. C. R., fond. 5, dos. 147, f. 46—51.

⁶¹ Ibidem.

⁶² „Tribuna socialistă”, anul XVI, nr. 19, din 9 mai 1920.

cesul de maturizare a conștiinței de clasă, de delimitare și clarificare ideologică în sinul mișcării muncitorești socialiste. S-a impus mai ales, în cadrul acestui proces, necesitatea obiectivă a creării partidului comunist.

În aceste condiții istorice, și mai ales sub influența determinantă a procesului amintit, proletariatul din România a sărbătorit în anul 1921. Ziua internațională a celor ce muncesc. Au existat însă unele deosebiri esențiale față de anul precedent, atît sub raportul modalității de organizare a întrunirilor și manifestațiilor muncitorești, cît mai ales al amploarei lor. Din documente rezultă, în primul rînd, că sărbătorirea zilei de 1 Mai a fost organizată în acest an, în majoritatea cazurilor, de aripa radicală a partidului socialist, avînd în vedere retragerea conducătorilor de dreapta din componența Consiliului executiv, ca urmare a divergențelor ivite relativ la transformarea partidului socialist în partid comunist și afilierea la Internaționala a III-a. Pe de altă parte, marile manifestații de la 1 Mai 1920 și mai ales greva generală din octombrie, subliniind capacitatea organizatorică și potențialul revoluționar al clasei muncitoare, au constituit în același timp avertismente severe pentru guvernanți. „Spectacolul grandios al zecilor de mii de muncitori, care anul trecut au dovedit burtăverzimii stăpînitoare puterea lor, nu se mai putea repeta acum — nota în această direcție ziarul „Socialismul”. Prea au fost mari emoțiile încercate pentru ca burghezia să le poată suporta din nou”⁶³. Ca urmare, prevalîndu-se de starea excepțională instituită în țară, autoritățile au respins pretutindeni cererile muncitorimii de a organiza demonstrații de stradă la 1 Mai, permițînd în unele cazuri doar întruniri de sală și serbări cîmpenești cu caracter restrîns⁶⁴.

În București, întrunirea și serbarea cîmpenească au fost organizate din nou la grădina „Bordei”, dar de data aceasta fără prea multe pancarte și steaguri roșii, prohibite de la început de către autorități. Discursurile — rostite de Gh. Cristescu, Dumitru Pop, C. Titel Petrescu și alți reprezentanți ai partidului socialist și ai organizațiilor profesionale — s-au axat pe problemele principale care frămîntau în acea perioadă mișcarea muncitorească din România: greva generală din octombrie 1920 și urmările sale, reflectate în accentuarea ofensivei patronale asupra nivelului de trai al maselor muncitoare; reactivizarea terorii antimuncitorești și problema ajutorării militanților revoluționari arestați, a familiilor lor; necesitatea reorganizării mișcării muncitorești, prin crearea partidului comunist și afilierea sa la Internaționala a III-a⁶⁵. Nu ne vom opri la analizarea amănunțită a acestei problematice, ea fiind în linii generale cunoscută în literatura de specialitate. Vom preciza însă, ca element comun tuturor întrunirilor prilejuite de evenimente în țară, că în numeroase cazuri problemele de strategie și tactică ale partidului comunist, programul său de acțiune în diverse domenii de activitate — care tocmai constituia obiect de dezbatere în coloanele ziarului „Socialismul” — au fost reluate și analizate amănunțit în discursurile care s-au pronunțat.

În majoritatea cazurilor au fost adoptate, pe lîngă adeziuni însuflețite la ideea creării partidului comunist, moțiuni de protest împotriva poli-

⁶³ „Socialismul”, anul XV, nr. 81, din 5 mai 1921.

⁶⁴ Arh. C. C. al P. C. R., fond. 5, dos. 1 148, f. 19—20, 23 — 25, 27 — 30.

⁶⁵ „Socialismul”, anul XV, nr. 81, din 5 mai 1921; „Universul”, anul XXXIX, nr. 100, din 5 mai 1921; Arh. C. C. al P. C. R., fond. 5, dos. 1 147, f. 60—61.

ticii reacționare, antimuncitorești promovate de guvernul Averescu. „La voința burgheziei de a ne desființa, noi să manifestăm cu îndrăzneală voința noastră de a trăi, iar existența noastră ca partid de clasă, ca clasă muncitoare organizată, să ne-o apărăm prin toate mijloacele cu putință — sublinia Gh. Niculescu-Mizil în discursul rostit la Cîmpina. Pentru apărarea acestei existențe nici un sacrificiu nu este destul, nici o jertfă nu e prea mare, oricât de multe jertfe am da. Avem de-a face cu o oligarhie deșănțată și destrăbălată, săracă de bun-simț, care nu știe să combată ideea prin idei, ea caută să distrugă ideea prin violență, teroare și reacțiune. Procedînd astfel, clasa noastră stăpînitoare își citește singură sentința și singură își dă un verdict care o condamnă la piere”⁶⁶.

La Iași, Bacău, Ploiești, Constanța, la Galați, T.-Severin sau Cluj, pretutindeni unde au avut loc întruniri prilejuite de sărbătorirea zilei de 1 Mai, s-au făcut colecte bănești în favoarea Crucii Roșii Socialiste, organizație proletară care milita pentru ajutorarea materială, apărarea morală și juridică a deținuților politici ai clasei muncitoare⁶⁷.

La rîndul lor, 110 militanți ai mișcării muncitorești, deținuți în forțul Jilava, țineau să-și exprime optimismul și încrederea în victoria clasei muncitoare printr-o interesantă comemorare a zilei de 1 Mai. Slăbiți și bolnavi, după o îndelungată perioadă de grevă a foamei — terminată însă prin obținerea regimului politic și înlăturarea maiorului Arghir —, deținuții politici au găsit totuși suficiente rezerve sufletești și fizice spre a sărbători Ziua internațională a celor ce muncesc. Într-un cadru festiv, și cu solemnitatea impusă de împrejurări, a fost organizată întrunirea din curtea închisorii, s-au ținut discursuri și s-au cîntat cîntece revoluționare⁶⁸. Un steag roșu, purtînd lozinci proletare și însemnele partidului comunist, însoțit de o scrisoare de salut au fost trimise întrunirii muncitorești din grădina „Bordei”. Seara tîrziu, se puteau auzi încă, departe de zidurile închisorii, acordurile mobilizatoare ale „Internaționalei” și veselie cîntecelor populare, printre care melodia satirică a zilei „Foaie verde și-o sipică, taică Americă...”⁶⁹.

Se impune precizarea că, în pofida interdicțiilor și măsurilor repressive, muncitorimea din numeroase centre a organizat și manifestații de stradă în ziua de 1 Mai 1921. Astfel a fost cazul la Timișoara, unde au demonstrat peste 20 000 de oameni ai muncii, la Cluj, Reșița, Satu-Mare, Craiova și alte localități⁶⁹. Documentele vremii păstrează, de pildă, impresia deosebită pe care a produs-o serbarea muncitorească din „Lunca Craiovei” și patosul cu care M. Cruceanu a citit pasajele cele mai semnificative din proclamația istorică a lui Tudor Vladimirescu, în fața miilor de participanți⁷⁰.

Întrunirile și demonstrațiile prilejuite de sărbătorirea zilei de 1 Mai 1921 constituiau primele manifestații muncitorești de amploare, după cele peste 6 luni de teroare asupra mișcării muncitorești revoluționare,

⁶⁶ „Socialismul”, anul XV, nr. 81, din 5 mai 1921.

⁶⁷ Arh. C. C. al P. C. R., fond. 5, dos. 1 147, f. 60—61; „Socialismul”, anul XV, nr. 81, din 5 mai 1921; nr. 83, din 7 mai 1921.

⁶⁸ „Socialismul”, anul XV, nr. 82, din 6 mai 1921; „Viața muncitoare” din 1 mai 1923.

⁶⁹ Improvizație satirică la adresa generalului Averescu, cîntată pe aria „Leliță Ioană”.

⁷⁰ „Socialismul”, anul XV, nr. 81, din 5 mai 1921; nr. 82, din 6 mai 1921; Arh. C. C. al P.C.R., fond. 5, dos. 1 147, f. 60 — 61.

⁷⁰ „Socialismul”, anul XV, nr. 82, din 6 mai 1921.

ca urmare a înăbușirii grevei generale din octombrie 1920. Generalizate la scara întregii țări, ele au constituit un prilej de afirmare hotărîtă a clasei muncitoare împotriva regimului burghez, de solidaritate cu mișcarea muncitorească internațională. Așa după cum am mai subliniat, pretutindeni în țară clasa muncitoare și-a manifestat hotărîrea de a sprijini crearea partidului comunist și afilierea sa la Internaționala a III-a.

Entuziasmul și solidaritatea manifestate de muncitorimea din toate colțurile țării dovedesc încă o dată că muncitorimea e hotărîtă a-și continua drumul înainte pentru dezrobire, fără a ține cont de jertfe și sacrificii ⁷¹. Într-adevăr, această concluzie, desprinsă din aprecierea manifestațiilor muncitorești de la 1 Mai 1921, în ajunul creării partidului de avangardă al clasei muncitoare, avea să-și găsească o deplină concretizare. Crearea partidului comunist a constituit, prin marea sa semnificație, un moment de cotitură în istoria mișcării noastre muncitorești, atât sub raport ideologic, cît și al acțiunilor revoluționare desfășurate ulterior de clasa muncitoare, pentru drepturi economice și libertăți democratice, pentru apărarea intereselor fundamentale ale poporului român.

⁷¹ „Dreptatea”, anul I, nr. 3, din 15 mai 1921.

COMERȚUL EXTERIOR AL MOLDOVEI PRIN PORTUL GALAȚI ÎNTRE ANII 1856—1861

DE

CONSTANTIN BUȘE

Lupta pentru realizarea programului revoluției din 1848 a cuprins, pe lângă obiective politice, și sociale și domeniul vieții economice a principalilor. În tot acest timp, „cu toată persistența unor relații feudale încă destul de puternice”¹, dezvoltarea capitalistă a înregistrat succese însemnate, a avut loc o largire a pieței interne, gospodăria moșierească producea din ce în ce mai mult pentru piață, avea loc o creștere a numărului întreprinderilor capitaliste, se accentua diviziunea socială a muncii și se intensificau schimburile interne și externe. În același timp, nivelul încă scăzut de dezvoltare al industriei naționale făcea ca țările române să constituie un debușeu important pentru produsele industriale ale statelor capitaliste vest-europene și o sursă însemnată de aprovizionare cu produse agricole, în special cu cereale, a acestora. Capitaliștii occidentali aveau posibilitatea să desfășoare pe piața românească produsele industriilor lor „la prețuri mai ridicate și puteau cumpăra materiile prime la prețuri scăzute”².

După 1848 comerțul exterior s-a dezvoltat, a crescut volumul mărfurilor intrate și ieșite din țară, exportul fiind de fiecare dată superior importului. În timpul războiului Crimeii, principatele au realizat cel mai mare export de cereale, consecință directă a scoaterii din competiție de pe piața europeană a grâului rusesc. Anglo-francezii, „pentru aprovizionarea armatei care opera în Rusia..., au făcut cumpărături foarte însemnate în regiunea dunăreană”³. Astfel, în 1848, exportul Moldovei se ridicase la 32 071 569 de lei, iar în 1855 el se cifra la 163 465 288 de lei⁴, cea mai mare parte din aceste sume datorându-se cerealelor exportate prin portul Galați.

¹ *Dezvoltarea economiei Moldovei. 1848—1864*, București, 1963, p. 330.

² *Istoria României*, vol. IV, București, 1964, p. 209.

³ N. Iorga, *Istoria comerțului cu Orientul*, București, 1939, p. 151.

⁴ *Istoria României*, vol. IV, p. 209.

Una dintre piedicile care mai continuau să stînjenească desfășurarea comerțului exterior al principatelor era suzeranitatea otomană, a cărei menținere excludea posibilitatea ca românii să poată încheia tratate sau convenții vamale cu statele europene. Lipsa autonomiei vamale făcea ca, sub raportul tarifării, Turcia să continue a cuprinde în toate tratatele ei cu străinătatea și principatele.

Convenția încheiată în 1847 între Țara Românească și Moldova a avut o importanță deosebită în lichidarea barierelor comerciale care le despărțeau. Vămile dintre cele două țări erau desființate. Cu excepția sării, toate mărfurile unui principat erau libere să treacă în celălalt fără să fie supuse la plata vreunei taxe vamale. Taxa de vamă la import și la export se plătea o singură dată la intrarea sau la ieșirea mărfii dintr-unul din principate, operație ce se executa nu după valoarea produselor, ci după greutatea sau numărul de bucăți.

Vămile celor două țări au fost unificate, arendarea lor făcîndu-se la un loc; suma obținută se împărțea în 2/3 pentru vistieria Țării Românești și 1/3 pentru vistieria Moldovei.

A fost întocmită o listă în care erau cuprinse 577 de articole⁵, care urmau să fie arendate în comun. „Acest tarif cuprindea tot exportul țării afară de cereale și vite, care, ca și în trecut, urmau să se arendeze separat”⁶.

În anii 1856 și 1858, principatele nu au încetat de a cere marilor puteri întrunite la Paris satisfacerea dorințelor lor cu privire la politica vamală, adică o dată cu unirea politică să se obțină și autonomia, și unirea vamală internă, „cu o singură administrație și cu deplină libertate în conducerea lor, urmărindu-se prin aceasta dezlipirea țărilor de legăturile comerciale internaționale ale Turciei”⁷.

Convenția de la Paris prevedea că Comisia centrală ce urma să ia ființă trebuia ca, pe lângă celelalte legi generale și comune, să se îngrijească și de cele privitoare la stabilirea, menținerea sau îmbunătățirea uniunii vamale, dar în privința conducerii vămile se indică păstrarea situației din trecut. Era vorba de nedorința și de teama statelor capitaliste europene de a nu pierde pozițiile privilegiate ce li se creaseră prin tratatele cu Poarta în comerțul cu principatele.

După 24 ianuarie 1859 se poate vorbi de o politică economică românească propriu-zisă în domeniul vamal, concepția liberului-schimb reușind să se impună și să fie adoptată, cu toate că nivelul de dezvoltare a industriei naționale cerea mai degrabă adoptarea unei politici protecționiste. Adoptînd liberul-schimb ca principiu conducător în relațiile economice internaționale ale Principatelor Unite, Alexandru Ioan Cuza urmărea în primul rînd să cîștige adeziunea marilor puteri la ideea unirii depline. Guvernul lui Cuza, spunea ministrul Arsachi, speră că „această măsură liberală, care implică oarecare sacrificii momentane din parte-i și care în curînd se va preface în lege, va fi drept considerată de către puterile garantate ca o probă irecuzabilă de a sa bunăvoință întru a secondă, pe cît poate

⁵ „Buletin, foaie oficială”, anul XV, nr. 10/1847, p. 576—578.

⁶ C. I. Băicoianu, *Istoria politicii noastre vamale și comerciale de la Regulamentul Organic pînă în prezent*, București, 1904, p. 25.

⁷ *Ibidem*, p. 27.

mai mult, tendințele de liber-schimb în care Europa pare că voiește a intra”⁸.

Cuza voia apoi să atragă de parte-i, cel puțin pentru moment, acea parte însemnată a claselor conducătoare românești interesată în politica comerțului liber. Era cazul moșierilor și al burgheziei comerciale. În mesajul din 6/18 decembrie 1859, adresat de domnitor Camerei se arată, printre altele, că, deoarece cultura pământului era singura „industrie” și singurul obiect de comerț al țării, „sîntem îndatorați a favoriza cît se poate comerțul și industria în înțelesul lor adevărat și mai cu seamă să încuragiăm agricultura”⁹. „În opinia guvernului meu — spunea Cuza — serviciul cel mai însemnat de făcut acestor trei ramuri ale activității omenești... este de a le pune sub regimul libertății celei mai absolute...”¹⁰.

Și totuși, în comerțul exterior s-au menținut unele restricții și după 1860, datorită situației precare a finanțelor, nevoii de a fi sporite veniturile țării. Dar o urcare a taxelor era exclusă, din cauza dependenței față de Poartă. Remediu a fost găsit în unirea administrației vamale și în înlocuirea sistemului arendării vămilor prin exploatarea lor în regie. În acest scop s-a alcătuit un regulament de Comisia centrală de la Focșani, iar la 20 iulie/2 august 1860 noua lege vamală, fiind votată de Cameră, intra în vigoare¹¹. Se păstra taxa de 5% *ad valorem* și erau prevăzute atît scutiri de taxe, cît și prohibiții la import și la export. Erău scutite de taxă mărfurile reexportate, *importarea mașinilor* și a cărbunilor necesari industriei autohtone și navigației pe Dunăre etc., era interzis importul băuturilor spirtoase, al sării etc.¹².

La produsele principale de export ale țării, taxele erau menținute, ceea ce a stîrnit nemulțumirea și protestul tuturor celor interesați în acest comerț (în primul rînd cu cerealele): moșierii, arendașii, negustorii. Rezultatul a fost că legea vamală din iulie 1860 a fost modificată prin reducerea tarifului de export la unele produse și prin scutirea altora, în număr de 284, de orice vamă¹³. Dar, pentru că principalele produse ale exportului românesc — cerealele și vitele — continuau să fie supuse taxei de 5%, după marilor proprietari și negustori va crește în intensitate, obligînd autoritățile centrale la concesi și în cele din urmă, la desființarea taxelor de export. Jurnalul Consiliului de Miniștri din 4/16 august 1861 cuprinde hotărîrea că, „începînd de la zi de 1 ianuarie a anului 1862, taxa ce plătesc acum produsele țării noastre la exportățiunea lor peste otar este și rămîne lesființată”¹⁴. Bineînțeles, prin adoptarea acestei măsuri se dădea un puternic impuls exportului produselor agricole românești, însă se aduceau în același timp prejudicii serioase veniturilor țării, care, cum spunea D.P. Marțian, erau frustrate cu 2 500 000 de lei anual¹⁵.

Tot Marțian dădea sugestia că în această împrejurare „3/4 din lipsa venitului duanuaru s-ar putea acoperi cu un plus de taxă”¹⁶, care trebuia

⁸ „Analele statistice și economice”, anul II, nr. 5—8, 1861, p. 129.

⁹ Ibidem, anul I, 1860, p. 4.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ C. I. Băicoianu, *op. cit.*, p. 30.

¹² Ibidem, p. 32 — 33.

¹³ *Dezvoltarea economiei Moldovei*, p. 339.

¹⁴ „Analele statistice și economice”, anul II, nr. 5—8, 1861, p. 97.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem, p. 98.

să urmeze „a se pune pe obiectele de lux ce se importă în România”¹⁷.

Nemulțumirea cercurilor progresiste față de lichidarea oricărei taxe la export și față de consecințele ei pentru țară a dus la depunerea în Cameră în decembrie 1862, a unui proiect de rezoluție care cerea reintroducerea taxelor la export. Însă majoritatea Camerei fiind constituită din elemente conservatoare, mari proprietari de moșii, proiectul de rezoluție a căzut. Abia în noile condiții de după lovitura de stat de la 2 mai 1864, Alexandru Ioan Cuza va reuși să dea satisfacție forțelor progresiste și prin aceasta să servească interesele statului, reintroducând la 27 august/8 septembrie 1864 taxele de export¹⁸.

Ceea ce aducea nou legea din 1864 era scutirea de vamă la export a tuturor produselor industriei autohtone, precum și a sării. Se făcea prin aceste prevederi ale noii legi vamale o încercare evidentă de sprijinire a dezvoltării tinerei industrii naționale. În același timp se poate face constatarea că, deși Turcia contesta statului român dreptul de a stipula și de a încheia tratate sau convenții cu alte state, în ceea ce privește taxele de export domnitorul Alexandru Ioan Cuza și guvernele sale au depășit cadrul rigid impus de Poartă și au adoptat, în funcție de împrejurări, tarife vamale în conformitate cu interesele și cu nevoile statului român.

Starea în care se înfățișa portul-orăș Galați în anul de început al perioadei de care ne ocupăm era oarecum satisfăcătoare exercitării operațiilor de schimb dintre principat și străinătate. Cele două decenii de existență a regimului de *porto franco* contribuiseră în măsură însemnată la dezvoltarea sa economică și urbanistică modernă, capabilă să atragă din ce în ce mai mulți întreprinzători și oameni de afaceri. Pentru că, așa cum arată Mihail Sturdza în mesajul adresat Adunării Obștești în 1844, „orice îmbunătățire și orice jertfe s-ar face pentru orașul Galați nu sînt nicicum pierdute..., toate au răsplătirea în folosurile ce această schelă este menită a revărsa prin negoț în țară”¹⁹.

Din ceea ce s-a întreprins amintim : facilitarea căilor-de acces din oraș spre port și din port spre interiorul țării, apoi construirea de noi cheiuri și de magazine, înființarea pe lângă școala publică a unui ciclu de inițiere în „științele comerciale”, asigurarea pazei și ordinii operațiilor comerciale de către un vas înarmat, înmulțirea și diversificarea întreprinderilor industriale ale orașului a căror activitate era strîns legată de export, cum erau atelierele navale, „fabricile” de săpun, carne conservată, macaroane, lumînări și stearină, bere, morile mecanice etc., precum și crearea primelor instituții de creditare a comerțului.

La transformările de ordin politic și economic care au avut loc în acești ani și s-au răsfrînt pozitiv asupra dezvoltării schimburilor internaționale ale principatelor și apoi ale României trebuie avut în vedere fără îndoială și rolul Comisiei europene a Dunării, creată în 1856, care a favorizat prin lucrările întreprinse creșterea navigației la gurile fluviului.

Aceste lucrări, printre care trebuie menționate mai întîi digurile provizorii, au fost terminate și inaugurate solemn la 3 septembrie 1861,

¹⁷ C. I. Băicoianu, *op. cit.*, p. 41.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ „Analele parlamentare ale României”, tom XIII, partea a II-a, 1844, p. 399.

de față fiind guvernatorul general al gurilor Dunării, delegatul special al Turciei, ministrul de externe al Țării Românești și reprezentanții comerțului de la Galați și Brăila²⁰. Digul de nord avea o lungime de 4 650 de picioare engleze și se termina cu un far, iar digul de sud avea 3 000 de picioare, la ridicarea lor utilizându-se 12 000 de piloți și 68 000 m³ de pietre, costul întreprinderii însumând 2 100 000 de franci. Lucrările terminate aduseseră adâncimea gurii Sulina la 17 picioare, adâncime care va fi menținută în anii următori prin noi lucrări succesive²¹. Astfel, dacă în 1857 nu intrau pe Dunăre decât 2 500 de vase cu un tonaj de 350 000 de tone, în 1860 au intrat în gura Sulina 3 500 de vase cu un tonaj de 558 000 de tone²².

Amiralitatea portului Genova, interesată de starea lucrărilor Comisiei europene, a evaluat cheltuielile de navigație la gurile Dunării înainte de 1858 pentru un vas de 200 tone la suma de 1 237 de franci. După tariful din 1860, cu 2,55 franci la tonă, taxa se ridica la 510 franci²³.

Nu lipsit de semnificație ni se pare a fi și faptul că naufragiile în rada Sulinei s-au ridicat în 1855 la 0,61 % din totalul vaselor ieșite din Dunăre, pe cîtă vreme în 1864 acestea nu mai reprezentau decât 0,02 %²⁴.

În discursul rostit la 3 septembrie 1861, reprezentantul domnitorului Cuza la solemnități, ministrul de externe al Țării Românești, A. Arsachi, socotea necesar să sublinieze aportul țării sale la aceste lucrări, spunind că, „oricît de limitat a trebuit să fie concursul său, națiunea română este mîndră de a fi contribuit și dînsa în măsura modestelor sale mijloace”²⁵. Și mai departe: „Ea prețuiește precum se cuvine importanța lucrărilor, al căror efect a fost de a curăța acea mare cale mișcătoare care încinge Principatele Unite de la o margine pînă la cealaltă...”²⁶.

NAVIGAȚIA LA GALAȚI. PAVILIOANELE CORĂBILOR

Urmărind datele statistice privind intrările și ieșirile vaselor comerciale la Galați în perioada 1856—1861, se pot face unele constatări nu lipsite de semnificație.

Mai întîi, numărul vaselor venite să descarce mărfuri străine și să încarce produse moldovenesti în portul liber a variat de la an la an în funcție de mai mulți factori, printre care reținem: interesul străinătății de a-și plasa produsele industriale pe piața principatului și nevoia ei de a se aproviziona pe această piață cu produse agricole relativ ieftine; ani cu recolte mai slabe sau mai abundente fie în agricultura Moldovei, fie în a celorlalte state europene; criza comercială din anii 1857—1859; concurența produselor agricole rusești și americane; pentru același număr de vase, cu fiecare an se înregistrează un tonaj din ce în ce mai mare etc. Poate că

²⁰ *La Commission Européenne du Danube et son oeuvre de 1856 à 1931*, Paris, MCMXXXI, p. 15 — 16.

²¹ Dimitrie A. Sturdza, *Însemnătatea lucrărilor Comisiunii europene de la Gurile Dunării*, I, 1856 — 1866, extras din „Analele Academiei Române”, seria a II-a, tom. XXXV, Memoriile Secțiunii Istorice, nr. 8, 1913, p. 7.

²² *Ibidem*, p. 17.

²³ *Ibidem*, p. 11.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ „Analele statistice și economice”, anul II, nr. 5 — 8, 1861, p. 129.

²⁶ *Ibidem*.

tota aici ar trebui arătat că navigația la Galați era în strînsă legătură cu posibilitățile pe care le oferea singurul braț navigabil în acești ani : Sulina.

Pentru a putea cîntări mai bine locul pe care navigația comercială în portul liber îl avea în cadrul navigației generale la gurile Dunării, înfățișăm alăturatele tabele :

1. Vase ieșite din gura Sulina²⁷

Anul	Nr. vaselor	Tonaj
1856	2 211	338 197
1857	1 938	275 048
1858	2 508	344 128
1859	2 704	381 880
1860	3 491	538 099
1861	3 085	450 770

2. Vase ieșite din portul Galați

Anul	Nr. corăbiilor	Tonaj
1856 ²⁸	1 463	222 376
1857 ²⁹	1 156	186 735
1858 ³⁰	1 065	160 815
1859 ³¹	914	141 760
1860 ³²	1 160	186 814
1861 ³³	1 147	176 968

Vedem, așadar, că, dacă în 1856 numărul vaselor pornite din Galați reprezintă 66,1% din totalul vaselor ieșite de pe Dunăre prin portul Sulina în mare, în anii următori acest număr va scădea, reprezentînd 59,5% în 1857, 42,4% în 1858, 33,88% în 1859, 33,2% în 1860 și 36,6% în 1861³⁴.

În toți acești ani a sporit numărul țărilor al căror pavilion și-a făcut cunoscută prezența în portul Galați, ceea ce a însemnat, desigur, extinderea legăturilor comerciale ale Moldovei cu alte puncte mai apropiate sau mai depărtate ale Europei. Astfel se ajunsese ca încă din 1856 portul Galați să fie frecventat de vase purtătoare a nu mai puțin de 26 de pavilioane³⁵, fără a socoti pe cele moldovenești și muntene, deci de două ori mai multe pavilioane ca în 1840³⁶. În 1857 au sosit vase cu 25 de pavilioane străine³⁷, în 1858 cu 25 de pavilioane³⁸, în 1859 cu 21 de pavilioane³⁹, în 1860 cu 25 de pavilioane⁴⁰, în 1861 cu 21 de pavilioane⁴¹. Dar să urmărim tabelul care urmează :

²⁷ D. A. Sturdza, *op. cit.*, p. 12.

²⁸ Arh. ist. centr., Vistieria Moldovei, dos. 168/1856, 170/1856, f. 17 — 18.

²⁹ Ibidem, dos. 349/1857.

³⁰ Ibidem, Dir. gen. a statisticii, dos. 186/1860.

³¹ Ibidem, dos. 28/1859, f. 23.

³² Ibidem, dos. 290/1860, f. 234 și 237.

³³ Ibidem, dos. 429/1861, f. 453.

³⁴ Conform altor surse, vasele pornite din portul Galați în anii 1856—1859 ar fi fost: în 1856 714, în 1857 628, în 1858 498, în 1859 534. Procentajul față de totalul vaselor ieșite prin Sulina ar fi în acest caz următorul : pentru 1856 și 1857 de 32%, iar pentru 1858 și 1859 de 16% și, respectiv, 19,7% („Annales du Commerce Extérieur, 3e Serie, Principales Danubiennes”, Paris, 1857 — 1862, Faits no. 8, p. 5; Faits no. 9, p. 5; Faits no. 11, p. 7; Faits no. 12, p. 5).

³⁵ Arh. ist. centr., Vistieria Moldovei, dos. 170/1856, f. 17—18.

³⁶ Ibidem, fond. Administrative, Țara Românească, Comitetul carantinelor, dos. 377/1840.

³⁷ Ibidem, Vistieria Moldovei, dos. 349/1857.

³⁸ Ibidem, Dir. gen. a statisticii, dos. 186/1860.

³⁹ Ibidem, dos. 28/1859, f. 23.

⁴⁰ Ibidem, dos. 290/1860.

⁴¹ Ibidem, dos. 429/1861, f. 23.

Pavilion	1856 ⁴²	1857 ⁴³	1858 ⁴⁴	1859 ⁴⁵	1860 ⁴⁶	1861 ⁴⁷
1. American	2	1	2	4	6	9
2. Austriac	162	100	65	56	53	47
3. Hanovra	52	9	27	12	8	31
4. Belgian	7	1	1	—	1	—
5. Bremen	11	1	3	—	2	—
6. Danez	16	8	19	3	3	5
7. Elen	516	438	236	343	386	382
8. Englez	170	144	151	103	142	89
9. Ionic	17	62	41	41	52	57
10. Ierusalim	2	1	1	2	4	5
11. Moldav	25	42	17	13	13	17
12. Mecklemburg	8	1	2	2	5	12
13. Hamburg	1	1	—	—	—	—
14. Napolitan	2	4	5	4	2	—
15. Norvegian	32	14	27	11	16	10
16. Olandez	113	26	92	48	37	33
17. Oldenburg	37	—	20	9	19	15
18. Otoman	48	89	94	91	170	196
19. Prusian	12	3	8	—	2	4
20. Roman (papal)	9	3	2	—	1	—
21. Rusesc	4	6	9	6	15	21
22. Sard	51	79	74	71	115	138
23. Suedez	8	2	10	3	2	2
24. Samiot	19	20	20	22	18	17
25. Serb	5	6	5	2	7	8
26. Toscan	20	10	8	11	13	—
27. Francez	24	19	76	8	14	4
28. Muntean	60	66	47	48	54	44
29. Lübeck	—	—	—	—	—	1
Total	1 463	1 156	1 065	914	1 160	1 147

Să amintim și faptul că încă din anul 1843 și-a făcut apariția în portul Galați un vas de comerț nord-american ⁴⁸, pentru ca din 1855-1856 vizitele vaselor sub pavilionul Statelor Unite să devină un fenomen obișnuit ⁴⁹.

Ca și în perioada precedentă, numărul cel mai mare de corăbii sosite la Galați purta pavilionul elen. Aceasta nu înseamnă că cele mai mari

⁴² Arh. ist. centr., Vistieria Moldovei, dos. 170/1856, f. 17—18.

⁴³ Ibidem, dos. 349/1857.

⁴⁴ Ibidem, Dir. gen. a statisticii, dos. 186/1860.

⁴⁵ Ibidem, dos. 28/1859, f. 23.

⁴⁶ Ibidem, dos. 290/1860, f. 234.

⁴⁷ Ibidem, dos. 429/1861, f. 453.

⁴⁸ Arh. ist. centr., Despatches From United States Consuls in Galatz, 1858—1869 Micro-, copy No. T. —384, Roll 1, vol. I, Raport statistic, din 1863, p. 12.

⁴⁹ Arh. ist. centr., Vistieria Moldovei, dos. 169/1856, f. 15 și 230.

schimburi comerciale ale Moldovei erau cu Grecia. Flota comercială a Greciei era angajată în cea mai mare parte în efectuarea serviciilor de transport ale altor state, printre care în primul rînd Anglia și Franța, englezii și francezii, dispunînd deja la această dată de vaste posesiuni coloniale în diferite regiuni ale globului, trebuiau să afecteze legăturilor permanente cu acestea grosul flotelor lor comerciale, lipsa unui număr suficient de vase necesare în zonele mai apropiate fiind suplinită prin închirierea corăbiilor armatorilor turci și greci, mai ales a celor din urmă. De altfel, faptul că atare este recunoscut de francezi, care spun că „în 1855 sub pavilion grec s-au concentrat tranzacțiile reunite ale Franței, Sardiniei și Angliei la Galați, cu 699 de vase și 158 155 de tone”⁵⁰.

Pe de altă parte, așa cum se constată din tabelul de mai sus, Anglia, Franța și Sardinia utilizau în comerțul ce făceau la Galați și propriile lor vase, cu echipaje și sub pavilionul lor național. Și dacă prezența corăbiilor franceze este încă timidă și neconstantă de la un an la altul, cea a vaselor piemonteze și engleze, în special a celor engleze, se impune din ce în ce mai mult. Dacă la vasele cu pavilion englez am adăuga pe cele grecești aflate în slujba traficului comercial englez, s-ar putea ușor face constatarea că locul prim în navigația la Galați din 1856 pînă în 1861 a fost ocupat de englezi. Acesta este un element nou, care s-a putut întrevădea încă din deceniul al cincilea, dar care s-a realizat o dată cu sfîrșitul războiului Crimeii.

Un fapt cu totul remarcabil credem că este, dacă nu uităm a avea în vedere statele italiene și insulele bazinului egeean cu care Moldova întreținea de mai multă vreme relații comerciale, interesul tot mai evident pe care statele și orașele Europei occidentale nordice îl manifestau pentru schimburile cu principatele. Este cazul în primul rînd al corăbiilor olandeze, relativ numeroase, apoi al celor daneze, norvegience, oldemburge, suedeze, din Hanovra, Bremen, Mecklemburg, prusiene etc.

În afară însă de corăbiile cu pinze, care realizau, cel puțin pînă în acești ani, încă cea mai mare parte a transportului de mărfuri la Galați, a devenit un fenomen obișnuit prezența tot mai numeroasă a vaselor cu aburi, austriece și franceze, engleze și rusești, turcești și sarde.

Astfel, în 1856, la Galați au tras la chei pentru a descărca mărfuri sau îndeosebi pasageri un număr de 210 vapoare⁵¹, din care majoritatea austriece; în 1857 numărul vapoarelor sosite s-a ridicat la 258⁵², dintre care 220 austriece, 35 franceze, 7 engleze, 3 rusești, două turcești și unul sard⁵³.

În 1860 progresul realizat în navigația de la Galați cu vase cu aburi era izbitor : se înregistrează sosirea unui număr de 384 de vase, dintre care 341 încărcate cu mărfuri și pasageri⁵⁴. După pavilion, repartizarea acestor vapoare era după cum urmează : 239 austriece, 61 engleze, 44 franceze, 40 rusești și unul turcesc⁵⁵.

⁵⁰ „Annales du Commerce”, Faits no. 8, p. 5.

⁵¹ Arh. ist. centr., Vistieria Moldovei, dos. 170 1856, f. 17 — 18; dos. 169 1856.

⁵² Ibidem.

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ Ibidem, Dir. gen. a statisticii, dos. 290/1860, f. 237.

⁵⁵ Ibidem, dos. 429 1861, f. 453.

În sfârșit, în 1861 aruncaseră ancora în rada portului liber nu mai puțin de 401 vapoare, dintre care 244 austriece, 88 engleze, 38 franceze și 31 rusești⁵⁶. Deci de fiecare dată pe primul loc se află vapoarele societăților austriece de navigație, al căror număr copleșește, însă se poate observa progresul pe care-l înregistrează navigația cu vapoare la Galați și a celorlalte state, Franța și Rusia, dar mai ales Anglia. Se știe, de altfel, că în anii 1860 — 1861 erau reprezentate la Galați câteva societăți de navigație, printre care „Lloyd” și „Compania dunăreană” (austriece), „Compania rusă”, „Compania orientală” (anglo-grecescă) etc.⁵⁷.

Cursele vaselor cu aburi se făceau pe traseele Galați — Sulina — Odesa — Constantinopol și Galați — Turnu-Severin — Cladova — Vidin — Belgrad⁵⁸.

Concluzia care se impune în legătură cu navigația sau cu mișcarea vaselor la Galați este aceea că s-a realizat un progres serios și ar fi de ajuns să amintim că din anul 1858 portul liber al Galaților se afla în relații de schimb cu alte 56 de porturi⁵⁹ ale mărilor Neagră, Egee și Mediterană, de pe coasta Atlanticului, ale Mării Nordului și Mării Baltice, pentru ca în 1861 numărul acestora să ajungă la 68.

EXPORTUL

Așa cum arătam în treacăt mai sus, comerțul exterior al Moldovei s-a dezvoltat necontenit, raportul dintre export și import fiind de fiecare dată și în măsură însemnată în favoarea exportului. Totuși, după 1856, nemaifiind întrunite condițiile speciale favorabile din timpul războiului Crimeii, și care forțaseră oarecum mersul normal al exportului de produse agricole și apoi intervenind criza economică de supraproducție din anii 1857 — 1859, comerțul exterior, și în primul rînd exportul, nu se va ridica decît spre sfîrșitul perioadei la nivelul posibilităților de care dispunea țara. Această situație a fost sesizată de contemporani, printre care și D. P. Marțian. „În anii 1857 și mai cu seamă în 1858 — spunea el — avurăm o scădere cauzată iarăși din două împrejurări ponderoase: din depărtarea oștilor aliate din Crimeea și din criza financiară ivită cu atîta vilolență cătră finitul anului 1857 ...”⁶⁰. Criza economică extinzîndu-se și asupra principatelor, „noi încă am trebuit să împărtășim soarta celorlalte națiuni. De atunci pînă acum, criza la noi din diferite cauze — afirmă Marțian — s-a mîntînit”⁶¹. E interesantă sublinierea pe care el o face, și anume că, „cu toate acestea, mișcarea comercială se află crescîndă”⁶². Marțian spunea aceste lucruri în 1861, după ce criza luase sfîrșit și cînd, într-adevăr, „mișcarea comercială se află crescîndă”.

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ „Analele statistice și economice”, anul III, nr. 9—12, 1862, p. 155.

⁵⁸ Arh. ist. centr., Vistieria Moldovei, dos. 169/1856; 349/1857.

⁵⁹ Ibidem, Ministerul de Interne, Moldova, I, dos. 27/1858.

⁶⁰ „Analele statistice și economice”, anul II, nr. 5—8, 1861, p. 1.

⁶¹ Ibidem.

⁶² Ibidem.

Proprietarii, încurajați de câștigurile mari obținute în anii 1854 — 1856 exportând produse agricole, au continuat să sporească arenzile, prețurile au crescut, s-au strâns mari cantități de grâne, care „stau în magazine” deoarece „lipsește o companie pentru exportul lor, și așteptăm un alt rezel ca să le caute alții”⁶³. Felul de a privi situația astfel ni se pare deosebit de sugestivă. Alte consecințe ale crizei pe lângă operațiile de schimb reduse? „O mulțime de comercianți protegiați de jurisdicției străine a făcut și fac falimente frauduloase”⁶⁴. Pe de altă parte, „unele din falimentele cele mari ale indigenilor ... nu sînt declarate și țin în suspențiune o mulțime de lume de a-și încheia socotelile între sine”⁶⁵.

Este explicabilă deci oscilația intervenită în activitatea comercială exterioară a Moldovei în acești ani, criza comercială răsfrîngîndu-se și asupra economiei noastre, ba mai mult „a agravat criza de structură a societății românești”⁶⁶.

Din motivele arătate, dacă exportul se ridicase în 1855 la 163 465 288 de lei⁶⁷, în 1856 era de 97 074 958 de lei⁶⁸, pentru a ajunge în 1857 la 57 836 770 de lei⁶⁹. Situația se va îmbunătăți treptat, astfel că în 1859, ultimul an de criză, exportul Moldovei realizat numai prin portul Galați se va ridica la 72 267 676 de lei⁷⁰, iar în anul următor se va înregistra un spor concludent, care va ridica valoarea exportului țării pînă la 133 805 890 de lei⁷¹, din care 107 840 572 de lei prin Galați⁷². În sfîrșit, în 1861 exportul realizat prin portul Galați va avea valoarea de 97 271 443 de lei⁷³.

Cerealele constituie în continuare principalele articole de export, valoarea lor fiind precumpănitoare în cadrul valorii generale a exportului principatului. Fără îndoială, cantitatea de cereale disponibile consumului în afara granițelor țării era în strînsă dependență de stadiul de dezvoltare a agriculturii, de suprafețele însămînțate și de recoltele obținute în fiecare din acești ani.

Pentru a avea o imagine cît mai clară a raportului dintre recoltă și export, înfățișăm tabelele de mai jos pe baza datelor de care dispunem :

⁶³ Ibidem, anul II, nr. 1, 1860, p. 7.

⁶⁴ Ibidem, p. 9.

⁶⁵ Ibidem.

⁶⁶ A. Oțetea, *Unirea Principatelor*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, București, 1959, p. 18.

⁶⁷ Arh. ist. centr., Vistieria Moldovei, dos. 341/1855, f. 200.

⁶⁸ Ibidem, dos. 170/1857, f. 45.

⁶⁹ *Dezvoltarea economiei Moldovei*, p. 342.

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ Arh. ist. centr., Dir. gen. a statisticii, dos. 290/1860.

⁷² Ibidem, dos. 202/860.

⁷³ Ibidem, dos. 400/1861.

Exportul de cereale prin Galați între 1856 și 1861

Articolul	1856 ⁷⁴	1857 ⁷⁵	1858 ⁷⁶	1859 ⁷⁷	1860 ⁷⁸	1861 ⁷⁹
Gru	78 278 kile= 336 495 hl	99 522 kile= 427 944 hl	84 475 kile= 359 856 hl	150 004 kile= 645 017 hl	189 999 kile= 816 996 hl	156 222 kile= 671 755 hl
Porumb	310 746 kile= 1 336 212 hl	188 620 kile= 811 066 hl	109 101 kile= 468 932 hl	89 835 kile= 386 290 hl	139 952 kile= 590 794 hl	289 440 kile= 1 244 592 hl
Secară	48 696 kile= 209 392 hl	29 803 kile= 128 153 hl	37 051 kile= 159 319 hl	34 004 kile= 146 218 hl	52 526 kile= 239 962 hl	50 713 kile= 218 069 hl
Orz	5 414 kile= 23 284 hl	1 502 kile= 6 459 hl	3 808 kile= 16 035 hl	10 706 kile= 46 035 hl	25 746 kile= 110 708 hl	16 240 kile= 69 832 hl
Total	1 905 484 hl	1 373 622 hl	1 004 481 hl	1 223 560 hl	1 758 460 hl	2 204 248 hl

⁷⁴ Arh. ist. centr., Vistieria Moldovei. dos. 170/1856, f. 17.

⁷⁵ Ibidem, dos. 349 1857. În fondul citat, dos. 345/1857 indică următoarele cantități exportate de la 1 ianuarie la 14 noiembrie 1857: gru 86 282 kile, porumb 188 402 kile, secară 24 143 kile, orz 2 210 kile. Desigur că diferențele de cantități față de cele date în total s-au completat în intervalul de timp rămas pînă la închiderea navigației pe Dunăre.

⁷⁶ Ibidem dos. 302/1858.

⁷⁷ Ibidem, Dir. gen. a statisticii, dos. 28/1858, 26/1859.

⁷⁸ Ibidem, dos. 290/1860, f. 235-236.

⁷⁹ Ibidem, dos. 400/1861.

Recolta de cereale a Moldovei între 1856 și 1860 ⁸⁰

Articolul	1856	1857	1858	1859	1860
Gru	316 362 kile= 1 360 360 hl	471 430 kile= 2 027 130 hl	396 038 kile= 1 702 966 hl	450 815 kile= 1 938 511 hl	505 341 kile= 2 172 969 hl
Porumb	934 108 kile= 4 016 665 hl	576 650 kile= 2 479 601 hl	952 195 kile= 4 094 443 hl	555 660 kile= 2 389 344 hl	721 914 kile= 3 964 233 hl
Secară	174 106 kile= 748 656 hl	196 500 kile= 844 954 hl	215 715 kile= 927 576 hl	184 652 kile= 794 004 hl	175 498 kile= 754 641 hl
Orz	233 630 kile= 1 004 009 hl	281 528 kile= 1 210 571 hl	333 024 kile= 1 432 011 hl	344 169 kile= 1 479 931 hl	205 163 kile= 882 201 hl
Total	7 129 690 hl	6 562 256 hl	8 156 996 hl	6 601 790 hl	7 774 044 hl

⁸⁰ Lucrări statistice făcute în anii 1859—1860. Iași, 1861—1862, p. 222—227.

Pe baza acestor situații, câteva constatări se impun. Producția cerealieră a Moldovei a variat între 6,5 milioane de hectolitri (1857 și 1859) și 8,15 milioane de hectolitri (1858). Exportul de cereale prin Galați a oscilat, la rîndul său, între 1 milion de hectolitri în 1858 și 2,2 milioane de hectolitri în 1861.

Este interesant de subliniat că anul 1856, din punctul de vedere al volumului de cereale exportate, face parte din perioada deosebit de favorabilă datorată războiului Crimeii, în acest an exportîndu-se cantitatea cea mai mare de cereale.

Datele de mai sus prezintă un aspect important, dacă nu chiar curios, și anume că nu întotdeauna anul cu recolta cea mai bună înregistrează la export cantitățile cele mai mari. În acest sens, exemplul tipic ne este oferit de anul 1858⁸¹, și acest lucru se datorește înainte de toate crizei comerciale, „nesolicitării” cerealelor pe piața externă⁸².

Raportate la recoltele anuale de cereale ale țării, exporturile efectuate în acest interval de timp se pot exprima prin următoarele procente: 26 în 1856, 21 în 1857, 12 în 1858, 18 în 1859 și 25 în 1860.

Socotind necesarul hranei locuitorilor și al magaziiilor de rezervă, aceste procente sînt sub posibilitățile exportului de cereale ale Moldovei în această perioadă. Nu este lipsit de interes a lega problema exportului de cereale de aceea a prețurilor, acestea influențînd și ele într-o anumită măsură exportul, dar depinzînd, la rîndul lor, de cererile pieței externe, de recoltă, de posibilități de transport etc.

În 1856, cînd cerealele Moldovei erau intens solicitate în străinătate și se putea satisface cererea, recolta fiind bună, negustorii gălățeni au putut să-și permită ridicarea prețurilor cu un procent serios față de cele cu care ei le achiziționau în interiorul țării.

Astfel, în martie 1856, în județul Vaslui, kila de grîu varia, în funcție de calitate, de la 180 la 222 de lei, cea de porumb între 65 și 80 de lei, de orz între 50 și 60 de lei⁸³, în județul Suceava grîul se vindea cu 200 — 222 de lei kila, porumbul cu 68 — 74 de lei kila, orzul cu 56 — 70 de lei kila⁸⁴, iar la Huși, deci mai aproape de piața Galaților, kila de grîu se vindea cu 200 — 240 de lei, cea de porumb cu 70 — 80 de lei și orzul cu 56—60 de lei kila⁸⁵. În aceeași lună, martie, la Galați, negustorii vindeau kila de grîu cu 250 pînă la 320 de lei, cea de porumb cu 115 — 128 pînă la 165 de lei, iar cea de orz cu 90 de lei⁸⁶.

În noiembrie același an, în interiorul țării prețurile erau de 185 — 200 de lei kila de grîu, 75 — 76 de lei porumbul și 40 — 44 de lei orzul, pe cîtă vreme la Galați se ridica la 260 — 280 de lei kila de grîu, 155 — 160 de lei cea de porumb și 95 de lei cea de orz⁸⁷, pentru ca în decembrie să se înregistreze o nouă creștere simțitoare, grîul vînzîndu-se cu 322 de lei kila, porumbul cu 184 de lei kila, orzul cu 100 de lei kila⁸⁸. În timpul crizei din 1857 — 1859 se înregistrează o scădere a prețurilor la cereale, ceea ce a avut repercusiuni atît asupra volumului vînzărilor, cît și asupra valorii mărfurilor exportate. Dacă în martie 1857 prețurile scăzuseră cu puțin față de decembrie 1856⁸⁹, în

⁸¹ „Annales du Commerce”, Faits no. 9, Paris, 1858, p. 6. Semnalăm, că autorii lucrării *Dezvoltarea economiei Moldovei, 1848 — 1864* reiau afirmația neconcludentă, cel puțin în ceea ce privește secara, a lui D. Bodin, după care „în 1858, datorită unei recolte slabe de grîu și de secară, valoarea exportului acestor cereale a fost mică, ele abia putînd satisface trebuințele interne” (p. 343).

⁸² Ibidem.

⁸³ Arh. inst. centr., Vistieria Moldovei, dos. 169/856, f. 56.

⁸⁴ Ibidem, f. 53.

⁸⁵ Ibidem, f. 69.

⁸⁶ Ibidem, dos. 171/1856, f. 26.

⁸⁷ Ibidem, dos. 169/1856, f. 424.

⁸⁸ Ibidem, f. 388.

⁸⁹ Ibidem, dos. 171/1856, f. 503—504.

august însă această scădere e substanțială, kila de grâu vânzându-se cu 148—222 de lei, cea de porumb cu 74 de lei, iar cea de orz cu 37 de lei⁹⁰.

În noiembrie 1857, kila de grâu ajunsese la 172 de lei⁹¹. Prețurile se stabilizează oarecum pentru 1858 și pentru prima jumătate a anului 1859 în jur de 180 de lei kila de grâu, 130 de lei kila de porumb și 95 de lei kila de orz⁹².

În septembrie 1859, prețul grâului se ridică la 235 de lei kila, iar al porumbului la 125 de lei kila⁹³. Are loc din nou o stabilizare de prețuri, de astă dată însă la un barem mai ridicat.

Cîteva cifre ne pot indica greutatea pe care exportul de cereale (aproape în exclusivitate prin Galați) o avea în cadrul exportului general al Moldovei.

Așa în 1856, din 97 074 958,10 lei la cît s-a ridicat exportul principalului, 73 272 613 lei s-au realizat prin exporturile de cereale⁹⁴, adică 75%; în 1857 valoarea cerealelor exportate a fost de 40 326 006⁹⁵ lei, ceea ce înseamnă 69% din exportul general.

Pentru anul 1859, necunoscîndu-se cifra exactă a valorii exportului general, ci numai a aceluia realizat prin portul Galați, de 72 267 676 de lei, și la care ne raportăm, vedem că valoarea cerealelor exportate s-a ridicat la 64 402 365 de lei⁹⁶, reprezentînd deci 89%.

În 1860 Galații au exportat cereale în valoare de 71 981 427 de lei⁹⁷, iar în 1861 de 72 435 770 de lei⁹⁸.

Grîul și porumbul au constituit întotdeauna articolele care s-au exportat în cantitățile cele mai mari, fiecare dintre ele deținînd perioadă locul întii cînd valoric, cînd cantitativ.

Cantitativ, grîul a avut întietate în anii 1859 și 1860, în ceilalți ani porumbul. Valoric, grîul exportat în 1856 a fost de 23 874 785 de lei, iar porumbul de 40 707 836,20 lei⁹⁹; în 1857 s-a exportat grâu în valoare de 14 528 360 de lei și porumb de 22 664 769 de lei¹⁰⁰. 1858, 1859 și 1860 sînt ani de supremație valorică a exportului de grâu. Mai mult chiar, în 1860 valoarea grâului exportat a fost de peste două ori mai mare decît cea a porumbului. Astfel s-a exportat grâu de 42 995 279 de lei și porumb de 20 385 310 lei¹⁰¹.

Situația se schimbă iarăși în 1861, cînd valoarea grâului exportat nu a fost decît de 26 585 393 de lei, pe cîtă vreme a porumbului s-a ridicat la 38 811 173,2 lei¹⁰².

⁹⁰ Ibidem, dos. 345/1857, f. 66.

⁹¹ Ibidem, f. 111.

⁹² Ibidem, f. 161 — 162.

⁹³ Ibidem, dos. 94/1859, f. 35 — 36.

⁹⁴ Ibidem, dos. 170/1856, f. 46 — 47.

⁹⁵ *Dezvoltarea economiei Moldovei*, p. 342.

⁹⁶ Pentru obținerea acestei cifre am folosit datele din Arh. ist. centr., Vistieria Moldovei, dos. 341/1859, f. 200, care dă totalul exportului prin Galați; ibidem, dos. 245/1859, f. 2—12, 302/1859, f. 1—13, 192/1859, f. 2—12, 339/1859, f. 2—11, care dau cifra exportului prin Galați fără cereale și sare, adică 3 896 117 lei. Știm că valoarea sării exportate în acest an prin Galați a fost de 3 969 194 de lei (în *Dezvoltarea economiei Moldovei*, p. 348).

⁹⁷ Arh. inst. centr., Dir. gen. a statisticii, dos. 202/1860.

⁹⁸ Ibidem, dos. 400/1861.

⁹⁹ Ibidem, Vistieria Moldovei, dos. 170/1856, f. 46—47.

¹⁰⁰ *Dezvoltarea economiei Moldovei*, tabelul anexă C.

¹⁰¹ Arh. inst. centr., Dir. gen. a statisticii, dos. 202/1860.

¹⁰² Ibidem, dos. 400/1861.

Creșteri simțitoare au avut loc și în ce privește valoarea exportului de secară și de orz. Și aceasta privește nu numai anul 1856, oarecum deosebit, când secara exportată a atins valoarea de 8 180 986,32 lei ¹⁰³, ci și anii 1860 și 1861, când valorile pentru exportul de secară au fost de 6 088 472 ¹⁰⁴ și respectiv, de 4 872 392 de lei ¹⁰⁵, iar pentru orz de 2 512 366 ¹⁰⁶ și 1 343 593 de lei ¹⁰⁷. Ar fi de prezentat aici și exportul altor produse ale solului Moldovei care erau cerute în măsură însemnată peste hotare. Este vorba de fasole, sămânță de in și sămânță de rapiță.

În ce privește fasolea, în 1856 se exportase prin Galați 451 de saci și 451 454 de ocă ¹⁰⁸, în 1857 756 830 de ocă ¹⁰⁹, iar în 1861 643 094 de ocă ¹¹⁰, în ceilalți ani cantitățile înregistrate fiind cu mult mai mici ¹¹¹.

Cifra record în exportul de sămânță de in a fost atinsă în 1857, de 2 571 040 de ocă ¹¹², iar de rapiță în 1858, când s-a ridicat la 317 760 de ocă ¹¹³.

După cereale, la export, Moldova conta mai ales pe animale și pe produsele animaliere, valoarea lor fiind în continuă creștere, cu toate scăderile care se petrec în unii ani. După cum se știe, exportul de animale se făcea în cea mai mare parte către Austria, pe uscat prin trecătorile Carpaților Orientali sau prin nord, prin Bucovina. Prin Galați se exportau mai puține animale și mai mult produsele lor, în stare crudă sau prelucrată.

Cu toate acestea, prin port uneori aveau loc exporturi de animale în special cornute mari și mici, în număr apreciabil. Încă în 1856 au fost imbarcate pe corăbii străine un număr de 954 de boi, 11 vaci 4 viței, 27 cai, 6 iepe, 998 de oi, 1 008 miei și 40 de masculi ¹¹⁴. În anul următor, prin Galați s-au exportat 169 de boi, 220 de vaci, 26 de minji, 17 viței, 53 de cai, 22 de iepe, 3 559 de oi, 190 de miei, 32 de capre și 40 de iezi ¹¹⁵.

În 1861 s-a realizat din exportul de animale efectuat prin port suma de 23 409 lei pe 35 de boi, 7 vaci, 3 viței, 18 cai și 7 minzați ¹¹⁶.

Cît privește produsele animaliere exportate prin Galați, dăm tabelul de mai jos, care, neavînd pretenția de a fi complet, oferă totuși o imagine mai precisă asupra acestei categorii de produse, în producerea cărora industria autohtonă făcuse primii pași.

¹⁰³ Ibidem, Vistieria Moldovei, dos. 170/1856, f. 46—47.

¹⁰⁴ Ibidem, Dir. gen. a statisticii, dos. 202/1860.

¹⁰⁵ Ibidem, dos. 400 /1861.

¹⁰⁶ Ibidem, dos. 202/1860.

¹⁰⁷ Ibidem, dos. 400/1861.

¹⁰⁸ Ibidem, Vistieria Moldovei, dos. 170/1856, f. 16.

¹⁰⁹ Ibidem, dos. 349/1857. Aici menționăm, că, pe lângă această cantitate, aflăm ca corăbii au încărcat la Galați fasole, fără să se precizeze cît.

¹¹⁰ Ibidem, Dir. gen. a statisticii, dos. 400/1861.

¹¹¹ 362 359 de ocă în 1858, 189 254 de ocă în 1859 și 156 886 de ocă în 1860 (fond - rile și dosarele citate).

¹¹² Arh. ist. centr., Vistieria Moldovei, dos. 349/1857.

¹¹³ Ibidem, dos. 202/1858.

¹¹⁴ Ibidem, dos. 170/1856, f. 17.

¹¹⁵ Ibidem, dos. 345/1857, f. 150—157.

¹¹⁶ Ibidem, Dir. gen. a statisticii, dos. 400/1861.

Articolul	1856 ¹¹⁷	1857 ¹¹⁸	1858 ¹¹⁹	1859 ¹²⁰	1860 ¹²¹	1861 ¹²²
Piei	141 teancuri+358 bucăți+2 bale+5 varele	2 colete + 423 buc. + 94 bale	7 282 buc.	12 082 buc.	8 802 buc. + 10 434 ocă	2 382 buc. + 13 colete
Carne conservată	9 varele+105 ocă	41 varele	—	—	1 367 varele + 15 651 lăzi + 34 015 ocă 800 cutii+6 343 casă	1 950 lăzi + +655 varele
Coarne de bou	—	13 548 bucăți	3 076 bucăți	—	—	20 200 bucăți
Pastramă	788 ocă	—	—	—	740 ocă	—
Cerviș	—	—	—	—	2 708 ocă	87 499 ocă
Seu	33 012 ocă	116 099 ocă	—	—	282 094 ocă	187 538 ocă
Unt	30 varele+3 279 ocă	3 putini+30 ocă	165 ocă	1 678 ocă	—	—
Cașcaval *	26 057 ocă	3 006 saci+ 1 436 ocă	39 729 ocă	14 112 ocă	14 736 ocă	—
Păr de porc	—	—	—	—	119 ocă	1 379 ocă
Lână	188 saci + 7 bale+ 2 201 ocă	160 saci+ 236 ocă	23 826 ocă	63 489 ocă	156 420 ocă	85 764 ocă
Luminări seu	151 lăzi + 1 438 ocă	18 casă+36 ocă	—	—	—	—
Brinză	1 450 ocă+14 putini+46 varele+80 burduri	93 putini+165 ocă	750 ocă	—	—	—
Piele talpă	17 baloturi	42 bale	—	—	3 822 ocă	26 715 ocă

¹¹⁷ Arh. Ist. Centr., Vistieria Moldovei, dos. 170 1856, f. 12-16.

¹¹⁸ Ibidem, dos. 345 1857, f. 150-157 și dos. 349/1857.

¹¹⁹ Ibidem, dos. 332, 363, 459, 465 1859.

¹²⁰ Ibidem, dos. 245, 192, 302, 339 1859, f. 2-13 (la fiecare dosar).

¹²¹ Ibidem, Dir. gen. a statisticii, dos. 202/1860.

¹²² Ibidem, dos. 400 1861.

* În Dezvoltarea economiei Moldovei se afirmă greșit că „În 1859 se constată că se exportă și cașcaval” (p. 348).

Se relevă din aceste date frecvența continuă la exportul prin Galați a pieilor, cașcavalului și linii, mai puțin la carne conservată și la seu, dar în progres simțitor în anii 1860 și 1861. Din punctul de vedere al valorii exportului acestor produse animaliere, aceasta a fost de 1 098 658 de lei în 1856¹²³, a scăzut la 305 889 de lei în 1858¹²⁴ și la 500 863 de lei în 1859¹²⁵, a înregistrat cota maximă în 1860, de 9 138 971 de lei¹²⁶, și s-a redus apoi în 1861 la 3 251 950 de lei¹²⁷.

Exportul de piei, carne conservată, seu și lină au ponderea cea mai mare în cadrul acestor valori.

La exportul de piei se înregistrează suma cea mai mare în 1856 : 932 420 de lei¹²⁸, la seu în 1860 și 1861, când sînt de 1 665 214 lei¹²⁹ și, respectiv, 1 087 734 de lei¹³⁰, la lină în 1860 623 462 de lei¹³¹, iar la carne conservată, tot în 1860, fiind neobișnuită, ridicîndu-se la 6 181 490 de lei¹³². Cea mai mare parte a seului și în întregime carnea conservată erau furnizate exportului de fabrica englezului Goldner, care funcționa la Galați și care, prin producție și participarea la schimburile externe, făcea dovada unei adevărate și puternice întreprinderi industriale. E de remarcat aici faptul că Moldova, ca și Țara Românească, continuă să exporte produse în stare în general crudă, neprelucrată, la prețuri relativ reduse, pentru ca mai apoi parte dintre ele să fie importate sub formă de fabricate, de astă dată la prețuri ridicate. Este cazul pieilor și linii.

O creștere evidentă a avut loc la exportul produselor minerale, deși este vorba aproape în exclusivitate de un singur produs, sarea.

Informațiile de care dispunem ne arată că în 1856 Moldova a exportat 8 240 830 de ocă de sare, din care 3 545 000 pe uscat în Rusia, 2 000 pe la trecătoarea Cornul Luncii și 4 665 830 prin portul Galați¹³³.

În 1857 s-a exportat în valoare de 2 316 826 de lei¹³⁴, deci aproximativ 6 435 627 de ocă (știind că 100 de ocă se vindeau cu 36 de lei), din care prin Galați s-au expediat 5 212 807 de ocă¹³⁵. Exportîndu-se în 1859 sare în valoare de 3 969 194 de lei¹³⁶, ceea ce înseamnă circa 11 025 538 de ocă, partea ieșită din țară prin port trebuie să fi fost în jur de 8 milioane de ocă cel puțin. În 1860 prin Galați s-au exportat 6 120 056 de ocă¹³⁷, iar în 1861 numai 3 033 966 de ocă în valoare de 1 685 859 de lei¹³⁸.

¹²³ Arh. ist. centr., Vistieria Moldovei, dos. 170/1856, f. 2-3 și 7-8.

¹²⁴ Ibidem, dos. 332, 365, 459, 465/1858.

¹²⁵ Ibidem, dos. 192, 245, 302, 339/1859.

¹²⁶ Ibidem, Dir. gen. a statisticii, dos. 202 1860.

¹²⁷ Ibidem, dos. 400/1861.

¹²⁸ Ibidem, Vistieria Moldovei, dos. 170/1856, f. 2-3 și 7-8.

¹²⁹ Ibidem, Dir. gen. a statisticii, dos. 212 1860.

¹³⁰ Ibidem, dos. 400/1861.

¹³¹ Ibidem, dos. 202/1860.

¹³² Ibidem.

¹³³ Ibidem, Vistieria Moldovei, dos. 170 1856, f. 21.

¹³⁴ *Dezvoltarea economiei Moldovei*, tabelul anexă C.

¹³⁵ Arh. ist. centr., Vistieria Moldovei, dos 345/1857, f. 160-167.

¹³⁶ *Dezvoltarea economiei Moldovei*, tabelul anexă C.

¹³⁷ Arh. ist. centr., Dir. gen. a statisticii, dos. 290/1860, f. 235-236.

¹³⁸ Ibidem, dos. 429/1861, f. 452.

Un produs mineral care începuse să fie solicitat la export, deși în cantități destul de mici, era păcura. În 1856 s-au exportat numai 23 de putini cu păcură ¹³⁹, în 1860 2 951 de ocă în valoare de 7 415 lei ¹⁴⁰ și se ajunge la 114 020 de ocă în 1861 ¹⁴¹.

Dintre produsele moldovenesti prelucrate în întreprinderile industriale autohtone și care în bună parte luau calea străinătății, amintim făina și făina picluită (obținută prin măcinare mecanică), vinul, spirtul și îndeosebi cheresteaua. Calitatea acestor articole, să le numim industriale, era superioară și cererea lor de către străini a fost permanentă și în continuă creștere.

În ce privește făina picluită, ea era asigurată, mai puțin pentru nevoile interne și mai mult pentru export, de morile mecanice existente în țară, și anume moara înființată la Iași în 1846 de către o societate franceză și care a funcționat neîntrerupt pînă în 1861 ¹⁴², moara ridicată la Galați de francezul Prosper Durand și care își începuse procesul de producție la 19/31 martie 1858 ¹⁴³, precum și morile cu aburi, mai numeroase, care au luat ființă în capitalele de județe în 1861 și în 1862 ¹⁴⁴.

În 1856 s-au exportat prin Galați 42 033 de ocă și 254 de saci (14 932 de ocă) de făină picluită, 25 845 de ocă de făină de secară, 23 533 de ocă de făină de grâu și 47 349 de ocă de făină de porumb ¹⁴⁵, în 1857 31 582 de ocă și 884 de saci (51 472 de ocă) de făină picluită și 12 482 de ocă de făină de porumb ¹⁴⁶, în 1859 271 229 de ocă de făină (picluită și obișnuită), adică 345 885 kg, în valoare de 257 121 de lei ¹⁴⁷, în 1860 s-au exportat 846 768 de ocă de făină de porumb, în valoare de 304 574 de lei ¹⁴⁸, iar în 1861 exportul de făină picluită a fost de 478 365 de ocă, în valoare de 965 180 de lei, cel de făină de porumb de 10 050 de ocă, în valoare de 6 718 lei ¹⁴⁹. Este evidentă creșterea cantităților exportate și a valorilor obținute, ceea ce ne permite să spunem că valoarea cerealelor exportate a fost completată de cea a produselor fabricate din ele.

Băuturile alcoolice cel mai des scoase peste granițele principatului, printre care și portul Galați, erau vinul și spirtul, în măsură mai mică rachiul.

Vinurile Moldovei se impuseseră aprecierii străinilor călători prin principat cu mulți ani în urmă și se considera, pe bună dreptate, că ele nu erau cu nimic inferioare celor atît de căutate din Austria și

¹³⁹ Ibidem, Vistieria Moldovei, dos. 170/1856, f. 14.

¹⁴⁰ Ibidem, Dir. gen. a statisticii, dos. 202/1860.

¹⁴¹ Ibidem, dos. 400/1861.

¹⁴² *Dezvoltarea economiei Moldovei*, p. 214.

¹⁴³ Ibidem, p. 215.

¹⁴⁴ Ibidem, p. 216.

¹⁴⁵ Arh. ist. centr., Vistieria Moldovei, dos. 170/1856, f. 16.

¹⁴⁶ Ibidem, dos. 345/1857, f. 150—157.

¹⁴⁷ Ibidem, dos. 192, 245, 302, 339/1859.

¹⁴⁸ Ibidem, Dir. gen. a statisticii, dos. 202/1860.

¹⁴⁹ Ibidem, dos. 400/1861.

Ungaria, spre exemplu ¹⁵⁰. Și acest lucru se pare a fi confirmat de cantitățile din ce în ce mai mari în care ele iau drumul străinătății. Astfel, în 1856, prin Galați s-au exportat nu mai puțin de 15 662 de ocă (23 930 l) și 520 de varele (38 480 l, socotit după varela-baril de Genova, care avea 74 l) ¹⁵¹, în 1857 s-au exportat 35 780 de ocă (53 670 l) și 139 de varele (10 286 l după același calcul) ¹⁵², în 1859 132 483 l, în valoare de 37 816 lei ¹⁵³, pentru a se ajunge în 1860 la cantitatea de 33 925 de vedre, adică la 508 875 l, în valoare de 412 801 lei ¹⁵⁴, și apoi la 36 878 de vedre, astfel exprimat 553 170 l, valorind 482 452 de lei în 1861 ¹⁵⁵.

Prețul scăzut cu care se vindea acest articol, în ciuda cantității foarte mari, determina ca aportul său la valoarea generală a exportului țării să rămână, totuși, prea puțin însemnat. Într-o oarecare măsură acest lucru privește și exportul de spirt, pentru cantități substanțiale realizându-se valori relativ mici.

Anul 1856 înregistrase exportul prin portul Galați la 5 573 de vedre (83 595 l) și 275 de varele (cam 20 350 l) de spirt ¹⁵⁶, în 1857 aflăm cifrele de 563 de vedre (9 445 l) și 21 de balerci de spirt ¹⁵⁷, o scădere serioasă deci, pentru a crește iarăși în 1859, de astă dată la 35 053 de vedre (533 991 l), în valoare de 687 379 de lei ¹⁵⁸, iar în 1860 la 56 730 de vedre (750 950 l) și 531 de varele (aproximativ 39 294 l), în valoare de 1 886 031 de lei ¹⁵⁹. De subliniat că o dată cu creșterea cererii spirtului pentru export a crescut și prețul său, de la 21 de lei, cât era vadra în 1859 ¹⁶⁰, la 30 — 35 de lei vadra în 1860 ¹⁶¹.

După cum arătam mai înainte, în acești ani prin Galați s-a exportat, în cantități destul de mici, și rachiu. Numai anul 1857 ar face întrucâtva excepție, cantitatea exportată ridicându-se pînă la 234 000 de lei ¹⁶².

Nu este lucru nou faptul că lemnul românesc a găsit întotdeauna cumpărători în afara hotarelor, datorită abundenței, dar și calității sale mult apreciate.

Pentru a vedea mai lesne felul în care au evoluat expedițiile prin portul Galați a diferitelor articole de cherestea, să urmărim tabelul de mai jos :

Progresul care are loc în creșterea cantităților de cherestea pentru export este evident. Același lucru s-a petrecut și în ceea ce privește

¹⁵⁰ „Analele statistice și economice”, anul I, nr. 4/1860, p. 113.

¹⁵¹ Arh. ist. centr., Vistieria Moldovei, dos. 170/1856, f. 12.

¹⁵² Ibidem, dos. 345/1857, f. 150—157.

¹⁵³ Ibidem, dos. 192, 245, 302 și 339/1859.

¹⁵⁴ Ibidem, Dir. gen. a statisticii, dos. 202/1860.

¹⁵⁵ Ibidem, dos. 400/1861.

¹⁵⁶ Ibidem, Vistieria Moldovei, dos. 170/1856, f. 15.

¹⁵⁷ Ibidem, dos. 345/1857, f. 150—157.

¹⁵⁸ Ibidem, dos. 192, 245, 302, 339/1859.

¹⁵⁹ Ibidem, Dir. gen. a statisticii, dos. 202/1860.

¹⁶⁰ Ibidem, Vistieria Moldovei, dos. 192, 245, 302, 339/1859.

¹⁶¹ Ibidem, Dir. gen. a statisticii, dos. 202/1860.

¹⁶² Ibidem, Vistieria Moldovei, dos. 349/1857.

Exportul de cherestea prin Galați între 1856 și 1861

Articolul	1856 ¹⁶³	1857 ¹⁶⁴	1858 ¹⁶⁵	1859 ¹⁶⁶	1860 ¹⁶⁷	1861 ¹⁶⁸
Dulapi	210 536	177 506	244 001	307 066	414 074	280 448
Scinduri	239 479	146 817	165 149	146 469	336 258	338 226
Grinzi	29 574	5 421	1 838	2 442	47 191	27 189
Catarge	1 141	—	—	—	1 035	852
Racli	1 078	1 372	123	319	—	2 548
Bile	12 134	1 693	55	141	—	12 140
Leături	7 877	1 372	950	1 198	—	15 328
Geonderi	1 324	—	6 090	705	—	1 938
Trinchete	151	100	56	—	1 492	973
Doage	—	—	38 500	249 169	—	4 000
Șindrilă	—	—	2 100	—	—	—

valoarea obținută. Dacă în 1856 aceasta era de 143 370 de lei¹⁶⁹, în 1860 ea crescuse la 3 902 164 de lei¹⁷⁰, deci de aproape trei ori, pentru a fi în 1861 de 2 104 057 de lei¹⁷¹.

În orice caz, poate fi făcută aprecierea că, alături de cereale, sare și produse animale, cherestea era unul dintre articolele de bază ale exportului Moldovei prin portul Galați.

În afară de acestea, în portul liber se încărcău pe corăbiile străine și alte mărfuri, cele mai multe de proveniență moldovenească, cum erau gogoșile de mătase, nucile, prunele, peștele și icrele, rogojinile și tutunul, luminările de ceară și de stearină etc., altele în cantități mai mici, care fuseseră mai înainte importate, ca lămpiile și portocalele, zahărul și cafeaua, băuturile și untdelemnul, metalele și obiectele din metale, bumbacul și țesăturile de bumbac etc. Valorile lor însă sînt prea neînsemnate pentru a caracteriza sau a influența cît de cît valoarea generală a exportului prin portul Galați.

Succesele dobîndite în dezvoltarea exportului de produse moldovenești pe calea apei sînt în strînsă legătură cu destinatarii acestui export. Ele au depins în bună parte de dorința manifestă a statelor capitaliste

¹⁶³ Ibidem, dos. 170/1856, f.17; ibidem, dos.169/1856.

¹⁶⁴ Ibidem, dos. 345/1857, f. 150-157.

¹⁶⁵ Ibidem, dos. 302/1858; ibidem, Ministerul de Interne, Moldova, I, dos. 28/1858.

¹⁶⁶ Ibidem, Dir. gen. a statisticii, dos.26/1859; ibidem, Ministerul de Interne, Moldova, I, dos. 28/1858

¹⁶⁷ Ibidem, Dir. gen. a statisticii, dos. 202/1860.

¹⁶⁸ Ibidem, dos. 400/1861.

¹⁶⁹ Arh. ist. centr., Vistieria Moldovei, dos. 170/1856, f. 2—3,7—8.

¹⁷⁰ Ibidem, Dir. gen. a statisticii, dos. 202/1860.

¹⁷¹ Ibidem, dos. 400/1861.

europene de a intensifica relațiile comerciale, și nu numai comerciale, cu principatele și apoi cu România.

DESTINAȚIA EXPORTULUI

Ion Ghica spunea cu oarecare temei, încă din 1844, că „greutatea noastră în cumpăna Europei se va mări cu numărul kilelor de grâu ce vom scoate peste hotare”¹⁷², altfel spus, cu cât principatele vor fi în stare să răspundă pozitiv cererilor crescînde de produse agricole ale lumii occidentale.

De pe la 1850, dar mai ales în acești ani, au loc mutații serioase în cadrul exportului Moldovei, în sensul unei noi orientări, masive, a acestui export pe noi direcții și la alte puncte de destinație.

Dacă pînă atunci cea mai mare parte a exportului Moldovei lua drumul Constantinopolului către turci, cu toate că numai o parte din produse se descărcau în capitala otomană pentru a fi consumate pe loc, de astă dată nici măcar acest lucru nu mai este înregistrat în dosarele cu expedițiile și ieșirile din portul Galați. Abia acum Constantinopolul, deci Turcia, începe să figureze ca punct de destinație al unor cantități reale sau aproape reale de produse românești.

Comerțul Moldovei cu străinătatea, și „mai cu seamă cu popoarele apusene, devine din zi în zi mai intensiv”¹⁷³, și aceasta pentru că „de grîne și mai ales de mătasă și semința acesteia (gogoși) am avut o căutare foarte mare din partea lor”¹⁷⁴. Reținem aici un exemplu care ne dovedește interesul statelor apusene față de comerțul cu principatele. La 8/20 aprilie 1861, consulul Prusiei la Iași se adresa ministrului de interne al Moldovei, arătînd că guvernul său i-a cerut să întocmească un raport despre comerțul din Moldova”¹⁷⁵ și pentru care are „trebuință de lămuriri statistice și alte asemenea științe ... ”¹⁷⁶. „Specialmente — precizează consulul prusian — doresc știință despre import și export ... ”¹⁷⁷.

Este, am spune, o creștere a schimburilor dintre Moldova și statele occidentale europene în dauna celor dintre principat și Turcia și dintre principat și Austria, deși acestea, îndeosebi Austria, nu sînt date cu ușurință la o parte.

Un contemporan atent la schimbările de această natură putea să afirme, și azi pe baza datelor documentare îi dăm dreptate, că „de vreo trei patru ani relațiile comerciale, carii pînă atunci erau viue între principate și Austria, au scăzut ... ”¹⁷⁸.

Deoarece exportul Moldovei se baza pe cereale și se realiza prin portul Galați în întregime sau aproape în întregime, credem că este de absolută nevoie a aminti porturile străine cu care Galații întrețineau relații și al căror număr ajunsese să depășească în 1861 cifra 60.

¹⁷² *Enciclopedia României*, vol. III, București, 1938, p. 274.

¹⁷³ „Analele statistice și economice”, anul II, nr. 5—8, 1861, p. 85.

¹⁷⁴ Ibidem.

¹⁷⁵ Arh. ist. centr., Dir. gen. a statisticii, dos. 371/1861, f. 2.

¹⁷⁶ Ibidem.

¹⁷⁷ Ibidem.

¹⁷⁸ „Analele statistice și economice”, anul II, nr. 5—8, 1861, p. 85.

Legăturile în schimb cele mai intense le au Galații cu Marsilia, Cork, Falmouth, Constantinopol, Livorno, Triest, Sira, Eptanisa, 7 Insule, Amsterdam, Kefalonia, Mesina, Venetia, Genova și Malta, dar nu sînt rare nici cele cu Neapole, Raguza, Pireu, Stavanger, Toulon, Mitilene, Fliersinger etc. etc.

Destinate ale porumbului Moldovei, porturile occidentale Marsilia și Cork primesc cele mai mari cantități, lăsînd în urmă celelalte porturi, printre care și Constantinopol, ceea ce nu e de mirare, dar care nu se întîmpla cu cîțiva ani mai înainte ¹⁷⁹.

La începutul perioadei se constată un oarecare echilibru între primirile de grîu înregistrate de cele două porturi apusene și de Constantinopol, pentru ca din 1858, dacă nu întotdeauna amîndouă —, Marsilia sau Cork —, să primească de două sau chiar de trei ori mai mult grîu decît capitala turcească ¹⁸⁰. Situația este aproape aceeași la secară, însă la orz se manifestă o paritate, dacă nu chiar o superioritate, în unii ani (cu excepția anului 1859) a exportului către Constantinopol față de exportul către celelalte porturi ¹⁸¹.

Deci concluzia ce se impune este că exportul de cereale al principatului între 1856 și 1861 inclusiv este orientat cu deosebire spre insulele britanice și Franța, apoi spre Turcia și statele italiene, după care se situează orașele hanseatice, Austria prin Triest, Țările de Jos și Scandinave etc. Din acest punct de vedere se impune și o reconsiderare a valorilor date pînă acum pentru exportul de cereale, părărea că procentul cel mai mare din aceste valori se realiza din expedițiile către Turcia ¹⁸² dovedindu-se a fi eronată, cel puțin pentru acest interval de timp.

De altfel, noua orientare în exportul Moldovei în general și în cel al cerealelor în special se pare că devenise un fapt cunoscut, care putea să facă obiectul unor interpretări valorice în lucrări de largă circulație europeană. Iată un exemplu *Almanahul de Gotha* pe 1862, prezentînd comerțul la Galați în 1859, la rubrica exportului (înțelegem în primul rînd exportul de cereale) arată că expedițiile produselor moldovenesti în Anglia se ridicau la 4 851 000 de franci (14 553 000 de lei), în Franța la 3 689 000 de franci (11 067 000 de lei), în Turcia la 1 870 000 de franci (5 610 000 de lei), în Austria la 997 000 de franci (2 991 000 de lei) și în alte țări la 2 174 000 de franci (6 522 000 de lei) ¹⁸³.

De reținut că aceleași cifre, însă cu indicarea în plus ca locuri de destinație a porturilor Genova și Livorno cu 754 000 de franci (2 263 000 de lei), se găsesc inserate și în „Annales du Commerce” pe 1859 ¹⁸⁴, aici însă precizîndu-se că este vorba de valoarea exportului de cereale al Moldovei prin portul Galați ¹⁸⁵.

Bineînțeles, cifrele acestea sînt mult mai mici decît cele reale, dar ele reflectă în linii mari noua configurație a exportului gălățean.

¹⁷⁹ Arh. ist. centr., Vistieria Moldovei, dos. 169/1856, 349/1857, 302 1858; ibidem, Dir. gen. a statisticii, dos. 16/1859, 290/1860, 400/1861.

¹⁸⁰ Ibidem.

¹⁸¹ Ibidem.

¹⁸² *Vezi Dezvoltarea economiei Moldovei*, p. 352—354, și *Istoria României*, vol. IV, p. 210.

¹⁸³ *Almanach de Gotha*, 1862, p. 89.

¹⁸⁴ „Annales du Commerce”, Faits nr. 12, p. 4.

¹⁸⁵ Ibidem.

Sarea din Moldova se exporta în cea mai mare parte în Turcia, așa cum ne indică documentele de arhivă¹⁸⁶, apoi în Rusia, însă de astădată în prea mică măsură pe calea apei prin Galați.

De asemenea, aproape în întregime, cantitățile exportate de cherestea, băuturi, făină și făină picluită, vite etc. luau drumul spre Constantinopol. Ar fi de menționat că un alt punct către care se îndreaptă lemnul moldovenesc, și nu în cantități neglijabile, este Egiptul, locul de destinație fiind Suez¹⁸⁷. De altfel, porturile în care se descărca cherestea erau Constantinopolul, Atena, Suez, Mitilene, Varna etc.¹⁸⁸.

Fasolea mergea la Constantinopol și la Sira, cum s-a întâmplat în 1857¹⁸⁹, la Constantinopol și în Corfu, Mitilene și Marsilia în 1858¹⁹⁰, la care se adaugă cantitățile trimise la Triest, Setta și Brăila în 1860¹⁹¹ și cele de la Livorno, Castelmare, Mesina și Eptanisa în 1861¹⁹².

Sămînța de rapiță s-a exportat în 1858 în întregime la Cork¹⁹³, iar sămînța de in la Triest, Amsterdam și Ismail¹⁹⁴. În 1859 sămînța de in a plecat din Galați pe corăbii spre Cork, Pirano și Marsilia¹⁹⁵, iar în 1861 sămînța de in și de rapiță a mers cu precădere la Cork (984 852 și, respectiv, 114 834 de ocă)¹⁹⁶.

Pielele mergeau în 1858 la Mitilene¹⁹⁷, iar în 1859 la Triest, Marsilia și Constantinopol¹⁹⁸, cărora li se alătură în 1860 Sira și Genova¹⁹⁹. Lîna mergea la Viena și Constantinopol²⁰⁰, seul la Seta²⁰¹, carnea sărată și carnea conservată la Toulon²⁰² și Londra²⁰³, cervișul în Turcia²⁰⁴, untul tot în Turcia²⁰⁵, iar părul de porc în Austria²⁰⁶.

Nucile și prunele, exportate în cantități mari, luau drumul Odesei și al celorlalte porturi rusești din Marea Neagră²⁰⁷, iar peștele și icrele erau vîndute mai ales în Austria²⁰⁸.

Prin Galați se exportau și mărfuri străine, produse manufacturate, articole de băcănie, metale, citrice etc. De fapt unul dintre avantajele regimului de port liber era acela că mărfurile străine puteau fi descărcate,

¹⁸⁶ Arh. ist. centr., Vistieria Moldovei, dos. 170/1856, 341/1857.

¹⁸⁷ Ibidem, Dir. gen. a statisticii, dos. 400/1861.

¹⁸⁸ Ibidem.

¹⁸⁹ Ibidem, Vistieria Moldovei, dos. 349/1857.

¹⁹⁰ Ibidem, dos. 302/1858; ibidem, Ministerul de Interne, Moldova, I, dos. 28/1858.

¹⁹¹ Ibidem, Dir. gen. a statisticii, dos. 290/1860.

¹⁹² Ibidem, dos. 400/1861.

¹⁹³ Ibidem, Vistieria Moldovei, dos. 302/1858; ibidem, Ministerul de Interne, Moldova, I, dos. 28/1858.

¹⁹⁴ Ibidem.

¹⁹⁵ Ibidem, Dir. gen. a statisticii, dos. 26/1859, 28/1858.

¹⁹⁶ Ibidem, dos. 400/1861.

¹⁹⁷ Ibidem, Vistieria Moldovei, dos. 302/1858; ibidem, Ministerul de Interne, Moldova, I, dos. 28/1859.

¹⁹⁸ Ibidem, Dir. gen. a statisticii, dos. 26/1859, 28/1858.

¹⁹⁹ Ibidem, dos. 290/1860.

²⁰⁰ Ibidem, Vistieria Moldovei, dos. 192, 245, 302, 339/1859.

²⁰¹ Ibidem, Dir. gen. a statisticii, dos. 290/1860.

²⁰² Ibidem, Vistieria Moldovei, dos. 302/1858; ibidem, Ministerul de Interne, Moldova, I, dos. 28/1858.

²⁰³ Ibidem, Dir. gen. a statisticii, dos. 202 și 290/1860; ibidem, dos. 400/1861.

²⁰⁴ Ibidem, dos. 202/1860, 400/1861.

²⁰⁵ Ibidem, Vistieria Moldovei, dos. 192, 245, 302, 339 /1859.

²⁰⁶ Ibidem.

²⁰⁷ Ibidem, Dir. gen. a statisticii, dos. 202 1860, 400/1861.

²⁰⁸ Ibidem, Vistieria Moldovei, dos. 192, 245, 302, 339/1859.

prelucrate, transformate, înmagazinate și apoi reexportate fără a plăti taxe vamale.

În acest fel, Galații constituiau o punte de legătură între schimburile din zona Mediteranei și Mării Negre, îndeosebi între Viena și Constanti-nopol, Viena și Odesa etc.

IMPORTUL

Ca și exportul, importul a cunoscut în această perioadă o sensibilă creștere atât ca volum, cât și ca valoare, necesitățile consumului intern al Moldovei fiind din ce în ce mai numeroase cu deosebire după 1859, industria autohtonă, slab dezvoltată, neputînd nici pe departe să le satisfacă.

Se importă mai mult și cît mai numeroase articole; alături de cele devenite tradiționale, destinate păturilor înstărite ale țării, apar tot mai des mărfuri necesare consumului popular, pentru orășeni și țărani.

În 1856 importul Moldovei s-a ridicat la 43 840 711 lei²⁰⁹, pe țări valoarea importului fiind următoarea: din Anglia 11 039 218 lei, din Franța 8 656 804 lei și din Turcia 6 315 410 lei, ceea ce înseamnă import prin Galați²¹⁰, restul revenind mărfurilor aduse din Austria, Rusia etc.

În 1857 importul Moldovei va fi de 38 901 127 de lei²¹¹, realizat, spune un document, prin mărfurile aduse din Anglia (11 742 420 de lei), Franța (7 224 860 de lei) și Turcia (4 672 372 de lei), deci prin Galați²¹², și din statele germane (în arhivă sub denumirea de Germania și Lipsca 12 354 390 de lei) și Rusia (2 907 025 de lei)²¹³.

Încă din acești primi doi ani ai perioadei, rivalitatea dintre Anglia și chiar Franța, pe de o parte, și Austria — monopolistă pînă atunci a importului Moldovei —, pe de altă parte, este din ce în ce mai puternică.

În 1860 valoarea importului prin Galați s-a ridicat la cifra de 99 589 442,20 lei²¹⁴, iar în 1861 la 94 507 824,20 lei²¹⁵, ordinea țărilor exportatoare în Moldova fiind cea de mai sus, adică Anglia, Franța, Austria, Turcia etc., și aceasta se poate afirma, în lipsa cifrelor pentru fiecare țară, dacă se are în vedere proveniența mărfurilor aduse la Galați.

Din Anglia se importau postavuri, mătăsărie diferită, cituri, materii de lînă și de bumbac, pînzărie de tot soiul, bumbac tors și bumbac puf, cea-sornicărie și bijuterii de aur și bronz, fier lucrat și fier brut, ceai, zahăr, rom, coloniale de tot felul etc.²¹⁶; din Franța se importau postavuri, materii de lînă, pînzărie, broderie, dantelă Valencienne, capelărie, argintărie, galanterie, jucării de copii, parfumerie, piele și cizmării, pantofării, măn-ușărie, dulciuri, vînațuri, zahăr, untdelemn, coloniale etc.²¹⁷; din Austria o parte din cele de mai sus, plus stofe, trăsuri de tot felul, mobile, porțelanuri, spițerie, blănărie, metale lucrate, brașovenie, lumînări de stearină, zahăr etc.²¹⁸; din Turcia se aduceau la Galați mătăsării, tacîmuri de chih-

²⁰⁹ Ibidem, dos. 170/1856, f. 45.

²¹⁰ Ibidem, f. 2—3, 7—8.

²¹¹ Ibidem, dos. 345/1857, f. 208.

²¹² Ibidem, f. 125—126 și 191—192.

²¹³ Ibidem, Dir. gen. a statisticii, dos. 202/1860.

²¹⁴ Ibidem, dos. 400/1861.

²¹⁵ Ibidem, Vistieria Moldovei, dos. 345/1857, f. 125—126.

²¹⁶ Ibidem.

²¹⁷ Ibidem.

²¹⁸ Ibidem.

limbar, tutunuri și „băcălie”²¹⁹, iar din Rusia fierărie lucrată și nelucrată, ceaune, frînghii, blănărie, luminări de stearină și din ceară albă, ceară galbenă, pește sărat, făină picluită etc.²²⁰.

În anul 1856 s-au importat prin Galați 2 304 saci și 19 bale de bumbac, 3 859 de colete, 2 876 de baloturi și 1 399 de case de „manufacturi”, 7 084 de varele și 1 160 de case de zahăr, 3 082 de saci și 930 de varele de cafea, 2 320 de saci și 285 de case de piper, 176 de case și 100 de colete „straie gata”, 4 308 tulumuri, 392 de varele, 5 431 de case și 146 000 de ocă de untdelemn, 148 500 de ocă, 32 624 de legături, 50 180 de lame, 1 026 de coleturi, 2 800 de cercuri și 1 200 de drugi de fier, 15 501 saci și 337 de varele de orez, importante cantități de lămii și portocale, stafide și smochine, măslina și migdale, săpun și sticlărie, băuturi fine și tutunuri, var și pește etc.²²¹.

Dintre aceste mărfuri, zahărul se importa din Franța și Anglia în proporții aproape egale, cafeaua din Franța, Anglia, Turcia și Austria, untdelemnul din Turcia, băuturile fine din Franța, fierul din Anglia, bumbacul — fire și țesături — din Anglia mai ales, apoi din Turcia și Franța etc.²²². Situația va fi de fapt aceeași și în anii următori, caracteristice fiind încercările de consolidare a Angliei și Franței în postura de campioane ale exportului lor în Moldova în defavoarea Austriei²²³.

În 1858 s-au descărcat la Galați 99 092 de ocă, 921 de varele, 8 670 de casă și 2 949 de tulumuri de untdelemn, 16 250 de varele și 4 000 de casă de zahăr, 29 118 saci de orez, 1 204 saci și 3 varele de piper, 5 698 de saci, 118 varele și 1 casă de cafea, 33 de saci și 679 de bale de bumbac, 116 casă și 1 594 de bale „manufactură”, 369 de casă și 3 558 de saci de săpun, 7 111 tone și 20 963 de ocă de cărbuni, 678 de duzini scaune, 832 de bale de piei lucrate, 404 678 de ocă și 891 de saci de sare de mare, 105 varele și 16 108 casă de lămii și portocale, tutun, băuturi, faianță și sticlărie, porțelan, metale și obiecte din metale (piulițe, cuie, ceaune, sîrmă etc.)²²⁴. În acest an, o corabie daneză aducea din Brazilia la Galați 510 saci de cafea²²⁵.

Se înțelegece înseamnă denumirea generală de manufactură sub care sînt înregistrate o parte din articolele de import produse ale industriei capitaliste occidentale, țesături și confecții în primul rînd. Asemenea produse s-au importat în 1859 în valoare de 957 645 de lei, împreună cu băcănie de 2 981 572 de lei, lămii și portocale de 69 247 de lei, fier și cărbuni de 135 624 de lei, untdelemn de 31 142 de lei, bumbac fire și puf de 157 640 de lei, zahăr (55 947 kg) de 165 596 de lei, orez și cafea de 31 406 lei etc.²²⁶. Pentru că dispunem de date complete pentru importurile prin portul liber în anii 1860 și 1861, le înfățișăm în tabelul următor :

²¹⁹ Ibidem.

²²⁰ Ibidem.

²²¹ Ibidem, dos. 170/1856, f. 11—15.

²²² „Annales du commerce”, Faits no. 9, p. 7; Faits no. 11, p. 8.

²²³ Ibidem.

²²⁴ Arh. ist centr., Dir. gen. a statisticii, dos. 186/1860.

²²⁵ Ibidem, Ministerul de Interne, Moldova, I, dos. 27/1858, f. 43.

²²⁶ Ibidem, Vistieria Moldovei, dos. 193, 244, 301, 338/1859.

Importul principalelor articole prin Galați în anul 1860 și 1861

Articolul	1860 ²²⁷		1861 ²²⁸	
	cantitate	valoare în lei	cantitate	valoare în lei
Confecții	—	4 460 723	—	6 345 066
Bumbac	—	13 233 422	—	11 713 580
Pinzărie	—	2 247 516	—	14 889 446
Unelte, obiecte din metal ²²⁹	—	1 133 769	—	1 812 869
Zahăr	2 551 573 ocă	11 596 208	1 671 621 ocă	9 013 501,30
Untdelemn	554 887 ocă	3 361 621	587 175 ocă	3 856 889
Cafea	378 657 ocă	3 017 496	232 740 ocă	1 917 213
Orez	706 750 ocă	1 348 433	1 097 062 ocă	2 472 865
Fier	—	6 450 568	—	2 719 040
Oțel	20 294 ocă	119 460	—	—
Plumb	16 989 ocă	74 196	—	—
Cositor	20 149 ocă	288 732	—	—
Zinc	13 700 ocă	65 880	—	—
Aramă	2 052 ocă	60 010	—	—
Finichele	—	1 278 720	—	—
Cărbuni	89 300 ocă	24 675	—	—
Încălțăminte	—	489 302	—	2 075 608
Piper	113 802 ocă	546 740	95 074 ocă	475 370
Săpun	—	600 242	139 317 ocă	696 585
Sare de mare	209 600 ocă	93 166	50 380 ocă	98 260
Băuturi	—	556 083	—	—
Mașini	—	167 460	—	—
Lămpi, portocale	—	—	—	1 009 154
Parfumerie	—	—	—	932 947

²²⁷ Ibidem, Dir. gen. a statisticii, dos. 202/1860.

²²⁸ Ibidem, dos. 400/1861.

²²⁹ Pluguri, coase ferăstrăie, hîrleți, sape, rindele, piroane, oști de fier, instrumente de strungărie, risnute, piper etc.

Datele acestea arată o creștere a cantităților și, bineînțeles, a valorilor unor produse la import în 1861 față de 1860, cum a fost la confecții, pînzărie, orez, piper, untdelemn ș.a., dar și o scădere la altele, ca bumbac, zahăr, cafea, fier etc.

Reținem ca un element nou ce începe să apară în această componență a comerțului Moldovei importul prin Galați a mașinilor, înregistrate însă, după cum se vede, sporadic, cele din 1861 fiind incluse la rubrica unelte, obiecte din metal. Este o dovadă în plus a nevoilor nesatisfăcute ale dezvoltării economiei Moldovei, a lipsei industriei producătoare a acestor mașini. Mașinile importate în 1860, la o valoare încă redusă, erau : 3 de grîu (probabil batoze), 1 de carne, mai multe de scris (22 colete + 1 casă), 30 de ciuruit grîu, de scrisori (2 casă), de postav (3 colete), 12 de spițerie, de mobile (44 de colete), 1 de măsurat grîu, de strungărie (8 colete) 31 de bucătărie și 61 de colete de mașini, fără a se specifica despre ce anume este vorba ²³⁰.

Știm totuși că în 1861 s-au importat mașini de tipografie, de treierat, de arat (?), de fabricat rachiu, de ciuruit grîu, de morărit, de fabricat postav etc. ²³¹.

În importul de fabricații din metale, și îndeosebi de unelte agricole, se desfășura în acești ani o puternică concurență între austrieci și englezi, aceștia din urmă tinzînd să cîștige disputa prin mijloace nu întotdeauna rezonabile.

Un exemplu semnificativ în acest sens era semnalat în 1860. Supusul austriac Bernat Strasser, cu domiciliul în Galați, se plîngea Ministerului de Finanțe al Austriei că „de la un timp încoace sosesc în România o mulțime de fabricate de fier din Anglia, precum securi, coase, lopeți ș.a. cu semne de fabrici austriece”, ceea ce provoacă, spune reclamantul, „mare vătămare exportului austriac la aceste instrumente, nimicînd monopolul de care s-a bucurat pînă acum respectiva industrie austriacă în aceste țări” ²³².

Pe baza celor arătate mai sus se poate afirma cu deplin temei că importul a urmat îndeaproape exportul, fiind în continuă creștere. Ca și la export, au intervenit încă de la începutul perioadei schimbări serioase în ordinea statelor exportatoare în Principatul Moldovei, pe prim plan trecînd, în detrimentul Austriei și Turciei, Anglia, secondată permanent de Franța. În orice caz, acest lucru este de netăgăduit cît privește importul realizat prin portul Galați.

Stăruințele autorităților, corelate cu ale negustorimii locale, au adus neconținut îmbunătățiri condițiilor de efectuare a tranzacțiilor comerciale la Galați, ceea ce a atras încontinuu aici întreprinzători români sau străini.

În 1859 populația Galaților era de 26 050 de persoane, din care 14 119 bărbați și 11 931 femei ²³³. Din punctul de vedere al preocupărilor, pămîntenii, 7 316 bărbați și 6 536 de femei erau meseriași, iar 294 de bărbați și femei erau comercianți ²³⁴. La Galați se aflau în acest timp nu mai puțin

²³⁰ Arh. ist. centr., Dir. gen. a statisticii, dos. 202/1860.

²³¹ Ibidem, dos. 400/1861.

²³² „Analele statistice și economice”, anul I, nr. 2, 1860, p. 54.

²³³ *Lucrări statistice făcute în anii 1859—1860*, p. 113.

²³⁴ Ibidem, p. 56—57 și 66—67.

de 5 294 de supuși străini, adică 3 038 de bărbați și 2 256 de femei²³⁵, dintre care se recrutau noi contingente de meseriași și mai cu seamă negustori. Ca și în perioada anterioară, aceștia erau supuși sarzi, austrieci, englezi, francezi, ruși, turci etc., numele unora, întâlniți în deceniile 4 și 5, fiind prezente și acum în registrele de import și de export ale portului Galați. Este cazul marilor negustori, șefi de case comerciale, V. Fanciotti, A. și L. Argenti, Z. Vlasto, E. Pana, Al. Petrocochino, P. H. Gheorghiu, C. Sacomano, Fr. Biga, Sala, P. Parasi, I. Mendel, S. Topali, S. Roidi, P. Climi, S. Camboteco etc.²³⁶, alături de care se impun ca mari exportatori de cereale și de cherestea alții mai tineri, precum Bogos Navarsat, I. Hamburger, G. Gerbolini, P. Emanoil, frații Schlinger, I. Braun, Z. Romalo, O. Negroponti, H. Sipman, fiii Acato, N. Notara, St.Ciuntu etc.²³⁷. Pe toți aceștia îi aflăm atit ca exportatori ai produselor Moldovei, cit și ca importatori ai produselor industriale occidentale. Contribuția lor la dezvoltarea operațiilor de schimb, de pe urma cărora aveau numai de câștigat, este remarcabilă. După realizarea Unirii se pune capăt tendințelor centrifuge manifestate de negustorii supuși străini față de autoritățile românești, iar din 1864, prin crearea camerelor de comerț, se realizează, cel puțin formal, unitatea de interese a păturii negustorimii, fără să fie vorba, desigur, de înlăturarea concurenței.

Concluziile care se desprind din cele de mai sus îndreptătesc afirmația că în perioada 1856—1861 comerțul Moldovei prin portul liber Galați a înregistrat un evident progres, în ciuda dificultăților de ordin intern — care țineau de înapoierea economică și de persistența unor rămășițe feudale — și extern — datorate concurenței înosebi a cerealelor rusești și americane pe piețele europene și politicii economice a marilor puteri.

Interesul politic pe care statele capitaliste occidentale, în speță Anglia, Franța, Italia și Prusia, îl manifestă față de principate după războiul Crimeii are la bază interesul economic, dorința de a-și asigura pe piața românească debușee ale produselor industriei lor și de a scoate de aici materii prime, mai ales produse agricole la prețuri reduse. În competiția declanșată pe această direcție se impun statele cu economia capitalistă cea mai avansată, Anglia și Franța, în ciuda monopolului deținut pînă la această dată de Austria și a tradiției de orientare a comerțului românesc spre Turcia.

Fără îndoială, succesele dobîndite în comerțul de import și de export al Moldovei, în general, și cel prin Galați, în special, erau departe de a epuiza posibilitățile existente. Și aceasta din cauza unor piedici care vor fi în bună parte și treptat înlăturate ca urmare a creării statului național România.

²³⁵ *Ibidem*, p. 76—77.

²³⁶ Arh. ist. centr., Ministerul de Interne, Moldova, I, dos. 28/1858, *ibidem*, Dir. gen. a statisticii, dos. 290/1860, 429/1861 etc.

²³⁷ *Ibidem*.

DREPTUL DE STĂPÎNIRE AL CLĂCAȘILOR DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ ASUPRA PĂMÎNTULUI DEFRIȘAT ÎN PERIOADA DESTRĂMĂRII FEUDALISMULUI

DE

ILIE CORFUS

Problema dacă țărănul dependent a fost sau nu proprietar de pământ în orînduirea feudală a preocupat și continuă să preocupe istoriografia europeană ¹.

La noi, această problemă, una dintre cele mai importante din istoria socială, nu s-a bucurat pînă acum de o analiză specială. Ea a fost atinsă doar în treacăt de autorii diferitelor cercetări în acest domeniu. Cu toții au ajuns la concluzia că obiectul proprietății țărănului dependent l-a constituit în epoca feudală curătura, adică locul defrișat. Nu toți au fost însă de acord cînd a fost vorba de caracterul acestei proprietăți.

Astfel, în ceea ce privește Țara Românească, A. V. Gidei a afirmat că sătenii supuși aveau un drept de stăpînire desăvîrșită asupra curăturilor, care nu puteau fi luate de stăpînul moșiei ². R. Rosetti a arătat că acești săteni beneficiau de moșie în virtutea unui drept strămoșesc de folosință, dînd stăpînului locului dijmă (a zecea parte) din tot rodul pămîntului ³. Gh. Panu a fost de părere că țăranii dependenți au fost, totdeauna proprietari pe casele și grădinile lor din vatra satului, pe curăturile și viile lor și chiar pe pămînturile arabile, pe finețe și pe imașuri; ei au fost însă proprietari imperfecti ⁴. C. Giurescu a arătat că orice îmbunătățire făcută de țărănul dependent pe moșie era proprietatea lui; casa pe care și-a construit-o, via sau livada sădită de el sau lazul pe care l-a curățit în pădure, toate acestea constituiau averea lui; singura îndatorire pe care o avea

¹ De pildă, în Polonia se duc în această privință discuții între istorici, economiști și juriști, unii pledînd pentru existența proprietății țărănimii dependente, alții negînd-o, cf. K. Orzechowski, *Problem chłopskiej własności podległej w epoce feudalnej* (Problema proprietății țărănești dependente în epoca feudală), în „Kwartalnik Historyczny”, LXVI, 1959, nr. 2, p. 473—492.

² *Contribuțiuni pentru istoria socială a țărănimii noastre... pînă la 1864*, București, 1904, p. 93.

³ *Pămîntul, sătenii și stăpînii în Moldova*, I (de la origini pînă la 1834), București, 1907, p. 32—33.

⁴ *Cercetări asupra stărei țăranilor în veacurile trecute*, I—1, București, 1910, p. LXXIII—LXXIV, C.

pentru ele față de proprietar era dijma ; după achitarea acesteia, via, livada sau curătura îi aparțineau în deplină proprietate ; stăpînul locului nu numai că nu i le putea lua, dar nici nu-l putea împiedica să le înstrăineze cui vrea, ca pe un lucru al său ⁶. I. C. Filitti a afirmat că în secolul al XVIII-lea colonii vechi au avut nu numai tendința de a privi ca imprescriptibil dreptul lor de folosință asupra pămîntului ce-l cultivau de mai multe generații, dar și de a considera ca imuabile condițiile inițiale ale așezării lor ; contra acestor tendințe s-au ridicat boierii-proprietari ; în lupta care s-a pornit, boierii s-au referit la dreptul lor de proprietate, iar țărani dependenti la dreptul lor de folosință ⁶. În sfîrșit, P. P. Panaitescu arăta că dreptul de proprietate asupra curăturilor (de fîn și arătură) stătea sub un regim juridic special : curătura era proprietatea absolută, definitivă și ereditară a celui ce o deșteluise ; în caz de stingere a neamului țăranului dependent sau de plecare (fugă) a acestuia, ea rămînea stăpînului moșiei ; viile plantate de țăranii dependenți aveau un alt regim de proprietate : ele se considerau o stăpînire dublă, suprapusă : una a celui ce sădise via, alta a stăpînului moșiei pe care era plantată ; în stăpînirea ereditară a țăranului dependent se afla numai via, nu și pămîntul pe care era sădită ; dreptul stăpînului moșiei era reprezentat numai prin dijmă ⁷.

În paginile ce urmează se analizează dreptul de stăpînire al țăranimii dependente asupra pămîntului defrișat, precum și conținutul acestei stăpîniri în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului următor, adică în perioada destrămării orînduirii feudale din Țara Românească. Analiza se face în cadrul legiurilor care au guvernat succesiv relațiile agrare din această perioadă.

STĂPÎNIREA PĂMÎNTULUI DEFRIȘAT ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVIII-LEA, PÎNĂ LA 1780

După un vechi obicei, căci în lege nu se specifica, stăpînul moșiei era dator să dea țăranilor care locuiau pe moșia lui și care n-aveau pămînt propriu, deci țăranilor dependenți sau clăcașilor, loc pentru pășunatul vitelor, fără dijmă sau plată, loc de arătură și livadă de fîn, ambele cu dijmă în natură (prodate), precum și lemne de foc, dacă moșia avea pădure, fără plată ⁸. Țăranii dependenți foloseau pămîntul moșiei sub trei forme : teren pe care-și așezau casa, curtea (bătătura) și grădina, teren defrișat de ei sau moștenit sub această formă de la înaintașii lor și denumit curătură și teren al moșiei pe care stăpînul era îndatorat să li-l dea în cazul cînd îl cereau, deci cînd n-aveau curături sau cînd curăturile de care dispuneau nu le acopereau nevoia de pămînt. În documentele timpului se face o netă distincție, mai ales cînd este vorba de fineață, între curăturile clăcașilor și „livezile slobode” ale moșiei, adică cele necuprinse de clăcași sub formă de curături și asupra cărora clăcașii n-aveau nici un drept ⁹.

⁵ Despre rumâni, în *Studii de istorie socială*, București, 1943, p. 155—157, 170.

⁶ *Proprietatea solului în Principatele Române pînă la 1864*, București, <1935>, p. 211—212.

⁷ *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova. Orînduirea feudală*, București, 1964, p. 64—65, 115—117.

⁸ Sentința ispravnicilor de Dimbovița din 27 februarie 1804, în procesul clăcașilor de la Ocnîța cu mănăstirea Dealu (Arhivele statului București, Mănăstirea Dealu, XXII/118, f.2v—4).

⁹ Arh. st. Buc., ms. 1 079, f. 237—238 ; ms. 1 111, f. 1.

Terenul de casă, curte și grădină se considera și el curătură și constituia o părticică din vatra satului. Întinderea acestui teren nu era stabilită de nici o normă juridică, ci varia de la casă la casă. În grădina casei, țărănul dependent avea dreptul să-și cultive legume și să-și planteze pomi pentru hrana familiei. După vechiul obicei, terenul de casă, curte și grădină era scutit de dijmă.

În ceea ce privește curăturile, pe ele se făceau livezi de fîn și arături și se plantau pomi și vii. Nici întinderea lor n-a fost stabilită de vreo lege. După obicei, țărani dependenti aveau libertatea de a defrișa oricât de mult pământ voiau și puteau, pe moșia pe care locuiau sau chiar și pe moșii străine. Aceasta era doar principala, dacă nu singura cale de a face cultivabilă moșia și de a asigura în felul acesta pe stăpîn de dijma din produse, principalul venit al moșiei în epoca feudală. Curătura nu putea fi însă făcută decît cu autorizația stăpînului moșiei; în caz contrar, ea era pierdută în favoarea acestuia. Măsura fusese legiferată încă la mijlocul secolului al XVII-lea de Matei Basarab¹⁰ și aplicată, la cererea stăpînului de moșii¹¹, la o scară a cărei întindere rămîne încă necunoscută. Nici dreptul de folosință asupra curăturii nu era, la mijlocul secolului al XVIII-lea, perpetuu, ci limitat, pe moșiile mănăstirești, la 30 de ani¹². Restricțiile în defrișarea pămîntului moșiei au fost însă aplicate numai în cazul cînd stăpînii de moșii își revendicau prin tribunale dreptul de proprietate asupra pămîntului pe care se aflau curăturile țărănești. Aceasta înseamnă că, în rest, țărani dependenti își curățau pământ pe moșie cu și fără autorizație și-l stăpîneau fără nici o limită de timp.

Țărani dependenti au considerat totdeauna curăturile drept proprietate desăvîrșită a lor. Cu alte cuvinte, ei s-au socotit stăpîni și pe curătură, și pe pămîntul de sub ea. Dimpotrivă, stăpînii moșiilor nu le-au recunoscut nicicînd vreun drept de proprietate asupra pămîntului, ci numai un drept de folosință, fie și perpetuă, asupra culturii ce se făcea pe acest pămînt, ameliorat sub formă de curătură. Cu alte cuvinte, ei nu le-au recunoscut dreptul de a dispune liber de curături, și în primul rînd dreptul de a le vinde unul la altul¹³. Firește, numai dreptul de a le vinde stăpînului moșiei a convenit acestuia, dar și atunci actul a fost redactat în așa fel, încît să camufleze noțiunea de vînzare¹⁴. Statul însă, care vedea în curăturile țărănilor dependenti principala bază economică de achitare a dărilor, de stabilitate a satelor și de dezvoltare a agriculturii, le-a apărut dreptul de stăpînire asupra lor, în schimbul dijmei către stăpînul moșiei¹⁵. În contrast cu asemenea curături făcute de țărani dependenti pe moșia pe care locuiau, curăturile realizate de ei sau de moșneni pe moșii străine nu s-au bucurat de apărarea statului, cînd au fost revendicate de stăpînii acelor moșii¹⁶.

¹⁰ *Îndreptarea legii, 1652*, București, 1962, p. 290.

¹¹ *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea, I. Țara Românească*, publicate de V. Mihoș, Ș. Papacostea și Fl. Constantiniu, București, 1961, p. 512—513. Volumul va fi citat în paginile următoare prin *Documente... veacul al XVIII-lea*.

¹² *Ibidem*, p. 443 (nr. 284), 512—513.

¹³ *Ibidem*, p. 498—499, 574—575.

¹⁴ *Ibidem*, p. 489—490, 500—501.

¹⁵ *Ibidem*, p. 611 (nr. 466); Arh. st. Buc., Episcopia Argeș, XIX/74.

¹⁶ *Ibidem*, p. 648.

Nici asupra curăturilor destinate sădirii de vii, țăranii dependenți n-au avut un drept de proprietate deplină. Un asemenea drept le era asigurat numai asupra plantației ca atare, iar nu și asupra solului¹⁷. Defrișarea terenului pentru sădire de vie a fost supusă și ea învoielii scrise cu stăpînul moșiei, iar nu cu purtătorul ei de grijă. În învoieli se preciza prețul pogonului de teren, cumpărat de țăran o dată pentru totdeauna, și dijma (otaștina) anuală din vin și se recunoștea acestuia dreptul de a dispune după bunul său plac de via plantată, adică de a o lăsa moștenire sau de a o vinde, în ultimul caz însă numai cu știrea stăpînului moșiei¹⁸. De obicei numai stăpînul moșiei își aroga dreptul de a cumpăra via țăranului său, dar și atunci, ca și în cazul vînzării de curătură în general, în așa chip, încît acesta să știe că nu e vorba de vînzare de pămînt, ci numai de plantație¹⁹.

Viile nelucrate lipseau pe stăpînii de moșii și statul de venit: otaștină, respectiv vinărici. De aici eforturile lor de a obliga pe țărani să le lucreze încontinuu. În caz contrar, ei le pierdeau în favoarea stăpînului, care le dădea altora să le cultive²⁰. După obicei, țăranii care aveau vii pe moșii boierești și mănăstirești dădeau, la mijlocul secolului al XVIII-lea, celui cu moșia otaștină din 20 de vedre de vin una, iar domniei vinărici, cîte 4 bani de vadră²¹. Cu timpul, intervalul de timp în care țăranul putea să-și țină via nelucrată a fost redus la 3 ani, după care stăpînul moșiei putea să i-o ia și s-o dea altuia²². Și această restricție constituie o dovadă că nici via nu constituia o proprietate deplină a țăranului dependent.

Curătura țăranului care fugea de pe moșie rămînea, după lege, stăpînului; dacă fugarul se reîntorcea, ea reîntre în stăpînirea lui²³. Și legea a fost aplicată cu strictețe de boieri și mănăstiri ori de cîte ori a fost vorba să se încorporeze la moșiile lor curăturile țăranilor fugiți²⁴. Chiar în învoielile încheiate în scris pentru folosirea curăturilor moștenite, clăcașii s-au văzut obligați pe alocuri să precizeze că, în caz de fugă, curătura rămîne stăpînului moșiei²⁵. Curătura țăranului care murea trecea ca moștenire urmașilor, dacă-i avea; în caz contrar ea revenea stăpînului moșiei²⁶.

STĂPÎNIREA CURĂTURILOR SUB „PRAVILNICEASCA CONDICĂ” (1780–1818)

Această legiuire a menținut scutirea de dijmă pentru grădina casei²⁷, căreia însă nu i-a precizat suprafața. După obicei, la care s-a recurs din ce în ce mai frecvent spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea și

¹⁷ *Ibidem*, p. 509 (nr. 348).

¹⁸ *Ibidem*, p. 320 (nr. 136), 516–517.

¹⁹ *Ibidem*, p. 489–490.

²⁰ *Ibidem*, p. 364–366.

²¹ *Ibidem*, p. 532–533.

²² *Ibidem*, p. 580 (nr. 429); Arh. st. Buc., ms. 1 132, f. 44–45.

²³ *Îndreptarea legii*, 1652, p. 282.

²⁴ *Documente... veacul al XVIII-lea*, p. 356 (nr. 176), 498–499.

²⁵ *Ibidem*, p. 574 (nr. 422).

²⁶ Arh. st. Buc., Mănăstirea Bistrița, ms. 192, f. 1 600.

²⁷ *Pravilniceasca condică*, București, 1957, p. 84.

la începutul celui următor, s-a scutit de dijmă clăcașului un pogon (jumătate de hectar) de pământ drept teren pentru casă, curte și grădină²⁸. Peste acest pogon, din oricâți pomi sau legume punea pe curătura sa, clăcașul era dator să dea dijmă, căci era considerat că produce fructe și legume pentru piață²⁹.

Legiuirea citată a recunoscut clăcașilor dreptul de stăpînire perpetuă și ereditară asupra curăturilor (arături, fînețe, grădini de pomi). În același timp, ea a interzis stăpînilor să ia curăturile clăcașilor. Cînd clăcașul fugea sau murea, în ambele cazuri fără moștenitori apropiați sau depărtați, și cînd nu rămînea dator cu birul la stat, stăpînul moșiei avea dreptul să-i ia curăturile.

Din celelalte locuri ale moșiei, deschise de la natură pentru arături, stăpînul putea să-și aleagă terenul cel mai bun pentru el, ca rezervă, fără a se putea însă atinge de locurile defrișate și lucrate mai înainte de clăcașii săi. Restul moșiei era dator să-l împartă acestora pentru fînețe și semănături, iar ceea ce ar mai fi prisosit, țăranilor străini de moșie, prin învoieli speciale. Atît din curături, cît și din celelalte locuri folosite de ei pe moșie, clăcașii erau obligați să dea dijmă.

În ceea ce privește curăturile destinate plantării de vii, această legiuire continua să condiționeze posibilitatea clăcașului de a sădi vie de autorizația stăpînului; în caz contrar, via sădită revenea acestuia din urmă, mai ales dacă pretexta că are nevoie de acel loc; cînd însă nu invoca un asemenea pretext, legea-i recomanda s-o lase mai departe în folosința clăcașului. Via lăsată de clăcaș în paragină timp de 3 ani putea fi reclamată de stăpîn; în acest caz, clăcașul care n-o lucra nici în al patrulea an o pierdea în favoarea stăpînului. Din vii, clăcașii continuau să fie obligați să dea otașină din 20 de vedre una; în bani, aceasta putea fi luată numai pe bază de învoială³⁰.

De obicei, noua curătură se făcea la cererea clăcașului. În acest caz, stăpînul cu moșia în regiunea muntelui era dator să-i dea pentru curătură o parte de loc deschis și două părți de loc cu mărăcini³¹. Practic, curătura s-a făcut pe bază de contract scris, în care se specificau întinderea terenului și obligația pentru ea a clăcașului față de stăpîn³². Pe alocuri s-a interzis facerea de case, arături, livezi de fin și grădini fără autorizația stăpînului, sub pedeapsa confiscării curăturii și a izgonirii clăcașului³³. Curăturile s-au făcut uneori și cu muncă salariată³⁴.

Dijma din produsele obținute pe curături s-a luat de obicei după trecerea unui răstimp de 3 ani de la defrișarea terenului³⁵. Din porumb,

²⁸ Arh. st. Buc., Mănăstirea Sărințar, IV 31; Mănăstirea Dealu, XXII 118, f. 2^v 4; Mănăstirea Nucet, XXII/21.

²⁹ Ibidem, Mănăstirea Sărințar, IV/31.

³⁰ *Pravilniceasca condică*, p. 82–86. Vezi și felul în care s-a interpretat această legiuire în 1805 (Arh. st. Buc., Mănăstirea Radu-Vodă, XIX ter/33, f. 6–8).

³¹ Arh. st. Buc., Mănăstirea Sărințar, IV/31.

³² Biblioteca Academiei, doc. MLXIII/391.

³³ Arh. st. Buc., Mitropolia București, V 52.

³⁴ De exemplu, o văduvă din Măicănești (Ilfov) a cheltuit 50 de taleri cu defrișatul unei livezi de arătură (Arh. st. Buc., ms. 1 070, f. 84^v–85).

³⁵ V. A. Urechia, *Istoria românilor*, IV, p. 128–129.

ea s-a perceput, în general, la pogon, ca și dijma din porumbul obținut din livezile libere ale moșiei, adică din locurile necuprinse de clăcași sub formă de curături, iar zeciuală (din zece una) numai în scurtul interval de timp de 2 ani (1804 — 1806), când perceperea ei pogonește a fost interzisă ³⁶. Din cereale s-a luat zeciuală.

Curăturile de fin ocupau la această epocă partea cea mai mare a pământului defrișat de clăcași. Aceasta dovedește că principala ramură a economiei agrare a țării era creșterea vitelor. Stăpînii și arendașii au început însă pe alocuri să limiteze, cu ajutorul statului, întinderea curăturilor de fin numai la nevoile de hrană ale vitelor clăcașilor, iar nu și la producția de fin pentru piață ³⁷. Din livezile de fin defrișate de clăcași s-a luat din vechime, după obiceiul pământului, dijmă în natură din zece care unul, cîtă vreme din livezile libere ale moșiei dijma a fost lăsată la bunul plac al învoielii, deci al stăpînului ³⁸. Obiceiul însă a început să fie călcat pe alocuri, iar clăcașii să fie obligați să dea din finul produs pe curături din cinci căpițe una ³⁹, iar din cel obținut de pe livezile moșiei din trei căpițe una ⁴⁰. Forul suprem de judecată a menținut zeciuală (din zece căpițe una) din curăturile de fin, dar a lăsat la discreția învoielii cuantumul dijmei din finul produs de clăcași pe livezile boierești ⁴¹.

Clăcașii s-au considerat mai departe proprietari deplină asupra curăturilor, cu dreptul de a dispune de ele după bunul lor plac. Stăpînii au continuat însă să se opună ⁴². Documentele vremii semnalează din ce în ce mai frecvent cazuri de acaparare a curăturilor de către stăpîni ⁴³, dar mai ales de către arendași. Aceasta nu însă pentru a le lucra pentru ei cu forța de muncă clăcășească, adică pentru a-și crea așa-numită rezervă feudală destinată producției de cereale pentru piață, ci pentru a le specula, arendîndu-le altor țărani de pe aceeași moșie sau unor țărani străini din alte județe ⁴⁴. Nu se cunoaște poziția adoptată de stat față de modul în care clăcașii dispuneau de curăturile lor. Sigur este că el a oprit pe stăpînii de moșii să ia de la clăcași curăturile făcute de ei pe bază de învoieli, ca și pe cele moștenite, și a recu-

³⁶ Idem, *op. cit.*, VIII, p. 596—597.

³⁷ *Documente... veacul al XVIII-lea*, p. 848; V. A. Urechia, *op. cit.*, VIII, p. 622—623; Arh. st. Buc., Mănăstirea Radu-Vodă, XIX ter/33, f. 6—8.

³⁸ Arh. st. Buc., ms. 1 114, f. 367—368.

³⁹ V. A. Urechia, *op. cit.*, VI, p. 355—356.

⁴⁰ Arh. st. Buc., ms. 157, f. 71.

⁴¹ Ibidem, Mitropolia București, V/42 ms. 1 119, f. 37^v—38.

⁴² De pildă, mitropolia se plîngea, la 28 februarie 1803, domnului împotriva clăcașilor ei de la Lucieni și Bănești (Dîmbovița) că „cei mai mulți dintr-înșii au livezi de fin cuprinse pe seama lor, cu cuvînt că sînt curățite de ei, care livezi cu un mijloc voesc a le face ca niște ohabnice moșii ale lor, căci nu să mulțămesc a le avea în viață-le nesmintite, ci încă îndrăznesc a le da și zestre fetelor lor, iar alții le lasă clironomie <moștenire> copiilor lor” (ibidem, ms. 156, f. 121). La 24 februarie 1804, ispravnicii de Dîmbovița raportau domnului că clăcașii de pe moșiile mănăstirii Dealu dintr-acest județ „unii, avînd cu prisos livezi, le vînd la alții cu bani, iar alții le dau de zestre la fetele lor, lăsîndu-le moștenire la copii și la nepoții și rudele lor prin dieți <testamente>, ca chiar moșia lor” (ibidem, Mănăstirea Dealu, XII/118, f. 2^v—4).

⁴³ V. A. Urechia, *op. cit.*, V, p. 121.

⁴⁴ Arh. st. Buc., ms. 1 070, f. 84 v^v—85; Mitropolia București, V/42, CCLXXXIX /48.

noscut acestora dreptul de a'le stăpîni⁴⁵. În același timp însă, el a apărut și restul moșiei de tendința clăcașilor de a-l folosi, fără voia stăpînului⁴⁶. Dar, dacă statul a continuat să admită că stăpînul de moșie este obligat să dea clăcașilor ce locuiau pe moșia sa pășune și loc de curățit pentru fineață, fie chiar și numai pentru vitele lor, iar nu și pentru negoț, el n-a recunoscut țăranilor nici un drept de a-și paște vitele sau de a-și face curățuri, fără învoială, pe moșiile pe care nu locuiau, adică pe moșii străine⁴⁷.

În ceea ce privește curăturile (ograzile, livezile) clăcașilor care fugeau și care n-aveau moștenitori sau rude, ele au trecut, după lege, în mîna stăpînului, pînă la întoarcerea fugarilor, dacă, bineînțeles, aceștia nu rămăseseră cu dajdia neachitată la vistierie. S-a lăsat deci clăcașilor care fugeau ceva care să-i facă să se reîntoarcă, și acel ceva au fost curăturile. În schimb, curăturile clăcașilor fugiți, dar care aveau rude, au rămas în stăpînirea acestora, chiar dacă nu locuiau pe moșie, ci în sate străine⁴⁸. În acest din urmă caz, aceste rude erau obligate să dea dijmă și clacă pentru ele. În caz contrar, curăturile reveneau stăpînului moșiei⁴⁹. La fel s-a procedat și în cazul curăturilor rămase de la clăcașii care mureau și care aveau moștenitori sau rude.

Cit privește livezile de pomi, clăcașii au continuat să dispună de ele după bunul lor plac, ca și de curăturile de fîn sau de arătură. Stăpînii s-au străduit să le suprimă această libertate⁵⁰. Dreptul de stăpînire al clăcașilor asupra pomilor sădiți de ei sau moșteniți a continuat să fie recunoscut de stat, cu condiția însă să dea din ei stăpînului moșiei zeciuală⁵¹. Zeciuală, adică rodul unui pom din zece, a fost hotărîtă, după cum s-a arătat, pentru pometurile se se aflau în afara pogonului de loc destinat casei, curții și grădinii clăcașului, pometuri care erau considerate că produc pentru piață⁵². Clăcașii au opus o vie rezistență împotriva extinderii dijmii asupra livezilor de pruni⁵³. Ei au continuat pe alocuri să dea preferință pomiculturii în detrimentul viticulturii, între altele, tocmai din cauză că nu obișnuiau să dea dijmă din pruni⁵⁴. Pe unele moșii din regiunea dealului și muntelui, ei aveau livezi întinse de pruni, meri, peri, cireși, vișini și nuci⁵⁵. Pe sub pomi, ei făceau fîn, din care însă refuzau să dea dijmă, de vreme ce li se cerea dijmă din prune⁵⁶. Arendașii au luat ilegal uneori dijmă din prunele gata culese sau chiar din rachiul gata făcut. La reclamația clăcașilor, s-a hotărît

⁴⁵ V. A. Urechia, *op. cit.*, I, p. 256.

⁴⁶ Biblioteca Academiei, doc. XCIII/234; Arch. st. Buc., ms. 1 111, f. 1.

⁴⁷ Arh. st. Buc., ms. 1 113, f. 18—19.

⁴⁸ V. A. Urechia, *op. cit.*, VIII, p. 221.

⁴⁹ *Documente... veacul al XVIII-lea*, p. 905—906.

⁵⁰ De pildă, mănăstirea Arnota se plîngea, la 2 iunie 1800, caimacamului Craiovei că clăcașii de pe moșia ei Dobriceni își dau pomii zestre fetelor lor, care le strîng rodul, deși se află căsătorite pe alte moșii (*Documente... veacul al XVIII-lea*, p. 904—905).

⁵¹ Arh. st. Buc., Mănăstirea Sărindar, IV/31.

⁵² V. A. Urechia, *op. cit.*, VIII, p. 65.

⁵³ Arh. st. Buc., Mănăstirea Rîmnic, XV/34.

⁵⁴ Ibidem, ms. 89, f. 114.

⁵⁵ De exemplu, la Săcueni (Dîmbovița), fiecare din cele 200 de familii avea, în 1799, cîte 3—4 pogoane de pruni (ibidem, Mitropolia București, CCLXXXIX/46).

⁵⁶ Arh. st. Buc., ms. 873, f. 133^v—135.

să se ia din zece pruni unul, a cărui recoltă urma să fie culeasă de însuși arendașul, iar de clăcași numai cu plată sau cu zile de clacă ⁵⁷.

Livezile de pomi ale clăcașilor fugari au rămas în seama stăpînitorilor de moșii în toate cazurile cînd justiția boierească și-a spus cuvîntul ⁵⁸. Și vinzarea de către clăcașii fugiți a prunelor din livezile lor părăsite a fost oprită, pe motiv că toate bunurile unui fugar rămîn stăpînului moșiei ⁵⁹. Sădirile de pomi și vii au fost condiționate din ce în ce mai mult de autorizația stăpînului moșiei, deci de învoiala scrisă. În lipsa acesteia, s-a recunoscut stăpînului libertatea de a întoarce cheltuiala celui ce a făcut plantația sau chiar de a scoate pomii din rădăcină și a-i arunca afară de pe moșie ⁶⁰. Prunii din poalele viilor părăsite de 4 — 5 ani au fost culeși de stăpînul moșiei tot timpul cît au rămas părășiți. Iar viile nelucrate timp de 4 ani au fost luate de stăpîni și date altora ⁶¹. La lucrul viilor lor, clăcașii au folosit pe alocuri muncă salariată. Oamenii angajați de ei ca vieri și care locuiau pe moșia unde se aflau viile au fost supuși la clacă și dijmă către stăpînul acelei moșii. Din obrațiile viilor, adică din locurile unde stăpînul clăcaș al viei își avea casa, crama și bătătura de umblatul și învîrtitul carelor, urma să se dea stăpînului moșiei numai otaștină din vin. Orice prisos de obrație, cultivat cu porumb sau plantat cu pruni, a fost supus dijmei ⁶².

STĂPÎNIREA PĂMÎNTULUI DEFRIȘAT SUB LEGUIREA CARAGEA (1818—1831)

Cită vreme *Pravilniceasca condică* recunoștea stăpînului dreptul de a-și opri pentru el locul cel mai bun de pe moșie, lăsînd să se înțeleagă că restul acesteia putea fi folosit de clăcași sub forma de curături sau de teren disponibil al moșiei, legiuirea Caragea a conferit stăpînului dreptul de a fixa locul de curătură și suprafața lui, legînd și mai strîns facerea de noi curături de autorizația lui scrisă. Curătura făcută de aici înainte fără autorizație revenea stăpînului fără nici o compensație pentru cheltuiala și munca depusă de clăcaș la defrișarea terenului. La fel și sădirea de vie nouă sau via lăsată în paragină timp de 4 ani. În același timp însă, noua legiuire continua să oprească pe stăpîn de a lua vechea curătură făcută sau moștenită de clăcașul său. Casa, grădina și curătura clăcașului fugar sau mort, fără moștenitori, dacă nu era dator la vistierie, continuau să rămînă stăpînului moșiei ⁶³.

Practic, și sub noua legiuire clăcașii au continuat să dispună liber de curăturile lor, adică să le lase moștenire, să le dea zestre și să le vîndă.

⁵⁷ Ibidem, ms. 89, f. 148^v—149.

⁵⁸ Ibidem, Mănăstirea Radu-Vodă, XIX ter/33, f. 6—7. *Documente... veacul al VIII-lea*, p. 905 (nr. 724).

⁵⁹ Ibidem, Mitropolia București, LXV/42.

⁶⁰ „Oricare va sădi vie și pomi pă pămînt strein, fără știre, are voc stăpîniul ca să-i întoarcă cheltuiala ce au făcut cu acea sădire și să stăpînească acea sădire, iar cînd nu va voi să dea cheltuiala, are putere stăpînul să scoată rădăcinile din pomet și să le lepede afară” (cf. raportul șetrarului M. Greceanu din 10 martie 1814 către isprăvnicatul de Slani Rîmnice, ibidem, Mănăstirea Rîmnice, XV/34).

⁶¹ Arh. st. Buc., Episcopia Argeș, XIX/74.

⁶² Biblioteca Academiei, doc. XCIII/234.

⁶³ *Legiuirea Caragea*, București, 1955, p. 44—48.

Împotriva acestei libertăți s-a intensificat tot mai mult însă și rezistența stăpînilor de moșii. Ei au încercat, de pildă, să cumpere livezile de pruni, atunci cînd acestea se vindeau între clăcași, invocînd dreptul de protimis. Oficialitatea n-a fost însă de acord, pe motiv că legea „nu dă protimis stăpînului moșii a răscumpăra livezile ce să vinde de un clăcaș la alt clăcaș, mai întîi că vinde sădire, iar nu vinde pămînt, și al doilea că stăpînul moșii nu să păgubește din dijma acelor livezi, ci cum au dat vînzătorii, asemenea dă acum și cumpărătorii”⁶⁴. Rezultă, prin urmare, că statul a continuat să recunoască clăcașilor dreptul de a dispune liber de curăturile lor, deci dreptul de stăpinire asupra lor, dar că nu le-a recunoscut nicicînd un drept de proprietate asupra pămîntului curăturii. Acesta aparținea stăpînului moșiei. Singurul drept de proprietate recunoscut clăcașilor a fost acela asupra rodului (plantației, culturii) pămîntului defrișat, dar și acesta nu ca proprietate deplină, ci ca una dependentă, deoarece era supusă dijmei. Statul a continuat deci să recunoască țărănimii dependente dreptul de stăpinire asupra curăturilor ca avere imobilă a ei. La separarea moșiei între mai mulți stăpîni, curăturile n-au trecut în proprietatea acestora, ci au rămas în stăpinirea clăcașilor, care le puteau și vinde⁶⁵. Cînd, la împărțirea moșiei, clăcașii au rămas cu casele pe o parte a acesteia, iar cu locurile defrișate pe cealaltă parte, stăpînul acesteia din urmă a fost îndatorat să le respecte dreptul de stăpinire asupra lor, iar clăcașii au fost obligați să-i dea pentru ele dijmă și clacă⁶⁶. Iar în cazul cînd clăcașii au fost constrînși să se mute, cu alte cuvinte, cînd au fost izgoniți de pe moșie, stăpînul a fost obligat să-i despăgubească bănește pentru casele și curăturile rămase pe seama sa⁶⁷.

Chiar și moșnenii, cînd, la vînzarea moșiei lor, erau obligați să-și părăsească părțile vîndute, au rămas stăpîni pe curăturile realizate de ei sau pe cele moștenite, dînd numai dijmă din produsele lor noului stăpîn al moșiei⁶⁸. Iar pentru livezile de fin și locurile de arătură defrișate pe moșie străină, moșnenii au dat, ca și clăcașii, dijmă și clacă⁶⁹.

Stăpînii, dar mai ales arendașii de moșii, au continuat să pună stăpinire pe curăturile clăcașilor, pentru a le specula, adică a le da pe bani la alți clăcași de pe moșie⁷⁰. Clăcașii și-au continuat însă lupta pentru apărarea curăturilor, iar statul i-a sprijinit ori de cîte ori a fost vorba

⁶⁴ Răspunsul lui N. Văcărescu, ispravnic de Muscel, din 10 noiembrie 1809, la cererea mitropoliei de a răscumpăra livezile de pruni pe care le vînduseră de mai bine de 7–8 ani unui la altul clăcașii de la Bătiasa (Arh. st. Buc., Mitropolia București, CCCVI 49).

⁶⁵ Cum au făcut-o trei clăcași din Crivina (Dimbovița), care, în urma despărțirii moșiei, și-au vîndut livezile de fin, pomi și arătură cu 700 de taleri (Arh. st. Buc., ms. 1 119, f. 106^v–107).

⁶⁶ Arh. st. Buc., ms. 880, f. 42; ms. 1 119, f. 106^v–107.

⁶⁷ De pildă, casele și curăturile a 12 clăcași izgoniți de pe moșia Crîngul Teiului (Prahova) au fost plătite (în 1819) cu 930 de lei, casa fiind prețuită la 30 de lei, iar pogonul de curătură la 14 lei și jumătate. Cei 12 clăcași aveau fiecare între 1 și 12 pogoane de curătură (Biblioteca Academiei, doc. CCCLXXV/329).

⁶⁸ Arh. st. Buc., ms. 897, f. 176–177.

⁶⁹ Ibidem, ms. 119, f. 275–276.

⁷⁰ Ibidem, ms. 894, f. 12–14; ms. 899, f. 8–9; ms. 1 120, f. 112^v–113; ms. 1 078, f. 176^v–177, 305–307; ms. 1 079, f. 237–238, 287^v–291. Administrative vechi, 895 1831, f. 1–3.

de pământul defrișat de ei cu autorizația stăpînului moșiei sau de curătură moștenită⁷¹. În felul acesta, vechi curături pe care le aveau de cite 40—50 de ani de la pămînt, ca și cele defrișate și cosite de ei de 10—20 de ani și care fuseseră acaparate de arendași, au fost restituite clăcașilor⁷². În același timp însă, statul a continuat să ocrotească pămîntul boieresc de pornirea clăcașilor de a-l folosi fără învoială și plată. Paragraful care interzicea pe viitor facerea de curături fără autorizația scrisă a stăpînului moșiei a constituit pe parcursul aplicării legiurii Caragea principalul temei juridic în acest sens⁷³. Livezile folosite de clăcași pe moșie în afara curăturilor au fost luate pe alocuri de la ei și restituite stăpînului sau arendașului, la cererea acestora, deoarece ele continuau să fie considerate livezi libere ale moșiei și deci nu puteau fi ținute de clăcași drept curături⁷⁴. Și spargerea livezilor de fin ale moșiei pentru culturi de porumb a fost interzisă, fără voia stăpînului⁷⁵. În târgurile nelibere (situat pe moșii boierești și mănăstirești), clăcașii care cuprinseseră locuri pentru a-și clădi case și prăvălii pe ele, fără învoială, sau pentru a le vinde la alții le-au pierdut în favoarea stăpînului moșiei⁷⁶. Se căuta deci să se atribuie stăpînului dreptul de proprietate deplină asupra pămîntului moșiei, necuprins de curăturile clăcașilor. Cu alte cuvinte, se continua să se limiteze libertatea clăcașilor de a folosi întreaga moșie, fără învoială⁷⁷.

Deși noua legiuire nu preciza suprafața de fineață ce era dator s-o lase stăpînul în folosința clăcașului său, totuși în practică forul suprem judecătoresc a continuat și în această perioadă să limiteze suprafața cositurii numai la acoperirea nevoilor de hrană ale vitelor clăcașului ce le ținea pentru muncă și subzistență, iar nu și pentru cele de negoț. Dacă clăcașii n-aveau curături de fin, stăpînul nu era dator să le dea cositură din livezile sale, fără învoială (dijmă)⁷⁸. Aceasta înseamnă că, atunci cînd se învoiau, clăcașii puteau cosi livezile stăpînului, cu alte cuvinte continuau să se bucure de libertatea de a folosi pentru ei întreaga moșie.

De obicei, din finul produs pe curături s-a dat sub regimul legiurii Caragea dijma din cinci căpițe una⁷⁹. În anii neroditori însă, arendașii au luat pe alocuri din trei căpițe una⁸⁰. Mult mai mult însă au fost siliți să dea clăcașii în asemenea ani pentru curăturile făcute pe moșii străine,

⁷¹ Ibidem, ms. 104, f. 53^v—55.

⁷² Ibidem, ms. 899, f. 8—9; ms. 1 063, f. 17—19; ms. 1 078, f. 305—307; ms. 1 079, f. 287^v—291.

⁷³ Ibidem, ms. 104, f. 53^v—55; ms. 1 078, f. 305—307.

⁷⁴ Ibidem, ms. 1 079, f. 237—238.

⁷⁵ Ibidem, ms. 104, f. 53^v—55.

⁷⁶ „Deci, după pravilă... orice să clădește pe pămîntul nostru, făr de știrea și voia noastră, să face al nostru; orice să sădește fără știrea și voia noastră în pămîntul nostru, al nostru să face... cînd să vinde un lucru sădit sau clădit pe loc strein și închiriat, stăpînul locului să protimisește mai mult decît toate rudele și vecinii... Să vorbește și pentru clăcași... nici curătură nu poate să facă, nici băcănie, nici moară; și vie de va sădi fără știrea stăpînului să o piarză” (cf. sentința logofetei țării de sus, din 11 septembrie 1830, în procesul dintre mitropolie și locuitorii din Rușii de Vede, ibidem, ms. 1 100, f. 105^v—106).

⁷⁷ La 25 iulie 1823, mitropolia cerea domnului să oprească folosirea întregii moșii Săcueni (Dîmbovița) de către clăcași, care „au coprins o mare sumă de pogoane de loc, unde fiecare au vrut, arătîndu-să ca niște moșteni, iar nu lăcuiitori <clăcași>, precum în adevăr sînt (ibidem, ms. 134, f. 156).

⁷⁸ Arh. st. Buc., ms. 894, f. 12—14; ms. 901, f. 11^v—12; ms. 1 120, f. 112^v—113; ms. 1 124, f. 170.

⁷⁹ Ibidem, ms. 899, f. 8—9; ms. 1 063, f. 17—19.

⁸⁰ Ibidem, ms. 901, f. 11^v—12.

și căror arendași le-au luat pentru ele bani grei, căci dijmă nu le convenea să ia dintr-o recoltă slabă⁸¹.

În ceea ce privește curăturile clăcașilor care fugeau sau care mureau, stăpînii de moșii le-au luat în stăpînirea lor, punînd pe alocuri în mod ilegal pe ceilalți clăcași rămași în sat să le achite datoriile la vistierie. Forurile superioare de judecată au admis ca ei să ia toate curăturile fugarilor, cu condiția însă ca tot ei să le plătească datoriile către fisc, iar nu clăcașii rămași pe loc⁸². În ultimă instanță, domnul a hotărît ca stăpînul moșiei să ia casele, grădinile și curăturile clăcașilor fugiți sau morți numai în cazul cînd aceștia n-aveau moștenitori și nu erau datori la fisc. În cazul însă cînd aveau rude din cele ce moșteneau fără testament sau cînd aveau restante la visterie, el n-avea dreptul să se amestece în averea lor imobilă⁸³. În acest spirit, stăpînii și arendașii au acaparat curăturile clăcașilor fugari sau morți fără moștenitori și fără restante la fisc. Ei n-au făcut însă din ele rezervă, ci le-au arendat altor țărani, pe bani⁸⁴. Abuzuri s-au comis pe alocuri mai ales după răscoala din 1821, cînd arendașii, profitînd de bejenia clăcașilor, i-au considerat fugiți și le-au vîndut casele, livezile de pruni și curăturile de finețe altora refuzînd să le restituie la reîntoarcerea lor⁸⁵. Celor ce fugeau peste Dunăre li s-au confiscat curăturile (livezile de pomi, arăturile și viile) pe seama domniei și li s-a interzis să ia rodul din ele, pe motiv că nu se mai puteau considera locuitori ai țării⁸⁶. Se întîlnește însă și cazul cînd clăcașii au fost acuzați de stăpîn că, atunci cînd murea vreunul din ei fără moștenitori, puneau stăpînire pe toate „coprinsurile” (casa, via și lucrurile) lui și pe unele le țineau ei, iar pe altele le dădeau cui voiau; de asemenea că luau casele și viile celor fugiți. Instanța a condamnat în asemenea caz pe clăcași să restituie stăpînului moșiei averea consătenilor lor fugiți sau morți⁸⁷.

În regiunea dealului, unde unii clăcași locuiau în viile lor, nu s-a îngăduit stăpînilor de moșii să le ia, pe lîngă dijmă din vin, și clacă pentru casele, băcăturile și cramele lor din obrațiile acelor vii⁸⁸. La munte era obiceiul ca țăranii să-și îngrădească terenurile defrișate pentru arătură și fineață, gardul fiind principalul mijloc de a le păzi de intrarea vitelor în ele⁸⁹.

⁸¹ De exemplu, la Potlogeni (Olt), arendașul a pretins (în 1830) clăcașilor străini cîte 30 de taleri de livada de fîn (ibidem, Administrative vechi, 775 1830, f. 1-2).

⁸² Sentința departamentului de opt din 20 februarie 1820 și cea a veliților boieri din 12 martie același an în procesul clăcașilor de la Breaza (Prahova) cu stăpînul moșiei (Arh. st. Buc., ms. 894, f. 12-14; ms. 1 120, f. 112^v-113).

⁸³ Hotărîrea domnului din 9 aprilie 1823 în procesul de mai sus (ibidem, ms. 104, f. 53^v-55).

⁸⁴ Arh. st. Buc., ms. 1 063, f. 17-19.

⁸⁵ Ibidem, ms. 107, f. 17^v-18.

⁸⁶ Și aceasta, „fiindcă după nizamul <legea> țării, ce din vechime este întocmit, nu sînt slobozi cei de dincolo a ține aici în țară lucruri stătătoare sau a-și face hrană aici cu lucrul pămîntului, afară numai cînd stăpînirea li va slobozi” (cf. sentința logofetei țării de sus din 28 septembrie 1820 în procesul clăcașilor care aveau vii pe dealul Chirnoși din Ilfov și care fugiseră în ostrovul Flămînda de partea turcească a Dunării, ibidem, ms. 1 076, f. 27).

⁸⁷ „În vreme ce orînduiala pravilii zice că lucrurile unui dajnic sînt supuse mai întîi la birul vistieriei” și numai cînd el nu este dator fiscului, „acelea rămîn pă seama stăpînului moșii” (cf. sentința logofetei țării de sus din 20 august 1819 în procesul dintre clăcașii de la Slătioara din Roman și stăpînul moșiei, ibidem, ms. 1 075, f. 193-196).

⁸⁸ Arh. st. Buc., Mănăstirea Rîncăciuv, XIII/111.

⁸⁹ Ibidem, Administrative vechi, 926/1831, f. 1-2.

STĂPÎNIREA CURĂTURILOR SUB REGULAMENTUL ORGANIC PÎNĂ LA 1848

Dar legiuirea care a amenințat din temelii gospodăria țărănească a fost Regulamentul organic, introdus în administrație la 1 iulie 1831, iar în relațiile agrare la 23 aprilie 1832. Noua legiuire, care a creat pentru stăpînii de moșii, acum considerați proprietari, condiții pentru o largă dezvoltare a producției de cereale pentru piață pe partea de moșie ce urma să fie reținută pentru ei, adică pe așa-numita rezervă feudală, a dat clăcașilor, prin măsurătoare, o anumită suprafață de pămînt, insuficientă gospodăriei lor, oprindu-i să folosească pentru ei întreaga moșie. În consecință, ea a redus la o treime terenul pe care proprietarul era obligat să-l dea clăcașului său pentru casă, curte și grădină (400 stînjeni ⁹⁰ pătrați la cîmpie și 300 stînjeni pătrați la munte), în comparație cu cel ce-l primea mai înainte și care, obișnuit, măsura un pogon. Dar ceea ce lovea mai greu în averea imobilă a clăcașilor era dispoziția ca terenurile cuvenite lor pentru casă, curte și grădină să fie legate unul de altul și repartizate pe o anumită parte a moșiei, a cărei indicare era lăsată la discreția proprietarului. Practic, aceasta însemna pentru clăcași pierderea curăturilor în favoarea proprietarului.

Noua legiuire continua să interzică pe viitor clăcașilor să facă noi sădiri pe moșie, fără învoială scrisă între ei și proprietar. În ceea ce privește sădirile făcute de mai înainte pe bază de învoieli, ele rămîneau sub regimul acestor învoieli, cărora li se conferea putere de lege. Pentru viile existente la apariția noii legiuri și din care se dădea otaștină (din 20 de vedre de vin una), urma să se facă o lege specială, care însă nu s-a făcut. În sfîrșit, noua legiuire dădea drept proprietarului să izgonească pe clăcași de pe moșie, deci și din curăturile lor, în cazul cînd ar fi fost prea mulți, iar proprietarul n-ar fi avut de unde să dea la toți pămîntul prevăzut de lege ⁹¹.

În paginile ce urmează se urmărește evoluția dreptului de stăpînire al clăcașilor asupra pămîntului defrișat din perioada regulamentară pînă la revoluția din 1848 ⁹².

Kiseleff a favorizat învoielile, considerîndu-le principala cale de aplicare a noii clăci. În cazul cînd nu s-ar fi putut ajunge la asemenea învoieli, urma ca, acolo unde pămîntul legal n-ar fi ajuns la toți clăcașii de pe moșie, proprietarul să dea mai întîi la toți izlazul prevăzut de lege, iar pămînt de arătură și cositură numai la cîți ar ajunge, lăsînd pe ceilalți să apeleze la moșii vecine (străine), după obicei ⁹³. Aceasta însemna însă scoaterea acestora din urmă din curăturile lor, mai ales în partea muntoasă a țării, cu pămînt puțin și clăcași mulți și unde numai un număr infim de moșii puteau satisface pe toți clăcașii lor cu pămîntul legal, necum să le rămînă și prisos pentru țărani străini. Acolo, de pildă în Dîmbovița, însuși ocîrmuitorul de județ se declara

⁹⁰ Stînjenu lui Șerban Vodă=1.962 m (cf. *Anuarul prințipatului Țării Rumânești*, București, 1842, p. 167).

⁹¹ *Regulamentul organic*, București, 1832, p. 58, 64–65.

⁹² Documentația a fost extrasă din Arhivele statului din București, și anume din fondul Vorniceii din Lăuntru și din cel al Ministerului de Interne, care vor fi citate în paginile ce urmează sub inițialele V. L., respectiv M.I.

⁹³ V. L., 1 889/1832, I, p. 202–204.

împotriva măsurii de mai sus și propunea ca din pământul unei moșii strîmte să se împărțăsească fiecare clăcaș ce locuia pe ea, aceasta „mai virtos că fieșcare are într-aceiași moșie oarecari curături, și a să scoate unii spre a să îndestula alții nu va fi cu dreptul”⁹⁴.

În Muscel, proprietarii au și început pe alocuri să scoată pe clăcași din vechile lor locuri de cositură și arătură (oprindu-le pentru ei sau arendindu-le țăranilor străini), dîndu-le, în schimb, „locuri cu crînguri, tufiriș și mărăcini” pentru a și le defrișa⁹⁵.

În general, dreptul conferit proprietarului de noua legiuire de a repartiza clăcașilor săi pământul prin măsurătoare n-a putut deveni în mîna lui un mijloc de a-i constrînge să-i lucreze rezerva, ci un instrument de a-i forța să încheie învoieli pentru prisosul de pămînt. Dar în acest prisos intra în primul rînd partea de curătură ce depășea suprafața terenului de arătură și fineață atribuit de lege clăcașului. De aceea, clăcașii s-au opus încheierii de învoieli prin care s-ar fi angajat să plătească un prisos de pămînt, curățit prin munca și cheltuiala lor⁹⁶.

O soartă și mai tragică amenința curăturile făcute sau moștenite de clăcași pe moșii străine. De pildă, tot în Dîmbovița, un mare număr de clăcași reclamau ocîrmuirii că, siliți de strîmtoarea moșiilor unde locuiau, au mers pe moșii străine din vecinătate sau chiar mai îndepărtate și au luat prin învoieli scrise sau verbale, după cum se obișnuia în vechime, locuri sălbatiche, „tufiște și mărăciniște” și le-au făcut arabile, cu multă muncă și cheltuială, angajînd pe alocuri pînă la 100 de oameni cu plată pentru curățitul unui singur pogon. Acum, unii proprietari și arendași, considerînd Regulamentul organic un prilej de nemărginit cîștig pentru ei, cereau de la acești clăcași străini curăturile, sub pretextul de a le repartiza clăcașilor lor ca pogoane legale. Stăpînii curăturilor se împotriveau. Deosebit de aceasta, pe alocuri proprietarii acestor moșii străine nu se mulțumeau acum numai cu zeciuiala din produsele curăturilor, ci pretindeau și bani, de pildă cite 11—12 lei de pogon, amenințînd, în caz de refuz, cu luarea lor⁹⁷.

Întrebarea pusă de ocîrmuitorul de Dîmbovița de sînt sau nu datori proprietarii, care n-aveau pămînt suficient pentru a da propriilor lor clăcași pogoanele legale, să permită clăcașilor străini de moșie să folosească mai departe curăturile și livezile lor de fin, făcute din vechime, a dat naștere, în vara anului 1832, la un amplu schimb de păreri între Kiseleff și boieri. Kiseleff a propus să se elaboreze o lege în care să se prevadă dreptul proprietarului de a lua curătura clăcașului străin, fie printr-o despăgubire bănească, fie printr-o licență dată acestuia de a o mai folosi un număr determinat de ani⁹⁸. Al. Nenciulescu, șeful Controlului, era de părere să se îngăduie clăcașului străin de moșie să-și stăpînească încă timp de 2 ani curătura, după care s-o dea proprietarului pentru a fi împărțită la clăcașii săi, iar pe viitor acesta să fie liber să dea locuri de curături și livezi de fin țăranilor străini, dar

⁹⁴ Raportul ocîrmuitorului de Dîmbovița din 27 aprilie 1832 (ibidem, f. 444).

⁹⁵ Raportul ocîrmuitorului de Muscel din 17 februarie 1832 (V. L., 1 999 1831, I, f. 319).

⁹⁶ V. L., 310 1831, f. 49; 1 717 1831, I, f. 444, 757; II, f. 843.

⁹⁷ Raportul ocîrmuitorului de Dîmbovița din 27 aprilie 1832 (V. L., 1 889/1832, I, f. 443).

⁹⁸ D.C. Sturdza-Șcheeanu, *Acte și legiuri privitoare la chestia țărănească*, seria I, vol. I, București, 1907, p. 208.

numai din prisosul de pământ ce i-ar rămîne după repartitia locurilor legale la clăcașii săi⁹⁹. Al. Sc. Ghica, șeful Logofetei Credinței (Ministerul Cultelor), știa că țărani ce și-au deschis curături pe moșii străine n-au luat acele locuri cu bani, ci, avînd stăpîinii acelor moșii crînguri și păduri de prisos, iar țărani nevoie de pământ, li s-au dat acele locuri să le curățească. Ca o compensație pentru munca depusă, ei au fost scutiți timp de 3 ani de dijmă din produsele obținute de pe acele curături. Acele locuri urmînd acum proprietarii să le dea clăcașilor lor, aceștia, iar nu proprietarii, se cădea să despăgubească bănește (pînă la 10 lei de curătură) pe stăpîinii curăturilor pentru munca depusă la defrișarea terenului¹⁰⁰.

Ocîrmuitorul de Dîmbovița propunea să se lase mai departe clăcașilor dreptul de a-și ține curăturile, în schimbul dijmei obișnuite. Dacă însă proprietarul n-ar avea fineață suficientă pentru ceilalți clăcași ai moșiei, atunci să ia „cîte cevași” de la cei ce aveau curături, a căror suprafață depășea numărul legal de pogoane de curătură. Aceasta cu atît mai mult, cu cît în acest județ un mare număr de clăcași aveau atît de multe finețe, încît produceau fin peste nevoia de hrană a vitelor lor, deci și pentru negoț. Acel prisos de fineață putea rămîne deci pe seama proprietarului, pentru a-l repartiza clăcașilor care n-ar avea finul necesar pentru numărul legal de vite. El mai propunea să se lase libertatea clăcașului de a curăți, cu știrea proprietarului, cît pământ ar voi și ar putea, care să fie scutit de dijmă timp de doi ani de la defrișare. În sfîrșit, el era de părere ca clăcașii să rămînă stăpîni pe livezile lor de pe moșiile străine, dînd dijmă legală¹⁰¹.

Mai puțin acut se punea problema curăturilor la cîmpie, unde exista pământ mult și clăcași puțini. Astfel deputatul de Brăila arăta că un mare număr de clăcași din județ își aveau case și vii înfundate pe moșii străine, refuzînd să se supună noii clăci, pe motiv că locuiau pe pămîntul lor¹⁰². Ocîrmuitorul și deputatul de Ialomița erau de părere să nu se dea voie proprietarului să ia livezile făcute sau moștenite de clăcași, „ca un drept al lor socotindu-să de sine-și stăpîni”, ci numai dijma din ele¹⁰³. În Teleorman, proprietarii consultați propuneau ca locurile curățite pe moșii străine, în păduri și crînguri, cu osteneală și cheltuială, și care se deosebeau de curăturile de cîmpuri și de bălți, „unde n-au intrat topor”, să rămînă în stăpînirea clăcașilor în schimbul dijmei și aceasta ca o măsură împotriva proprietarilor din județ, care luau pe cele dintîi de la stăpîinii lor și le dădeau pe bani altora, iar curăturile de crînguri și de bălți le considerau ale lor¹⁰⁴. Ocîrmuitorul de Olt opina ca prisosul de curături, rămas de la măsurătoarea pogoaanelor legale, să rămînă clăcașilor timp de 7 ani, dînd dijmă din el, cu

⁹⁹ V. L., 1 889/1832, II, f. 188.

¹⁰⁰ Ibidem, f. 169.

¹⁰¹ Raportul ocîrmuitorului de Dîmbovița din 19 august 1832 (ibidem, f. 309).

¹⁰² Raportul deputatului de Brăila din 27 august 1832 (ibidem, f. 356—358).

¹⁰³ Rapoartele lor din 19 august (ibidem, f. 302—305; III, f. 1 444—1 450).

¹⁰⁴ Raportul slugerului Sandu Depărățeanu și șetrarului Gh. Butculescu din 26 august 1832 (ibidem, III, f. 1 348).

condiția însă să fie întrebuintat exclusiv pentru nevoile gospodăriei lor, iar nu spre a se „neguțatori” cu el, în care caz proprietarul să fie liber să-l ia în stăpînirea sa¹⁰⁵.

Era vremea revizuirii primei ediții a textului legii clăcii regulamentare, cînd clăcașii continuau încă să dispună liber de curăturile lor, adică să le dea zestre, să le arendeze la străini sau să le vîndă, iar proprietarii să se străduiască să pună capăt acestei libertăți¹⁰⁶. Noul text, revizuit, al legii clăcii, sancționat de Kiseleff la 25 martie 1833, recunoștea clăcașilor dreptul de folosire, dar numai pe timpul vieții lor, a curăturilor existente la acea dată, și aceasta numai pe moșiile ce dispuneau de o întindere suficientă pentru a se putea repartiza pogoanele legale la toți clăcașii de pe ele, fără a se apela la curături. Curăturile (finețele, livezile de pomi, țarinile de semănături) erau considerate prisoase, adică suplimente de pămînt rămase în folosința (arenda) clăcașilor după distrubuirea, prin măsurătoare, a pămîntului legal¹⁰⁷. La moartea clăcașului care avea prisos de curătură arabilă sau fineață, acest prisos urma prin firea lucrurilor să fie împărțit între copii și deci desființat, intrînd în pogoanele legale¹⁰⁸.

Pînă atunci însă curăturile de pe moșii străine au fost incluse din ce în ce mai des, mai ales pe moșiile strîmte din regiunea muntoasă a țării, în pogoanele legale ale clăcașilor acestor moșii, și aceasta pentru că proprietarii erau datori după lege să dea pămînt numai clăcașilor lor, iar nu și celor de pe moșii străine¹⁰⁹.

Pe de altă parte, proprietarii și în special arendașii, care ajunseseră să țină majoritatea zdrobitoare a moșilor țării în arendă, profitînd de faptul că noua legiuire nu preciza dacă prisosul de curătură era sau nu supus plății, au început să silească pe clăcași să facă învoieli pentru el, luîndu-le dijmă mult mai mare ca mai înainte¹¹⁰. Clăcașii s-au împotrivit și au reclamat ocîrmuitorilor. Aceștia, de pildă cel de Romanați și cel de Mehedinți, neștiind cum să procedeze, au cerut lămuriri Vorniciei din Lăuntru (Ministerul de Interne). Aceasta a obligat pe clăcași să încheie învoieli pentru prisosul de curături, nu însă cu arendașii, ci direct cu proprietarii¹¹¹. În felul acesta, pentru a nu li se măsura pămîntul și deci pentru a nu fi scoși din curături, clăcașii au fost nevoiți să plătească, prin învoieli, bani grei și dijme mari pentru ele¹¹². Curātu-

¹⁰⁵ Raportul ocîrmuitorului de Olt din 19 august 1832 (ibidem, II, f. 313—314).

¹⁰⁶ De pildă, mănăstirea Mărgineni arăta, la 9 februarie 1833, că clăcașii de la Teleaga (Prahova), „ca niște însuși stăpîni ai moșii, înzestrează pă feciori și fete cu livezi de pruni și de finețe și le închiriază pă la alții streini, care nu șad pă moșie, cum și feciorii și fetile lăcuitorilor, ori în ce parte de loc sînt căsătorii sau înstreinați după hrana vieții lor, la vremi vin de-și iau rodurile de la locurile ce le au date de la părinți sau cumpărate, ca un lucru moștenesc al lor” (ibidem, III, f. 1 831).

¹⁰⁷ Foaie volantă conținînd textul revizuit al legii clăcii regulamentare (V. L., 2 751 1832, I, f. 324—331). Vezi și *Regulamentul organic*, București, 1847, f. 76.

¹⁰⁸ Interpretarea legii de către ocîrmuitorul de Romanați în 1835 (V. L., 6 080 1835, I, f. 39—41).

¹⁰⁹ V. L., 2 751 1832, I, f. 93.

¹¹⁰ V.L., 6 080 1835, I, f. 199; II, f. 814—815.

¹¹¹ V. L., 6 080/1835, I, f. 39—41; 4 262 1836, I, f. 659; 3 572 1837, I, f. 633—640.

¹¹² De pildă, în Mehedinți însuși ocîrmuitorul recunoștea (în 1 837) că, pentru o jumătate sau un pogan de curătură de prisos, clăcașul plătea cît nu făcea întreaga curătură, numai să nu fie scos din ea (V. L., 3 572 1837, II, f. 1 549—1 550).

rile au fost incluse cel mai frecvent în învoielile clăcașilor cu arendașii pentru prisosul de pământ și pentru obligațiile față de proprietate ¹¹³. Din finul produs pe curături s-a luat dijmă din cinci căpițe una ¹¹⁴.

Îngrădirea, prin noua legiuire, a dreptului de folosire a curăturilor a îndemnat pe proprietari și în special pe arendași să ia frecvent clăcașilor pământul defrișat, și aceasta nu pentru a-l distribui celorlalți clăcași de pe moșie ca pogoane legale, ci uneori pentru a-l folosi pentru ei ¹¹⁵, iar cel mai des pentru a-l specula, arendându-l fie tot clăcașilor lor, fie cu preț și mai mare clăcașilor străini de moșie ¹¹⁶. Pe alocuri, foștii stăpîni ai curăturilor au fost puși să-și facă altele în loc, și anume în păduri și lunci, și să limpezească în felul acesta în mod gratuit moșia în folosul proprietății, care lua dijmă din locul nou curățit ¹¹⁷. Curături noi n-au putut fi făcute decât cu autorizația proprietarului sau arendașului și pe bază de învoieli între părți. Învoielile pentru noile defrișări au fost și ele incluse, de regulă, în învoielile generale pentru toate obligațiile clăcășești. Din puținele învoieli de acest fel descoperite pînă acum, reiese că mărăcinii și tufele rezultate din defrișarea terenului rămîneau clăcașilor ¹¹⁸ și că semănăturile puse pe curături erau scutite în primul an de dijmă, aceasta urmînd să se ia în anul al doilea la fel ca și din celelalte pogoane legale sau de prisos ¹¹⁹. De obicei, la cîmpie, în învoielile pentru clacă și pentru prisosul de pământ se dădea voie clăcașilor să-și deschidă noi locuri pentru arături și finețe oriunde le-ar fi plăcut, plătiind de fiecare pogon o sumă anumită de bani și dînd din semănături zeciuală, iar din fin din 5 căpițe una ¹²⁰. Aici nu mai era însă vorba de facerea de noi curături, ci de luarea în arendă de către clăcași a unor întinderi cît mai mari de pământ sub formă de prisoase.

În ceea ce privește pometurile, mai ales cele cu pruni, existente la introducerea noii legiuri, arendașii au început pe alocuri să le închidă și pe ele în pogoanele legale de izlaz ¹²¹. Alții le-au închis în pogoanele legale de fineață, rezervîndu-și dijma și din pruni și din finul de sub ei. La protestele clăcașilor, stăpînirea a interzis băgarea ogrăzilor de pruni în pogoanele legale de arătură, fineață și izlaz ¹²². Dar arendașii și proprietarii n-au ținut seama de această măsură. De pildă, în Vilcea ei au continuat să atașeze livezile de pruni îngrădite la pogoanele legale de fineață, iar pe cele neîngrădite, la pogoanele legale de izlaz. Atunci s-a dispus ca, în cazul cînd, din cauza întinderii reduse a moșiei, nu

¹¹³ V. L., 847/1841, f. 197, 345—346; 1 000/1842, f. 1; 1 254/1843, f. 31—32; Albastre, 3 317 1839, f. 73—75; 1 620/1840, f. 93.

¹¹⁴ V. L., 3 222 1838, f. 14; 865 1842, f. 227—228; 1 000/1842, f. 12—14. M.I., Administrative, 10 1 844, f. 151—152.

¹¹⁵ V. L., 6 080 1835, I, f. 597. Albastre, 1 618 1840, f. 1.

¹¹⁶ V. L., 1 717 1831, I, f. 418, 444; 6 080 1835, II, f. 1 548—1 549; 3 572/1837, I, f. 633—635, 640; 1 334 1843, f. 1—2, 5.

¹¹⁷ V. L., 6 080 1835, I, f. 582; 3 572/1837, I, f. 253—254. La Roata (Vlașca), clăcașii au primit, prin Invoiala din 1845, drept pogoane legale locuri nedefrișate, pe care s-au obligat să le curățe de buturugi și mărăcini (M.I., Administrative, 68/1845, f. 24).

¹¹⁸ M. I., Administrative, 13 1847, f. 434—436.

¹¹⁹ De exemplu, cîte 15 lei de pogonul de semănături, conform învoielii dintre clăcașii de la Ogrăzeni (Vlașca) și arendași din 1844 (ibidem, 3/1845, f. 9—10).

¹²⁰ Ibidem, 99 1846, f. 12.

¹²¹ V. L., 1 233/1843, I, f. 603—604.

¹²² Ibidem, f. 77, 79.

toți clăcașii ar primi pogoanele legale de fineață, proprietarul să poată măsura la fineața legală și livada de pruni, dar numai cînd aceasta ar fi destul de întinsă pentru ca stăpînul ei să-și poată face în ea întreaga cositură legală¹²³. În Muscel, intenția arendașilor moșiilor cu dealuri, văi și păduri de a include, prin măsurătoare, în pogoanele legale și curăturile de arături și finețe îngrădite din izlazuri a găsit aprobarea ocîrmuirii, pe motiv că „lăsîndu-să niște asemenea grădini cu curături și finețe nebăgate în numărul pogoanelor cuvenite unui clăcaș, atunci poate închide de aceste cu înestulare, fără să mai aibă trebuință a mai cere de la arendași locuri”. Stăpînirea a aprobat procedeul arendașilor, dar numai cînd asemenea grădini serveau pentru pășunatul vitelor. În cazul însă cînd ele erau folosite ca arătură sau fineață, arendașii nu le puteau transforma în pogoane legale de izlaz, ci urmau să fie incluse în pogoanele legale de arătură și cositură¹²⁴. La cîmpie, unde exista pămînt din abundență, nu se punea o asemenea problemă¹²⁵.

Cît despre dijma din livezile de pomi, obișnuit s-a continuat să se dea zeciuală, adică recoltă de la unul din zece pomi¹²⁶. Ceea ce a nemulțumit mai mult pe clăcași au fost pretențiile arendașilor de a lua dijmă și din prune și din finul de sub pruni. Pe alocuri, de exemplu în Prahova, ocîrmuirea nu era de acord cu asemenea cereri, de vreme ce cei mai mulți clăcași își cumpărau din alte părți materialul (pari, nuiele) pentru îngrăditul livezilor de pruni, ca să poată face în ele și fin. S-a dispus să se ia dijmă cum s-a luat și mai înainte, pînă la elaborarea unei legi în această privință¹²⁷, dar care nu s-a mai făcut.

La obligații mult mai grele au fost supuși clăcașii cu pometuri sădite înainte de Regulament pe moșii străine. Sub amenințarea de a-i scoate din ele, arendașii acelor moșii le-au luat, pe lîngă dijme ridicate, și zile de clacă, m muncă sau în bani¹²⁸. În Mehedinți, unii arendași ai moșiilor mănăstirești au oprit în vara anului 1845 pe clăcașii străini să-și cosească finețele de sub pruni numai cu dijmă, iar pe alții să-și țină vitele în locurile neplănate din capul viilor pînă la terminarea lucrului la vii, cerîndu-le tuturora să încheie pentru ele învoieli pe bani. Obligarea clăcașilor la asemenea învoieli era înlesnită de faptul că aceștia n-aveau acte de stăpînire asupra acelor pometuri, astfel că arendașii erau liberi să nu-i lase să-și stăpînească urăturile moștenite¹²⁹. Și în Muscel, arendașii sau proprietarii cereau în primăvara anului 1848 de la clăcașii străini, pe lîngă dijmă, și clacă pentru livezile de pomi, cumpărate sau moștenite de ei, unele cu acte scrise, altele fără. Clăcașii se opuneau, pe motiv că pe acele plantații n-aveau

¹²³ M. I., Administrative, 3/1845, f. 318—319.

¹²⁴ Raportul ocîrmuitorului de Muscel din 4 iulie 1842 (V. L., 865 1842, f. 370—371.)

¹²⁵ În contractul de arendă al moșiei Izlaz (Romanați) din 1847 se prevedea că terenurile plantate cu pomi nu se vor socoti în numărul pogoanelor legale, ci se vor considera locuri deosebite, din care clăcașii vor da zeciuală (recolta unui pom din zece) (M. I., Divizia comunală, 257/1848, f. 263—266).

¹²⁶ În condițiile de arendare a moșiilor mănăstirești din 1842 se prevedea culesul și transportul gratuit al poamelor de dijmă la conac (V. L., 865 1842, f. 295—297).

¹²⁷ Raportul ocîrmuirii de Prahova din 23 august 1847 (M. I., Administrative, 13/1847, f. 304—305).

¹²⁸ V. L., 6 080/1835, f. 847; 3 143 1838, I, f. 238—239.

¹²⁹ Raportul ocîrmuirii de Mehedinți din 19 iulie 1845 (M. I., Administrative, 3 1845, f. 369—370).

case, pentru care numai, după lege, erau obligați la clacă, și nici alte locuri de arătură, ci numai pometuri. Ca urmare, arendașii le-au poprit recolta de pe asemenea „pomosturi”¹³⁰. În ambele județe, stăpînirea le-a interzis să ia din pometuri mai mult decît zeciuală, iar din vii, mai mult decît otaștină.

În ceea ce privește viile clăcașilor, atît pentru cele existente pe moșia pe care locuiau, cît și pentru cele plantate înainte de Regulament pe moșii străine, toate fără contract scris, s-au încheiat acum învoieli cu proprietarii, plătindu-se o dată pentru totdeauna o sumă anumită de bani de pogonul de vie și dîndu-se anual otaștină (din 20 de vedre una). În plus s-a recunoscut clăcașului cu vie veche pe moșie străină dreptul de a dispune liber de ea, adică de a o dărui, de a o lăsa moștenire sau de a o vinde. În acest din urmă caz, proprietarul și-a rezervat dreptul de protimisii li cumpărare și dreptul de a semna actul de vânzare, în eventualitatea ca n-o cumpăra el¹³¹. Și arendașilor li s-a permis să încheie învoieli cu clăcașă străini de moșie („lăturași”) pentru plantațiile de vii și pruni, cu condiții însă ca plata cerută pentru ele să nu depășească prețul otaștinei legale¹³².

Sădirea de vie nouă sau despărăgînirea de vie veche au fost supuse învoielii cu proprietarul, iar nu cu arendașul moșiei¹³³. Clăcașii care au plantat vii sau livezi de pruni în perioada regulamentară fără învoieli scrise, deci împotriva legii, au fost siliți de proprietari să încheie învoieli și să dea sume însemnate de bani sau dijme mari pentru ele¹³⁴.

Obrațiile viilor clăcașilor de pe moșia pe care locuiau au fost incluse pe alocuri în pămîntul dat lor în arendă sub formă de prisoase¹³⁵. Includerea lor în pogoanele legale de fineață a fost interzisă, ca și cea a livezilor de pruni, și aceasta deoarece clăcașul dădea pentru produsele obținute de pe ele embatic, otaștină, dijmă după învoială¹³⁶. În schimb, de pildă în Dolj, clăcașii care aveau vii încă înainte de Regulament pe moșii străine, iar pe lîngă aceste vii și obrații întinse, în care-și pășteau vitele și din care-și luau lemnul de foc, fără învoieli cu proprietarii, au fost obligați, la cererea arendașilor, la o dare, care însă nu putea depăși darea ce se lua de pe o întindere similară plantată cu vie sau cu pomi¹³⁷.

Lupta clăcașilor pentru apărarea dreptului de stăpînire asupra pămîntului defrișat a durat întreaga perioadă regulamentară. În concepția lor, curăturile au continuat să fie proprietatea lor desăvîrșită, iar dreptul lor de stăpînire să se întindă și asupra culturii și asupra solului. Într-adevăr,

¹³⁰ Raportul ocîrmuirii de Muscel din 31 martie 1848 (M.I., Divizia comunală, 240/1848, f. 1-2).

¹³¹ V. L., 1 000 1841, f. 43; 1 096/1842, f. 76-79.

¹³² Raportul ocîrmuirii de Mehedinți din 11 iunie 1847 (M. I., Administrative, 13 1847, f. 207, 209).

¹³³ V. L., 711 1840, f. 11v.

¹³⁴ De pildă, la Timpa și Valea Perilor (Mehedinți), proprietarul a obligat (în 1844) pe clăcași prin învoieli să-i plătească un leu de fiecare viță sau să-i dea din vinul produs din cinci vedre una, precum și cîte 20 de parale de prun sau rachiu din șase vedre una (V.L., 1 375/1843, II, f. 321v-322).

¹³⁵ V. L., 3 572 1837, I, f. 85.

¹³⁶ Răspunsul Vorniceii din Lăuntru la raportul trimisului ei să cerceteze litigiul dintr-un clăcaș de la Ocnița (Dimbovița) și arendaș (V. L., Albastre, 3 308 1839, f. 100).

¹³⁷ Raportul ocîrmuirii de Dolj din 27 septembrie 1845 (V. L., 1 375 1843, II, f. 548-549).

libertatea de care dispuneau de curături, adică de a le lăsa moștenire, de a le da zestre și de a le vinde, le justifica acest drept¹³⁸. Statul, interesat în statornicirea lor definitivă în sate, organizate pe baze moderne, le-a recunoscut dreptul de a nu fi scoși din curăturile lor¹³⁹. Ca avere imobilă clăcășească, el a continuat să considere bordeiul sau casa, curtea (bătătura), pivnița, pătulul (porumbarul), șopronul, grajdul, împrejuririle, curăturile de arătură și fineață, precum și cele plantate cu pomi și vii¹⁴⁰. Dar statul n-a recunoscut clăcașilor nici un fel de drept de stăpînire asupra pămîntului (moșiei), ci numai asupra îmbunătățirii făcute de ei pe acel pămînt (moșie), deci asupra curăturilor, considerate avere imobilă a lor¹⁴¹. O dovadă hotărîtoare în acest sens este faptul că strămutarea clăcașilor pe bază de moștenire de avere imobilă n-a fost îngăduită în perioada regulamentară, căci moștenire de curătură nu însemna moștenire de pămînt, ci numai de sădire (cultură, plantație)¹⁴². Nici curătura de zestre și nici cea de cumpărătoare și cu atît mai puțin casa cu locul pe care era clădită n-au fost considerate proprietate deplină clăcășească¹⁴³. La fel, nici casele ce le aveau clăcașii în viile lor pe moșii străine și cu atît mai puțin aceste vii¹⁴⁴.

Altă dovadă că statul n-a recunoscut clăcașilor dreptul de proprietate asupra pămîntului pe care-l defrișau și-l cultivau este și dreptul conferit de lege, în ediția ei revizuită, proprietarului de a izgoni pe clăcași de pe moșie, cînd aceștia erau socotiți de el nesupuși sau instigatori la nesupunere¹⁴⁵. În acest caz, proprietatea lor, adică ceea ce aveau deasupra pămîntului, iar nu și pămîntul ca atare, a revenit proprietarului moșiei, în schimbul unei despăgubiri în bani¹⁴⁶. Numai în caz de strămutare,

¹³⁸ În 1836, doi clăcași aveau livezi de pruni pe moșia schitului Tutana (Argeș) primite de la tatăl lor „cu foi de zestre, întărite și de alte obraze mai mari” (V. L., 4 262/1836, III, f. 1 689—1 690). Un lăutar din Piscani (Muscel) stăpînea, ca zestre și moștenire, o livadă de pruni (M. I., Administrative, 13/1847, f. 302—303).

¹³⁹ „După legiuire, nu este îngăduit arendașilor nici chiar proprietarilor să depărteze pe clăcași din curăturile lor” — declara, la 26 mai 1848, Vornicia din Lăuntru în ordinul ei către ocîrmuirea de Vlașca (M. I., Divizia comunală, 225 a/1848, f. 414).

¹⁴⁰ La 14 mai 1832, Sfatul administrativ extraordinar considera drept „avere nemîșcătoare” a clăcașilor „bordeele și orice vor avea” (V. L., 3 818 1832, f. 10). La 4 iulie 1836, ocîrmuirea de Mehedinți arăta că, pentru bătători, clăcașii „plătesc claca, ca un embatic, și după tot cuvîntul drept să socotesc stăpîni pã al lor coprins și bătători din siliște” (V. L., 4 262/1836, II, f. 1 009—1 010). La 18 octombrie 1845, ocîrmuitorul de Vlașca considera pe clăcașii de la Epurești „ca niște proprietari pã locurile lor”, deoarece „toate locurile du pã această moșie sînt curățite și primitoare de arături cu munca lăcuitorilor, scoțînd buturugi și limpezind leșile mărăciinoase după dînsle” (M. I., Administrative, 3/1845, f. 149).

¹⁴¹ La împărțirea moșiei între mai mulți proprietari, aceștia „au drept numai asupra moșii, iar nu și asupra averii clăcașilor” (cf. hotărîrea Vorniciei din Lăuntru din 26 septembrie 1847 în cazul împărțirii moșiei Căzănești (Vilcea.) V. L., Albastre, 847/1847, f. 671—672).

¹⁴² I. Corfus, *Dreptul de strămutare al sătenilor din Țara Românească sub Regulamentul organic pînă la 1848*, în „Studii”, tom. 20, 1967, nr. 5, p. 75.

¹⁴³ V. L., 1 951/1838, II, f. 367, 813; 1 922/1839, II, f. 594; 344 1840, I, f. 148.

¹⁴⁴ V. L., 4 745/1835, I, f. 113.

¹⁴⁵ *Regulamentul organic*, București, 1847, p. 86—87.

¹⁴⁶ De pildă, unui clăcaș izgonit (în 1839) de pe moșia Opișoru (Mehedinți) i s-a prețuit averea la 385 de lei (o casă de birne acoperită cu trestie 160 de lei; un pădul de nuiete 40 de lei, 200 stobori (uluci) vechi 30 de lei; a patra parte dintr-o moară 60 de lei, 40 de rînduri de vie 60 de lei, un bordei vechi 35 de lei); clăcașul mai avea 2 pogoaane și jumătate de vie părăsită de 10—15 ani (V. L., 1 922/1839, II, f. 2). Unui clăcaș izgonit (în 1841) de pe moșia Mucesca (Slam Rîmnic) i s-a evaluat averea la 400 de lei (un porumbar cu pivniță 150 de lei, grădină cu pruni 200 de lei, un bordei 50 de lei), iar altuia, la 265 de lei (o grădină 100 de lei,

făcută cu aprobarea stăpînirii și cu îndeplinirea formelor legale, via clăcașului nu revenea proprietarului moșiei, deoarece nu intra în categoria clădirii sau sădirii făcute pe pogoanele legale, ci se considera teren aparte, cultivat pentru negoț și supus unei învoiei speciale. Proprietarul putea numai s-o cumpere, beneficiind de dreptul de protimisis, dar și atunci numai dacă o vindea clăcașul strămutat¹⁴⁷. Livada de pomi a clăcașului fugar a trecut direct în stăpînirea proprietarului, fără nici o despăgubire. Cînd fugarul era adus înapoi de consătenii săi, el intra din nou în stăpînirea ei. Dacă fugea din nou, livada revenea proprietarului¹⁴⁸.

Clăcașii mai aveau, ca avere imobilă, tîrle, conace, odăi sau coșare pentru iernatul vitelor. Pentru toate acestea ei au fost nevoiți să încheie învoiei cu proprietarii sau cu arendașii, pe bani și animale¹⁴⁹. Pe alocuri, arendașii i-au scos din ele¹⁵⁰.

Considerații generale. Din cele expuse mai sus rezultă că țărani dependenti din Țara Românească n-au avut în orînduirea feudală un drept de proprietate asupra moșiei pe care locuiau și nici asupra pămîntului pe care-l defrișau și-l cultivau. Pămîntul curățit și folosit de ei era proprietatea stăpînului moșiei. Prin urmare, ei n-au fost proprietari de pămînt. Ei au avut totuși un drept de stăpînire asupra curăturilor, dar nu ca pămînt ci ca ameliorare a lui, deci asupra culturii sau plantației realizate pe el. Dar nici asupra acesteia dreptul lor de stăpînire n-a fost desăvîrșit, ci subordonat dijmei. Prin urmare, ei n-au avut decît un drept de folosință asupra pămîntului defrișat. Ceea ce au realizat pe acest pămînt a constituit averea lor imobilă.

La rîndul lor, ei au considerat însă proprietate dreptul de folosință asupra curăturilor. De aceea, ei au dispus liber de ele, ca de o proprietate desăvîrșită a lor. Ei au luptat ca acest drept să devină o formă reală a stăpînirii lor asupra pămîntului curățit. La 1848, ei s-au ridicat pentru a-și elibera pămîntul de servituțile feudale, deci pentru o proprietate reală, deplină, țărănească.

Pe de altă parte, dreptul lor de a defrișa și de a folosi pămîntul moșiei a fost restrîns treptat pe parcursul perioadei destrămării feudalismului de legile statului și de stăpînii de moșii, care au reușit, prin Regulamentul organic, să-l transforme, dintr-un drept de folosință perpetuă și ereditară,

o grădină cu pruni 122 de lei, o casă 30 de lei, o pivniță 13 lei) (V. L., Albastre, 375/1841, I, f. 220). Unui clăcaș izgonit (în 1844) de pe moșia Teșila (Prahova) i s-a prețuit averea la 1 000 de lei (o casă cu două odăi 520 de lei, un șopron cu grajd 350 de lei, o poartă cu împrejmuirea 130 de lei), iar altui clăcaș (răspopă), tot de acolo, la 2 780 de lei (casa 400 de lei, grajdul și foișorul 30 de lei, gardul curții cu streășină 40 de lei, livada de pruni 300 de lei, gardul livezii 30 de lei, facerea iazului 460 de lei, casa morii 600 de lei, două roți de moară cu fiarele lor 250 de lei, două perechi de pietre de moară de Tîrgoviște 400 de lei) (V. L., 333/1844, I, f. 614—615).

¹⁴⁷ V. L., 276/1843, II, f. 8—9.

¹⁴⁸ V. L., Albastre, 583/1846, f. 25.

¹⁴⁹ De pildă, la Greci (Olt), arendașul a luat, în 1836, cîte 20 de lei și un miel de conac (V. L., 4 262/1836, II, f. 994—995), iar la Macovei (Buzău) cîte 10 lei drept iernatic (V. L., 905/1841, f. 657).

¹⁵⁰ V. L., 1 717/1831, II, f. 1 322—1 323.

într-un drept de folosință viageră. Dar, ca și celelalte obiective urmărite de boieri prin această legiuire, ca, bunăoară, distribuția pământului prin măsurătoare și dezvoltarea pe restul moșiei a rezervei feudale, nici desființarea curăturilor clăcășești n-a putut fi realizată. Acestea au constituit în partea dealului și muntelui principala bază a gospodăriei țărănești și a producției agricole a țării, câtă vreme la cîmpie acest rol l-au îndeplinit livezile moșiei, folosite de clăcași pentru ei în schimbul dijmei, iar începînd cu Regulamentul organic, pămîntul luat de ei în arendă sub formă de pri-soase.

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (STUDII DOCUMENTARE)

INSTITUȚII MILITARE MEDIEVALE¹

Centrul italian de studii asupra evului mediu timpuriu organizează în fiecare primăvară la sediul centrului, la Spoleto, un colocviu internațional pe o temă fundamentală privind istoria Europei medievale. Ținut de o săptămână sînt susținute și discutate, foarte adesea în contradictoriu, comunicări deosebit de importante, făcute de somități ale științei istorice occidentale.

Între 30 martie și 5 aprilie 1967 au fost astfel susținute 24 de comunicări, axate pe tema instituțiilor militare medievale și grupate în modul următor :

- 15 comunicări tratînd probleme generale și naționale privind organizarea militară a diferitelor state și popoare medievale ;
- 2 comunicări privind probleme tehnice militare medievale ;
- 2 comunicări privind strategia, tactica și tehnica navală în evul mediu ;
- 5 comunicări privind impactul asupra artelor, dreptului și filologiei al instituțiilor militare medievale.

Este suficient să menționăm că printre savanții care au susținut comunicările și au luat parte la discuții — adesea foarte animate — s-au numărat istorici de renume mondială, ca venerabilul medievist belgian François L. Ganshof, ca savantul profesor Claudio Sánchez-Albornoz, în prezent la Universitatea din Buenos Aires, ca marii istorici francezi Lucien Musset și Georges Duby (care ne-a vizitat recent țara) sau ca savanții italieni Agostino Pertusi, Giulio Vismara și Ottorino Bertolini, pentru a ne da seama de ce prețuire se bucură săptămînile de la Spoleto și ce importante consecințe prezintă pentru știința istorică.

Deschizînd seria comunicărilor, prof. Gina Fasoli ² încearcă o definiție a războiului și a fizionomiei lui în evul mediu timpuriu, insistînd asupra elementului fideist, care conferă războiului un caracter magic, sacru, atît la germani, cît și la vechii evrei și la romani (în acest sens revine asupra rădăcinii comune a termenilor *victorie* și *victimă*). O urmă a acestei străvechi convenții o găsește d-na Fasoli în scrisoarea papei Nicolae I care răspunde în 866 la o consultare din partea conducătorului bulgarilor prin care i se solicita înlocuirea vechiului steag de război (o coadă de cal) cu o cruce și i se cerea îngăduința să poată lupta și duminica. Papa consimte la înlocuirea însemnelor militare și face cunoscut că pot lupta duminica numai în apărare.

Războiul pare a fi constituit multă vreme o instituție națională a francilor și a scandinavilor ; nu și pentru lombarzi, ceea ce ar fi o explicație a rapidei prăbușiri a statului lombard din Italia.

¹ *Ordinamenti militari in Occidente nell'alto Medioevo*. Centro italiano di studi sull'alto Medioevo. Spoleto. Presso la Sede del Centro, 1968, 2 vol., 1 273 p.

² *Pace e guerra nell'alto Medioevo*, p. 13—48.

Abordînd problema organizării militare a Imperiului roman în secolele IV—V³, prof. Emilio Gabba insistă asupra contrastului crescînd dintre lungimea frontierelor de apărare și mijloacele tot mai dificile de recrutare a apărătorilor. Încă din anul 53 î.e.n., dezastrul roman de la Carre dovedise incapacitatea legiunii neprotejate de cavalerie de a se împotrivi unui atac combinat al cavaleriei înzăuate și al arcașilor călări. Strategia și tactica romană fuseseră astfel radical modificate, și Traian va reuși să obțină marile lui victorii datorită folosirii judicioase a cavaleriei numide ușoare. Lipsa unor mase de rezerve mobile pentru a manevra din interior, în ipoteza străpungerii trupelor de acoperire a frontierelor, a impus noua reformă efectuată de Sever Alexandru la începutul secolului al III-lea: constituirea unor nuclee de cavalerie catafractară. Reforma a fost desăvîrșită de Constantin, un secol mai târziu, prin reducerea garnizoanelor de frontieră și constituirea unui corp de armată permanentă la dispoziția împăratului. Reforma a pus capăt uzurpărilor militare, dar a șubrezit apărarea la frontiere și a îngăduit pătrunderea masivă a barbarilor.

Discutînd evoluția armamentului german în evul mediu timpuriu⁴, prof. Joachim Werner începe prin a discuta vestita afirmație a lui Delbruck, potrivit căreia călăreții franci nu au izbutit niciodată să tragă cu arcul de pe cal, astfel cum izbuteau numai călăreții asiatici. Afirmația i se pare excesivă. Războinicii franci, pe lângă vestita lor secure, *francisca*, foloseau și un arc, de circa doi metri, în formă de D, mai ales în secolele VI—VII — probabil adoptat de la avari — cu care aruncau săgeți cu vîrf de fier. Ca apărare purtau încă din secolul al VI-lea un coif metalic.

Analizînd organizarea militară carolingiană, prof. Fr. Ganshof⁵ distinge în această privință două perioade urmînd în 751 celei merovingiene. Anume, pentru anii 751—840 se poate vorbi de o organizare militară centralizată și unitară, în timp ce după 840 apărarea se pulverizează. Serviciul militar era obligatoriu, la franci, pentru toți supușii, făcînd parte din *bannum*, adică din puterea supremă conferită regelui de *a porunci*, de *a interzice* sau de *a pedepsi*. Cu vremea însă, evoluția artei militare, favorizînd trupele de cavalerie din ce în ce mai greu înzăuate, duce la o modificare substanțială a sistemului de recrutare, cu importante consecințe sociale și politice. Anume, serviciul militar obligatoriu este restrîns la vasalii direcți ai regelui și la *caballarii* (sau *milites*) adică la oamenii liberi suficient de aveau ca să-și poată procura un cal. Toți ceilalți localnici ajung să aibă obligația de a-l echipa pe călărețul chemat sub arme. Proporția a variat. Astfel, în Frisonia, era de 6 nebeligeranți pentru un beligerant, în timp ce în Saxonia era de 2 la 1 (pentru teatrul de război ceh), dar de 5 la 1 pentru un teatru de război mai îndepărtat (în Spania sau Polonia). La ținuturile de graniță (mărci), localnicii au obligația specială de a asigura straja cetăților regale sau imperiale, în timp ce pe coaste exista serviciul naval obligatoriu.

Echipamentul călărețului devine din ce în ce mai scump, ajungînd sub Carol cel Mare să reprezinte circa 36—40 de *solidi*, echivalentul prețului a 18—20 de vaci. Războiul tinde deci să devină o meserie aristocratică, plutocratică mai bine zis, necesitînd o bază economică puternică pentru a face față problemelor de echipare. Neguțătorii vor practica multă vreme o comerț rodnic cu armurile costisitoare, spre Scandinavia sau țările arabe, pînă cînd asemenea comerț va fi prohibit (prin capitulariile de la Herstal, din 779, și din alte localități, ulterior) și va continua să se practice prin contrabandă. Slabul randament al infanteriei pe cîmpul de luptă, pe lângă consecințe sociale și politice, va mai favoriza și tactica superioară a unui Carol cel Mare, care, cu efective reduse, dar avînd o bază logistică inteligentă, va putea face față marilor sale expediții spre cele patru unghiuri ale zăriei, de la Ebru la Dunăre și Tisa și de la Tibru la Hamburg.

³ *Considerazioni sugli ordinamenti militari del tardo Impero*, p. 65—90.

⁴ *Bewaffnung und Waffenbeigabe in der Merowingerzeit*, p. 95—107.

⁵ *L'Armée sous les Carolingiens*, p. 109—130.

Pentru secolele al X-lea și al XI-lea problema este cercetată în continuare de prof. Jacques Boussard⁶. Organizarea militară în aceste secole se baza pe trei categorii de războinici: vasalii mobilizați în virtutea obligațiilor feudale; milițiile locale; mercenarii. Organizarea militară și necesitatea stringentă de a face față năvălirilor neconținute — arabi, scandinavi, apoi unguri — impun înmănuncherea a trei elemente esențiale: fidelitatea, beneficiul și serviciul militar, în armatura sistemului feudal. Pentru a încerca să facă față năvălirilor, suveranii tind ulterior să înlocuiască obligațiile militare personale prin dări în numerar (sistem introdus în Anglia de Henric I la începutul secolului al XII-lea). Dar apărarea ideală a fost asigurată de rețeaua de castele — zeci de mii — care se ivesc spontan pe solul Franței și al Germaniei, în secolul al X-lea. Între 895—980 se mai poate vorbi de oștiri de vasali, dar încep să apară *soldații* (cu *soldă*), care sînt integrați în armate mai bine articulate, în jurul unității de luptă alcătuită dintr-un cavaler înconjurat de scutierii lui (*scutum*). Importanța unui vasal se numără nu după întinderea proprietăților sau numărul șerbilor, ci după numărul de cavaleri pe care li poate aduce la oaste. Legătura dintre serviciul militar și beneficiul feudal este clară în climatul de nesecuritate endemică. Efectivele militare, inițial destul de reduse (cîteva sute), ajung între 980—1066 să fie mult mai importante, comportînd sute și chiar mii de cavaleri, iar marii seniori feudali izbutesc în secolul următor să-și oblige vasalii (castelanii) să le constituie efective și mai numeroase.

Discutînd controversata problemă a feudalității în Anglia, prof. C. Warren Hollister⁷ pornește de la cunoscuta teorie a lui John Horace Round, datînd de la sfîrșitul secolului al XIX-lea. Potrivit acestei teorii, Wilhelm Cuceritorul este acela care a introdus regimul feudal în Anglia, din necesități militare, anglo-saxonii necunoscînd acest regim. Sistemul a fost și mai schematic și mai pragmatic decît pe continent, în Normandia, de unde fusese de altfel importat: cavalerii primesc cîte un domeniu (*a Knight's fee*), căruia îi corespunde obligația strict corelată a serviciului la chemarea regelui (*the Knight's quoto*). Împotriva părerii marelui istoric E. E. Freeman, documentele par a confirma teoria lui Round, așa cum a arătat recent Sir Frank Stenton (*First Century of English Feudalism, 1066—1166*, ed. a 2-a, Oxford, 1961). Totuși, teoria opusă, a lui Freeman, a găsit recent susținători. Astfel, în 1948, Marjory Hollings arată că *domeniul cavalerilor* (Knight's fee) s-a axat pe vechea unitate de suprafață anglo-saxonă: *five-hide*. G. O. Sarples, într-o lucrare tipărită în 1950 la Philadelphia (*The Mediaeval Foundations of England*), conchide la existența unui feudalism anglo-saxon anterior cuceririi normande. O teorie intermediară, împărțită de autorul comunicării, consideră că într-adevăr suveranii normanzi au introdus elementul feudal esențial, serviciul militar obligatoriu al cavalerilor, dar l-au integrat în tradiția monarhiei centralizate anglo-saxone și au folosit baza teritorială și economică a *five-hides*.

Deosebit de interesantă a fost comunicarea marelui specialist în istoria scandinavă, prof. Lucien Musset⁸. Între secolele V—VIII, societatea scandinavă, încă nediferențiată pe națiuni și clase, constituia o societate *militară*, care a ajuns să acumuleze un armament perfecționat și să dezvolte o tehnică militară și mai ales navală superioare. Între 780—930 începe epoca vikingilor și asistăm la marea criză expansionistă, în diferite direcții, a tuturor popoarelor scandinave, care păstrează însă în permanență un aspect militar primordial. Chiar dacă, ocazional, pot fi exploratori, negustori sau pirați, scandinavii sînt și rămlin multă vreme în primul rînd ostași și corăbieri. Ei și-au asigurat o conducere militară de obicei ereditară (mai ales pentru Danemarca) și reguli precise de împărțire a prăzii, în cadrul instituției *înfrățirii militare* sau a *companionajului militar*, comportînd diferite ritualuri magice. Războinicul izolat (*berserkr*) este mai ales un spadasin, un aventurier gata oricînd să prade și să ucidă. Testimonii

⁶ *Services féodaux, milices et mercenaires dans les armées, en France, aux X et XI-èmes siècles*, p. 131—167.

⁷ *Military Obligation in late-Saxon and Norman England*, p. 169—185.

⁸ *Problèmes militaires du monde scandinave (VII—IXe siècles)*, p. 229—291.

arheologice ale frățiilor militare scandinave se pot găsi în întreaga Europă, până la cataractele Niprului (Berezan).

„Dacă nu ținem seama de Orientul musulman — scrie Lucien Musset — Danemarca apare la acea epocă (secolele X—XI) ca fiind cea mai organizată și cea mai evoluată putere militară a lumii”. Vikingii au constituit astfel o societate militară, integrată printr-o disciplină riguroasă și supusă unei legislații speciale, care nu ținea seama de legile aplicate populației indigene. Asemenea trupe închegate puteau participa la expediții urmărind țeluri proprii sau se puteau pune, ca mercenari, în slujba altor state (Kiev, Bizanț), cărora le transmiteau o parte din secretele organizării, tacticii și armamentului lor.

Structurile militare scandinave confirmă și consolidează ierarhia socială, constituită pe apropierea solului. Monarhia se va dovedi însă singura în stare să integreze și să finalizeze energiile ostășești, pentru expediții îndepărtate. Astfel, la sfârșitul secolului al X-lea și începutul secolului al XI-lea, trei suverani danezi, Harald, Sven și Knud, reușesc să organizeze centre militare, adevărate cazărmi, putând conține între 1 000—4 000 de ostași, ale căror urme s-au descoperit recent în Danemarca. Cu aceste forțe închegate ei reușesc să cucerească în treaga Anglie să constituie o adevărată talasocrație a Mării Nordului, care se va destrăma în 1034, după moartea viteazului Knud.

Un secol mai târziu, la 4 iunie 1134, pretendentul Erik II zdrobește și-l ucide pe regele suedez Magnus la Fotewik, cu o armată al cărei nucleu îl constituiau 300 de cavaleri germani greu înarmați, cărora gloata tradițională a *leideang-ilor* nu le-a putut ține piept. Era superiorității militare scandinave era definitiv încheiată în *Scandinavia* unde adoptă sistemul militar și social al cavalerismului occidental, prima înălțare la rangul de cavaler (adoubement) avînd loc în 1187.

În concluzie, Lucien Musset consideră că îndelunga superioritate militară a Europei nordice, superioritate care a jucat un rol atât de hotărîtor în destinele Europei, se poate explica astfel:

a) Legătura strînsă și permanentă dintre tehnicile și instituțiile în legătură cu războiul pe mare și pe uscat.

b) Deschiderea largă a lumii scandinave spre inovațiile și influențele externe și remarcabila capacitate de asimilare și de reprofilare a lor conform condițiilor specifice ale războaielor nordice.

c) Marea capacitate organizatorică și strategică a suveranilor scandinavi în secolele al X-lea și al XI-lea.

d) Strînsa legătură dintre aspectul militar și aspectul social al lumii scandinave.

Analizînd organizarea militară și structura războaielor în Peninsula Iberică⁹, savantul profesor Claudio Sánchez-Albornoz își expune teza, inițiată încă din 1926, potrivit căreia regatul Asturiei constituie o supraviețuire militară a statului vizigot, iar Pelayo nu trebuie considerat ca succesor al ultimului rege vizigot, Rodrigo, ucis în bătălia de la Xeres de la Frontera, în 711, de arabi. Pelayo ar fi fost un șef, un *caudillo*, al unei mișcări populare de autoapărare spontană împotriva năvălirii maure. Este adevărat că noul stat creștin aplică tradiția vizigotă — de fapt a tuturor popoarelor germane, cu excepția, poate, a lombarzilor — de a chema sub steag pe toți oamenii liberi. Dar această supraviețuire era firească. Tactica spaniolă se va axa mai ales pe *tabăra fortificată*, prin folosirea terenului muntos. Termenul respectiv (*fossatum*, *campamiento*) ajunge, lucru semnificativ, să se suprapună termenului de expediție războinică, *ir al fossatum* echivalînd din secolul al IX-lea cu *ir a la guerra*. Monarhia asturiană a integrat și organizat rezistența și, în mod firesc, rezistența militară și necesitățile războinice au consolidat monarhia, în climatul de război permanent impus de fanatismul arab imperialist. Moartea eroică a regelui Bermudo al III-lea, la Tamañon, în 1037, va încheia o epocă

⁹ *El ejército y la guerra en el primo Reino asturleonés, 718—1027*, p. 293—427.

istorică. Viitorul va aparține noului regat al Castiliei, al cărui nume semnificativ arată importanța primordială a centrelor fortificate (castelum) în îndelungata acțiune de recucerire, ca și, de altfel, în întreaga istorie a evului mediu.

Cercetînd organizarea militară a longobarzilor în Italia¹⁰, prof. Ottotino Bertolini arată că din textele juridice lombarde (Edictul lui Rotharius, privilegiul ducal beneventar din 752) nu rezultă existența obligației serviciului militar pentru oamenii liberi la lombarzi. Termenul esențial de *arimannus* (rădăcină *ari* — her — procer — hari — heros — *excelsus rex*) înseamnă fie *potentioris, dominis homo*, fie *exercitus homo*.

Ocupîndu-se de organizația militară și de concepția strategică și tactică a bizantinilor¹¹, prof. Agostino Pertusi consideră că, dintre cele două frontiere pe care aveau să le apere bizantinii, frontiera orientală a fost totdeauna socotită principală, iar cea occidentală secundară. Pînă la organizarea militaro-administrativă a temelor (secolele VI-VIII), Bizanțul a păstrat sistemul constantinian al unei mase principale de manevră în profunzime. Ni se dau date prețioase asupra evoluției sistemului tactic la greci, macedoneni, romani și bizantini.

Despre strategia și tactica arabă în Spania și Sicilia¹² se ocupă prof. Francesco Gabrieli, care consideră că victoria fulgerătoare a arabilor în Spania, în 711, nu s-ar datora unei superiorități numerice sau de armament, ci moralului războinic superior, fanatismului și superiorității strategice. Organizarea militară arabă a fost inițial axată pe structura tribală. Apoi s-a folosit elementul dinamic reprezentat de berberi, iar sub Omeiazi, mai ales sub Al Kakim I (796—822), începe să se facă apel tot mai insistent la mercenari (slavi, germani, franci, scandinavi). Almansor, ministrul califului Hișam al II-lea, va proceda la o adevărată berberizare a armatei andaluze, ceea ce va anticipa integrarea politică a Spaniei musulmane în imperiile berbere africane, sub almoravizi și almohazi. Armatele vor continua să fie arabe numai prin limbă și tradiție, nu și prin caracter etnic. Astfel, Sicilia va fi cucerită de Ibn al-Furât cu o oștire alcătuită mai ales din berberi și conținînd circa 700 de călăreți și 10 000 de pedestrași pornid de la baza din Susa.

Cunoscutul medievist francez Georges Duby a susținut o amplă lucrare, bazată pe o îndelungată cercetare documentară, asupra originii instituției cavaleresti¹³. Studiul este prea important pentru a nu i se consacra o prezentare mai amplă. În prezent ne mărginim să-i expunem concluziile.

În secolul al XIII-lea, instituția cavaleriei constituie, în întregul Occident, un corp precis delimitat, instalat în centrul edificiului militar și social. Apropiindu-și superioritatea și excelența legate anterior de noțiunea de nobilime, a izbutit să încarneze valorile supreme ale unei culturi.

Cum s-a petrecut acest lucru? În ce chip s-au făurit, s-au stratificat modelele, imaginile, reprezentările mintale, care au conferit acestui corp armatura lui și care l-au instalat în poziția eminentă pe care a cucerit-o? Cum a ajuns la o asemenea coerență și cînd și cum și-a aflat limitele? Cum și unde s-a ajuns la amalgamarea noțiunilor de nobilime și de cavalerism? Iată ceea ce prof. Georges Duby consideră a fi problemele cele mai profunde și cele mai delicate ale societății medievale.

Urmărind documentar evoluția termenilor care încep să desemneze instituția cavalerismului, prof. Georges Duby semnalează o serie de mutații fundamentale, semantice, sociale, juridice. Începînd cu data de 971 apr. termenul de *miles* (războinic călare, caballarius) începe să se substituie calificărilor anterioare axate pe ideea subordonării vasalice (*vassus, fidelis*) sau termenului de *nobilis* (naștere ilustră). Pe la 1037, transferul semnatic este înche-

¹⁰ *Ordinamenti militari e strutture sociali dei Longobardi in Italia*, p. 429—607.

¹¹ *Ordinamenti militari, guerre in occidente e teorie di guerra dei Bizantini, sec. VI* X, p. 631—700.

¹² *Gli Arabi in Spagna e in Italia*, p. 701—719.

¹³ *Les Origines de la Chevalerie*, p. 1—100.

iat. Către 1075 constatăm o nouă mutație semantică, titlul de cavaler fiind acordat aproape automat de scribi în documente *tuturor oamenilor ocupînd o anumită poziție socială*. Îndată după anul 1100 acest titlu se generalizează, cavalerismul apărînd în acte ca un grup coerent, compact, strîns în jurul unei calități familiale și ereditare, ca un corp care și-a anexat treptele superioare ale nobilimii și care *a ajuns să se identifice cu întreaga aristocrație laică*.

Evoluția semantică ajungînd să fie receptată în actele juridice — valorile și vocabularul juridic fiind, după cum se știe, cele mai conservatoare și mai tradiționaliste dintre valori —, rezultă că ne aflăm în fața unei evoluții structurale, organice, care a fost justificată de anumite conjuncturi. Evoluția se explică pe terenul militar: superioritatea războinicului călare, din ce în ce mai greu înarmat cu zale și arme din ce în ce mai costisitoare. Consecințele pe terenul social au fost instituirea domeniilor cavaleresti, la umbra castelelor. Dar, pe terenul reprezentărilor mintale, trebuie insistat asupra rolului oamenilor bisericii, care au folosit instituția cavalerismului ca să disciplineze și să civilizeze energiile brutale ale războinicilor medievali, punînd aceste energii în slujba idealurilor sociale și categoriilor amenințate (clerici, femei, țărani etc.). Toți luptătorii au ajuns astfel să fie integrați în noțiunea de cavaleri, mai ales cînd insecuritatea permanentă a dus la redistribuirea puterii de comandă militară, prin exproprierea dreptului regalian de *bannum* de cîțiva seniori feudali cu castele mai numeroase. Ulterior, influența clericală a tîns să transforme ceremonialul instituirii rangului de cavaler într-o adevărată procedură inițiativă, o taină.

Faptul că instituția cavalerismului se dezvoltă întîi în Franța, mai ales în Franța de sud, unde carența puterii regale de a asigura ordinea publică era mai flagrantă, constituie argumentul esențial al teoriei prof. Duby asupra originii organice, necesare a cavalerismului. În Flandra, Lorena și Germania, unde puterea imperială s-a menținut mai multă vreme, pînă în secolul al XIII-lea, cavalerismul a constituit un fenomen de import, după modele franceze, de *curlenie*, iar rangul de cavaler nu a ajuns să acopere întreaga ierarhie feudală, ci a rămas să desemneze (ca și în Anglia de altfel) ultima treaptă a ierarhiei nobiliare.

Ocupîndu-se de structurile militare și sociale ale Italiei nordice și centrale în secolele IX—XI, prof. Giovanni Tabacco¹⁴ încearcă elucidarea a două probleme fundamentale, și anume:

- a) Cum s-a constituit, pe baza dublei origini longobarde și france, noua clasă militară de oameni liberi și *păstrînd raporturi de subordonare directă cu suveranul*.
- b) Care a fost raportul dintre sistemul de clientelă militară și complexitatea raporturilor de drept public și privat.

Discutînd extensiunea obligațiilor militare sub carolingieni și originea lor, este evocată și problema fundamentală, dacă *liberi homines* au ajuns să constituie un ordin închis, și cînd au ajuns?

Analizînd structura militară a Germaniei sub ottonieni¹⁵, prof. Karl Ferdinand Werner folosește un document care a stîrnit senzație și numeroase discuții. E vorba anume de *Indiculus Loricarum*, datînd din 981 și menționînd foarte amănunțit lista serviciilor militare datorate împăratului de fiecare dintre marii săi vasali, cu numărul de cavaleri pe care erau obligați fiecare din aceștia să-l aducă la oastea împărătească. Creatorul acestei structuri militare a fost, incontestabil, împăratul Otto I, întemeietorul impozantului edificiu al bisericii imperiale.

Începînd cu secolul al XI-lea se va dezvolta în Germania clasa medie de *ministeriales* (studiată magistral de Fr. Ganshof), din care împărații își vor putea recruta atît cavalerii înzăuați (loricati), cît și sfetnicii de credință, cum va fi Reinald von Dassau pentru Frederic Barbaruș.

¹⁴ *Il regno italico nei secoli IX—XI*, p. 763—790.

¹⁵ *Heeresorganisation und Kriegführung im deutschen Königreich des 10. und 11. Jahrhunderts*, p. 791—844.

Consemnând și interpretând rezultatele fotografierii aeriene a fortificațiilor medievale din Italia¹⁶, prof. Giulio Schmidt dă o serie de importante detalii privind criteriile fortificării anumitor regiuni sau linii strategice, modul implantării castelelor, tipologia relațiilor dintre castele, *fallorii* și case fortificate și *limesul* bizantin. Despre problema fortificațiilor medievale se ocupă și prof. Hermann Vetters¹⁷, analizând sistemele de fortificație ale goților, bizantinilor, arabilor în Sicilia și Spania și francilor spre Ungaria și Danemarca. Problema structurilor navale în Mediterana este urmărită de prof. Ekkehard Eichhoff¹⁸, care arată că, începând cu prima luptă navală dintre bizantini și arabi în 655 pe coasta liciană, flotele arabe au dominat Mediterana orientală, apoi cea occidentală, prin ocuparea coastei spaniole în 711 și a Siciliei în 827. Bizantinii au dus între domnia lui Leon al VI-lea și anul 970 o puternică contraofensivă, folosind mai ales marele dromon cuirasat. Semnificativ este faptul că nici lombarzii nici vizigoții nu au cunoscut marina de război, după cum nici carolingienii nu s-au preocupat să aibă flote în Mediterana, în timp ce bizantinii au izbutit să-și păstreze superioritatea tehnică în Italia meridională față de normanzii cuceritori pe uscat și să-i împiedice să debarce cu succes în Peninsula Balcanică.

Structura marinei militare și a strategiei navale în nordul și vestul Europei este analizată de prof. Michel Mollat¹⁹, care conchide că statele occidentale nici nu au cunoscut adevăratul război naval până la apariția artileriei, întrucât, nepricepându-se să lupte de la distanță, cum făceau bizantinii prin focul grecesc, luptele navale erau de fapt lupte de infanterie prin abordaj. Elementul dinamic și plin de inițiativă în materie de tehnică navală l-au constituit pentru Occident frizonii, pe care a încercat Carol cel Mare să-și bazeze flota imperială. În același timp, anglo-saxonii, pentru a putea rezista expedițiilor daneze, ajunseseră, prin organizarea recrutării navale (*ship-fyrd*), să concentreze flote puternice (până la 3 600 de corăbii sub regele Edgar, în 970). Scandinavii au luat de la frizoni arta alegerii punctelor strategice de debarcare, dar au folosit corăbiile esențial ca mijloc de transport al ostașilor, cum de altfel a fost folosit și calul multă vreme. Războiul maritim solicită instinctele și reflecția și este în esență o problemă de inteligență, de experiență și de organizare. Legislația scandinavă pedepsea foarte aspru pirateria împotriva unui conațional.

Analizând etimologia numelor date de longobarzii armelor lor²⁰, prof. Carlo Battisti reconstituie derivațiile acestor arme, de la diferite popoare ariene sau mongole. Prof. Cagiano de Azevedo cercetează o chestiune deosebit de interesantă și puțin studiată până în prezent, și anume soarta operelor de artă făcând parte din prada de război²¹. După ce dă anumite indicații asupra condițiilor și modalităților în care se făcea împărțirea acestei prăzi (la germani, franci, bizantini, arabi, scandinavi etc.) și care era partea recunoscută căpeteniei militare sau suveranului (bazileu, calif, rege, împărat etc.), se arată că arabii distrugau mai ales obiectele de cult creștin, în timp ce danezii și suedezii erau foarte puțin sensibili la obiectele de artă jefuite (danezii mai mult ca suedezii).

Analizând modul în care problemele militare se reflectă sau sînt influențate în și de instituțiile juridice medievale, prof. Giulio Vismara²² pornește de la noțiunea comunității creștine medievale și de la instituțiile care-i afirmă solidaritatea spirituală și juridică, prin

¹⁶ *Le fortificazioni alto-medievali in Italia viste dall'aereo*, p. 857—927.

¹⁷ *Von der spätantiken zur frühmittelalterlichen Festungsbaukunst*, 929—960.

¹⁸ *Galeerenkriege im Mittelmeer (7.—11.Jahrhundert)*, p. 979—1007.

¹⁹ *Les marines et la guerre sur mer dans le nord et l'ouest de l'Europe, jusqu'au XII-e siècle*, p. 1009—1041.

²⁰ *I nomi longobardei delle armi e le loro sopravvivenze nella lingua e nei dialetti*, p. 1067—1100.

²¹ *Le opere d'arte nei bottini di guerra*, p. 1101—1126.

²² *Problemi storici e istituti giuridici della comunit  cre tina medievale*, p. 1127—1200.

interzicerea de pildă a războaielor între creștini în anume împrejurări. Se dau o serie de date documentare în legătură cu stipulațiile internaționale privind garantarea libertății comerțului (mai ales în tratatele încheiate cu Veneția de bizantini).

Ca un omagiu pentru orașul care a găzduit congresul, prof. Mario Salmi redă o scurtă monografie istorico-artistică a vestitei catedrale S. Salvatore di Spoleto.

Rostind cuvîntul de închidere în numele comitetului de conducere al Centrului de studii asupra evului mediu timpuriu, prof. Carlo Guido Mor a scos în relief importanța comunicărilor, insistînd asupra valorii deosebite a celor datorate profesorilor François Ganshof, Claudio Sánchez-Albornoz, Lucien Musset, Georges Duby și Karl Ferdinand Werner.

DAN A. LĂZĂRESCU

Pe marginea lucrării lui P. P. Panaitescu

INTRODUCERE LA ISTORIA CULTURII ROMÂNEŞTI

Cred că nu greşesc afirmând că această carte a constituit o surpriză pentru toată lumea, de îndată ce a răsfoit-o cît de puţin sau a citit-o cu atenţie. Lumea ştiinţifică de astăzi, ale cărei tendinţe de continuă specializare nu mai constituie un secret pentru nimeni, se arată sceptică (în cel mai bun caz) sau chiar refractară în faţa operelor de acest fel, în care un „nespecialist” îndrăzneşte să se aventureze în afara graniţelor strîmte ale propriei, de multe ori, neputinţe. Şi totuşi, cîtă bogăţie de idei şi fapte poţi găsi în studiile de istorie medievală ale lui Vasile Pârvan sau în cele de istorie veche ale lui Nicolae Iorga, pentru a nu cita decît exemple din apropierea noastră. Mai recent, o lucrare monumentală a lui Henri Stahl a fost total ignorată deoarece se contestă nespecialistului posibilitatea de a putea interpreta corect f nomenele istorice. Mergînd pe această concepţie, s-ar putea nega valoarea operelor istorice ale tuturor marilor diletanţi, pe motivul că nu au absolvit o facultate de istorie.

Nu aş vrea să fiu greşit înţeles, deoarece nu sînt un susţinător al diletantismului în n'ci o meserie, însă cred că, în cazul istoriei, zborul peste spaţii largi este preferabil buchi-s'lii lipsite de orizont. Aceasta cu condiţia însă ca sintezele să încununeze o activitate, iar nu să o înceapă.

Lucrarea postumă a lui Petre P. Panaitescu *Introducere la istoria culturii româneşti*¹ este fructul meditaţiilor unui medievist asupra temeiurilor întregii istorii româneşti, este o întoarcere către surse procedînd *à rebours*, metodă de obicei criticată de istoriştii. Definind cultura drept „întreaga creaţie colectivă a societăţii”, care „cuprinde tot ceea ce este unitar de-a lungul veacurilor în viaţa unui neam, tot ceea ce devine un obicei de viaţă, o formă de viaţă deosebitoare, moştenită de generaţii, specifică acelui neam”, autorul a considerat această carte drept „studiul unui cadru istoric” şi „cercetarea împrejurărilor care au îngăduit forma-rea tot mai structurată a acestei culturi, pornind de la începuturile ei pînă la crearea statului feudal”. Trebuie să spunem că aceste meditaţii, rezultat al unei munci de o viaţă întreagă pe tărîmul istoriei, se referă de fapt şi se leagă de tratatul de *Istoria României* scos de Academie, în special de volumele I şi II. Cum această operă trebuie refăcută, contribuţiile lui P.P. Panaitescu devin de o actualitate acută, astfel că o extragere a tot ce este mai valoros din ele se impune.

¹ Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1969, 398 p.

După cum am spus și mai înainte, această carte este o lucrare de idei. De aceea ideile ei ne vor preocupa în mai mare măsură decât amănunțele nesemnificative, care pot fi greșite în formă, dar nu în concluziile valabile pe care le generează. Să nu uităm că scrierea acestor pagini a fost o mucenicie, iar moartea autorului l-a împiedicat să le revadă.

„Cuvîntul înainte” stabilește cîteva idei de bază ale cărții. Prima este *unitatea culturii românești* peste granițele statelor feudale, considerată de autor drept „faptul principal nu numai al istoriei culturii românești, dar chiar al istoriei românilor în general”. „Elementele principale ale feudalismului și ale culturii feudale la români: ortodoxia, cultura literară a slavonismului ca limbă bisericească și de stat, stilul bisericilor și al cetăților, sînt identice la toți românii și peste toate acestea predomină, puternică și de nestrămătat, creația populară cu splendida ei literatură orală, cu artele plastice și organizarea muncii peste tot pămîntul locuit de români” (p. 12).

Altă idee este *continuitatea în timp a culturii românești* pe întreg teritoriul locuit de români, evident ca o creație a maselor populare. Un alt principiu aplicat de autor în studierea istoriei culturii românești este încadrarea ei într-o creație mai largă, în cercurile de cultură „bizantino-slav, orientală” și „central european”. Ajungem astfel la o formulare ce ține de teoria binecunoscută, dar puțin studiată la noi, a „cercurilor de cultură”, aparținînd școlii germane de etnografie. Ca istorici marxisti, noi sîntem însă datori să preluăm tot ceea ce este valoros din această teorie, iar nu să o respingem în bloc. Iată cum o aplică autorul: „Ceea ce istoricii au considerat pînă acum ca o serie de împrumuturi trebuie privit ca o trăire împreună a mai multor popoare... respingem explicația «împrumuturilor» de la popor mai civilizată la popoarele mai înapoiate. Instituțiile sociale, cele de stat, politice, militare și bisericești, precum și ideile unei culturi, sînt constitutive. Ele rezultă din gradul de dezvoltare și din nevoile societății... În locul explicației împrumuturilor de cultură, am încercat să studiem formarea vechii culturi românești medievale în marginile teoriei cadrelor de cultură: un număr de popoare vecine sau mai depărtate au trăit o viață economică, socială și culturală asemănătoare, care s-a manifestat prin dezvoltarea paralelă a instituțiilor lor. Este vorba deci de culturi și civilizații reunite în cadre mai largi, dovedind nu relații de superioritate și inferioritate între popoare, ci de conviețuire și de întrepătrundere culturală, pe baza marilor curente populare ce străbat evul mediu, adesea necunoscute cronicarilor și scriitorilor de documente” (p. 14–15).

O altă idee a cărții este *derivarea românilor ca urmași ai întregii romanități orientale*, iar nu numai ai daco-românilor, teorie susținută cu strălucire la noi de Nicolae Iorga.

Un punct original îl constituie negarea caracterului de cale pentru popoarele migratoare al țării noastre, autorul demonstrînd în mod convingător că puhoaiile stepei, începînd cu cimerienii și sciții și terminînd cu tătarii, se revărsau în Europa pe trei drumuri: între munții Beschizi și Sudeți, apoi prin poarta Moravei spre cîmpia Dunării mijlocii și, în sfîrșit, prin Dobrogea. Pămîntul românesc ar fi deci o mare cetate în fața stepei, deși Carpații nu despart pe români, ci îi unesc.

Capitolul al II-lea, intitulat „Băstinașii înainte de romani”, reprezintă un efort de a aplica anumite concepte etnografice unei perioade pe care arheologii nu o tratează decât strict material în majoritatea cazurilor. Autorul afirmă că, în intenția arheologilor, culturile neolitice se deosebesc numai prin ceramică și neagă valoarea acestui principiu, considerînd că urmele materiale neolitice trebuie subsumate unor cercuri de cultură, identificabile cu triburi așezate pe văi de rîuri. Spre lauda arheologilor trebuie însă să observăm că aceștia definesc o cultură pe baza unui ansamblu de particularități, ca unelte, mod de locuire, de îngropare, caractere antropologice și osteologice ș.a. Totuși ideea lui P.P. Panaitescu este valorificabilă prin cercetări de viitor, și anume în punerea pe hartă a răspîndirii diferitelor culturi și supra-punerea lor. Unele cercetări personale m-au dus la observația, care este doar un punct de plecare, că în general anumite culturi sînt identificabile pe arii care vor constitui mai tîrziu uni-

tăți politice, răspunzând astfel unor comunități geografice. Mă refer la Muntenia și sudul Moldovei și nordul Dobrogei, la Oltenia, Banat și sud-vestul Transilvaniei, la Moldova centrală și nordică și la Transilvania propriu-zisă.

În satele neolitice încep să apară diferențieri în sinul ginții, documentate prin apariția unor locuințe mai mari, centrale (ca la Hăbășești), deci ale unor șefi militari, politici sau religioși. Purtătorii civilizației neolitice sînt pelasgii tradiției grecești, între care apar multe tipuri mediteranoide, determinîndu-l pe autor să vorbească de o „unitate străveche de rasă și de cultură între țările române și neamurile de sud, pînă la Marea Egee”. Această unitate trebuie însă privită în mod nuanțat, așa cum dovedește recent academicianul Emil Condurachi în articolul său din „Studii și cercetări de istorie veche”, 3/1969.

În epoca bronzului asistăm la prima mare diviziune socială a muncii între triburile de păstori și cele de agricultori și apare familia patriarhală în cazul păstoritului exercitat de bărbați. Constat însă că autorul nu a fost la curent cu discuțiile duse de arheologi în această privință. Datele furnizate de arheologi arată că problema este mult mai complexă și că, pe teritoriul țării noastre, culturile bronzului sînt *culturi stabile*, aparținînd probabil prototracilor, strămoșii tracilor. Triburile de păstori nomazi sînt mereu asimilate și sedentarizate, iar Dumitru Berciu vorbește, pentru sfîrșitul epocii bronzului de realizarea „echilibrului dintre agricultură și păstori...”, cu toate că unele culturi ale etapei celei noi (adică a fierului — M.C.) vor mai avea o orientare predominantă spre una din aceste ramuri ale economiei primitive“ (*Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*, Edit. științifică, București, 1966, p. 170). Prin urmare, teoria marxistă a primei mari diviziuni sociale a muncii trebuie înțeleasă în sensul unei repartiții predominant geografice.

Epoca bronzului prezintă o importanță covârșitoare pentru istoria noastră, deoarece acum apar indo-europenii, în cazul nostru tracii, care realizează o sinteză originală cu localnicii, să le zicem pelasgi, sinteză asemănătoare celei dintre romani și traci, în care limba poporului mai civilizat învinge, însă materialul etnic este predominant autohton. Sciții și coloniile grecești de la Marea Neagră sînt tratați pe scurt, insistîndu-se asupra exportului de pește sărat și afumat care atinge Egiptul ptolenic.

Civilizația geților și a dacilor (de fapt a tracilor în totalitatea lor) este considerată pe drept cuvînt de autor drept una din marile civilizații ale antichității, alături de cea a celților și a germanilor. Foarte interesantă și în esență justă este respingerea părerii potrivit căreia societatea dacă ar fi avut un caracter predominant sclavagist. Utilizînd și remarcile profesorului D. Pippidi, P. P. Panaitescu argumentează convingător lipsa sclavajului ca formă de organizare predominantă a societății geto-dace, subliniind caracterul original al organizării statului dac: asemănător cu statele asiatice prin aspectul religios, dar deosebit prin caracterul de confederație de triburi (p. 42). În ce privește religia dacilor, ea avea asemănări cu a germanilor prin cultul uranian al sufletelor ce merg la Zamolxis în cer, spre deosebire de tracii sudici, care, ca și grecii și romanii, dădeau sufletelor morților un lăcaș chtonic, subpămîntean. Cuvintele lui Dio Chrisostom în această privință merită să fie citate. Vorbînd despre Deceneu, el spune: „El i-a învățat morala, dezbărîndu-i de moravurile barbare... Geții au fost totdeauna superiori în filozofie față de aproape toți barbarii și aproape egali cu grecii”. Aici filozofia e luată în sensul de morală. Iar Iosephus Flavius, vorbind despre secta esenienilor, din care se pare că făcea parte și Hristos, spune următoarele: „Oamenii ce socot că toate trebuie lăsate în mîna lui Dumnezeu, consideră sufletele ca nemuritoare și dreptatea ca virtutea cea mai de preț, au locașuri de rugăciune proprii, sînt foarte morali și drepti, au bunurile în comun, nu țin robi, socotind această instituție nedreaptă, se ajută unii pe alții, nu se căsătoreasc, ci trăiesc cu toții împreună. Foarte mult se aseamănă ei cu dacii ce se numesc polistai”. E vorba, evident, în cadrul societății dace, de o mișcare a unor inițiați, iar nu a maselor, pe care le vedem mai aproape de aspectul dionisiac, de vreme ce grecii considerau că Dionysos și Orfeu sînt traci — deci vinul și muzica.

O lipsă a acestui capitol este ignorarea, voită sau nu, a sintezei daco-celtice, în special în Transilvania.

Romanizarea geto-dacilor (noi repetăm — a tracilor balcanici), este un fapt de istorie balcanică. Noi sîntem urmașii romanității orientale, „avînd la bază cultura romană, dar cu adînci influențe bizantine” (adică elenistice și orientale). Autorul se ridică împotriva aserțiunii că dominația romană în Dacia a însemnat numai un jaf organizat în vederea stocării de profituri cît mai mari. Nu pot fi însă de acord cu părerea autorului că aristocrația militară indigenă a fost dizolvată de către romani (p. 52), întrucît avem destule exemple contrare în Galia, Spania și Balcani. Organizarea țărănimii în obști este considerată ca existînd în tot timpul dominației romane. Ceea ce nu se subliniază îndeajuns este însă continuitatea formelor de organizare a obștii. Astfel, pe teritoriul Sucidavei, un „pagus” era condus de doi „principes locorum”, anume de un *magister* local și de un prefect roman, așa după cum mai tîrziu satele românești vor fi conduse de doi cnezi sau juzi.

„Romanitatea în Dacia și la Dunărea de jos în epoca migrațiilor (sec. III-VI)” este titlul capitolului al IV-lea, care propune o nouă explicație pentru retragerea legiunilor și administrației romane din Dacia sub Aurelian: „Istoricii n-au observat pînă acum prioritatea retragerii reprezentanților vieții economice față de aceea a autorităților de stat și au crezut că orașenii auți au urmat legiunile. Distanța între momentele celor două retrageri are o mare importanță; ea arată că părăsirea Daciei are la bază un fenomen economic și nu unul politic și militar” (p. 69—70). Ideea este fertilă, mai ales că ruina economică a Daciei către jumătatea secolului al III-lea este evidentă înainte de retragerea romanilor. Pentru secolele IV—VI, autorul consideră, pe drept cuvînt de altfel, că se poate vorbi de o supraveghere militară a Daciei de către imperiu: „Populația Daciei trăia în cadrul economiei imperiale și făcea parte din zona de influență militară a imperiului”. Această explicație romanizarea atît de completă a dacilor, care a durat șase secole, iar nu numai 165 de ani. Pentru comparație vreau să amintesc că, în S.U.A., emigranții sînt total asimilați lingvistic la a treia generație, deci la mai puțin de o sută de ani. De ce să nu acordăm și civilizației și forței Imperiului roman același credit pe care îl acordă emigranții Statelor Unite? Stăpînirea cetăților de pe malul stîng al Dunării a însemnat perpetuarea unor focare de limbă latină populară, din care s-a format limba română.

Raporturile romanității orientale cu slavii formează materia unui subcapitol, la care, lăudînd claritatea expunerii, avem să facem două precizări: în interpretarea pasajului din Jordanes (începutul secolului al VI-lea) asupra întinderii slavilor la acea dată, P. P. Panaitescu adoptă părerea că triburile slave locuiau de la Nistru pînă la Belgrad, pe baza identificării lacului Mursianus la Belgrad. În realitate e vorba de lacul Razelm și această restrîngere a spațiului locuit de slavi coincide cu datele arheologice, care atestă prezența masivă a slavilor la noi numai după 578 și în cursul secolului al VII-lea (cf. Ion Nestor, *Citirea considerății cu privire la cea mai veche locuire a slavilor pe teritoriul R.P.R.*, în „Omagiu lui Petre Constantinescu-Iași”, București, 1965, p. 147—151).

Slavii sînt primul popor migrator venit la noi care întreprinde o colonizare, pe văile rîurilor. Ei aveau un nivel de civilizație inferior băștinașilor și nu devin sedentari decît din secolele VII—VIII. După anul 602 slavii pătrund în sudul Dunării, schimbînd total configurația etnică a Peninsulei Balcanice. Romanii au continuat să trăiască în organizări populare, *Romaniae*, de la care ne vine un crîmpei de limbă în faimoasele cuvinte „torna, torna fratre” (sau „retorna”) rostite lingă Marcianopolis la anul 587 și păstrate în cronicile lui Theophilact Simmoccata și Theophanes. Autorul afirmă că „nu e vorba de o poruncă militară, ci de un îndemnat dat de un soldat către altul, căci cuvîntul *frate* nu putea fi o poruncă” (p. 86). De fapt, Philippide și Iorga, iar mai nou Petre Ș. Năsturel au arătat că nu e vorba de un soldat care ar fi rostit aceste cuvinte, ci de un localnic, stăpînul unui animal de povară, ceea ce schimbă oarecum datele problemei. *Strategiconul* lui Pseudo-Mauricius, manual de artă mi-

litară scris în ultimele decenii ale secolului al VI-lea, pus în valoare la noi mai întâi de P.P. Panaitescu în lucrarea sa despre *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova*, vorbește despre romani aflați în nordul Dunării și locuind împreună cu slavii năvălitori, cărora le servesc drept călăuze. Autorul este deci în drept să afirme că nu a existat o retragere la munte a populației românești în fața slavilor (cum ar documenta toponimia), ci este vorba de o colaborare cu aceștia. Acest fapt nu exclude conflicte și adversități, inerente oricărei năvăliri străine. Din secolul al VI-lea și până în secolul al X-lea, legăturile nordului Dunării cu imperiul scad continuu, viața țărănească devine predominantă, iar moneda bizantină dispăre. Este vorba de un fenomen larg european, pe care l-a analizat Henri Pirenne în a sa *Histoire économique et sociale du Moyen Âge* și Marc Bloch într-un articol din „*Annales d'histoire économique et sociale*”, intitulat *Economie naturală și economie monetară — o falsă dilemă*.

Slavii au lăsat în toponimie numeroase urme, identificabile prin aceea că nu au sens în românește. Hidronimia slavă se găsește numai la apele mici și medii, care favorizează formarea de triburi pe văi — Bistrița, Ialomița, Topolog, Dîmbovița. Din secolele IX—X apar nume de sate botezate după un senior ereditar: Corcova, Brabova, Gînjova, Bascov, Snagov. „Colonizarea slavă în nordul Dunării s-a făcut deci pe ginți, în puncte risipite, în secolele VIII IX, după trecerea perioadei seminomade și pe temeiul supunerii unor regiuni locuite de băștinași de către nobilimea gentilică slavă” (p. 94).

„Originile creștinismului la români”, materia capitoului al V-lea, prezintă numeroase scăderi, dintre care amintim utilizarea *Vieții Sfîntului Eustatie Plachida* ca izvor pentru vechimea creștinismului daco-roman. În sprijinul răspîndirii creștinismului la noi înainte de secolul al IV-lea se poate aduce azi o gemă reprezentînd răstignirea, din secolul al II-lea, găsită la Constanța în timpul războiului Crimeii și aflată astăzi la British Museum, semnalată anul trecut în revista „Biserica ortodoxă română” de către Tit Simeșdrea. Pentru tăria creștinismului la Dunărea de jos se pot corela viețile martirilor de la Durostor și din Dobrogea cu prezența activă a călugărilor scîți în secolele V—VI, fapt ce ne impune rezerve față de concluziile atît de categorice ale colegului Radu Constantinescu din articolul despre martirii de la Durostor din „*Revue des Études Sud-Est Européennes*”. Numele sfîntului Dasius îmi amintește de numele dacic Daizus și se poate apropia de numele trac al lunii septembrie *Daisus* (cf. Plutarh, *Viața lui Alexandru*). Pentru soarta creștinismului daco-roman în secolele IV—VI găsim cîteva cuvinte ce ar merita adîncite: „Credem că originea creștinismului daco-roman stă nu în opera misionarilor, ci în unitatea economică (cu folosirea exclusivă a monedei romane) și culturală dintre Dacia și imperiu, cît și în imigrația creștinilor din Illyricum în Dacia în veacurile IV—VI” (p. 101). „Adoptarea creștinismului la români n-a reprezentat numai o îmbinare în cugetul popular a credinței universale creștine cu cea locală daco-romană, dar și alcătuirea unei interpretări românești a religiei. Toleranța religioasă față de alte credințe existente pe pămîntul românesc formează o caracteristică a mentalității religioase românești, spre deosebire de aceea a altor popoare... În sfîrșit religia e înțeleasă colectiv; rugăciunea, ca și ispășirea păcatelor, se face în comun pe obști, pe familii mari înrudite prin sînge. Felul românesc de a înțelege creștinismul a fost un element hotărîtor pentru dezvoltarea culturii românești în evul mediu” (p. 103).

Următoarele trei capitole tratează „Problema continuității”, „Formarea poporului român” și „Limba română purtătoare de cultură”. De notat aici observația că tratatul de istorie a României „privește destul de strîmt continuitatea ca fiind datorită luptei și răscoalei sclavilor împotriva stăpînilor lor din Dacia, ceea ce ne-ar duce la concluzia că românii sînt urmașii sclavilor, o adunare de prizonieri de război din toate neamurile, și totodată restrînge continuitatea la pămîntul Daciei nord-dunărene. Istoria culturii românești trebuie să privească problema continuității ca o problemă a culturii: păstrarea și transformarea din interior a romanității”.

Aș vrea să fac aici câteva precizări privind componența etnică a poporului român, deoarece ultimele cercetări au adus rezultate impresionante ce pot aduce o lumină nouă asupra chestiunii. S-a vorbit mult despre numărul geto-dacilor în momentul cuceririi romane, și istoricii au adoptat cifra minimă propusă prudent de V. Pârvan, de 5 locuitori pe kilometru pătrat, ceea ce ar da pentru teritoriul României o populație de circa 1 milion de locuitori. Mai târziu, Ferdinand Lot a propus cifra de 10 locuitori pe kilometru pătrat, ceea ce ar indica o populație de 2 milioane de locuitori. Faptul este foarte posibil, dată fiind densitatea mare a așezărilor descoperite de arheologi. În fața acestei mase de autohtoni, Imperiul roman vine cu cifre mult inferioare. Armata din toate cele trei Dacii totaliza în vremea lui Marc Aureliu 50 700 de oameni, la care adăugând trupele din Moesii ce staționau pe teritoriul actual al României ajungem la circa 60 000 de soldați. Adăugând la aceasta populația celor 11 orașe romane din Dacia, pe care o considerăm în totalitatea ei romană, atingem o cifră inferioară lui 200 000. Or, în aceste condiții, nu se poate vorbi de o asimilare a dacilor de către romani, ci de asimilarea romanilor de către daci, care au adoptat însă limba latină.

Românii apar în istorie ca popor distinct începând din secolul al X-lea, și anume la anul 976 niște vlahi cărăuși (iar nu nomazi, cum traduce P.P.P.) ucid între Castoria și Prespa pe David, unul din cei patru frați conducători ai Imperiului bulgar din Macedonia.

Capitolul al IX-lea, „Străvechea viață populară a românilor”, relevă continuitatea vieții economice și sociale a poporului român : agricultură, creșterea vitelor, de o foarte mare importanță, care pentru autor depășește chiar pe cea a agriculturii; meșteșugurile, ca extragerea sării, a aurului, a păcurii și a cărbunelui, ca și al sărării peștelui, nu au încetat niciodată. O problemă puțin studiată este aceea a schimbului dintre satele specializate în producerea unor bunuri de consum. Sunt interesante considerațiile asupra vechimii și evoluției negoțului, în care se deosebesc, după limbă, trei straturi : unul străvechi, roman : *a vinde, a cumpăra, a schimba, neguțător* ; al doilea strat, slav : *trg, vamă, precupeț, a plăti*, care presupunea centre de schimb și vânzare ; un al treilea strat, datînd din preajma întemeierii statelor românești : *ungurești ca oraș, blci, bani, aldămaș, a cheltui, chezaș, majă, marfă* și unul sâsesc, *iarmaroc*. Aici este vorba de o fază orășenească, cu schimb în bani și organizație de stat.

„Formarea feudalității românești” beneficiază de considerațiile unuia din cei mai buni cunoscători ai evului mediu românesc, ale cărui teorii despre formarea claselor în trecutul nostru sînt expuse în numeroase sinteze și lucrări de amănunt. Este deci surprinzător faptul că nu se discută în aceste pagini problema, pe care o considerăm nerezolvată, a periodicizării feudalismului românesc. A considera că secolul al X-lea reprezintă începutul orînduirii feudale la noi înseamnă a acorda perioadei de trecere la feudalism o durată de 700 de ani, caz unic în istoria omînită. Se impune deci cu stringență reconsiderarea acestei periodicizări. Căile de formare a clasei stăpînilor feudali se reduc, potrivit autorului, la două posibilități : elemente ridicate din obști, pe de o parte, și cuceritorii străini, pe de altă parte. Rolul slavilor este subliniat ca această ocazie pe baza terminologiei : *boier, jupan, cneaz*.

Faptul că numele poporului nostru a ajuns să însemne țaran dependent (*rumân* sau *vlah*) nu lasă nici o îndoială asupra acestor raporturi și asupra bazei pe care s-au format clasele sociale în trecutul nostru. Evident că au existat diferențieri în sinul obștilor romanice și înainte de venirea slavilor (dovadă păstrarea lui *jude, judec*, ce dublează pe *cneaz, ducă*, ce dublează pe *voievod*). O caracteristică a istoriei noastre subliniată pe drept cuvînt de autor o constituie existența obștilor de țărani liberi în tot cursul evului mediu, datorită cărora a fost apărută independența țării. Contrastul este cu atît mai mare cu cît țările române au fost singurele state europene ce au menținut robia — sau sclavia — țiganilor și tătarilor pînă în secolul al XIX-lea.

Chestiunea *slavonismului cultural la români* este nu mai puțin spinoasă pentru istoricii de astăzi. Întinderea primului țarat bulgar peste toată țara noastră, susținută cu căldură de autor, mi se pare imposibilă, afară de un control militar al frontierelor și al marilor riuri pe

care se aducea sarea și aurul. Expansiunea liturghiei slave a fost un fapt de cultură, limba slavonă a vechilor noastre texte nu era limba maternă a populației de aici, ci o limbă de cultură, a clasei stăpînitoare, susținută de prestigiul celor ce o răspîndeau.

În capitolul al XII-lea, „Contactele externe”, autorul expune pe larg teoria cadrului cultural sud-est european. Uniunea culturală a sud-estului Europei, pe care Iorga a studiat-o magistral în cărțile sale *Le caractères commun des institutions du sud-est de l'Europe*, Paris, 1929, și *Formes byzantines et réalités balkaniques*, Paris, 1922, este prezentată astfel de P.P. Panaitescu : „Elementele teoriei noastre despre formarea unei civilizații comune a sud-estului Europei pe baza solidarității populare sînt următoarele : lupta comună împotriva Bizanțului și a feudalismului bizantin, apoi continuarea acestei lupte comune împotriva Imperiului otoman și a feudalismului turcesc și, pe lângă aceste elemente principale, adoptarea unor « erezii » populare, antifeudale, în special aceea a bogomilismului, care a avut un mare rol social, atît la bulgari, cît și la greci, sîrbi și români, rolul satelor militare libere în Balcani și în țările române (slujitori, seimeni) în lupta împotriva asuprașilor, emigrările și mișcările negustorilor ambulanți, rolul unificator al bisericii ortodoxe în formarea culturii claselor superioare, mai tîrziu sprijinul dat de români bisericii popoarelor balcanice care-și pierduseră organizația de stat” (p. 203). Lipsesc din această încercare de definiție cîteva elemente constitutive ale fondului etnic și cultural general sud-est european : tracii cu toate ramurile lor, precum și aportul roman, mai redus în sudul Dunării, dar prezent totuși la nordul liniei Jireček-Philippide-Skok.

Subcapitolul „Românii și cadrul cultural occidental” are multe puncte discutabile, cum ar fi aserțiunea că „toate marile curente din cultura europeană apuseană și-au găsit locul și la români : mișcările religioase, așa-zisele erezii populare, cavalerismul, Renașterea etc.” (p. 205). Argumentele nu sînt convingătoare întotdeauna, în special unele privind terminologia obștii (*moșneni* ar fi decalc din germanul *Erbe*, *megieș* din *Mark*?). Există însă puncte comune nu mai puțin interesante între termenii occidentali privind feudalismul și cei românești, *celate*, *curte*, *țară*, *domn*, *șerb*, dar mă întreb dacă ele nu se datoresc și dezvoltării limbilor romanice pe căi paralele, fără contacte directe. Aceste contacte directe între civilizația occidentală și țara noastră, autorul le explică prin „marile curente populare”, „fără ecou în cronici și documente, ... mișcările fără răsunet ale istoriei medievale. La baza lor stau, înțli de toate, colonizările întemeiate pe căutarea și crearea prin deștelenire a pămînturilor noi pentru agri-cultură. Deștelenirea pădurilor și a altor pămînturi nefolosite pînă atunci a transformat harta economică a Europei ; ea formează cea mai importantă operă pozitivă a evului mediu. Alături de acestea sînt mișcările negustorilor ambulanți, ale turmelor ce mergeau la iarmarocuri, ale cărăușilor care transportau mărfurile pe drumuri îndepărtate, închiriindu-și animalele de transport și carele. La acestea se adăugau și călugării cerșetori în căutare de milostenii, tinerii care treceau dintr-o țară într-alta în căutare de învățătură, oștenii ce voiau să-și închirieze știința armelor. Să nu uităm că asemenea deschizători de drumuri alcătuiesc una din cauzele cruciadelor, care au fost precedate pe căile Orientului de astfel de curente populare”.

Analizînd primele formațiuni politice românești din Peninsula Balcanică și din Transilvania (capitolele XIII și XIV), autorul subliniază trăsăturile comune ale vieții lor sociale și economice : conducerea după legea valahilor, viața în sate conduse de cnezi și juzi, predominanța familiei mici spre deosebire de *zadruga* slavă, conștiința originii latine și altele. În rest, nimic nou.

Capitolul al XV-lea, „Contactele externe ; drumurile de comerț, cruciadele”, conține ideea, interesantă și capabilă de aprofundare, că țările române au fost în secolele XI—XIII și chiar mai tîrziu teritorii de cruciadă împotriva pecenegilor, cumanilor, tătarilor (p. 249). De altfel românii sînt amintiți ca participanți la cruciada a III-a în armata lui Frederic Barbarossa și la a V-a (1217). Subcapitolul „Pătrunderea bizantină la nordul Dunării (sec. XI—XII)” prezintă vechea greșeală de interpretare a textului lui Nikita Choniates privind pe Andronic

Comnenul, care, fugăr în 1164 spre Halici, este prins de către vlahi și adus îndărăt la Constantinopol. George Murnu a arătat încă de acum 60 de ani că originalul grec se deosebește de versiunea latină inexactă, care a fost utilizată de obicei. Se pare că e vorba de vlahi din Bulgaria. În subcapitolul intitulat „Pătrunderea ungurească dincoace de Carpați” se scoate în vedetă detaliul expediției contelui Ioachim de Sibiu la 1210 spre Vidin, care indică prezența în Oltenia a unor formațiuni politice ce nu depindeau nici de cumani, nici de unguri (p. 258—9). Se afirmă că Banatul Severinului ar fi înglobat la început toată Oltenia, dar ungurii ocupau efectiv doar cetatea. Rolul genovezilor la gurile Dunării este considerat progresist, fără a se uita, evident, și latura negativă a activității lor.

Întemeierea orașelor românești formează substanța capitolului al XVI-lea. Găsim aici ideea interesantă a existenței tirgurilor pe văile rurilor ce interesau valea respectivă și ar fi precedat întemeierea orașelor: „Apariția tirgurilor de riuri în istoria țărilor române, care se poate urmări prin toponimie, adică din denumirile orașelor, este un fenomen în mare parte necunoscut de alte popoare. O serie de tirguri din țara noastră poartă numele riului pe care sînt așezate: în Moldova, Tîrgul Bahluiului (Hîrlău), Tîrgul Siret, Tîrgul Moldovei (Baia), Suceava, Vaslui, Tîrgul Troțușului; în Țara Românească: Tîrgul Jiului, Argeș, Buzău, Cetatea Dîlboviței (București) (adaug Tg. Gilort — M.C.). Acest fenomen arată că, într-o epocă îndepărtată, văile formau unități economice separate, cu satele lor, în mijlocul cărora se afla centrul de schimb și de pază, sediul voievodului. Acolo veneau și negustorii străini și tot acolo s-au ridicat primele orașe. Unele din aceste orașe au nume dublu: unul al așezării, altul al funcției în voievodatul văii (Hîrlău — Tîrgul Bahluiului, Baia — Tîrgul Moldovei). De observat că riul tirgului era pe partea superioară a văii, în regiunea pășunilor și dealurilor și doar mai tîrziu s-a format cîte un oraș mai important mai jos pe vale, în regiunea de cîmp: astfel, pe Jiu, la origine era Tîrgul Jiului, abia în secolul al XV-lea, la sfîrșit, apare Craiova; pe Argeș, înții Curtea de Argeș, apoi Pitești; Tîrgul Bahluiului e la Hîrlău, și nu la Iași, al Moldovei este la Baia, nu la Roman. Aceste tirguri ale văilor sînt mărturia unei vieți românești în regiunile de deal, cu voievodate separate... La alte popoare nu aflăm acest aspect, al tirgurilor numite după numele văii, și, pentru a-l întîlni, trebuie să mergem tocmai la vechii traci, care-l au în chip foarte caracteristic. Obiceiul de a numi tirgurile cu nume de riuri este și în Ardeal și Banat (Tg. Mureș, Bistrița, Timișoara); credem că derivă de la o formă de viață dinainte de venirea ungurilor” (p. 282—283).

Există și orașe cu nume în —ești, care au trecut pe cale economică de la obștea țărănească la o comunitate liberă orașenească, fenomen ce nu se mai întîlnește în Europa.

„Întemeierea statelor românești” (cap. XVII) este o succintă trecere în revistă a cadrului politic general în care s-au întemeiat cele două țări române. Se combate teoria descălecatului în Țara Românească din Făgăraș și se insistă asupra dominației hanului Nogai asupra Munteniei și Moldovei. Drept întemeietor al Țării Românești este considerat Basarab, urmaș al lui Seneslav, iar nu al lui Litovoi, cum cred unii. Domnul a fost ales, iar nu impus cu forța, precum se vede din datina de a alege domnii în cadrul unor mari adunări ale boierilor și țării. Vasalitatea ungurească este explicată ca o alianță în vederea ajutorului împotriva tătarilor.

Întemeierea Moldovei, mai bine cunoscută din izvoare, suferă în tratirea lui P.P. Panaitescu de lipsuri, dintre care cea mai importantă este minimalizarea întinderii statului lui Dragoș la viitoarea țară de sus. Dacă ne gîndim că Moldova era o marcă de apărare a Transilvaniei împotriva tătarilor, e greu de presupus ca tocmai trecătorile din sudul Carpaților Răsăriteni să nu fi fost apărate, căci pe acolo se intra ușor spre Brașov sau Tîrgul Secuiesc.

Ultimul capitol, „Începuturile culturii feudale în țările române”, nu aduce lucruri noi față de alte lucrări ale autorului. Ca o scădere a cărții sînt nenumăratele greșeli de tipar.

CONSTITUIREA ACADEMIEI DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

În zilele de 19—20 februarie 1970 au avut loc lucrările Adunării generale de constituire a Academiei de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România.

Participă academicieni, cercetători, cadre didactice din capitală și din alte orașe ale țării, delegați ai unităților de cercetare științifică și ai catedrelor din învățământul superior din domeniile științelor economice, filozofiei, istoriei, științelor juridice, politice, psihologiei, pedagogiei, sociologiei, teoriei și istoriei artei și literaturii. Iau parte, ca invitați, conducători de instituții centrale, oameni de știință, profesori, activiști de partid, ziariști.

Delegații au ales prezidiul adunării, din care fac parte tovarășii Paul Niculescu-Mizil, membru al Comitetului Executiv, al Prezidiului Permanent, secretar al C.C. al P.C.R., Manea Mănescu, membru al Comitetului Executiv, secretar al P.C.R., președintele Consiliului Economic, Dumitru Popescu, membru al Comitetului Executiv, secretar al C.C. al P.C.R., Leonte Răutu, membru al Comitetului Executiv al C.C. al P.C.R., vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, Ion Iliescu, membru supleant al Comitetului Executiv al C. C. al P.C.R., prim-secretar al C.C. al U.T.C., ministru pentru problemele tineretului, prof. univ. Miron Constantinescu, ministrul învățământului, acad. Miron Nicolescu, președintele Academiei Republicii Socialiste România, alte personalități ale vieții științifice.

Adunarea a fost deschisă de tovarășul Paul Niculescu-Mizil, care, în numele conducerii partidului, al tovarășului Nicolae Ceaușescu personal, a adresat participanților un cald salut. Subliniind atenția deosebită pe care Congresul al X-lea al partidului a acordat-o problemelor muncii ideologice și, în acest cadru, activității în domeniul științelor sociale, vorbitorul a relevat că rolul acestora crește progresiv, în măsura în care în dezvoltarea societății socialiste, se accentuează caracterul de proces istoric conștient.

Vorbitorul a trecut în revistă realizările obținute în dezvoltarea științelor sociale din țara noastră, mai ales în climatul înnoitor din ultimii ani. Totodată, relevând că, față de exigențele prezentului, în acest domeniu se manifestă o rămânere în urmă — mai ales în sensul slabei legături cu nevoile practicii, al insuficienței abordări a fenomenelor actuale ale dezvoltării țării —, vorbitorul s-a referit la neajunsurile existente în activitatea de cercetare, la cauzele acestora.

Academia nou înființată, care își va desfășura întreaga activitate sub conducerea Comitetului Central al partidului — a spus tovarășul Paul Niculescu-Mizil —, este menită să dea un puternic impuls gândirii social-politice în țara noastră, să determine un avânt al activității de cercetare în științele sociale. Ea va avea rolul de imensă responsabilitate de a asigura organizarea, îndrumarea și coordonarea întregii activități în acest domeniu, astfel ca să corespundă în tot mai mare măsură sarcinilor ideologice ale partidului, să contribuie la descifrarea și înțelegerea noilor fenomene sociale din țara noastră și din lumea contemporană, să ofere concluzii utile pentru elaborarea soluțiilor la problemele ridicate de viață, de dezvoltarea socialismului.

După alegerea organelor de lucru ale Adunării generale a fost aprobată ordinea de zi, care cuprinde: dezbateră și adoptarea proiectului de statut; alegerea membrilor titulari și a membrilor corespondenți ai Academiei de Științe Sociale și Politice.

Prof. univ. Miron Constantinescu a prezentat apoi raportul la proiectul de statut. Vorbitorul a relevat pe larg atribuțiile și sarcinile importante ce revin noului for științific, modul de organizare și de activitate a Academiei de Științe Sociale și Politice.

Pe marginea proiectului au avut loc dezbateri ample.

În ziua de 20 februarie 1970 au continuat lucrările Adunării generale de constituire a Academiei de Științe Sociale și Politice.

În prima parte a ședinței, comisia de redactare a prezentat un raport privind modificările ce urmează a fi aduse proiectului de statut pe baza propunerilor făcute în dezbateri.

Adunarea generală a aprobat apoi în unanimitate Statutul Academiei de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România. Documentul prevede că acest for științific, desfășurându-și activitatea sub îndrumarea C.C. al P.C.R., organizează, îndrumă și coordonează în mod unitar munca de cercetare în domeniul științelor sociale și politice, promovează în această muncă concepția materialismului dialectic și istoric, asigurând orientarea teoretică și ideologică a cercetării științifice pe baza marxism-leninismului. Statutul stabilește atribuțiile Academiei și ale organelor sale de conducere, organizarea activității de cercetare, condițiile de alegere a membrilor ei din rândurile oamenilor de știință, de cultură, cadrelor didactice și ale altor persoane care se disting prin contribuții de valoare teoretică și practică și participă activ la viața științifică și ideologică a țării.

S-a trecut apoi la cel de-al doilea punct al ordinii de zi. Comisia de propuneri, alcătuită din reprezentanți ai diferitelor institute și centre de cercetări, ai catedrelor din învățământul superior din întreaga țară, desemnați de către delegați, a întocmit listele de candidați pentru membrii Academiei și le-a supus discuției Adunării generale. Prin vot secret pe buletine, Adunarea generală a ales 125 de membri titulari și 93 de membri corespondenți ai Academiei de Științe Sociale și Politice. În continuare, a fost stabilită componența celor 8 secții ale Academiei, după care, în ședințe separate de constituire, au fost aleși președinții acestora.

Declarându-se constituită Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România, s-a trecut la alegerea, prin vot deschis, a organelor de conducere ale Academiei.

A luat cuvântul acad. Constantin Daicoviciu. Vorbitorul a relevat marea însemnătate a înființării noii Academii, faptul că ea va aduce o contribuție esențială la perfecționarea activității lucrărilor din domeniul științelor sociale și politice. Subliniind că prin crearea acestei instituții se adâncește și mai mult legătura indisolubilă a oamenilor de știință cu partidul și conducerea sa, vorbitorul a relevat rolul uriaș pe care Partidul Comunist Român, Comitetul său Central, secretarul general al partidului îl au în dezvoltarea gândirii social-politice românești, în aplicarea creștătoare a teoriei marxist-leniniste, a concepției materialist-dialectice la condițiile concrete ale țării noastre, în asigurarea progresului neîntrerupt al societății socialiste. Acad. C. Daicoviciu a subliniat în mod deosebit contribuția esențială pe care tovarășul Nicolae Ceaușescu o aduce la întreaga activitate de conducere a partidului și statului, la elaborarea politicii interne și externe a României, la dezvoltarea științelor sociale, la imprimarea unui profund spirit

novator și creator în acest domeniu. Dînd glas opiniei generale a membrilor adunării constitutive, sentimentelor de respect, stimă și dragoste față de Partidul Comunist Român și secretarul său general, vorbitorul a propus, în numele unui mare număr de oameni de știință și cercetători — dintre care unii au adresat în acest sens scrisori prezidiului adunării —, ca tovarășul NICOLAE CEAUȘESCU să fie ales președinte de onoare al Academiei.

Această propunere a fost susținută cu deosebită căldură de tovarășii Athanase Joja și Pavel Apostol, care au subliniat vasta activitate cu caracter științific desfășurată în ultimii ani de tovarășul Nicolae Ceaușescu pe tărîmul științelor sociale, contribuția de seamă pe care cuvîntările și lucrările sale au adus-o la elucidarea unor probleme fundamentale ale construcției socialiste în țara noastră în etapa actuală, a unor importante probleme ale evoluției lumii contemporane. Vorbitorii au relevat că alegerea tovarășului Ceaușescu în calitate de președinte de onoare al noii Academii este un act de grațitudine și de profundă prețuire a prodigioasei sale activități în această direcție.

Primită cu aplauze puternice și ovații, propunerea a fost însușită de întreaga adunare, care, exprimînd poziția tuturor oamenilor de știință din țara noastră, a ales cu entuziasm și în unanimitate ca președinte de onoare al Academiei de Științe Sociale și Politice pe tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al Partidului Comunist Român.

Adunarea generală a însărcinat prezidiul să informeze pe tovarășul Nicolae Ceaușescu de dorința ei, solicitîndu-l totodată să accepte funcția de președinte de onoare al noului for științific.

În continuarea lucrărilor, a fost ales în unanimitate, ca președinte activ al Academiei, tovarășul Miron Constantinescu. În Prezidiul Academiei au fost aleși: Ladislau Bányai, Ion Ceterchi, Constantin Daicoviciu, Zoe Dumitrescu-Bușulenga, Roman Moldovan, Constantin Vlad și Ștefan Voicu —vicepreședinți; Constantin Ionescu—secretar general; Tudor Bugnariu, Alexandru Dima, Emilian Dobrescu, Ernest Gall, Carol Göllner, Constantin Ionescu-Gulian, Athanase Joja, Mircea Malița, Mircea Petrescu-Dîmbovița, Ion Popescu-Puțuri—membri.

Din Prezidiu fac parte, de asemenea, potrivit Statutului, președinții celor opt secții ale Academiei; Alexandru Brlădeanu — secția de științe economice; Dumitru Ghișe — secția de filozofie și logică; Ștefan Ștefănescu — secția de istorie și arheologie; Janoș Demeter — secția de științe juridice; Valter Roman — secția de științe politice; Alexandru Roșca — secția de psihologie și pedagogie; Henri Stahl — secția de sociologie; Ion Frunzetti — secția de teoria și istoria artei și literaturii.

În numele Prezidiului și al său personal, tovarășul Miron Constantinescu a exprimat conducerii partidului, Adunării generale profunda mulțumire și recunoștință pentru încrederea acordată. Relevînd că Academia trebuie să fie o instituție de lucru dinamică, activă, care să realizeze în cele mai bune condiții sarcinile trasate de Comitetul Central al partidului, vorbitorul a exprimat angajamentul Prezidiului de a desfășura o activitate susținută, temeinic organizată pentru a asigura îndeplinirea menirii de înaltă răspundere a Academiei de Științe Sociale și Politice.

Într-o atmosferă de puternic entuziasm, participanții la adunare au adresat Comitetului Central al Partidului Comunist Român, tovarășului Nicolae Ceaușescu, o scrisoare în care aceștia își exprimă hotărîrea fermă de a contribui cu toate puterile la uriașa activitate pe care poporul, condus de partid, o desfășoară pentru înflorirea României socialiste.

În încheiere, tovarășul Paul Niculescu-Mizil a apreciat rezultatele rodnice ale lucrărilor Adunării generale a Academiei de Științe Sociale și Politice și a urat succes deplin conducerii și tuturor membrilor Academiei în munca pe tărîmul dezvoltării gîndirii social-politice din patria noastră.

SCRISOAREA ADRESATĂ COMITETULUI CENTRAL AL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN, TOVARĂȘULUI NICOLAE CEAUȘESCU

Participanții la adunarea de constituire a Academiei de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România adresează Comitetului Central al Partidului Comunist Român, dumneavoastră personal, iubite tovarășe Nicolae Ceaușescu, un fierbinte salut și își exprimă sentimentele lor de adâncă recunoștință pentru preocuparea pe care o manifestați față de științele sociale și politice, preocupare ce-și găsește încă o expresie în crearea acestui nou for științific al țării.

Sintem conștienți de înalta răspundere ce ne revine nouă, tuturor celor ce lucrează în domeniul științelor sociale și politice, și avem ferma convingere că înființarea Academiei de Științe Sociale și Politice va constitui un moment de seamă în eforturile îndreptate spre ridicarea nivelului cercetării științifice în acest important sector de activitate. Ne angajăm cu toate forțele să răspundem marilor sarcini trasate de partid, să milităm pentru sporirea contribuției științelor sociale la progresul economiei, științei și culturii, la dezvoltarea conștiinței socialiste a maselor, la dezvoltarea generală a societății socialiste. Întreaga noastră activitate se va inspira statornic din realitățile vieții, va urmări să descifreze și să interpreteze fenomenele noi, să generalizeze experiența transformării societății pe calea socialismului, să se încadreze organic în eforturile oamenilor muncii pentru propășirea patriei, pentru făurirea unui înalt grad de civilizație materială și spirituală a poporului nostru.

Pentru noi toți este un exemplu însuflețitor stilul în care Partidul Comunist Român, conducerea sa abordează și rezolvă marile și complexe probleme pe care le ridică procesul făuririi noii orînduiri sociale, spiritul novator pe care-l promovează cu consecvență în viața economică și politică, culturală, științifică și ideologică a țării, contribuind prin acestea la îmbogățirea tezaurului marxism-leninismului. Slujitorii științelor sociale și politice găsesc în cuvîntările dumneavoastră, tovarășe secretar general, în lucrările dumneavoastră teoretice, care dau răspuns problemelor arzătoare ale dezvoltării societății noastre, problemelor social-politice ale lumii contemporane, un înalt model de analiză creatoare a fenomenelor, de îndrăzneală și originalitate în gîndire.

Sintem hotărîți să ne însușim și să încetățenim spiritul creator, propriu activității conducerii partidului, în întreaga noastră muncă, să lichidăm orice manifestări de superficialitate, de închistare și rigiditate în cercetarea și predarea științelor sociale, să ridicăm investigarea realităților la nivelul cerințelor societății noastre, al exigențelor partidului comunist.

Desfășurîndu-și activitatea sub conducerea directă a Comitetului Central al Partidului Comunist Român, Academia de Științe Sociale și Politice va milita neobosit pentru promovarea concepției materialist-dialectice în întreaga muncă de cercetare, va participa activ la confruntările de idei ce au loc pe plan internațional, va adopta o atitudine combativă, de pe platforma ideologiei marxist-leniniste împotriva concepțiilor retrograde, idealiste, antiștiințifice, împotriva ideologiei burgheze. Academia noastră se angajează să-și aducă contribuția la întreaga activitate politico-ideologică desfășurată de Partidul Comunist Român, la înfăptuirea politicii sale interne și externe, la edificarea societății socialiste multilateral dezvoltate.

Spiritul în care s-au desfășurat lucrările Adunării de constituire a Academiei, dezbaterile ample purtate în legătură cu orientarea și organizarea activității ei oferă garanția că noul cadru instituțional va determina o puternică emulație în rîndul oamenilor de știință, al cadrelor didactice, va genera un climat prielnic pentru manifestarea largă și valorificarea rodnică a capacității creatoare a tuturor lucrătorilor din domeniul științelor sociale și politice.

Dând încă o dată expresie satisfacției față de grija și prețuirea pe care Comitetul Central al partidului nostru, dumneavoastră personal, stimate tovarășe Nicolae Ceaușescu, le acordați cercetării din domeniul științelor sociale și politice, vă asigurăm că vom munci cu abnegație, alături de întregul popor, pentru îndeplinirea programului adoptat de Congresul al X-lea al Partidului Comunist Român, pentru a contribui tot mai activ la înflorirea patriei noastre, România socialistă.

PRIMIREA MEMBRILOR PREZIDIULUI ACADEMIEI LA SECRETARUL GENERAL AL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN

În ziua de 20 februarie, după încheierea lucrărilor de constituire a Academiei de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România, tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al Partidului Comunist Român, președintele Consiliului de Stat, s-a întâlnit la sediul C. C. al P.C.R. cu membrii Prezidiului noii Academii.

La întâlnire au luat parte tovarășii : Emil Bodnaraș, Paul Niculescu-Mizil, Gheorghe Pană, Gheorghe Rădulescu, Virgil Trofin, Manea Mănescu, Dumitru Popescu, Leonte Răutu, Ion Iliescu.

Președintele Academiei de Științe Sociale și Politice, Miron Constantinescu, a făcut o scurtă prezentare a desfășurării lucrărilor Adunării generale și, în numele membrilor Prezidiului Academiei, a exprimat conducerii partidului recunoștința pentru încrederea acordată, precum și hotărîrea de a depune întreaga energie pentru a duce la bun sfârșit sarcinile complexe, de mare răspundere ce le revin. Vorbitorul a arătat că, dînd glas gîndurilor și propunerilor multor participanți, exprimînd sentimentele de adîncă stimă și prețuire pe care cercetătorii din domeniul științelor sociale, ca de altfel întregul nostru popor, le poartă secretarului general al partidului, contribuției sale la dezvoltarea creatoare a gîndirii sociale din țara noastră, Adunarea generală a ales în unanimitate și într-o atmosferă de puternic entuziasm pe tovarășul Nicolae Ceaușescu ca președinte de onoare al noului for științific. El l-a rugat pe secretarul general al partidului să accepte această funcție.

Luînd cuvîntul, tovarășul NICOLAE CEAUȘESCU a spus :

Stimați tovarășii,

Constituirea Academiei de Științe Sociale și Politice reprezintă un eveniment deosebit de important în viața patriei noastre socialiste.

Desigur, este cunoscut că în țara noastră s-au desfășurat și în trecut activități pozitive, s-au obținut rezultate bune în diferitele discipline reunite astăzi în cadrul Academiei de Științe Sociale și Politice. Cu toate acestea, în aceste domenii mai avem încă multe de făcut ; de altfel dezvoltarea științelor sociale — ca a oricărei științe — nu se va opri niciodată la o anumită limită maximă. Științele sociale se vor dezvolta permanent sub impulsul evoluției sociale, al transformărilor profunde care au loc în societatea noastră și în lume ; numai ținînd seama de aceste schimbări, aceste științe vor putea contribui atât la înțelegerea fenomenelor sociale, cît și la orientarea activității de transformare a societății. Constituirea Academiei va marca — sint convins de aceasta — o cotitură în domeniul științelor sociale din țara noastră.

După cîte am fost informat, la adunare a participat un număr mare de delegați și invitați. Dezbaterile care au avut loc în prealabil în centrele mai importante ale țării, ca și discuțiile purtate în adunarea de constituire, au contribuit în bună măsură la precizarea și orientarea activității ce urmează să o desfășoare Academia constituită astăzi. E de înțeles că era greu, în timpul celor două zile cît a durat sesiunea de constituire a Academiei, să se dezbată în amănunțime toate problemele de fond ale activității în domeniul științelor sociale și politice.

Unele chestiuni ridicate, unele critici sau unele dorințe exprimate de tovarăși constituie doar câteva aspecte ale problemelor mari ce se pun astăzi în fața științelor sociale în țara noastră.

Sînt convinși că Prezidiul Academiei de Științe Sociale și Politice, secțiile nou constituite vor trece la elaborarea unui program concret de muncă și că, pe baza acestui program, se va realiza intensificarea muncii de cercetare în institute, în universități, în centrele sociale și economice ale patriei noastre. Ne exprimăm încrederea că activitatea Academiei va contribui la ridicarea pe o treaptă superioară a întregii vieți culturale, științifice și educative din patria noastră.

Sînt multe probleme care trebuie abordate de Academie, începînd cu cercetarea în domeniul istoriei, unde trebuie să fim mai activi, să aducem o contribuție mai mare la înțelegerea atât a momentelor esențiale din istoria patriei, cît și a marilor evenimente din istoria universală. Pentru a înțelege mai bine evenimentele trebuie să îmbinăm studiul istoriei naționale cu studiul istoriei mondiale. Un cîmp vast de cercetare se deschide în domeniul economiei, al filozofiei, sociologiei și în toate celelalte compartimente ale gîndirii sociale ce intră în sfera de preocupări a Academiei de Științe Sociale și Politice.

Așteptăm de la dumneavoastră, de la toți membrii Academiei o muncă foarte intensă, foarte rodnică. Dorim ca în munca Academiei să se introducă un spirit nou, stilul muncii de partid, în sensul unei abordări curajoase a problemelor, al confruntării libere a părerilor de pe pozițiile noastre marxist-leniniste, de pe platforma concepției noastre materialist-dialectice despre natură și societate. Numai astfel Academia va răspunde încrederii pe care i-o acordă partidul și poporul nostru.

Doresc ca în numele Comitetului Central, al Comitetului Executiv să vă felicit pe dumneavoastră, pe președintele Academiei, pe toți membrii Academiei și să vă urez succes în activitatea viitoare.

În ce privește cîstea pe care Adunarea generală mi-o face mie și, în același timp, conducerii partidului, propunîndu-mă președinte de onoare al Academiei, nu pot decît să exprim cele mai calde mulțumiri. Acceptînd această cîste, sînt hotărît să-mi aduc contribuția la munca Academiei nu numai ca președinte de onoare, ci ca activist pe tărîmul științelor sociale, al gîndirii și teoriei noastre revoluționare, marxist-leniniste.

PLENARA SECȚIEI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE A ACADEMIEI DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE

Miercuri 11 martie 1970, a avut loc prima ședință plenară a Secției de Istorie și Arheologie a Academiei de Științe Sociale și Politice. Au participat membri titulari și corespondenți, delegați ai unităților de cercetare și ai catedrelor de specialitate din țară, invitați. În prezidiul adunării au luat loc tovarășii : Emil Bodnaraș, membru al Comitetului Executiv, al Prezidiului Permanent al C.C. al P.C.R., vicepreședinte al Consiliului de Stat, Gheorghe Stoica, membru al Comitetului Executiv al C.C. al P.C.R., prof. univ. Miron Constantinescu, președintele Academiei de Științe Sociale și Politice, acad. prof. Constantin Daicoviciu și prof. univ. Ladislau Bánya, vicepreședinți ai Academiei de Științe Sociale și Politice, dr. Ștefan Ștefănescu, președintele Secției de Istorie și Arheologie, acad. prof. Andrei Oțetea, prof. univ. Ștefan Pascu, rectorul Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj, prof. univ. Dumitru Berciu, decanul Facultății de istorie din București, prof. univ. Mircea Petrescu-Dîmbovița, directorul Institutului de istorie și arheologie „A.D. Xenopol” din Iași.

Acad. C. Daicoviciu a deschis ședința arătînd în cuvîntul său rolul Secției de Istorie și Arheologie în cadrul Academiei de Științe Sociale și Politice. D-sa a îndemnat secția ca acțio-

lind ca „un organism unitar de gândire și acțiune colectivă”, să treacă „la o bine organizată, conștiințioasă și dîră activitate”, la elucidarea cu precădere a problemelor fundamentale — îndeosebi ale istoriei contemporane — și la încadrarea istoriei poporului român „în istoria lumii care ne înconjoară, în marile curente care au străbătut și frământat omenirea”. Acad. C. Daicoviciu a cerut istoricilor să curețe „ogorul istoriografiei române de tot ce a mai rămas retrograd sau potrivit adevărului” și a exprimat recunoștință pentru „sprijinul efectiv și nemijlocit” acordat de Partidul Comunist Român frontului istoric.

Președintele Secției de Istorie și Arheologie, dr. Ștefan Ștefănescu a prezentat în continuare referatul *Direcției, domeniului, probleme privind conținutul cercetării științifice din ramura istoriei*. Rezolvarea problemelor fundamentale ale istoriei patriei, cercetarea „evenimentelor de istorie generală cu repercusiuni asupra situației țării noastre”, „extinderea și adîncirea studierii istoriei contemporane, analiza luptelor revoluționare din România”, îndeosebi a perioadei de după 23 August 1944, au fost înfățișate ca direcții principale ale activității istoriografice. Președintele secției a subliniat necesitatea de a se stabili „forme de organizare” menite să asigure „o eficiență maximă” muncii istoricilor. „Înlăturarea fărîmîțării forțelor de cercetare, o îndrumare și o orientare unitară spre o problemă fundamentală, grijă permanentă pentru formarea și specializarea cadrelor de cercetare, sprijin constant și multilateral pentru neconținută lărgire a bazei de informare, climat favorabil schimbului de idei, sînt condiții — a arătat Șt. Ștefănescu — care, realizate, vor crea premisele temeinice ale unor succese viitoare”. Referatul a mai subliniat faptul că activitatea istoriografică română trebuie încadrată în cea a istoriografiei mondiale, „pentru ca rezultatele ei să folosească științei în general și să evidențieze în cercurile internaționale ale specialiștilor capacitatea și roadele muncii” istoricilor români.

Trecînd la o prezentare *concretă* a sarcinilor ce revin cu precădere istoricilor specializați în diferite domenii, referatul a atras atenția asupra importanței ce trebuie dată în domeniul istoriei vechi perioadei geto-dace, celei daco-romane, procesului de romanizare, arheologiei prefeudale, ca și asupra necesității constituirii unor șantiere model. Demografia istorică, organizarea administrativă, fiscală, militară și judiciară, adîncirea studiului economiei medievale — a agriculturii, circulației mărfurilor, prețurilor, căilor de comunicație — o istorie a claselor sociale medievale, cercetarea efortului antiotoman al țărilor române în contextul istoriei universale, istoria naționalităților conlocuitoare, istoria culturii constituie obiectivele prioritare ale medievistilor. Specialiștii în domeniul istoriei moderne urmează să abordeze multilateral fenomenul istoric, „urmărit în toate sectoarele vieții sociale, economice, politice și culturale a societății”, să realizeze ample monografii ale momentelor cruciale, să cerceteze istoria partidelor, problemele culturii, corelațiile externe ale istoriei moderne românești, pentru ca în ansamblu studiile lor „să dezvăluie trăsăturile fundamentale ale procesului de formare a României”. Apariția vol. V din *Istoria României* este, de asemenea o sarcină importantă. În domeniul istoriei contemporane, se impune „ca un obiectiv major” studierea vieții politice interne în contextul dezvoltării sociale și în corelație cu cercetarea politicii externe. Ample lucrări monografice urmează să fie consacrate insurecției antifasciste din august 1944, contribuției României la victoria împotriva hitlerismului, luptei pentru instaurarea regimului democrat-popular. Eforturi speciale se impun și în direcția cercetării perioadei construcției socialiste. Istoria universală și în special problemele tangente istoriei României reprezintă, de asemenea, un domeniu, care, ca și cel al teoriei istoriei, trebuie să constituie o preocupare permanentă, urmărindu-se să se treacă de la o primă etapă de studiere a relațiilor la aceea a realizării „unei sinteze de istorie universală scrisă de pe pozițiile și cu viziunea istoriografiei românești”.

În continuarea referatului, s-a subliniat necesitatea prezenței mai active a istoricilor români pe plan internațional și s-a relevat contribuția colecției „Bibliotheca Historica Romaniae” în afirmarea realizărilor istoriografiei noastre în afară de hotare, accentuîndu-se însă necesitatea diversificării tematicii colecției și a difuzării ei mai extinse. Valorificarea mai largă a lucrărilor realizate de istorici, ca și reluarea seriilor de „studii și materiale” au fost alte probleme

asupra cărora a stăruit raportorul, care a mai cerut să se acorde o deosebită atenție editării izvoarelor și instrumentelor de lucru, metodelor și tehnicilor noi de investigații, legăturii permanente cu istoriografia mondială, formării de specialiști în istoria țărilor vecine, activizării organismelor științifice de interes național, organizării unor conferințe și congrese naționale de istorie etc.

A urmat dezbaterea referatului și discutarea obiectivelor Secției de Istorie și Arheologie. Au luat cuvântul tovarășii: Emil Bodnaraș, Ion Nestor, Emil Condurachi, Rodica Ciocan-Ivănescu, Valentin Al. Georgescu, Constantin Mocanu, Ion Ardeleanu, Nicolae Goldberger, Damian Hurezeanu, Dan Berindei, Francisc Páll, D. Almaș, Mircea Petrescu-Dimbovița, Leonid Boicu, Constantin Nușu, Vasile Drăguț, Ludovic Demény, Gheorghe Titileanu, Eugen Bantea, Aurel Țintă, Carol Göllner, Nicolae Copoiu și Ștefan Pascu.

În cuvântul său, tovarășul Emil Bodnaraș, membru al Comitetului Executiv, al Prezidiului Permanent al C.C. al P.C.R., vicepreședinte al Consiliului de Stat, a relevat deosebita însemnătate pe care o are istoria pentru conducerea partidului, subliniind faptul că „între funcția omului politic comunist și între cercetarea științifică în istorie există o legătură deosebit de strinsă”, întrucât se desprind „din trecutul istoric învățăminte pentru orientarea în viitor”. Vorbitorul a recomandat istoricilor să cerceteze procesul „lung care se pierde în multe veacuri” al trecutului poporului român, deoarece „e clar că virtuțile afirmate de poporul român în creația sa socială, materială, artistică, culturală nu pot fi rezultatul unui proces doar de câteva zeci sau sute de ani”. D-sa a subliniat că sînt necesare în domeniul istoriei „cercetări cu adevărat științifice care să ofere material pentru concluzii în vederea soluționării problemelor dezvoltării societății noastre... în vederea desprinderii concluziilor necesare transformării societății”. Tovarășul Emil Bodnaraș a mai cerut ca lucrările istoricilor să fie realizate „la nivelul unei înalte exigențe”, ca ele să exprime „adevărul istoric, ca expresie concentrată a adevărului social” și totodată să aibă ca „element călăuzitor” interpretarea marxistă a fenomenelor istorice. Subliniind însemnătatea muncii colective, a recomandat, totodată, ca în aceasta „să nu se estompeze personalitatea cercetătorului”.

Vorbitorii au abordat un complex de probleme, dezvoltînd unele puncte ale referatului sau făcînd sugestii privind activitatea viitoare a secției de Istorie și Arheologie. Între altele, s-a propus organizarea unor dezbateri consacrate problemelor controversate, a unei conferințe naționale a istoricilor și, în viitor, a unor congrese.

În domeniul arheologiei s-a cerut ca cercetările să fie extinse pe tot întinsul țării, ca întocmirea în formă definitivă a *Repertoriului arheologic al României* să fie precedată de repertorizări pe județe, ca în cercetarea arheologică să se aplice tehnici noi, ca șantierele să beneficieze de o dotare tehnică modernă și ca să se dea o atenție sporită problemei evidenței și conservării zonelor și monumentelor arheologice și istorice.

Problema editării izvoarelor a fost dezbătută de mai mulți vorbitori. S-a sugerat în această privință crearea unor permanențe de cercetare pe lângă marile arhive străine, organizarea unui acces larg la arhivele interne, publicarea izvoarelor străine privitoare la istoria României și îndeosebi a izvoarelor otomane, grăbirea ritmului de tipărire a culegerilor de documente.

Alți vorbitori au subliniat însemnătatea studierii problemelor de ideologie, de teorie a istoriei, de istorie a culturii, sugerîndu-se chiar formarea unei comisii care să-și consacre activitatea acestor probleme.

Colaborarea mai adîncită dintre Secția de Istorie și Arheologie și secțiile înrudite din cadrul Academiei de Științe Sociale și Politice, ca și colaborarea cu unele mari biblioteci în vederea realizării comune a unor instrumente de lucru au fost propuse de unii dintre cei ce au luat cuvîntul. S-a mai cerut o cît mai grabnică publicare a *Bibliografiei secolului al XIX-lea*, ca și întocmirea și tipărirea trimestrial sau anual a unei bibliografii curente istorice.

Difuzarea publicațiilor istorice românești peste hotare a constituit, de asemenea, obiect de dezbateră, sugerîndu-se intensificarea acestei difuzări nu numai la instituțiile științifice, dar

și în librării. Totodată, s-a cerut detectarea sistematică și studierea publicațiilor din străinătate referitoare la istoria României și constituirea unor comisii bilaterale cu alte țări — și în primul rând țările socialiste — pentru schimb de cercetători, schimb de publicații, organizare de manifestări științifice comune etc.

În încheierea dezbaterilor, a luat cuvîntul tovarășul Miron Constantinescu, președintele Academiei de Științe Sociale și Politice. În prima parte a intervenției sale, vorbitorul a subliniat necesitatea elaborării planului secției, care „trebuie să cuprindă teme majore prioritare și acțiuni majore prioritare” și „să reprezinte un nivel superior față de planurile institutelor și centrelor”. În afara unor teme majore, ea formarea poporului român, întemeierea statelor feudale, formarea națiunii, crearea statului modern, desăvîrșirea unificării, tovarășul Miron Constantinescu a atras atenția asupra necesității studierii profunde a etapei ultimului sfert de veac și a propus, în această privință, elaborarea mai multor monografii („o monografie a insurecției armate antihitleriste, o monografie a preluării puterii, o monografie a trecerii la puterea socialistă”). În continuare, președintele Academiei a recomandat organizarea de dezbateri și a subliniat necesitatea dezvoltării studiilor de istorie universală și a studierii în primul rând a istoriei României „în cadrul istoriei universale”. D-sa a sugerat intensificarea cercetărilor în domeniul istoriei Austriei și Ungariei, a istoriei slavilor și, în general, a susținut „afirmarea punctelor noastre de vedere în toate dezbaterile de istorie universală importante”. Tovarășul Miron Constantinescu a mai recomandat pregătirea temeinică a participării istoricilor români la Congresul al XIII-lea internațional de științe istorice și reorganizarea Comitetului național al istoricilor. Crearea unui sistem de evidență și semnalare a publicațiilor străine despre România, organizarea comisiilor specializate în cadrul secției, publicarea Memoriilor Secției de Istorie și Arheologie și reluarea publicării seriilor de studii și materiale de istorie medie, modernă și contemporană au fost alte recomandări făcute de președintele Academiei de Științe Sociale și Politice.

Înainte de a se despărți, participanții la plenara Secției de Istorie și Arheologie au adresat o telegramă tovarășului Nicolae Ceaușescu, președinte de onoare al Academiei de Științe Sociale și Politice din Republica Socialistă România, angajîndu-se în fața conducerii partidului „să depună întregul efort în studierea istoriei patriei în cadrul istoriei universale, din cele mai îndepărtate timpuri și pînă azi”.

Lucrările celei dintîi ședințe lărgite a Secției de Istorie și Arheologie au reliefat problematica complexă care trebuie abordată de istoricii români, sarcinile deosebite ce le revin, dar și posibilitățile largi care le stau la dispoziție pentru a răspunde misiunii lor. Atît referatul prezentat de președintele secției, cît și luările de cuvînt au contribuit la clarificarea obiectivelor și a căilor de acțiune, au creat condiții pentru abordarea organizată și sistematică a problemelor majore, pentru ridicarea și afirmarea, printr-un efort colectiv, a nivelului istoriografiei românești.

Dan Berindei

SESIUNEA CONSACRATĂ ANIVERSĂRII CENTENARULUI NAȘTERII LUI V. I. LENIN DE LA ULIANOVSK

Secția de istorie a Academiei de Științe a U.R.S.S. a organizat în zilele de 28—29 ianuarie 1970 în orașul Ulianovsk o sesiune festivă consacrată aniversării a 100 de ani de la nașterea lui V. I. Lenin.

La sesiune au luat parte, pe lîngă istorici din U.R.S.S., reprezentanți ai științei istorice din Republica Populară Bulgaria, Republica Socialistă Cehoslovacă, Republica Democrată Germană, Republica Socialistă

www.dacoromanica.ro

Federativă Iugoslavia, Republica Populară Mongolă, Republica Populară Polonă, Republica Socialistă România, Republica Populară Ungară.

Delegația țării noastre a fost alcătuită din : N. Goldberger, prim-adjunct al directorului Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., șeful delegației, Șt. Ștefănescu, director-adjunct al Institutului de istorie „N. Iorga” al Academiei R.S. România, și Mihail Dan, prof. la Universitatea din Cluj, membri ai delegației.

Sesiunea s-a desfășurat în sala de conferințe a Comitetului P.C.U.S. al regiunii Ulianovsk și a fost deschisă printr-o scurtă alocuțiune de acad. E. M. Jukov, membru al Prezidiului Academiei de Științe a U.R.S.S., președintele secției de istorie.

În prima zi (28 ianuarie) au fost prezentate rapoartele : *Ulianovsk, patria lui V. I. Lenin* de A. A. Skocilov, primul secretar al regiunii Ulianovsk a P.C.U.S., și *V. I. Lenin și crearea partidului de tip nou* de acad. P. N. Pospelov.

Au urmat apoi salutarile conducătorilor de delegații din țările socialiste care făceau parte din prezidiul manifestării științifice : din Bulgaria V. Hadjinikolov, șef de sector la Institutul de istorie al Academiei Bulgare de Științe ; din Ungaria B. Vesi, prorector al Școlii superioare politice de pe lângă C.C. al P.S.R. Ungar ; din R.D.G. acad. F. Elsner de la Institutul economic al Academiei de Științe Germane ; din Mongolia de N. Isjamț, cercetător științific la Institutul de istorie al Academiei de Științe a R.P. Mongole, care a oferit ca dar trei volume din *Operele* lui Lenin în limba mongolă ; din Polonia de T. Țeșleak, secretarul secției de științe sociale a Academiei de Științe a Poloniei, director al Institutului de relații polono-sovietice ; din România de N. Goldberger, care a dat citire mesajului adresat de Președintele Academiei R.S. România, scris pe un foarte frumos pergament, și a oferit Muzeului „Lenin” din Ulianovsk ediția românească în trei volume *Lenin, Opere alese*, legate în piele ; din Cehoslovacia I. Mesaroș, directorul Institutului de istorie al Academiei Slovace de Științe ; din Iugoslavia P. Milosavlevici, cercetător principal la Institutul de balcanistică al Academiei Sirbe de Științe.

Festivitatea din prima zi s-a încheiat cu depunerea de flori la monumentul lui V. I. Lenin, care se află în fața sediului Comitetului P.C.U.S. al regiunii Ulianovsk.

În ziua a doua (29 ianuarie 1970), ședința a fost deschisă de academicianul A. A. Guber, președintele Comitetului național al istoricilor din U.R.S.S. Acad. E. M. Jukov a prezentat raportul *Leninismul și dezvoltarea progresistă a omenirii*, după care s-a dat cuvântul istoricilor din țările socialiste. N. Goldberger, șeful delegației române, a vorbit despre *Cîteva momente din activitatea Partidului Comunist Român în spiritul ideilor leniniste*.

M. P. Kim, membru corespondent al Academiei de Științe a U.R.S.S., șef de catedră la Academia de științe sociale de pe lângă C.C. al P.C.U.S., a prezentat raportul *Drumul leninist de rezolvare a problemei naționale*. A continuat apoi seria intervențiilor făcute de delegații străini.

În încheierea lucrărilor sesiunii a luat cuvântul A. A. Skocilov, primul secretar al regiunii Ulianovsk a P.C.U.S., care a oferit ca dar Secției de istorie a Academiei de Științe a U.R.S.S. macheta Casei-muzeu V. I. Lenin din Ulianovsk.

RĂSPUNS UNEI RECENZII

Într-un număr precedent al acestei reviste (nr. 5, p. 1 004—1 008), a apărut recenzia colegului Petre Strihan la lucrarea mea *Sfatul domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV—XVII)*. Pe lângă unele precizări și completări utile (ca aceea privind grija hatmanului pentru menziliuri), în această recenzie se expun și unele opinii pe care le consider nefundate sau mi se atribuie afirmații pe care nu le-am făcut. Acestea sînt motivele pentru care mă simt dator să răspund colegului P. S., în dorința de a clarifica problemele respective. Să le luăm pe rînd :

1) La p. 1 004 se afirmă că am adoptat *teza contemporaneității marilor dregători cu întemeierea statelor feudale românești*, teză susținută de C.C. Giurescu. În realitate (la p. 49—52), am arătat că documentul din 1368, folosit de C.C. Giurescu pentru a dovedi că statul feudal Țara Românească era „deplin” organizat încă de la începuturile sale, nu reflectă realități din această țară, fiind scris în Transilvania, că dregătoriile nu au apărut toate o dată, ci pe măsură ce statul își consolida organizarea, și că apariția sfatului domnesc și a dregătorilor sînt două procese diferite, sfatul domnesc putînd să existe și înainte de apariția dregătorilor, el nefiind constituit decît mai tîrziu din dregători.

2) Cit privește *numărul membrilor sfatului domnesc în epoca de așa-zisă fărîmîcare feudală* (pînă la mijlocul sec. XV), în lucrare am susținut că, dat fiind faptul că toți boierii aveau dreptul să participe la conducerea statului, alături de domn, sînt citați ca martori ai hrisoavelor domnești un număr variabil de boieri, prezenți la curte; în epoca de întărire a autorității domnești, din a doua jumătate a sec. XV—începutul sec. XVI, sfatul domnesc se separă oarecum de restul boierimii (vezi p. 54), fiind format doar din boieri cu dregătorii sau din foști dregători, căpătînd astfel o componență mai stabilă.

Considerînd că ceea ce caracterizează instituțiile feudale este imobilismul, P.S. crede — ca și C. Cihodaru — că, pînă la mijlocul sec. XV, numărul mare și variabil de martori ai hrisoavelor domnești se datorește prezenței unei „asistențe” la ședințele sfatului, asistență ce nu trebuie confundată cu sfatul. Aș fi de acord cu acest punct de vedere dacă recenzentul ar reuși să separe „asistența” de membrii sfatului domnesc propriu-zis, care și ei „asistau” pe domn, sfat care, în această epocă, avea o componență destul de amestecată. Cum însă o asemenea separare nu este posibilă, este firesc să considerăm așa-zisa „asistență” ca făcînd parte din sfatul domnesc al epocii respective¹. Trebuie să arăt aci (așa cum am făcut-o și în lucrare, la p. 54) că acest proces este caracteristic și altor state feudale din Europa. De pildă, în Franța, consiliul regelui, alcătuit în secolele X—XIII dintr-un grup de nobili care asistau pe rege la conducerea treburilor țării — fără a îndeplini atribuții diferențiate —, a devenit în timpul

¹ Trebuie să arăt aci că, atunci cînd asistau la ședințele sfatului domnesc și alte persoane care în mod cert nu făceau parte dintre membrii acestuia, persoanele respective erau citate separat de membrii sfatului; așa s-a întîmplat la 5 iunie 1445, la un interesant proces între un boier și un heregar (meșter care făcea monede) — proces neobișnuit în practica de lucru a sfatului domnesc din acea vreme —, cînd au fost de față la ședința sfatului și cîțiva țirgoveți „oameni buni”, ale căror nume sînt enumerate separat, după numele boierilor membri obișnuiți ai sfatului (*Doc. priv. ist. Rom.*, A, veac. XIV—XV, p. 242). Tot astfel, la începutul domniei lui Ștefan cel Mare, în anul 1460, printre martorii a căror „credință” este invocată în privilegiul acordat de domn negustorilor lioveni figurează și doi nobili poloni, pan Halețchi și pan Bogovschi, care — spune documentul — „tocmai pe vremea aceasta petrec la noi în solie din partea domnului nostru a craiului” (I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, p. 282). Cele două cazuri citate dovedesc că *diecii cancelariei domnești știau să facă deosebire între membrii sfatului domnesc propriu-zis (inclusiv așa-zisa „asistență” obișnuită) și persoanele care nu participau în mod curent la ședințele sfatului, decarece nu făceau parte dintre membrii acestuia.*

domniei regelui Filip cel Frumos (1285—1314), o dată cu întărirea puterii regale, un consiliu restrâns de sfetnici, ale cărui atribuții încep a fi tot mai diferențiate.

Cît privește imobilismul, lucrurile nu trebuie exagerate; cu tot acest imobilism, instituțiile feudale — inclusiv sfatul domnesc — au evoluat, unul din primele indicii ale acestei evoluții fiind mai buna sa organizare prin eliminarea treptată a așa-zisei „asistențe” și a aparițiilor întâmplătoare din rîndul martorilor sfatului domnesc.

3) Se spune că am conceput adunarea stărilor ca „o altă formă a sfatului domnesc” (p. 1 005). În lucrare am arătat în două rînduri (p. 11 și 26) că este vorba de două instituții diferite. Dacă la capitolul „terminologie” am tratat și problema soborului sau a sfatului de obște, am făcut-o tocmai pentru a scoate în evidență deosebirea dintre cele două instituții. Cît privește atribuțiile, am prezentat pe larg atribuțiile obișnuite ale sfatului domnesc, amintind și împrejurările speciale în care era convocată o adunare mai largă, aceasta deoarece atribuțiile celor două instituții nu difereau decît după gradul de importanță a problemelor ce trebuiau rezolvate.

Ca argument pentru susținerea afirmației sale, P.S. citează din lucrarea mea (p. 106) un pasaj incomplet, anume că Mihai Viteazul și-a consultat *sfatul*; în realitate, la pagina respectivă, se spune că domnul a consultat „*sfatul și boierii*”, „*pe boieri și pe oamenii cei mai de seamă ai țării*” sau „*toți boierii*”.

4) Cît privește atribuțiile *Judecătorești*, P.S. își exprimă părerea că domnul lua hotărîrea, sfatul domnesc avînd un rol consultativ (p. 1 006). Exact același lucru spun și eu, astfel încît nu înțeleg observația. La p. 116 stă scris: „hotărîrea o dădea domnul, după ce consulta părerea dregătorilor săi” sau că „domnul putea lua hotărîri și singur, îndeosebi în pricinile de „hiclenie” (trădare)”.

5) Am susținut, ca și unii înaintași iluștri (N. Iorga, I. Bogdan etc.), lipsa unei specializări *absolute* a atribuțiilor dregătorilor, afirmînd că „marii dregători — în afară de atribuțiile principale ale dregătoriei pe care o dețineau, și de la care își luau numele — puteau îndeplini, din porunca domnului, diverse alte însărcinări” (p. 118), dar că „la unii mari dregători (banul, logofătul, vornicii, vistierul, pîrcălabii) predomină atribuțiile de ordin public, în timp ce alții (postelnicul, paharnicul, stolnicul, comisul etc.) au ca sarcini principale prestarea unor servicii la curtea domnească” (p. 130). Din această pricină am și împărțit dregătoria după atribuții în partea a II-a a lucrării. Nu mi se pare că am exagerat cu ceva în aceste afirmații și nici că am susținut că aparatul de stat era „rudimentar”, așa cum arată P.S.

Cît privește documentul din 1728, publicat în Hurmuzaki, vol. XIV/2, p. 980, invocat de P.S. pentru a dovedi existența unei specializări în atribuții pe care nimeni nu o contestă, observ că din documentul respectiv recenzenții folosește numai partea care îi convine. Înainte de a vorbi de trimiterea comisului al doilea, care era „încercat” în asemenea primiri, domnul scrie patriarhului că a mai trimis la el și pe fostul mare paharnic Gavril Costachi, care „s-a îngrijit și s-a ostenit la casele cîte din nou făcute lângă Galata”, adică fusese ispravnic la construirea acestor case de către Grigore al II-lea Ghica (1726—1728), atribuție care nu intra în sarcinile obișnuite ale dregătoriei de paharnic. Acest citat, dacă slujește tezei separării atribuțiilor, servește la fel de bine și tezei susținute de mine, a lipsei unei separări *absolute* a acestor atribuții².

6) O ultimă observație a recenzenților privește atribuțiile de comandant militar ale spătarului din Moldova, teză cu care autorul acestor rînduri nu a fost de acord nici la cele două referate făcute lucrării de recenzenți.

În lucrare am considerat comandanți militari doar pe dregătorii care comandau armata țării sau grupuri mari ale acesteia, nu pe toți dregătorii care erau mai-marii subalternilor lor. Nu l-am considerat comandant militar pe spătarul din Moldova deoarece aici comandantul oastei era hatmanul, pe care izvoarele îl definesc ca: *ispravnic pînă la toate oștile țării, căpetenia cea mare*

² Despre primirea aceluiași patriarh în Țara Românească de către... marele sluger, care a avut grijă de „toate cele trebuincioase de cale”, vezi Radu Popescu, *Istoriile*, p. 285.

a oastei, *supremus campiductor et vicerex, dux militum, generalus totius provinciae, generalus equitum et peditum, generalus exercitus, generalissimus Moldaviae, generale dell'esercito, capitano supremo di fanteria* sau *général des troupes* (p. 250), în timp ce spătarul este numit *armiger, porte épée* sau *supremus principis ensifer* (p. 246). Când vorbesc de spătarul din Țara Românească, care era într-adevăr comandant militar, alt Miron Costin, cît și Dimitrie Cantemir îl aseamănă hatmanului din Moldova, nu spătarului, așa cum ar fi făcut-o în mod normal dacă acesta ar fi îndeplinit atribuții similare.

Este adevărat că recenzentul citează în sprijinul părerii sale despre existența unor atribuții militare ale spătarului unele izvoare, din care folosește însă doar partea care li convine.

În *Cronicile slavo-române*, p. 186 — 187, de pildă, după ce se înșiră toți dregătorii (hatman, vornici, logofeți, vistieri, paharnici, aimași, comiși, spătari), se spune că „fiecare dintre acești dregători (*nu numai spătarii, cum arată P.S.*) are pe alți mai mici sub puterea lor, în număr mare”. Se înțelege că nu li putem considera pe toți acești dregători ca fiind comandanți militari doar pentru faptul că aveau subalterni, chiar dacă aceștia erau „în număr mare” (de altfel, trebuie să spun că problema subalternilor marilor dregători — subalterni denumiți slugi, curteni și apoi slujitori — am studiat-o destul de amănunțit în lucrarea *Curteni și slujitori* apărută în 1968).

La fel de incomplet folosește recenzentul și citatul din *Cronica Ghiculeștilor*, p. 439, care se referă la a doua domnie a lui Grigore al II-lea Ghica în Moldova, deci la o epocă de decădere a armatei, cînd se chemau oșteni sub arme doar în împrejurări speciale. Citatul complet sună astfel : domnul „a înscris noi slujitori, în număr de trei sute, *numindu-i spătărei* (deci i-a numit atunci spătărei, nu existau dinainte — N. S.) și i-a pus sub comanda marelui spătar Teodor Paladi, după cum toți mazilii erau sub comanda marelui vistier Costachi Razu, iar steagurile de străini pe care le întocmise erau sub comanda hatmanului”. P. S. citează numai textul privitor la spătar, omițînd restul, aceasta deoarece, urmînd aceeași logică, ar fi însemnat să admită că și vistierul avea atribuții de comandant militar. Acest citat ilustrează foarte bine teza nediferențierii absolute a atribuțiilor dregătorilor, de care am vorbit mai sus, de îndată ce un vistier — care îndeplinea în mod obișnuit alte atribuții — putea să comande, în împrejurări deosebite, o parte a armatei.

Nici citatele din Dionisie Fotino nu slujesc tezei autorului, deoarece ele se referă la Țara Românească, nu la situația din Moldova. În plus, citatul de la p. 209 — 210 (nu 219) este folosit și el incomplet ; aci se spune că C. Mavrocordat a desființat subalternii marilor dregători (spătărei, vistiernicei, roșii etc.), iar în notă traducătorul explică : „boerii de starea în-țlia și a doua aveau o mulțime de servitori, care purtau numele după rangul lor” (spătărei, postelnicei, vistiernicei, comișei, șetrărei, pitărei) ; după ce li înșiră pe toți acești subalterni, se spune : „erau sate întregi de aceștia (*nu numai de spătărei, cum afirmă P.S.*), care în timp de pace erau nesupărați de orice dări, iar în timp de război luau armele”.

Singurul izvor ce poate fi invocat este Paul de Alep, care însă confundă pe marele spătar cu hatmanul, pe care nu îl amintește între dregătorii de care vorbește la p. 46. Pentru a ne da seama de valoarea acestui izvor în privința dregătorilor, este suficient să arătăm că spătarul moldovean este considerat greșit „privighetor al măcelărilor” sau că se afirmă că vornicul avea „sub el un divan de judecători”. În concluzie, *izvoarele invocate de P.S. pentru a susține că marele spătar din Moldova era comandant militar nu-i confirmă teza.*

COLOCVIU NAPOLEON

(Paris — Ajaccio, 25—31 octombrie 1969)

Bicentenarul nașterii lui Napoleon Bonaparte a fost întâmpinat de Societatea de istorie modernă din Paris prin organizarea unui colocviu, la care au participat peste 160 de istorici din Franța și din mai multe țări europene (R. F. a Germaniei, Italia, Belgia, R.D.Germană, R.P.Polonă), printre care și România. Lucrările sale s-au desfășurat în două etape: prima la Paris, a doua la Ajaccio în insula Corsica.

La Paris, lucrările colocviului, aflate sub înaltul patronaj al Ministerului Afacerilor Culturale și al Ministerului Educației Naționale, au fost deschise la Sorbona, în sala Liard, în prezența lui M. Chapron, prefect de Seine, a lui Albert Soboul, profesor la Sorbona și președinte al Societății de istorie modernă, a prof. P. Milza, secretar general al Societății de istorie modernă.

Cuvîntul inaugural a fost rostit de prof. A. Soboul, care a dezvoltat tema *Le Heros et l'Histoire*, o magistrală incursiune în epoca napoleoniană, în care s-au stabilit principalele coordonate de valoare ale vieții și activității marelui corsican. A urmat apoi, timp de două zile — 25 și 26 octombrie —, prezentarea unui impresionant număr de rapoarte și comunicări menite să adîncească probleme demografice, economice, sociale și administrative ale epocii napoleoniene. Astfel raportul prof. I. Dupaquier intitulat *Problèmes démographiques de la France napoléonienne* a fost urmat de comunicările: dr. Biraben, *Que peut-on tirer du matériel statistique de l'époque napoléonienne*; A. Armengaud, *Mariages et naissances sous le Consulat et l'Empire*; F. Lhote, *Le mouvement naturel de la population de Metz sous le Consulat et l'Empire*; C. Rollet, *Les effets démographiques des crises de l'an X et de 1811*; I. Hondaille, *Le problème des pertes de guerre*; N. Panagiotopoulos, *Les structures d'âges du personnel de l'Empire*; R. Beteille, *Les migrations saisonnières en France sous le Premier Empire*'.

Tot așa, raportul prof. L. Bergeron intitulat *Problèmes économiques de la France napoléonienne* a fost urmat de comunicările: J. Bouvier, *Finances, monnaie et banque en 1805*; J. J. Hemardinquer, *Une correspondance de banquier parisien (1808—1815): aspects socio-politiques*; P. Butel, *Crise et mutation de l'activité économique à Bordeaux sous le Consulat et l'Empire*; G. Clause, *L'industrie lainière rémoise sous le Consulat et l'Empire*; D. Voronoff, *Tradition et innovation dans l'industrie sidérurgique: un exemple de gestion d'entreprise en Haute-Marne sous le Consulat et l'Empire*; dr. D. Darquenne, *La fondation d'une dynastie de maîtres-charbonniers: les Warocqué*; P. Vilar, *Ouvrard, Napoléon et les finances espagnoles*; R. Devleeshouwer, *Le Consulat et l'Empire: période de take-off pour les départements belges?*; B. Grochulska, *L'économie polonaise et le renversement de la conjoncture 1806 — 1815*.

De asemenea, raportul prof. J. Tulard intitulat *Problèmes sociaux de la France napoléonienne* a precedat comunicările cu același profil, și anume: M. Bruguière, *Finances et noblesse: l'entrée des financiers dans la noblesse d'Empire*; P. Durye, *Les chevaliers d'Empire*; B. Gille, *Le patronat français en 1810*; N. Célestin, *Le notariat parisien sous l'Empire*; R. Girardet, *La société militaire sous l'Empire*; B. Foucart, *L'artiste dans la société du Premier Empire*; A. Thepot, *Naissance d'un type social: l'ingénieur sous l'Empire*; P. Villani, *La vente des biens nationaux dans l'Italie napoléonienne*; E. Kossmann, *L'opinion publique aux Pays Bas, 1796 — 1813: quelques problèmes*; J. M. Levy, *Les notables de l'Ain sous l'Empire*; A. Palluel, *Les notables de l'Isère sous l'Empire*; M. Agulhon, *Les notables du Var sous l'Empire*; R. Dufraisse, *Les notables de la rive gauche du Rhin sous l'Empire*; I. Vidalenc, *Les notables des départements hanséatiques sous l'Empire*; A. Saitta, *Les notables de l'Italie napoléonienne sous l'Empire*.

Ult privește raportul prof. J. Godechot intitulat *Sens et importance de la transformation des institutions révolutionnaires à l'époque napoléonienne*, acesta a fost urmat de comunicările: C. Durand, *Conseil des ministres, conseils privés, conseils d'administration de 1800 à 1814*;

J. Bourdon, *L'épuration de la magistrature en 1807—1808 et sa réorganisation en 1810—1811*; J. Tulard, *La police napoléonienne*; Rebouillat, *L'établissement de l'administration préfectorale dans le département de Saône et Loire; les deux premiers préfets*; J. Godel, *Comment Napoléon a marqué l'Eglise en tant qu'institution?*; A. Leon, *Promesses et ambiguïtés de l'œuvre d'enseignement technique accomplie en France de 1800 à 1815*; G. Merlier, *L'organisation de l'état-major opérationnel de Napoléon*; A. Joulia, *Les institutions administratives des départements hanséatiques*; Fr. Dreyfus, *Les institutions administratives des départements du rive gauche du Rhin*; H. O. Sieburg, *Napoléon et les transformations des institutions en Allemagne: 1. dans les Etats de la Confédération du Rhin; 2. en Prusse (réformes de Stein et de Hardenberg)*; W. Markov, *Institutions napoléoniennes en Allemagne: les deux faces d'un progrès*; B. Lesnodorski, *Institution du duché de Varsovie: facteurs généraux et facteurs nationaux*; F. Boyer, *Les institutions universitaires en Piémont de 1800 à 1802*; Constantin Șerban, *Napoléon et les Roumains*.

Fiecare raport și comunicare au fost urmate de întrebări și discuții, la care au participat numeroși istorici francezi și străini, iar concluziile fiecărui mare grup de astfel de lucrări au fost trase rind pe rind de profesorii M. Reinhard, E. Labrousse, Fr. Girard și P. Renouvin, care, de altfel, au și prezidat ședințele unde fuseseră expuse lucrări cu profil specific. Astfel s-a constatat că pînă în prezent perioada 1800—1815 este încă puțin cunoscută din punct de vedere demografic, deși ea prezintă un interes cu totul particular în comparație cu perioada Revoluției franceze. Valoarea comunicărilor privind problemele demografice a reieșit nu numai din adîncirea unor probleme specifice epocii, dar și din faptul că autorii au prezentat spre consultare numeroase diagrame, grafice, planuri și hărți, statistici și procentaje, care permiteau tragerea unor concluzii noi relativ la numărul și conținutul arhivelor imperiului, la repartitia geografică a procentajelor privind căsătoriile, natalitatea (copii legitimi și nelegitimi), copii abandonati și copii găsiți, mortalitatea infantilă, vîrsta funcționarilor și militarilor în vremea consulatului și a imperiului, soarta soldaților și ofițerilor Marii armate din epoca imperiului.

A fost de asemenea subliniat faptul că istoria economică a Franței napoleoniene ar putea fi mai bine cunoscută dacă ar fi studiată în cadrul cîtorva mari probleme, și anume: 1. consecințele economice ale revoluției; 2. revoluția agricolă în Franța; 3. piața internă și continentală a Franței; 4. revoluția industrială, probleme pe care istoricii să le elaboreze prin lucrări monografice.

Relativ la problemele sociale ale Franței napoleoniene, din discuții a reieșit necesitatea adîncirii studiilor asupra nobilimii imperiale, a notabililor, a militarilor de carieră și a cavalerilor, precum și a veniturilor acestora, studii care ar scoate mai mult în evidență nu numai principalele trepte ale ierarhiei sociale, dar și deosebirile de natură economică dintre reprezentanții fiecărei pături sociale.

În sfîrșit, discuțiile au oglîndit interesul multor participanți pentru cercetările privind transformările suferite de instituțiile revoluționare în epoca napoleoniană în Franța și de cele naționale în celelalte teritorii europene aflate sub hegemonia Imperiului lui Napoleon. Cit privește reforma instituțiilor din Germania, Polonia și Italia, s-a subliniat faptul că aceasta a avut drept scop nu numai o înnoire a structurii administrației, justiției, învățămîntului etc., dar și o orientare către specificul național, menit să întărească forțele autohtone, care mai tîrziu vor lupta împotriva Franței napoleoniene.

A doua parte a lucrărilor colocviului s-a desfășurat în zilele de 28 — 31 octombrie, la Ajaccio (Corsica), unde istoricii corsicani și provenșali au prezentat comunicări prin care au adus noi contribuții la cunoașterea istoriei Corsicei în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și a anilor din tinerețe ai lui Napoleon Bonaparte. Astfel, în sala de festivități a liceului Laetitia Bonaparte, în prezența oficialităților reprezentate de dl. J. de Rocassera, delegatul prefecturii, a lui P. Rossini, primarul orașului Ajaccio, a medicului P. Santini, președintele Societății de arheologie din Corsica, a d-lui M. Voisin, vicerectorul Corsicei, a lui M. Lamotte, directorul Arhivelor departamentale, prof. A. Soboul, președintele Societății de istorie modernă, a desch's

lucrările, arătînd marea importanță a lucrărilor de istorie locală în alcătuirea celor monografice și de sinteză privind epoca napoleoniană. În aceeași zi — 29 octombrie — au fost expuse următoarele comunicări : C. Ambrosi, *Les deux annexions de la Corse, 1768 et 1789*; R. Le Mée, *Un recensement de la Corse en 1771*; M. Bordes, *L'édit de mai 1771 relatif à l'administration municipale des villes et communautés de l'île de Corse*; F. Chailly-Pompei, *La Corse de 1769 à 1789 : l'oeuvre de Pascal Paoli*; J. Defranceschi, *Paoli et les frères Bonapartes*; F. Etti, *Pascal Paoli, modèle du jeune Bonaparte*; Colonel F. A. Paoli, *Comment Napoleon aurait pu ne pas naitre français*; Fr. Pomponi, *Mentalité de clan et sentiment révolutionnaire en Corse au temps de la Révolution*; D. Carrington (Lady Rose), *Pozzi di Borgo et Bonaparte devant la Révolution Française*; D. Ligou, *Les Bonaparte et la Franc-Maçonnerie*; P. Santini, *Le bataillon corse de l'île d'Elbe*; A. Nouski, *Notes et réflexions sur Napoléon, la Méditerranée et le monde arabe*; P. Guirou, *Le premier centenaire de la naissance de Napoléon (1869)*.

Comunicările și discuțiile purtate pe marginea lor au scos în evidență faptul că anexarea Corsicei de către Franța în 1768 trebuie considerată totuși ca un transfer de suveranitate provizoriu efectuat cu consimțămîntul Republicii genoveze, că în 1771 populația Corsicei atingea 126 000 de locuitori, că evenimentele ajacene din 1792 confirmă sprijinul Bonapartilor de către familiile rurale din insulă, că Napoleon a nutrit tot timpul o admirație profundă pentru Pascal Paoli, că între membrii familiilor Pozzi di Borgo și Bonaparte erau și legături de rudenie, dar și o rivalitate continuă, că batalionul corsican din insula Elba (compus din 300 de oameni) a fost tot timpul credincios cauzei împăratului, de la înființarea la Portoferraio pînă la nimicirea sa pe cîmpul de luptă de la Waterloo.

În afara rapoartelor și comunicărilor prezentate în cadrul lucrărilor colocviului, participanții au mai audiat două conferințe, una la Paris, la Centrul științific al Academiei Poloneze de Științe, ținută de prof. B. Lesnodorski și intitulată *Les Polonais et Napoléon*, și alta la Ajaccio, în sala de festivități a liceului Laetitia Bonaparte, ținută de prof. J. Masson și intitulată *Victor Hugo devant Napoléon*.

Participanții la colocviu au avut posibilitatea nu numai să-și îmbogățească cunoștințele cu privire la complexele probleme pe care le ridică epoca napoleoniană, dar să și viziteze unele locuri istorice care evocă viața și activitatea lui Napoleon și a familiei Bonaparte, precum și a principalilor lor colaboratori. Astfel, la Paris au fost vizitate următoarele : Arcul de triumf de la „Etoile”, a cărui construcție a început la 15 august 1806 și unde sînt înscrise numele celor 135 de victorii napoleoniene și ale celor 660 de ofițeri superiori ai Marii armate; Piața Vendôme, în mijlocul căreia se ridică Coloana Vendôme, sau a Marii armate, construită între 1806—1810 din bronzul tunurilor cucerite la Austerlitz și ale cărei basoreliefuri cuprind scene din campaniile anilor 1805—1807; locul unde a fost executat mareșalul Ney (1815) marcat de statuia acestuia (de F. Rude), aflată lângă actualul Observator astronomic; Domul Invalizilor, cu mormîntul monumental al lui Napoleon I, lucrat în porfir roșu de Finlanda, precum și mormintele lui Napoleon al II-lea, regele Romei, și al lui Jérôme Bonaparte; Capela Napoleon din biserica Sf. Ludovic — din incinta Hotelului Invalizilor, cu cripta care păstrează rămășițele pămîntești ale unora din mareșalii și generali ai lui Napoleon; Bessieres, Moncey, Oudinot, Lobau, Lariboisiere, Duroc, Bertrand; Sala Napoleon din Muzeul armatei, cu numeroase obiecte personale care au aparținut acestuia : sabia de la Austerlitz, mantaua purtată de împărat în timpul bătăliei de la Eylau, marele său colier al Legiunii de onoare etc.; Biseica Madeleine, numită cîndva și Templul gloriei, ridicată de Napoleon în 1806 în cinstea eroilor Marii armate; expoziția „Napoléon, tel qu'en lui-même” de la Arhivele naționale; expoziția „Napoléon” de la Grand Palais, iar în afara Parisului : palatul de la Compiègne, restaurat în 1806, unde se păstrează, cu mobilierul de epocă, apartamentul particular al lui Napoleon.

În același scop la Ajaccio au fost vizitate următoarele : statuia lui Napoleon Bonaparte ca prim consul (în piața Foch), dăruită orașului de cardinalul Fesch; muzeul napoleonian din incinta primăriei orașului, unde se păstrează o valoroasă colecție de tablouri în ulei și statui

în marmură și bronz reprezentînd pe Napoleon și membrii familiei Bonaparte, o bogată colecție de monede și medalii de epocă, lucruri personale care au aparținut lui Napoleon și familiei Bonaparte, originalul actului de botez al lui Napoleon; stampe contemporane relativ la exilul lui Napoleon în insula Sf. Elena; casa memorială a familiei Bonaparte din str. Sf. Charles; locul nașterii lui Napoleon, unde se găsesc mobilier de epocă, tablouri în ulei și sculpturi reprezentînd pe Napoleon și familia Bonaparte, lucruri personale care au aparținut acestora (sabia, pușca și bastonul lui Charles Bonaparte, sabia lui Napoleon pe cînd era locotenent-colonel în al II-lea batalion de voluntari naționali din Corsica), scrisori, manuscrise de-ale lui Napoleon; Catedrala Notre-Dame de Misericorde, unde se păstrează și cristelnița în care a fost botezat Napoleon; palatul cardinalului Fesch, fratele Laetitiei Bonaparte, cu o interesantă colecție de tablouri în ulei, „Primitivii italieni” în special; necropola familiei Bonaparte, cu criptele părinților lui Napoleon (Charles și Laetitia) a cardinalului Fesch și ale altor membri ai familiei și cu valoroase vitralii din secolul al XIX-lea; monumentul lui Napoleon și al celor patru frați ai săi (din piața Ch. de Gaulle), primul îmbrăcat în costum de cezar roman, iar ceilalți ca senatori; monumentul lui Napoleon din piața Austerlitz, unde anul acesta la 15 august a fost sărbătorit cu mult fast bicentenarul în prezența președintelui Franței, G. Pompidou.

În afara orașului, participanții au avut prilejul să cunoască casa de țară a familiei Bonaparte de la Ferma Milelli (7 km de Ajaccio), recent restaurată, ultima reședință a lui Napoleon în Corsica după întoarcerea sa din campania din Egipt.

Constantin Șerban

TEZE DE DOCTORAT

În ziua de 7 noiembrie 1969, în fața Comisiei de doctorat a Facultății de istorie a Universității București a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat *Problema agrară în timpul revoluției din 1848 în Țara Românească*, elaborată de *Apostol Stan*.

Lucrarea cuprinde șapte capitole: cap. I — Relațiile agrare și situația țărănimii sub regulamentul (1831 — 1848); cap. II — Problema agrară în gîndirea social-politică a epocii regulamentare; cap. III — Programul agrar al revoluției din 1848 în Țara Românească; cap. IV — Implicațiile social-politice ale problemei agrare și poziția conducerii revoluției; cap. V — Mișcarea țărănească în timpul revoluției; cap. VI — Comisia proprietății; cap. VII — Lupta țărănimii pentru apărarea programului agrar al revoluției după 13 septembrie 1848.

Comisia de doctorat a fost formată din: prof. univ. dr. docent D. Berciu, președinte; prof. univ., membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România Vasile Maciu, conducător științific; prof. univ. dr. docent C. C. Giurescu, conf. univ. dr. C. Corbu, conf. univ. dr. D. Hurezeanu, membri.

Comisia de doctorat a hotărît să acorde lui *Apostol Stan* titlul științific de doctor în istorie.

În ziua de 18 noiembrie 1969, în fața Comisiei de doctorat a Facultății de istorie a Universității București a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat *Austria și Principatele Române în vremea războiului Crimeii (1853 — 1856)*, elaborată de *Leonid Boicu*.

Lucrarea cuprinde nouă capitole: cap. I — Introducere; cap. II — Austria și Principatele Române în ajunul războiului Crimeii; cap. III — Austria și redeschiderea crizei orientale (1853). Locul Principatelor Române în politica austriacă; cap. IV — Ocupația austriacă a

Principatelor Române; cap. V — Proiecte și încercări austriece de a subordona și acapara economia Principatelor Române; cap. VI — Atitudinea Austriei față de „chestiunea română” și de lupta pentru Unire; cap. VII — Austria și „chestiunea Dunării”; cap. VIII — Evacuarea Principatelor Române de către austrieci; cap. IX — Încheiere. Bibliografie.

Comisia de doctorat a fost formată din: prof. univ. dr. docent D. Berciu, președinte; prof. univ., membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România Vasile Maciu, conducător științific; prof. univ. dr. docent N. Corivan, conf. dr. Damian Hurezeanu, conf. dr. C. Corbu, membri.

Comisia de doctorat a hotărât să acorde lui *Leonid Boicu* titlul științific de doctor în istorie.

GEORGE EM. MARICA, IOSIF HAJOS, CĂLINA MARE, CONSTAN-
TIN RUSU, *Ideologia generației române de la 1848 din Transilva-
nia*, Edit. politică, București, 1968, 333 p.

A cuprinde într-o sinteză modestă ca în-
tindere coordonatele spirituale și determi-
nantele istorice în care se naște și evoluează
gândirea unei întregi generații, integrarea ei
în circuitul european de valori spirituale
înseamnă un lucru care presupune în sine timp,
pricepere, răvnă și multă răbdare. E vorba
aici de o generație românească care, prin timp
și spațiu, s-a găsit la o răscruce în evoluția
istorică ardeleană. Concret se pune problema
continuării nealterate, prin aceeași viziune
a Aufklärung-ului, a liniei suplicanților sau
a abandonării acesteia, în măsura în care ea
reforma și nu lichida sistemul de inega-
lități, consacrat, existent în Transilvania. A
concepe egalizarea prin acordarea de noi privi-
legii sau prin desființarea lor completă, iată
alternativa în fața căreia era pusă noua gene-
rație. Lupta limitată la cadre constituționale
îngenunchease în fața propriei slăbiciuni. Se im-
punea deci, ca o consecință a practicii, renun-
țarea la reformare și trecerea la revoluționare.
Dar aceasta însemna potențarea și acordarea
de noi valențe conținutului social al princi-
piilor iluministe, întregirea lor prin altele
noi, crearea, cu alte cuvinte, a unei ideologii
care să fie expresia evoluției și cerinței realită-
ților existente.

Tocmai cristalizarea, dezvoltarea și matu-
rizarea acestei ideologii, cu consecințele ei
inerente, caută autorii acestei cărți să surprin-
dă, și în linii generale reușesc. Diferitele as-
pecte ale problemei au fost cercetate și în
trecut sau mai recent, dar unilateral, izolat

și de cele mai multe ori fără profunzimea
cuvinită și fără mersul la sursă, cu unele
excepții. Se resimțea deci necesitatea unei
lucrări de sinteză care să analizeze și să pună
în valoare tot ce s-a scris pînă acum, pentru
a permite desprinderea liniilor directoare
ale fluxului de idei pașoptiste din Transil-
vania.

În „Preliminarii”, autorii, printr-o ra-
portare la studiile temeinice asupra Școlii
ardelene ale unui Iorga, Densușianu, Popovici
sau Blaga, relevă modesta atenție de care s-a
bucurat această generație, excepție făcînd
doar monografiile lui G. Bogdan-Duică des-
pre Bărnuțiu și Murgu. Dimensiunile scăzute
ale interesului rezidă în transferul de preocu-
pări ale generației din sfera literarului în cea
a lingvisticului, apoi în propria vinovăție a
acesteia deoarece s-a minimalizat, accertu-
înd tot timpul prea mult contribuția înainta-
șilor și tributul pe care-l datorau postulate-
lor formulate în Supplex.

Vin apoi „Considerațiile principiale”, pen-
tru a surprinde componentele esențiale ale
profilului lor spiritual prin analiza vîrstei
acestora, a originii lor sociale, a instrucției
lor, a preocupărilor lor mult mai largi decît
ale antecesorilor, de-a dreptul enciclopedice,
a evadării gândirii lor din ambianța clericală,
a tendințelor lor spre publicistică, a călători-
ilor lor peste Carpați, care-i transformă în
veritabili catalizatori ai ideii naționale, ai
integrării lor dintr-o lume glacială a ideilor
în una practică a acțiunilor. Toate acestea

se petrec într-un lung, dar sigur, proces social-istoric de eroziune a vechilor poziții, care în evoluția sa se va apropia de deznodământul său revoluționar. Noul crea, la rîndu-i, oameni noi, adînc ancorați în realitățile vremii, în concepția cărora filozofia lui Baumeister, de esență wolffiană, este înlocuită cu cea a lui Krug, kantian prin excelență, purtător, prin urmare, al unor idei mult mai moderne, mult mai îndrăznețe. Elementele iluministe erau îmbogățite în conținutul lor social, ceea ce le mărea considerabil valoarea. După 1830 se face simțită din plin și revărsarea romantismului francez, plin de seva gândirii unui Lamennais sau Michelet. Tot acum prinde rădăcini și se afirmă o altă componentă a ideologiei pașoptiste, liberalismul românesc ardelean, avînd ca punct de plecare și izvor de inspirație pe Karl Rotteck, omul care, prin ideile sale, exercită o influență atît de înnoitoare asupra vieții politice și, mai ales, asupra celei economice. Cu acestea am intrat, propriu-zis, în fondul lucrării, conceput în trei mari compartimente: acela al filozofiei, științei și artei, acela al presei și, ultimul, acela al ideii și acțiunii. Structura nu este de loc întimplătoare, ea ilustrînd elocvent complexitatea ideilor cardinale ale vremii, calea de difuzare a acestora în cercuri largi românești și convertirea lor, în cele din urmă, în acțiune.

Filozofia este aceea care punctează începutul fondului cărții și ea constituie adevăratul resort al gândirii acestei generații. Păstrînd fondul luminist ca o moștenire prețioasă, noua generație, prin Bănuțiu, Laurian, Cipariu, Barițiu, Murgu și alții, preia selectiv kantianismul simplificat de Krug, în măsura în care acesta găsea aderențe la realitățile românești. Păcat însă că autorii n-au încercat măcar să schițeze cum, plecînd de la universalitatea legii morale a lui Kant, se ajunge la concluzii privind egalitatea și libertatea oamenilor ca subiecte morale și politice, fapt care a servit atît de bine luptei noastre naționale și social.

Este surprins apoi interesul pentru științele naturii, manifestat mai ales prin activitatea dr. Vasile Pop și aceea a lui Paul Vasici care fac o serie de traduceri, prelucrări sau

chiar scrieri proprii de popularizare. În „cultura de profesori” a vremii, după expresia atît de plastică și concentrată a autorilor, educația nu putea avea decît un loc de frunte, avînd în vedere preocupările cu un puternic caracter didactic ale acestei generații. Școala, de altfel, era cea chemată să asigure viabilitatea presei.

În continuare, cartea vine să arunce lumină asupra a ceea ce însemna cultura și lectura vremii, asupra naturii literaturii care circula atunci și a teatrului care era frecventat. Nu lipsește nici schițarea preocupărilor de muzică și pictură sau a acelora folclorice, care, sub influența romantismului, au fost atît de fructuoase,

Un loc însemnat îl ocupă lingvistica și istoriografia, chemate în sprijinul susținerii romanității noastre, a ființei românești, primejduită de tendințele de deznaționalizare.

Ne aflăm de altfel în toiul luptei pentru limbă. Pe această linie, autorii reușesc să surprindă integrarea anumitor elemente de romantism în fundalul raționalist care a stat la baza mișcării latinizante de la noi. Acum istoriografia cunoaște un minus față de aportul Școlii ardelenne, din cauza luptei pentru limbă, fapt ce dă prioritate lingvisticii, și a schimbării esenței argumentelor pentru drepturi sociale și naționale, care, din istorice la Supplex, devin filozofice la pașoptiști în mai mare măsură.

Plusul cel mai substanțial față de înaintași este adus de această generație în presă. Analiza problemei aparține aproape în exclusivitate lui George Em. Marica, care, trecînd peste greutățile generate de lipsa unor cercetări monografice detaliate referitoare la unele periodice, a reușit totuși să contureze o viziune de ansamblu valoroasă asupra publicisticii vremii. Această publicistică este urmărită în evoluția ei, cu profilul și tendințele pe care le potența. Sînt sesizate trei momente principale în istoria presei ardelenne din acest răstimp: cel al „Bibliotecii românești”, cu un profil nu prea variat, prin excelență beletristic, saltul înfăptuit de foile brașovene „Gazeta Transilvaniei” și „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, cu caracter atît politic, cît și beletristic, jucînd un rol general românesc, și al treilea moment cînd apare „Orga

nul luminării", „Învățătorul poporului", „Amicul poporului" și „Democrația". De atenție se bucură și unele foi mai puțin cunoscute, ca : „Zorile", „Ateneul românesc", aflate în manuscris, „Foiaa duminicii" și „Expatriatul".

Dar cu acest bun câștigat de generația pașoptistă ardeleană ne-am apropiat mult de problemele economice, sociale și politice care o frământau și care se găsesc tocmai în această presă. Aceștia cartea le consacră capitolul „Idee și acțiune". Găsim aici prezentate preocupările economice, mai ales ale lui Barițiu, întrucât ridicarea la egalitate cu națiunile politice reclama în mod necesar și temeiurile social-economice corespunzătoare, de unde și preocupările, în cadrul și prin liberalismul economic al vremii, punctat cu anumite elemente mercantile și fiziocratice, pentru modernizarea vieții economice, care să ajute, la rându-i, lupta socială și națională. E de altfel un aport prețios și inedit în raport cu generația suplicantă. Dezideratele politice și sociale le depășesc cu mult pe acelea ale Supplexului, devenind, din reformatoare, revoluționare : se cerea monarhie constituțională nu un despotism luminat ; se cerea egalizarea prin însăși desființarea privilegiilor nu prin extinderea lor. Ne găsim, cu alte cuvinte, în fața unui program de esență revoluționară, pe care vor căuta să-l realizeze în revoluția din 1848. Acesta, alături de presă, este cel de-al doilea mare plus pe care-l aduce această generație.

Această mulțime și varietate de probleme impuneau, la sfârșitul cărții, o reprivire a lor,

pentru ca astfel să reiasă mai pregnant fondul comun din care se dezvoltă, elementele noi pe care le recepționează și condiționarea lor reciprocă. Autorii într-adevăr o fac, într-un capitol separat, intitulat „Reprivire".

Cît despre valoarea cărții, ea se înscrie ca o contribuție substanțială la cunoașterea unui răstimp frământat din istoria culturii și luptei românilor transilvăneni. Ea reușește să cuprindă toate aspectele problemei în esența lor și să contureze liniile de dezvoltare ale gândirii pașoptiste ardeleni. E de subliniat apoi temeinica documentare, care se bazează atât pe publicistica vremii, cît și pe lucrările și studiile istorice, filologice din trecut și de azi. Sub acest raport, poate cel mai valoros, prin faptul că autorii merg la sursă, cartea poate servi drept instrument de lucru extrem de util atât unui istoric, cît și unui lingvist sau chiar naturalist. Nota bibliografică de asemenea satisface cerințele de bază, fiind concisă, esențială, exactă și în limitele unui spațiu redus. Se desprinde apoi înalta ținută a cărții, datorată stilului sobru și precis, frazei fluente, succesiunii și înlănțuirii logice a problemelor.

Credem totuși că nu era lipsit de interes a se întocmi un indice de nume, incluzînd chiar autori care au tratat aspecte ale diferitelor probleme. Cu toate acestea, cartea nu-și pierde din meritele ei, rămînînd aceeași sinteză valoroasă, chemată de însuși stadiul actual al cercetărilor.

Abram Andea

* * *Исторические связи народов СССР и Румынии в XV—начале XVIII в. Документы и материалы в трех томах...* (Relațiile istorice dintre popoarele U.R.S.S. și România în veacurile XV — începutul celui de-al XVIII-lea. Documente și materiale în trei volume), tom. II, 1633—1673, Москва, Изд. „Наука", 1968, 445[—448] p.

Colectivul de cercetători ai Academiei de Științe a U.R.S.S., ai Academiei Republicii Socialiste România și ai Academiei de Științe a R. S. Moldovenești¹ însărcinat cu editarea

colecției de documente selective privitoare la relațiile istorice dintre popoarele U.R.S.S. și țările române a publicat recent cel de-al doilea volum din această serie, consacrat epocii 1633—1673. Într-o scurtă prefață, autorii relevă ponderea pe care o dețin, în acest volum, numărul documentelor inedite

¹ Vezi componența sa în recenzia făcută de subsemnatul primului volum al colecției, în „Stucii", XVIII (1965), nr. 5, p. 1159.

(83 dintr-un total de 118) ilustrind diferite aspecte social-economice, politico-diplomatice și cultural-artistice din trecutul legăturilor româno-ruse. Autorii au considerat necesar să insereze numai mărturiile cele mai caracteristice „care oglindesc statornicia prieteniei dintre popoarele noastre” (p. 8)²; o bună parte din materialul arhivistic depistat, dar rămas nepublicat, a fost însă valorificată în copiosul aparat critic ce întregeste, prin explicații, identificări și comentarii adecvate, conținutul documentelor prezentate. Tehnica de editare — asupra căreia ne-am exprimat unele rezerve³ — nu prezintă nici o diferență față de aceea existentă în primul volum al colecției⁴.

Relevind pe scurt importanța documentelor inserate în cuprinsul volumului al II-lea, ținem să semnalăm, în rîndul celor de factură social-economică, diferitele privilegii acordate negustorilor moldoveni și munteni în Rusia (doc. 37, 39, 42, 55, 94, 108 etc.), listele foarte variate de mărfuri aduse din această țară, de la arme, stofe, atlasuri, plină la giuvaeruri și ornamente de preț (doc. 4, 107), cumpărăturile frecvente ale unor blănuri de samur pentru domnii și reprezentanții claselor stăpînitoare din Moldova și Țara Românească (doc. 23, 33, 35, 47, 48, 52, 55, 57, 59, 64 etc.), ca și strînsele legături cu centrul negustoresc de la Liov (doc. 1, 102, 104), contribuind la ilustrarea, în mod pregnant, a amploarei legăturilor comerciale româno-ruse din veacul al XVII-lea. De un deosebit interes ni s-au părut atît documentul din decembrie 1662 referitor la prezența unor prospectori minieri (de argint, aur și ăramă) munteni în nordul Rusiei lîngă Dvina și Pinega (doc. 113), cit și cele privitoare la ajutorul dat de autoritățile ruse pentru întoarcerea în Țara Românească a unei fete luate în robie de tătari (ianuarie 1667; doc. 114) sau la cazul invers, al răscom-

părării unor oșteni ruși căzuți prizonieri în Crimeea de către un negustor grec din Moldova (iunie 1669; doc. 116).

Relațiile de strînsă prietenie stabilite între Țara Românească, Moldova și Rusia se oglindesc însă mai cu seamă în schimbul neînterupt de solii și în ampla corespondență politică purtată de Vasile Lupu și Matei Basarab cu țarii Mihail Feodorovici și Alexei Mihailovici Romanov, de o importanță incontestabilă nu numai pentru studierea trecutului legăturilor dintre popoarele român și rus, dar și pentru cercul larg de probleme abordate. Știrile precise referitoare la acțiunile venețienilor în Creta, la victoriile flotei lui Mocenigo (doc. 21, 49, 51, 59), la tulburările de la curtea șahului safavid persan (dic. 8, 9, 14, 21, 33) sau la frămîntările din Divanul otoman, transmise de Vasile Lupu țarilor ruși, denotă existența unui aparat diplomatic și a unei rețele de informatori foarte bine înzestrați de care dispunea domnul Moldovei, punînd într-o lumină nouă varietatea preocupărilor sale în domeniul politic.

Tot atît de semnificative ne apar și informațiile privitoare la hanatul tătarilor din Crimeea și la diferitele incursiuni ale acestora, în Ucraina și Polonia (doc. 10, 12, 22, 31, 34, 49, 65 ș.a.), precum și textele primelor proiecte ale tratatelor de alianță dintre Moldova, Țara Românească și Rusia, pe baza respectării autonomiei lor locale și a restituirii cetățîilor de graniță cîtorpitate de turci (doc. 88, 89, 93, 105, 106)⁵. Unele documente din volum se referă, parțial, și la contactele stabilite între domnii români cu vestitul hatman al cazacilor ucrainieni Bogdan Hmelnițki.

⁵ Despre cel dintîi tratat de alianță încheiat de Gheorghe Ștefan cu țarul Alexei Mihailovici, la 16 martie 1656, mai vezi și D.G. Ionescu, *Tratatul încheiat de Gheorghe Ștefan cu rușii în 1656*, în „Revista istorică română”, III (1933), nr. 2—3, p. 234—247, și Tr. Ionescu-Nișcov și A. Constantinescu, *300 de ani de la încheierea primului tratat de alianță dintre Moldova și Rusia*, în „Studii”, IX (1956), nr. 5, p. 107—116.

² Trimiterile de pagini se fac la textele în l. română.

³ Recenzia citată, p. 1 163.

⁴ *Ibidem*, p. 1 160—1 161.

În această categorie tematică se încadrează și schimbul de scrisori dintre amintitul hatman, Ioan Kemény, comitele de Alba-Iulia, și Ferenc Bethlen, căpetenia oștirii ardelen, ca și corespondența dintre principii Transilvaniei Gheorghe al II-lea Rákóczi și Mihail I Apafi cu țarul Alexei Mihailovici (doc. 66, 67, 70, 87, 91, 96, 103, 115).

În sfârșit, din rîndul documentelor de interes artistico-cultural, mai demne de subliniat ne-au apărut cele legate de prezența iconarilor ruși în Moldova (doc. 5, 11, 14–16, 18, 20 și 92) sau solicitările de cărțurari și tiparnițe pentru fundațiile religioase ale domnilor Vasile Lupu și Gheorghe Ștefan (doc. 13 și 117).

Deși materialul documentar selecționat în cuprinsul lucrării este prețios și — în multe privințe — deosebit de interesant, ar fi fost necesar, credem, ca, în domeniul relațiilor comerciale româno-ruse, de pildă, să figureze și activitatea negustorilor șargorodeni în Moldova⁶, începînd de la 1649, și să se releve, totodată prezența meșterilor ruși constructori de iazuri în țările române⁷; de asemenea, pentru comentariile din aparatul critic privind documentele de ordin economic, s-ar fi putut utiliza unele studii din istoriografia noastră⁸ ce se referă în mod direct la problemele tratate în volum.

În ceea ce privește aspectul politic, semnalăm, pentru completarea documentelor referitoare la strînsurile legături existente între

țările române și Ucraina, pe acelea anexate unei lucrări mai vechi (bazată pe o bogată documentație)⁹ și un studiu ce reflectă ecoul lor în izvoarele narative¹⁰; aceste legături au cunoscut o deosebită însuflețire și în timpul marilor răscoale populare din Țara Românească din 1655¹¹, în treacăt amintită de editorii volumului în cuprinsul notei 189 de la doc. 66; în sfârșit, în bogatul comentariu însoțind documentele de factură politică, trebuia să se precizeze că, în mare măsură, conținutul lor a fost rezumat sau chiar regestat în catalogul manuscriselor ruse din Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, tipărit acum două decenii¹² și utilizat în diferite studii¹³.

Cît despre înfățișarea relațiilor Transilvaniei cu Ucraina și Rusia, mai puțin ilustrate în volum, socotim că autorii ar fi putut include unele materiale documentare interesante,

⁹ I. Nistor, *Contribuții la relațiunile dintre Moldova și Ucraina în veacul al XVII-lea*, în „Analele Academiei Române”, M.S.I., seria a III-a, tom. XIII (1932), p. 204–206, 208–214, doc. XX, XXIII, XXV, XXXIII, XL, XLIV, XLVI, XLIX, ce prezintă corespondența lui Gheorghe Ștefan, Constantin Șerban și Gheorghe Ghica cu hatmanii Bogdan Hmelnițki, Ivan Vihovski și Ivan Samuilovici.

¹⁰ Mihail Dan, *Știri privilegiate la istoria țărilor române în cronicile ucrainene*, în „Studii și materiale de istorie medie”, II (1957), p. 205–217, 229–241, 259–262 și în special anexele documentare de la p. 266–269 și 273–276.

¹¹ Lidia Demény-Meșkova, *Relațiile seimenilor cu cazacii în timpul mișcării populare din 1655 în Țara Românească*, în „Studii privind relațiile româno-ruse”, III, București, 1963, p. 3–17, și Lidia Demény, L. Demény, N. Stoicescu, *Răscoala seimenilor sau răscoala populară? 1655. Țara Românească*, București, 1968, p. 91–99 și doc. LV, p. 254 (scrisoarea lui Bogdan Hmelnițki din 15 25 iulie 1655 către Constantin Șerban).

¹² <G. Bezviconi>, *Manuscrise rusești ale Academiei R.P.R.* [București, 1949], p. 11–21.

¹³ Cum ar fi — printre altele — acela al lui Ionescu-Nișcov și A. Constantinescu, *Relații politice între Moldova și Rusia în timpul lui Vasile Lupu*, în volumul *Relații româno-ruse în trecut*, București, 1957, p. 14–41.

⁶ C. A. Stoide, *Negustorii din Șargorod în Moldova*, în „Revista istorică română”, V–VI (1935–1936), nr. 5–6, p. 382–387 (cu documente).

⁷ N. Stoicescu, *Constructorii ruși de iazuri în secolul al XVII-lea în Țara Românească și Moldova*, în „Studii și materiale de istorie medie”, III (1959), p. 373–378 (cu documente).

⁸ Printre care amintim: C. C. Giurescu, *Relațiile economice dintre români și ruși pînă la Regulamentul Organic*, București, 1947, p. 9–10, 17–20; Tr. Ionescu-Nișcov și A. Constantinescu, *Relații comerciale româno-ruse în a doua jumătate a secolului al XVII-lea*, în „Analele româno-sovietice”, seria Istorie, X (1956), nr. 3, p. 85–91.

apărute în colecții de izvoare mai vechi ¹⁴, ce relevă multilateralitatea contactelor stabilite între acest principat și puternicii săi vecini în timpul domniilor lui Gheorghe I și al II-lea Rákóczi și Mihail I Apafi.

Unele probleme de istorie culturală — conținute în documente în majoritatea cazurilor semnalate de Silviu Dragomir — n-au mai fost incluse în colecție ¹⁵, ca și scrisoarea de recomandare, atât de interesantă, a patriarhului Dositei al II-lea Notara al Ierusalimului pentru spătarul Nicolae Miclescu, adresată

¹⁴ Printre care vezi în special S. Szilágyi, *Levelek és okiratok I. Rákóczi György keleti összeköttetései történetéhez* (Scrisori și documente referitoare la istoria legăturilor răsăritene ale lui Gheorghe I Rákóczi), Budapeșt, 1883, p. 99, 198, 246, 302, 306, 313, 549, 688, 891; idem, *Okmánytár II. Rákóczi György diplomáciai összeköttetéseihez* (Arhiva relațiilor diplomatice ale lui Gheorghe Rákóczi al II-lea), în *Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria*, vol. XXIII, Budapeșt, 1874, p. 9, 38, 54, 234, 254, 313, 330, 337—338, 354, 356, 361, 368—369, 402—403, și *Levelek és okiratok II Rákóczi György fejedelem diplomáciai összeköttetései történetéhez* (Scrisori și documente referitoare la relațiile diplomatice ale lui Gheorghe al II-lea Rákóczi), în „Történelmi Tár”, 1889, p. 337 și 482—486, doc. XI și XL, cu bogate referiri la problemele abordate în volumul recenzat.

¹⁵ Printre acestea, doc. VII, VIII, XVII, XIX, XXI, XXIII, XXIV, XXVI, XXVII, XXIX, XXX, conținând scrisori ale lui Vasile Lupu, ale mitropolitului Varlaam, ale principelui Mihail I Apafi, adresate țărilor Mihail Feodorovici și Alexei Romanov cf. S. Dragomir, *Contribuții privitoare la relațiile bisericii românești cu Rusia în veacul XVII*, București, 1913, p. 87—90, 99—100, 104—106, 108—110, 112—116, 117—121, 122—125.

la 25 ianuarie 1671 țarului Alexei Mihailovici ¹⁶. Pe de altă parte, considerăm că publicarea unor fragmente din călătoria lui Arsenie Suhanov în Moldova și Țara Românească — editate anterior în traducere de George Bezviconi ¹⁷ — sau a extraselor din jurnalele de solie ale trimișilor ruși în Ucraina și Moldova, Protasiev, Bogdanov și Samarin, ce constituie prin natura lor o categorie diferită de izvoare, nu se încadrează firesc în tematica acestei colecții.

În sfârșit, ca observații de detaliu mai ținem să menționăm că doc. 15 din cadrul volumului este publicat și de S. Dragomir ¹⁸, iar doc. 39, atribuit lucrării acestui autor, a fost de fapt confundat cu un altul, purtând aceeași dată, cuprins în lucrarea amintitului istoric ¹⁹.

În concluzie — cu toate carențele semnalate —, ținem să subliniem încă o dată valoarea — uneori apreciabilă — a documentelor prezentate în cadrul volumului al II-lea al culegerii închinată istoricului relațiilor dintre popoarele U.R.S.S. și cel român, ca și eforturile depuse de autori spre a ilustra în mod corespunzător, prin comentariile lor caracterul multilateral al acestor seculare legături.

Paul Cernăvodeanu

¹⁶ Publicată de Pavel Sirku, *Николай Снагору до его поездки в Россию*, St. Petersburg, 1888, p. 193—194, reprodușă în traducere franceză de P. P. Panaitescu, *Nicolas Spathar Miclescu (1636—1708)*, Paris, 1925, p. 66—67, și în românește de Cornel Bărbulescu, în anexele ediției a II-a din N. Miclescu, *Jurnal de călătorie în China*, București, 1958, p. 483—484.

¹⁷ *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947, p. 51—63.

¹⁸ S. Dragomir, *op. cit.*, p. 96—97, doc. XV.

¹⁹ *Ibidem*, p. 100—104, doc. XVIII (scrisoarea lui Vasile Lupu adresată țarului cu știri despre patriarhul Partenie al II-lea al Constantinopolului și despre trimisul acestuia în Rusia, mitropolitul Teofan din Patron).

EUGENIO GARIN, *L'età nuova. Ricerche di storia della cultura dal XII al XVI secolo*, Napoli, Morano Editore, 1969, 526 p.

Reunite în patru capitole („Între două Renașteri”, de la secolul al XII-lea la secolul al XV-lea; „Pentru o cultură nouă” —

polemica împotriva „barbarilor”; „Difuzarea platonismului”; „Magia, astrologia și știința”), cele șaisprezece contribuții, în majoritate

prelegeri și comunicări la congrese din anii 60, pun într-o nouă lumină aspecte majore ale istoriei culturii europene din epoca Renașterii, ridicând, în același timp, importante probleme de metodologie sau propunând reconsiderări ale unor opinii devenite „clasice”. Sub acest triplu aspect volumul recent al profesorului de filozofie de la Universitatea din Florența se înfățișează ca o încununare a unei activități ce își are începuturile cu patruzeci de ani în urmă; străbătut de vigoarea tinărară a savantului care atacă, argumentat și cu finețe, construcții prestigioase, dar îmbătrânite, ca cele ale lui Etienne Gilson, Ernst Cassirer sau Renan, fiecare studiu se întemeiază pe constatările desprinse de-a lungul anilor din frecventarea continuă a documentelor scrise și figurative. Sub acest aspect, numeroase aserțiuni din studiile de față sînt, în fond, concluzii închegate în cursul muncii de editare a unor texte privind gîndirea pedagogică rinascimentală sau evoluția filozofiei italiene din epoca sa de aur; de altfel, și în acest volum regăsim cîteva texte editate cu acribie. În egală măsură, culegerea de față este strîns legată de celelalte opere ale lui Eugenio Garin, în special de *L'umanesimo italiano* (publicat în limba germană în 1947, în engleză în 1965 și în italiană în 1968), de interesantul volum *La filosofia come sapere storico*, de *La cultura del Rinascimento* (apărută inițial în germană), de *Scienza e vita civile nel Rinascimento italiano*, de importanta *Storia della filosofia italiana* (ajunsă în 1967 la cea de-a treia ediție).

În paginile dense ale studiilor, cititorul va întîlni, de aceea, aspecte noi, trecute sub tăcere de numeroși istorici, deoarece (așa cum arată autorul) „ele ieșeau din cadrul conceptual al cercetătorilor”, va desprinde, în final, o nouă imagine a Renașterii, „care numai datorită unui straniu echivoc a fost considerată de unii ca un moment al istoriei armonice și pacifice”, și va pătrunde mai adînc în frămîntarea unui trecut ce va vorbi prezentului tocmai prin „complexitatea lui diversă, în echivocurile lui, în speranțele și visările sale”.

Toate aceste laturi ale contribuțiilor aduse de Eugenio Garin se impun atenției din

primul studiu: *Idealul cunoașterii în cultura secolului al XII-lea*, care de la început pune sub semnul întrebării viabilitatea celebrei teze a lui Gilson, conform căreia, cu secolul al XII-lea, centrat pe o lume a simbolurilor, a imaginilor, a fantaziei, se încheie un răstimp al literelor, ce va fi urmat de o epocă aparținînd ideilor. Garin remarcă faptul că o filozofie a istoriei ce stabilește continue renașteri sugerează că permanenta renaștere ascunde un caz de moarte aparentă și că „ipotezele interpretative sînt instrumente prețioase atît timp cît își propun să coroboreze date și aspecte particulare, dar că devin obstacole primejdioase atunci cînd trec de la faza constructivă la cea defensivă”. De fapt, literele și ideile sînt mereu solidare, așa cum o demonstrează și secolul maeștrilor de la Chartres; citate grăitoare din Ioan de Salisbury, din Bernard Silvestre, din Pierre de Blois vădesc tendința majoră a cărturarilor vremii, aceea de a păstra „cu gelozie integritatea omului și a posibilităților lui într-un univers ce-i este casă, împotriva oricărei favorizări și a pretențiilor hegemonice; mai ales contra celei mai insidioase hegemonii dintre toate, aceea a subtilității dialectice a vreunei științe dezumanizate, oricît de înalt să fi fost obiectul ei”.

Cercetarea raporturilor dintre *Dialectică și retorică din secolul al XII-lea pînă în secolul al XVI-lea* constată o continuă legătură, ce sfîrșește în confundare, mai ales în opera lui Nizolio, pentru ca studiul următor să investigateze evoluția unor teme caracteristice „spiritualității” medievale (veacul nou, noua epocă, *renovatio*, apariția lui Anticrist, venirea lui Mesia, instaurarea Împărăției, cruciada, unirea umanității) într-un răstimp ce marchează trecerea de la evul mediu la Renaștere: *În așteptarea epocii noi și reînnoirea*. Eugenio Garin stabilește că, pentru a înțelege condițiile în care se petrece o mutație în cadrul unei culturi, respectiv procesul de reînnoire, e necesară caracterizarea acelor „moduri analoge de a gîndi și a simți care au accente și semnificații diverse în situații specifice”; asemenea moduri pot îmbrățișa teme opuse, ca venirea lui Anticrist și instaurarea veacului de aur. Ancheta întreprinsă de istoricul italian constată că, pe măsură ce ne apropiem

de vremea lui Petrarca, convingerea că „transformarea” este iminentă capătă mai multă vigoare și ea încurajează formularea unor proiecte și programe de lucru destinate să contribuie la instaurarea „noului secol”, după cum constată creșterea rolului pe care și-l asumă individul; un progres net al conștiinței dimensiunilor istorice ale realității umane indică preschimbarea intervenită în mentalitate și ea explică decăderea spiritului de cruciadă, evident la Pius al II-lea, care sfătuia pe Mahomet să treacă la creștinism. Răspunzând lui Alphonse Dupront, care afirma la Congresul istoricilor din 1955 că, fiind „un război unic, întrucât este sfârșitul războaielor”, cruciada a putut apărea ca un program ce urmărea crearea unei ordine universale, Garin constată că diplomația și politica machiavelică s-au substituit entuziasmului, preschimbind natura relațiilor dintre colectivități; devenind conștient de puterile lui, de trecutul parcurs, de imensitatea lumii sugerată de descoperirile geografice, omul secolului al XVI-lea așază, în locul antitezelor fără soluție, al masacrelor și luptelor, idealul unei pacificări generale, al „războiului fără lacrimi”, despre care vorbea Erasmus în *Adagia*. Studiul este urmat de editarea unui text „profetic” dedicat lui Matei Corvin în 1480, dar datat de unii istorici la începutul secolului al XVI-lea: *Iudicium eversionis Europe*, de Antonio Arquato, medic și astrolog ferrarez (p. 108—111).

Studiul care încheie prima parte, *Franciscanismul și originile Renașterii*, debutează cu o serie de considerații metodologice asupra cărora revenim în final. Autorul pornește de la lucrarea lui Henry Thode despre Francisc de Assisi și începuturile artei renașcentiste pentru a propune o adâncire a perspectivelor deschise de specialistul german; contopirea prin iubire cu Unitatea implică o viziune estetică a lumii, dar ea se combină și cu o știință matematică despre univers; dacă lumina este aceea care „se manifestă sub semnul frumuseții ca un gen de imens poem”, ea este, concomitent, și procesul efectiv de difuzare a razelor luminoase, preocupările optice regăsindu-se frecvent la cărturarii din Quattrocento, mai ales. Filozofia luminii se îm-

bină cu problemele vederii concrete, problemele cunoașterii cu cele geometrice ale opticii: Leon Battista Alberti se preocupă de dezvoltarea tehnicii artistice, subliniind țesătura rațională a lumii și structura ei matematică, or „noua demnitate a artelor” este afirmată într-un răstimp în care frumusețea caută să reflecte un tot armonios, unit prin iubire și pace, *via scientiae* aflându-și sensul în *sermo sapientiae*, ideal al noii culturi, învecinat franciscanismului.

În *Cultura florentină din a doua jumătate a secolului al XIV-lea și „barbari britanni”*, Eugenio Garin formulează o teză ce se află la baza concepției sale despre umanism. Descriind viața străbătută de crize și calamități a marii cetăți italiene în veacul al XIV-lea, istoricul subliniază importanța pe care a deținut-o în cultura florentină întemeierea celui Studio generale din 1321, recunoscut de Clemente VI în 1349 și cu un rol covârșitor în circulația ideilor, de la 1385 înainte. Învățămintul este aristotelic, iar Avicenna rămîne dascălul medicilor, așa cum Averroes e maestrul celor care se ocupă de științele naturale. Garin plasează în acest context faimoasa polemică a lui Petrarca împotriva „barbarilor” care a fost considerată o clară afirmare a platonismului, pentru a indica însă că atacul umanistului, continuat de Salutati și alții, a fost îndreptat împotriva sofistilor. Contra tezei lui Gilson, care a văzut în acea polemică un masiv efort de a nimici aristotelismul, Garin arată, sprijinindu-se mai ales pe *De laboribus Herculis*, al lui Coluccio Salutati că bătălia ideilor nu a fost dată în jurul rosturilor filozofiei, în general, ci a fost purtată de științele morale împotriva pretențiilor logicii formale, ale dialecticii ce se depărta de cunoașterea omului. Numeroase alte mărturii și mai ales polemica lui Giovanni Dominici cu Salutati reliefează că reacția împotriva logicii oxfordiene și a unei anume științe pariziene și-a propus menținerea unei culturi deschise spre valorile umane. În anexă, un comentariu consacrat aspectelor aparent ascetice din opera lui Coluccio Salutati aduce noi argumente în sprijinul tezei expuse în studiu și se încheie cu recomandarea fertilă de a analiza textele în cadrul vieții culturale a epocii și nu privin-

du-le ca pe „generări de idei pure din idei pure”.

Dante în Renaștere fixează prezența operei marelui poet și gânditor în viața culturală italiană din secolele XV–XVI, în special în cadrul dezbaterii dintre „antici” și „moderni”, respectiv dintre admiratorii poeziei antichității (care regăsesc în Dante un mare gânditor) și partizanii tehnicii logico-dialectice, ca Niccoli (adversari ai poetului). Anexa redă un fragment din versiunea latină a „Commediei” scrisă de Salutati. După analiza întreprinsă asupra manuscriselor operei *Intercoenales de Leon Battista Alberti*, autorul se ocupă de *Legi, drept și istorie în discuțiile din secolele XV și XVI* pentru a reliefa disputa purtată în jurul conceptelor de dreptate și lege; Vives, de exemplu, condamnă dreptul roman, în spirit republican, pentru că nu s-a preocupat de persoana umană, ci de ocrotirea proprietății, în timp ce Valla, Leonardo Bruni au atacat hegemonia Romei imperiale, care a sufocat energiile umane. Petrarca intervine în dezbateri punând în lumină punctul de vedere umanist, atunci când protestează împotriva tehnicilor rafinate ce se depărtează de fundamentul uman al dreptului, de substanța morală a problemelor. Studiul relevă cu prisosință că ceea ce ar putea fi considerat o dispută între dascăli este, în fond, o dezbateri cu adânci implicații ideologice.

Contribuțiile din partea a treia a volumului abordează o temă majoră din istoriografia Renașterii, toate înscriindu-se într-o istorie a ideilor de largă respirație. *Platon în Quattrocento italian* pune în lumină semnificația contactului gândirii italiene cu *Republica* și, ulterior, a ipostazierii filozofului antic drept sublim teolog, la Marsilio Ficino în special. În anexă, un comentariu al textelor lui Gheorghe de Trebizonda îndreptate împotriva traducerilor făcute de umaniști și a lui Theodor Gaza pune în lumină faptul că ele dezvăluie un moment de „tensiune dramatică între Orient și Occident, între gândirea tradițională și orientarea politico-religioasă imprumată filozofiei de un Platon”. *Cusanus și platonicienii italieni din Quattrocento* își propune să explice tardiva cunoaștere a operei distinșului cardinal în Italia.

O nouă perspectivă este deschisă istoriei ideilor în studiul *Cultura filozofică toscană și venetă în Quattrocento*, întrucât pe de o parte, dezvăluie fragilitatea ipotezei lui Renan despre averroismul padovan, opus unui platonism florentin, iar pe de altă parte indică noi domenii cercetării istorice. Punând în evidență faptul că între cele două zone culturale schimbul intelectual a fost continuu și fructuos, profesorul italian propune o deplasare a cercetării spre o altă zonă de tensiuni: aceea dintre școala florentină sau padovană și studiul liber al platonicienilor din Florența sau zona venetă. Anchilozat într-un „tecnicism exasperat”, învățământul este combătut de gânditori (care, arată Garin, trebuie incluși în istoria ideilor, așa cum se procedează cu operele „literare” ale unui Voltaire sau Rousseau); acești gânditori se ridică împotriva logicii și fizicii scolastice, recurgând la experiența creștină primitivă, la tradiții filozofice distincte de cea aristotelică, la preconizarea unei iubiri capabile să înlăture speculațiile seci teologice. Raportul dintre Veneția și Toscana nu se poate limita la cercetarea „opozității dintre literații florentini și filozofii padovani, ci se conturează și se luminează pe două planuri clar distinse, chiar dacă strâns legate între ele; de o parte, învățământul florentin (și pisan) în fața învățământului padovan; de alta, meditația unor Salutati, Bruni, Ficino în fața unor Donà, Barbaio, Bembo”. Conservatorismul padovan va cunoaște idealul elaborat de centrul mai tânăr din Florența prin intermediul unor tratate, tot așa cum retorismul unui Barbaio s-a văzut înlocuit, dacă nu în Padova, desigur în Ferrara și Veneția, de platonismul fician. *Gândirea lui Michelangelo* reliefează importanța pe care o deține în cadrul istoriei ideilor cercetarea gândirii unui artist care a fost, la un moment dat, cea mai autorizată voce a unei societăți. Risipind alegațiile specialiștilor care au vorbit de un „platonism” al lui Michelangelo, pornind de la atmosfera florentină (din care au eliminat conflictul de opinii), autorul redescoperă în versurile poetului și, mai ales, în creațiile pictorului și sculptorului un contact direct cu „frământarea istoriei”, care l-a făcut să imprime operei sale o notă

originală puternică: sensul se desprinde din expresiile pietrelor și ale culorilor ce formează un limbaj *in suo latino*.

Ultima parte a volumului grupează o analiză a unui *Manual de magie: Picatrix*, text arab cunoscut umanistilor italieni, ce dezvăluie o legătură strinsă între magie și speculația neoplatonică, precum și analogii grăitoare cu gândirea lui Ficino și preocupările „științifice” din secolul al XV-lea; o interpretare a textelor lui Ficino care denotă că la el astrologia apare ca o știință a vieții și ca o tehnică a conduitei umane — „*Elecțiunile*” și *problema astrologiei*; o reluare a problemei legăturii ce poate fi stabilită între preocupările științifice rinascimentale și aristotelism, în opinia lui Garin o greșită teză a istoriografiei contemporane care nu ține seama de faptul că „salutul de la finit la infinit, de la geocentrism la heliocentrism a fost determinat și făcut posibil de o nouă atitudine față de realitate, de o schimbare de orizont, de acea reinnoire culturală pe care tocmai o prea îngustă viziune despre continuitatea istorică pare să o elimine”. Noua știință se afirmă nu pe linia evoluției aristotelismului secolului al XIV-lea, ci în punctul în care converg activitatea critică a umanistilor și aportul „mecanic” al meseriașilor, „adică în punctul de întâlnire al tehnicilor mecanice cu cele istorico-filologice”. Nu umanismul s-a convertit la știință, ci înseși *studia humanitatis* au deschis drumul de acces spre matematică, medicină, filozofie; protestul lui Galileo împotriva ignoranței lui Aristotel în chestiuni matematice „distruge mitul unei unice cărți deținătoare a adevărului științific”, și acceptarea unei pluralități de doctrine pune capăt unei întregi tradiții și aceasta cu atât mai mult cu cât Renașterea nu a pornit numai din cunoașterea lui Platon, dar și a întregii fizici lichidate de Aristotel, aceea a lui Democrit, Epicur, Lucretius. Descoperirea unor noi continente și teoria copernicană au marcat o veritabilă revoluție — *Umanistii și știința*. Ultima contribuție, *Izvoare italiene ale istoriei științei*, propune, în fond, un adevărat program de lucru, atunci când, arătând convingător că specializarea excesivă contemporană s-a închis în limite prea înguste, autorul semnalează

utilitatea cercetării unor zone ignorate ale producției științifice italiene din secolele XIV-XVI: discuțiile privind clasificarea disciplinelor, ce apar în lucrări de logică și fizică, lucrări de astrologie, magie și alchimie, tratate tehnice elaborate de artiști și colaboratorii lor.

Vorbind, în acest ultim studiu, ca și în alte multe locuri, de „îndelungatele călătorii ale ideilor”, de „mutațiile filozofice” atestate în diversele domenii ale activității intelectuale, Eugenio Garin ridică adesea problema unor revizui ale schemelor ce stau, în prezent, în fața cercetării științifice. Sub acest raport, metodologic, opiniile profesorului italian sînt demne de a fi luate în considerație. Ele apar cu o deosebită pregnanță în paginile introductive ale studiului privitor la *Franciscanism și originile Renașterii*.

Eugenio Garin constată că erudiția contemporană evită, în mare parte, discutarea problemelor de ordin general, a chestiunilor care supun dezbaterii marile categorii și perioadele istorice ample. Explicabilă, într-o privință — și anume întrucît ocolește reluarea unor termeni care au ajuns să aibă un conținut arbitrar (ca umanismul, evul mediu, Renașterea, preschimbate în simple abstracțiuni) — această precauție împinge istoriografia într-un nou impas: ocolind utilizarea unor abstracțiuni, specialiștii sfîrșesc prin a introduce în circuitul cunoștințelor noastre alte abstracțiuni, de data aceasta aspecte particulare mărunte care par să fie desprinse de orice contingențe. Datul particular nu mai are nici o semnificație în afara cadrelor conceptuale, așa cum evitarea problemelor de mare anvergură duce la eliminarea conflictelor, a confruntărilor de opinii, întreaga istorie căpătînd un aspect static, lipsit de orice dramatism. Profesorul italian amintește, în acest punct, de remarca unui istoric englez care, ironizînd pe specialiștii care știu tot mai multe despre tot mai puțin, observa că toți cei care reduc istoria la simpla narare a faptelor sînt destinați să devină colecționari de timbre poștale. Soluția nu poate fi găsită decît în descoperirea constanțelor și a factorilor determinanți ai evoluției istoriei umane, care să dezvăluie pleșar sensul cursului evenimentelor și al de

plasărilor din viața colectivităților. Accentuând, aci ca și în alte studii din volumul de față, semnificația „confruntărilor”, a „conflictelor”, Eugenio Garin susține argumentat necesitatea reconstituirii unei istorii a ideilor care, depășind limitele unei istorii a doctrinelor filozofice, să poată reda cu autenticitate viața intelectuală a oamenilor de-a lungul secolelor. În acest sens, el precizează că „istoria oamenilor nu se desfășoară pe planuri lipsite de comunicare sau legate prin raporturi univoce”; uneori hegemonia o dețin artele figurative, alteori științele naturii sau preocupările morale și de aici necesitatea „de a face apel la izvoare diverse, de a utiliza măsuri felurite, de a conexe experiențe variate, de a regăsi raporturile, de a stabili ierarhiile. Este necesar nu numai de a nu izola, dar și de a ști cind e potrivit să fie privilegiate un tablou, o poezie lirică, un poem, un tratat sau, de ce nu?, un corpus de legi, o descoperire tehnică. Este necesar, mai presus de orice, de a nu separa în compartimente fixe multiplele manifestări ale activității umane, ci de a înmănunchea sursele lor unitare”.

Propunind istoricului o tematică atât de variată, ce implică o permanentă lărgire a orizontului cercetării, savantul italian nu trece sub tăcere nici țelul nobil pe care-l urmă-

rește, în fond, istoria. În volumul de față, readucând continuu în discuție semnificația termenului *umanism*, el afirmă că oricine se ocupă de istoria lucrurilor și nu de a vorbelor recunoaște că umanismul a fost inițial legat de viața politică a cetăților și că cei care au practicat acele *litterae humanae* au predat nu numai gramatica și retorica, ci și filozofia morală, politica și economia. Într-un articol din „Revue internationale de Philosophie” (1968, nr. 85—86: *Quel humanisme? Variations historiques*), Eugenio Garin preciza că revolta umanistilor a fost îndreptată nu împotriva scolasticii, ci împotriva unei logici și a unei fizici care anihilau bogăția experienței umane concrete; în acest fel, omul „conștient de finitudinea și fragilitatea sa, descoperind infinitul lumii fizice... a înțeles ce valoare complet nouă dobîndea actul de a se plasa « în centru », prin știința sa, prin intelect, prin capacitatea lui de a domina lucrurile prin muncă”. Subliniind necesitatea apărării unui atare ideal, în fața concepțiilor ce evocă arhetipuri, elaborate undeva în afara umanului și a istoriei, Eugenio Garin pune cu prisosință în lumină răspunderea ce revine interpretului trecutului în lumea contemporană.

Alexandru Dușu

„Romanoslavica” (Istorie), vol. XI (1965), 434 p.; vol. XIII (1966), 384 p.; vol. XV (1967), 352 p.; vol. XVI (1968), 465 p.

Am arătat cu alt prilej¹ împrejurările în care s-a constituit Asociația slaviștilor din Republica Socialistă România, de care se leagă apariția revistei „Romanoslavica”, făcând, totodată, și o sumară prezentare a numerelor și rubricilor de istorie ale acestei reviste de la prima apariție și pînă la 1964 inclusiv. În expunerea de față prezentăm în continuare conținutul articolelor de istorie apărute în numerele revistei la care ne referim, pe anii 1965—1968, păstrînd aceeași modalitate de tratare: probleme *social-economice*, probleme *politice*, probleme *culturale*, probleme de *istoriografie, texte și documente*.

Dintre problemele *social-economice*, care ocupă un spațiu mai restrîns comparativ cu numerele anterioare ale „Romanoslavicii”, remarcăm studiul Valeriei Costăchel² consacrat unor probleme de istorie socială din Moldova secolelor XIV—XVII; este vorba de cercetarea întreprinsă de autoare asupra categoriei sociale a *zemlenilor*. După ce arată mai întîi semnificația acestui termen la popoarele de limbă slavă, autoarea constată, pe baza analizei izvoarelor moldovenești, că denumirea de *zemleni* a fost dată țăranilor care posedau pămînt în proprietate individuală și care aveau obligația de a presta serviciul militar (fiind datori să execute lucrări diverse necesare

apărării țării). În Țara Românească, echivalentul moldovenesc al acestui termen era cel de *horeani*.

Un alt articol, interesant pentru istoria vechilor orașe moldovenești, îl constituie cel semnat de Al. Andronic³, în care, pe baza unor izvoare scrise, reușește să stabilească vechimea unor orașe din Moldova. Este vorba de așa-numita listă a orașelor mai importante din Europa orientală întocmită la sfîrșitul secolului al XIV-lea; orașele moldovenești semnalate în această listă sînt: Iași, Roman, Tg.-Neamț, Piatra-Neamț, Suceava, Siret etc. Autorul confirmă existența acestor orașe făcînd apel și la rezultatele cercetărilor arheologice care au fost întreprinse în unele dintre aceste centre urbane.

Un alt aspect al vieții sociale se referă la raporturile care au existat între unele popoare oprimate, în lupta lor comună pentru libertate la începutul secolului al XIX-lea⁴. Emigrarea popoarelor de la sudul Dunării la nordul ei la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului următor a continuat să preocupe pe cercetătorii care și-au

³ Orașe moldovenești în secolul al XIV-lea în lumina celor mai vechi izvoare rusești, „Romanoslavica”, XI (1965), p. 203—217.

⁴ Al. Vianu, Despre legăturile dintre revolta adallilor, răscoala srbilor și acțiunea organizată de Iordache Olimpiotul în vara anului 1815 în Țara Românească, „Romanoslavica”, XI (1965), p. 117—123.

¹ „Studii”, 1965, nr. 5, p. 117.

² Contribuții la istoria socială a Moldovei în secolele al XIV-lea—al XVII-lea, „Romanoslavica”, XI (1965), p. 155—165.

valorificat rezultatele obținute în numerele revistei pe care o prezentăm ⁵.

Problemele de economic sînt reprezentate prin două articole: unul tratează relațiile economice ale Țării Românești cu țările Peninsulei Balcanice în secolele XIV-XVI, o continuare a unei preocupări a aceluiași autor, ale cărei rezultate au fost publicate în numărul anterior al revistei „Romanoslavica”⁶; altul se referă la pierderile suferite de Moldova în anii 1812–1816, la furniturile către Poartă, potrivit datelor consulatului rus din Iași ⁷.

Problemele politice oglindite în „Romanoslavica” sînt mai numeroase și îmbrățișează, în timp, circa 6 secole. Unul dintre studiile publicate pune în discuție probleme de un remarcabil interes pentru perioada de început a statului feudal moldovenesc. Autorul încearcă să stabilească filiația voievozilor moldoveni despre care izvoarele narative din secolele XV-XVI dau informații divergente. A. Sacerdoțeanu demonstrează ⁸, pe baza unor documente transilvănene de epocă, că Sas nu era fiul voievozului Dragoș și că „mușatinii” Petru, Ștefan și Roman nu erau frați. Sas, Bogdan și Lațcu, considerați succesori ai lui Dragoș, au domnit simultan pe teritorii diferite cuprinse între Carpați și nordul Dunării.

Contactele dintre lumea protestantă și ortodoxă au constituit obiectul cercetărilor

lui Ș. Papacostea; în articolul său ⁹, el se ocupă de rolul pe care diaconul sîrb Dimitrie I-a jucat în istoria primelor contacte survenite între Wittemberg și Bizanț, fiind principalul intermediar al negocierilor din secolul al XVI-lea între conducătorii lumii protestante și ortodoxe. Dimitrie a fost o vreme la curtea lui Lăpușneanu, loc important al confruntărilor confesionale. A trebuit să se refugieze în timpul persecuțiilor declanșate de domn, al căror caracter antiluteranist este atestat pentru prima oară în relatările diacului amintit.

Epoca primului interregnum polonez și politica domnului moldovean Ioan Vodă a preocupat pe E. Lința; cunoscătoare a limbii polone, autoarea articolului la care ne referim ¹⁰ prezintă numeroase materiale documentare inedite de o mare importanță pentru istoria Moldovei în timpul voievozului pomenit.

Diferite aspecte ale relațiilor româno-sirbe dintre epoca lui Cuza și primul război mondial sînt tratate în mai multe studii: unul, semnat de C. C. Giurescu, se ocupă de transportul prin România la 1862 a armelor sîrbești ¹¹, al doilea tratează despre agențiile diplomatice de la București și Belgrad între 1863 și 1866 ¹².

În cadrul aceleiași tematici, N. Ciachir schițează în studiul său ¹³ tabloul relațiilor româno-sirbe între 1875 și 1878. Pe baza unor fonduri de documente variate, autorul scoate în evidență atitudinea pozitivă a României față de lupta de eliberare a popoarelor din Balcani de sub stăpînirea otomană.

Atitudinea fermă, curajoasă a lui Nicolae Iorga în favoarea Serbiei vecine, convingerea sa adîncă în victoria dreptății și în înfrîngerea pînă la urmă a monarhiei habsburgice sînt

⁵ D. G. Ionescu, *Așezarea coloniștilor bulgari în orașul Buzău și împrejurimi între 1792 și 1833*, „Romanoslavica”, XI (1965), p. 137–152; C. Velichi, *Emigrări la nord și sud de Dunăre în perioada 1828–1834*, „Romanoslavica”, XI (1965), p. 67–114.

⁶ D. C. Giurescu, *Relațiile economice ale Țării Românești cu țările Peninsulei Balcanice în sec. XIV–XVI*, „Romanoslavica”, XI (1965), p. 167–199.

⁷ Al. Vianu, *Pierderile suferite de Moldova în anii 1812–1816, la furniturile către Poartă, după datele consulatului Rusiei din Iași*, „Romanoslavica”, XI (1965), p. 323–333.

⁸ A. Sacerdoțeanu, *Succesiunea domnilor Moldovei pînă la Alexandru cel Bun. Pe baza documentelor din secolul al XIV-lea și a cronicilor românești din sec. al XV-lea și al XVI-lea scrise în limba slavonă*, „Romanoslavica”, XI (1965), p. 219–235.

⁹ Diaconul sîrb Dimitrie și penetrația Reformei în Moldova, „Romanoslavica”, XV (1967), f. 211–218.

¹⁰ *Materiale inedite privitoare la epoca primului interregnum polonez și la politica domnului moldovean Ion Vodă (1572–1574)*, „Romanoslavica”, XI (1965), p. 287–310.

¹¹ *Tranzitul armelor sîrbești prin România sub Cuza Vodă (1862)*, „Romanoslavica”, XI (1965), p. 33–63.

¹² G. G. Florescu, *Agențiile diplomatice de la București și Belgrad (1863–1866). Contribuții la studiul relațiilor politice româno-sirbe*, „Romanoslavica”, XI (1965), p. 125–135.

¹³ *Date noi despre relațiile româno-sirbe în perioada premergătoare și în timpul războiului pentru independență*, „Romanoslavica”, XV (1967), p. 133–146.

scoase în evidență în articolul lui I. Scurtu¹⁴; autorul subliniază, documentat, această pagină luminoasă a activității marelui nostru istoric, care a înțeles să apere cu condeii o țară, un popor de partea căruia se afla dreptatea.

În sfârșit, un articol de istorie politică contemporană referitor la insurecția armată din august 1944¹⁵ încheie seria problemelor politice din ultimele numere ale „Romanoslavicii”.

Importanța crescândă ce se acordă, mai ales în vremea din urmă, problemelor de istorie a culturii se oglindește și în numerele ultime ale revistei pe care o prezentăm, prin numărul mare al studiilor dedicate aspectelor culturii noastre medievale. Rolul lui Nicodim de la Tismana în cultura românească veche a reținut atenția lui E. Lăzărescu¹⁶, care reușește să prezinte în adevărata sa lumină activitatea culturală și politică a ilustrului prelat, fondatorul mănăstirilor Vodița (1372) și Tismana (1378). Studiul pomenit este foarte prețios prin noile indicații privitoare la izvoarele celor două fundații ale lui Nicodim..

Două studii ale unor cercetători străini se referă unul la caracteristicile etnice sud-est europene ale unor expresii din secolele XIV — XV¹⁷, inclusiv la Nicodim de la Tismana și la Grigore Țamblac, iar celălalt la unele balcanisme din slava veche¹⁸.

Și, pentru a rămâne la Nicodim de la Tismana, menționăm articolul lui Ion Radu Mircea¹⁹ despre *Tetraevangelul* fondatorului

Vodiței și Tismanei, manuscris sigur datat și unul dintre rarele surse ilustrând condițiile vieții literare și artistice românești de la începutul secolului al XV-lea.

Circumstanțele apariției și difuzării primelor texte scrise relative la Vlad Țepeș sînt repuse în discuție în studiul lui Ș. Papacostea²⁰; autorul arată că apariția acestor povestiri coincide, cronologic, cu refugiu în Transilvania al voievodului muntean.

Cunoscutul umanist polonez de origine italiană Filippo Buonaccorsi, care a trăit și și-a scris opera sa în a doua jumătate a secolului al XV-lea, s-a ocupat, printre altele, și de sensul de roman sau de origine romană a volohilor; I. C. Chițimia arată în studiul său²¹ că Buonaccorsi este primul care în opera sa *Istoria regelui Vladislav* vorbește de unitatea teritorială a poporului român locuind în cele trei provincii istorice românești.

Actele redactate în limba polonă de cancelaria Moldovei (corespondență diplomatică cu suveranii și marii demnitari din Polonia) în secolele XVI — XVII au fost cercetate de E. Lința²²; potrivit părerii autoarei, aceste acte constituie un capitol aparte al diplomatiei române vechi, diplomatica polono-română.

Alte studii de mai mare sau mai mică întindere în care se dezbate unele aspecte din istoria cărților scot în evidență, o dată mai mult, atenția sporită de care se bucură în ultima vreme cercetarea problemelor de istorie a culturii românești²³.

Problemele de istoriografie și-au găsit, în numerele revistei prezentate, un cadru adecvat nu numai prin studii ca cel ce se referă la

¹⁴ Nicolae Iorga și atacarea Serbiei de către Austro-Ungaria, „Romanoslavica”, XV (1967), p. 147—156.

¹⁵ N. Ciachir, *Mărturii despre importanța insurecției armate din august 1944*, „Romanoslavica”, XI (1965), p. 5—13.

¹⁶ Nicodim de la Tismana și rolul său în cultura veche românească, I (pînă la 1385), „Romanoslavica”, XI (1965), f. 237—282.

¹⁷ D. Radojičić (Novi-Sad), „Bulgaralbanitoblahos” et „serbalbanitoblahos” — deux caractéristiques ethniques du sud-est européen du XIV-e et XV-e siècles, „Romanoslavica”, XIII (1966), p. 77—79.

¹⁸ J. Kurz (Praga), *Quelques remarques sur les balkanisms en vieux slave*, „Romanoslavica”, XIII (1966), f. 81—84.

¹⁹ Cel mai vechi manuscris miniat din Țara Românească, *Tetraevangelul* popii Nicodim (1404—1405), „Romanoslavica”, XIII (1966), p. 203—221.

²⁰ Cu privire la geneza și răspîndirea povestirilor scrise despre faptele lui Vlad Țepeș, „Romanoslavica”, XIII (1966), p. 159—168.

²¹ Umanistul polonez Filippo Buonaccorsi-Callimachus și originea latină a poporului român, „Romanoslavica”, XV (1967), p. 203—211.

²² Documente în limba polonă emise de cancelariile domnilor români (sec. al XVI-lea și al XVII-lea), „Romanoslavica”, XIII (1966), p. 169—188.

²³ P. Olteanu, „Postila de Neagovo” în lumina „Cazaniei” a diaconului Coresi (circa 1564), „Romanoslavica”, XIII (1966), p. 105—133; D. Strungaru, *Începuturile lexicografiei românești*, „Romanoslavica”, XII (1966), p. 141—158.

raportul dintre istoriografia română veche (secolul al XV-lea — începutul secolului al XVII-lea) și cea bizantino-slavă ²⁴, dar și prin reliefarea într-o serie de studii a activității istoriografice a lui I. Bogdan. O rubrică specială din „Romanoslavica” (XIII) este rezervată cercetărilor privind moștenirea științifică a marelui slavist ²⁵.

Numerele prezentate mai cuprind și alte rubrici care grupează materiale interesante. Pomenim în primul rând rubrica *Texte și documente*, unde sînt publicate numeroase acte emise de cancelariile noastre voievodale ²⁶, inscripții ²⁷, scrisori particulare ²⁸ etc.

Materiale interesante se găsesc și în celelalte rubrici ale revistei: *discuții, critică și bibliografie, cronici*, privind congrese sau conferințe internaționale ale slavistilor etc.

Ultimul număr (XVI) al „Romanoslavicii” apărut în anul 1968 conține referate și comunicări prezentate la cel de-al VI-lea Congres internațional al slavistilor, ținut la Praga între 7 și 13 august 1968.

În afara articolelor din cadrul rubricilor de lingvistică, istoria slavisticii și literatură, volumul cuprinde și o rubrică de istorie, cu

trei studii, consacrate contactelor dintre istoriografia română și cehă în problema formării poporului român ²⁹, influenței culturii romane provinciale asupra culturii slavilor ³⁰ și contribuției României la eliberarea Cehoslovaciei în anii 1944—1945 ³¹.

După cum observăm și altă dată ³², și de data aceasta consemnăm că cele trei numere ale „Romanoslavicii” au un cuprins variat și atractiv. Uneori numerele sînt diferențiate pe discipline (numărul XI a fost rezervat în întregime istoriei; numerele XII și XIV, filologiei și lingvisticii), alteori același număr cuprinde probleme diferite (istorie, filologie etc.), în cadrul unor rubrici diferențiate. Această inconsecvență creează o oarecare deosebire între diferitele numere ale revistei sub raportul variației și al atractivității conținutului științific.

În încheiere, considerăm că cele patru numere ale revistei cu conținut de istorie se înscriu, din punct de vedere științific, pe linia mereu ascendentă înregistrată de numerele anterioare, reflectînd activitatea susținută în domeniul slavisticii din patria noastră.

Șt. Olteanu

²⁴ G. Mihăilă, *Istoriografia română veche (secolul al XVI-lea — începutul secolului al XVII-lea) în raport cu istoriografia bizantină și slavă*, „Romanoslavica”, XV (1967), p. 157—202.

²⁵ Acad. E. Petrovici, *Locul lui Ioan Bogdan în știința românească*, „Romanoslavica”, XIII (1966), p. 17—24; acad. P. Constantinescu-Iași și C. N. Velichi, *Ioan Bogdan-istoric*, ibidem, p. 25—36; V. Costăchel, *Contribuția lui Ioan Bogdan la studiul instituțiilor medievale românești*, ibidem, p. 55—64 etc.

²⁶ C. Bălan, P. Cernovodeanu, *Documente inedite slavo-române din Țara Românească din veacurile al XVI-lea și al XVII-lea*, „Romanoslavica”, XI (1965), p. 333—335; D. Gh. Ionescu, *Un pergament slavon din prima jumătate a secolului al XVII-lea*, ibidem, XIII (1966), p. 367—370; Tr. Ionescu-Nișcov, *Două acte de cancelarie de la Ștefan Mîțgă*, ibidem, XV (1967), p. 245—254 etc.

²⁷ Al. Andronic, *Stema cu pisanie de pe turnul clopotniță al mănăstirii Trei Ierarhi din Iași*, „Romanoslavica”, XV (1967), p. 255—258.

²⁸ S. Costin, *Un episod din lupta diplomatică pentru independența de stat a României. Pe marginea unei scrisori confidențiale a lui G. C. Filipescu, agentul României în Rusia la 1874*, „Romanoslavica”, XV (1967), p. 237—244.

²⁹ Tr. Ionescu-Nișcov, *Contacte între istoriografia română și cehă în problema formării poporului român*, „Romanoslavica”, 1968 (XVI), p. 409—446.

³⁰ M. Comșa, *Influența culturii romane provinciale asupra culturii slavilor în epoca formării statelor*, „Romanoslavica”, 1968 (XVI), 447—460.

³¹ N. Ciachir, *Contribuția României la eliberarea Cehoslovaciei (1944—1945)*, „Romanoslavica”, 1968 (XVI), p. 461—465.

³² „Studii”, 1965, nr. 5, p. 1 177.

ISTORIA ROMÂNIEI

CONSTANTIN C. GIURESCU, *Istoricul orașului Brăila*, Edit. științifică, București, 1968, 373 p., 60 de figuri în text și 2 hărți

Lucrarea a apărut cu prilejul împlinirii a 600 de ani de la prima mențiune documentară, directă și precisă a numelui Brăilei, privilegiul comercial acordat de Vlaicu Vodă la 20 ianuarie 1368 negustorilor brașoveni. Cartea cuprinde o introducere bibliografică, în care autorul face o prezentare critică și completă a articolelor și lucrărilor publicate până acum despre trecutul și prezentul Brăilei, după care urmează cele 18 capitole ale volumului, începând cu cadrul fizic și cu primele știri ce le avem înainte de epoca istorică și până la Brăila construcției socialiste.

Arheologii ar putea reproșa profesorului Giurescu că trece puțin prea repede peste perioada cuprinsă între paleolitic și epoca migrațiilor inclusiv. Noi considerăm că numărul de pagini acordat acestui răstimp face ca expunerea să fie completă și echilibrată pentru cele 300 de pagini ale volumului, găsind aici întreaga informație necesară. Pentru cei ce ar voi să intre în amănunte, care ar fi îngreuiat un volum ca cel de față, autorul dă numeroase trimiteri în josul paginilor. Ele se referă la rezultatele săpăturilor făcute de harnicul colectiv de cercetători de la muzeul orașului Brăila și de la muzeul fost regional, de la Galați.

Deși prima mențiune documentară expresă este cea amintită mai sus (1368), autorul menționează numele alterat al orașului sub forma Drinago (emendat Brillago) în izvorul spaniol *Libro del conocimiento*, ce datează din jurul anului 1350. Desigur, viitoarele săpături arheologice din interiorul orașului vor dovedi prezența și continuitatea așezării și în secolele XII-XIII, după cum nu este exclus ca în unele portulane sau lucrări geografice arabe etc. să se găsească vreo mențiune clară a orașului, care a existat, fără îndoială, și înainte de întemeierea Țării Românești. De altfel, însuși privilegiul lui Vlaicu ce întărește drepturile negustorilor brașoveni amintește că aceștia le au de foarte multă vreme (ab antiquis). Brăila apare apoi ca un mare centru de import și important punct pescăresc. Un act oficial turcesc arată că în 1520 veneau la Brăila corăbii de la Trebizonda, Caffa, Sinope, Sam-sun, Istanbul etc., după cum alte izvoare menționează vase ce vin de la Genova, Veneția și Dubrovnik. Autorul dă, pe baza documentelor, o întreagă listă a mărfurilor ce se importau și se exportau prin portul Brăila, ca și a negustorilor de diferite naționalități ce făceau comerț aici, arătând și drumurile ce porneau de la acest port dunărean spre a se bifurca spre interiorul țării. Se expun apoi toate evenimentele politice și militare în legătură cu Brăila, până la căderea ei sub turci (1540).

Interesantă este istoria Brăilei sub stăpânirea otomană. autorul subliniind că nici acum

viața comercială nu a murit, după cum și populația românească a orașului a rămas să locuiască mai departe aici. Se dau datele cele mai semnificative asupra evoluției teritoriului raialei Brăilei și asupra evenimentelor politice mai de seamă din această cea mai mare raia turcească din Țara Românească (uneori a avut 55 de sate și siliști). Reținem mai ales știrile despre administrația turcească a orașului și a raialei Brăilei și despre viața lor economică. Cifrele pe care le atestă documentele sînt deadreptul impresionante. De exemplu în perioada 1812–1817 s-a exportat la Istanbul, numai griu, circa 18 000 de tone, în afară de alte cereale (orz, mei) sau făină. Un izvor armean arată că pe la 1800, în cele două țări românești — centrul cel mare fiind la Brăila — se fierbeau în vase circa 80 000 de vite mari și mulțime de berbeci pînă la topirea lor completă. Cervișul astfel preparat se punea în burduri de vacă ce cîntăreau un chintal fiecare și se exportau (p. 107). Interesante și noi în istoriografia românească sînt multe din datele referitoare la șantierul naval de la Brăila, cu o existență documentar dovedită din ultimul sfert al secolului al XVIII-lea, dar de bună seamă mult mai vechi. Ceea ce atestă intensul comerț făcut prin acest port este faptul că Brăila era centrul care fixa prețul cerealelor, ca și al coloniilor — cafea, zahăr, măsline, stafide etc.

Documentat, pitoresc și impresionant sînt prezentate evenimentele politice în legătură cu Brăila în perioada 1540–1829, cum ar fi sosirea lui Petru Rareș și a lui Alexandru Lăpușneanu, campaniile lui Ioan Vodă și Mihai Viteazul, refugiul lui Alexandru Iliș și al lui Vasile Lupu, luptele și asediile orașului în timpul războaielor ruso-turce de la finele secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea ș.a. Dar evenimentul hotărîtor care a determinat viitoarea soartă a orașului a fost războiul ruso-turc din 1828–1829. În numai cinci zile de la declararea lui de către ruși (26 aprilie) începe asediul Brăilei (1 mai). Cetatea, superioară Vidinului, se apăra cu 278 de tunuri și cu o flotă de 28 de canoniere. Zilnic au lucrat pentru săparea tranșeeilor 1 700 de țărani, luați din satele vecine. Cu datele necesare, viu și expresiv se arată cucerirea și

apoi dărmarea acestei cetăți turcești, care a ținut sub amenințare trei sute de ani Țara Românească și Moldova. Interesante și foarte necesare sînt precizările făcute asupra mitropoliei Proilavei (Brăilei).

Deosebit de pregnantă este expunerea dezvoltării economice a Brăilei în perioada 1829–1848. Se poate spune pe bună dreptate că în acest răstimp nici unul dintre orașele noastre nu și-a sporit veniturile, economia și populația ca Brăila și Galați. Impresionante sînt cifrele referitoare la numărul de vase ce intrau în fiecare an în port, ca și acelea ce arată valoarea și diversitatea mărfurilor sau a țărilor spre care se îndreptau acum produsele românești. Pe baze strict documentare, autorul prezintă popularea orașului cu români, mulți veniți din Transilvania, apoi cu emigranți din sudul Dunării, bulgari, greci, albanezi ș.a. Sistematic este expusă dezvoltarea orașului sub raport edificitar și cultural. Cu deosebit interes urmărește cititorul și primele încercări făcute de emigranții balcanici de a alcătui cete armate, care să treacă Dunărea și să dezlănțuie o răscoală generală în Imperiul otoman, elementul motor fiind aici colonia bulgară din oraș. Tot atît de documentate sînt expunerile ce privesc Brăila în timpul revoluției din 1848, în vremea Unirii și sub domnia lui Cuza Vodă. Viața economică în această perioadă este tratată cu multă competență, pretutindeni datele cifrice, furnizate din plin de către autor, fiind elocvente. Capitole consistente sînt consacrate dezvoltării Brăilei în perioada 1878–1916, în timpul primului război mondial, în răstimpul dintre cele două războaie și în timpul celui de-al doilea război mondial, marcîndu-se progresele făcute în industrie, comerț, politică și subliniindu-se mișcările muncitorești, situația elementelor minoritare — greci, bulgari, armeni — care au avut o atitudine loială față de statul român, presa și mișcarea socialistă, viața culturală ș.a. Lucrarea se încheie cu capitolul Brăila construcției socialiste, în care renaștem pulsul trepidant al dezvoltării orașului contemporan. Un indice foarte amănunțit ușurează consultarea volumului, care, alături de o bogată ilustrație, mai cuprinde o hartă a vechii raiale și o schiță a dezvoltării

orașului după planurile din 1789, 1834, 1867, ca și după cele actuale.

În general vorbind, puține din orașele noastre au un istoric al lor. Monografia Brăilei poate servi drept model ca plan, mijloace de informație, împărțirea materialului în capitole, mod de redactare etc. Fără îndoială, materialele documentare nu lipsesc nici pentru Brăila și nici pentru alte orașe ale noastre care nu au până acum un istoric al lor. Bineînțeles, dezvoltarea și folosirea acestora din urmă nu este un lucru ușor. Trebuie o mare putere de discernămint, un deosebit simț critic și o cunoaștere profundă a întregii istorii românești pentru a le găsi și a le înțelege, pentru a sesiza care sînt elementele cele mai importante și amănuntele cele mai caracteristice ce trebuie reținute și apreciate. Altfel lucrarea ar apărea sub forma unui amalgam de date și fapte, fără gradația necesară, fără accente și sublinieri, fără comentarii critice, competente, totul pierzîndu-se în marea unui material uniform ce nu reține pe cititor. Desigur, îndelunga experiență științifică a profesorului C. C. Giurescu, bogata sa documentare și stilul său clar și captivant fac din monografia unui oraș o carte ce te reține de la primele pagini, lectorul putînd cunoaște viața acestui important centru românesc sub toate aspectele ei. Ceea ce este mai important este că autorul utilizează și aici o bogată informație inedită (documente din arhivele vieneze, din bogata arhivă Cuza ș.a.), care completează multe din golurile existente pînă acum în informația noastră. În ciuda unor neînsemnate lipsuri datorate folosirii articolelor lui Semilian despre istoria presei brăilene sau ale lui N. Vasilescu despre teatru (care nu amintește despre spectacolele din 1867 — 1868 ale trupei lui Iorgu Caragiale cu subiecte din viața și luptele emigrației bulgare și grecești — Caragiale scriind el însuși două din aceste piese), lucrarea profesorului Giurescu rămîne un îndrumător pentru cei ce vor să facă istoricul orașelor noastre, un studiu temeinic, o monografie completă, atât de necesară și care vine să umple un gol de mult simțit în istoriografia noastră.

M. C. STĂNESCU, *Gh. M. Vasilescu*, Edit. politică, București, 1968, 287 p.

Monografia elaborată de M. C. Stănescu se înscrie în șirul lucrărilor menite a evoca figura unor reprezentanți de frunte ai proletariatului român. Ea luminează nu numai viața și activitatea acestui militant comunist, ci și o serie de chestiuni social-economice și politice specifice epocii în care a trăit Gh. M. Vasilescu. Prin editarea acestei lucrări, autorul prezintă publicului cititor biografia completă a unui dintre militanții care au avut un rol de seamă în făurirea Partidului Comunist Român.

Pentru înțelegerea împrejurărilor în care s-au format concepțiile social-economice și politice ale lui Gh. M. Vasilescu, M. C. Stănescu conturează trăsăturile esențiale ale realității românești specifice ultimului deceniu al secolului trecut și primelor două decenii ale secolului nostru. Se remarcă, astfel, contactul timpuriu al acestui militant cu mișcarea socialistă din România și rolul ei în plasarea lui Gh. M. Vasilescu pe pozițiile avansate ale luptei pentru transformarea revoluționară a orînduirii capitaliste din România.

Un merit deosebit al acestei lucrări îl reprezintă explicarea locului și a rolului lui Gh. M. Vasilescu în lupta pentru întemeierea P.C.R. În legătură cu aceasta remarcăm cadrul larg în care este explicat acest fenomen, precum și sublinierea rolului unor militanți apropiați prin idealuri de Gh. M. Vasilescu, a căror activitate pînă nu de mult era mai puțin cunoscută. Interesantă și plină de frământări este activitatea politică a lui Gh. M. Vasilescu după crearea P.C.R. pînă la sfîrșitul vieții sale — în martie 1929 —, pe care autorul o înfățișează în mai multe capitole.

Ceea ce ni se pare a fi demn de subliniat în chip deosebit — fapt remarcat, de altfel, de autor — este ipostaza inedită de ziarist comunist a lui Gh. M. Vasilescu. Între 1908, cînd publica primul articol în „România muncitoare”, și 1929, cînd semna ultimul său articol în „Tribuna funcționarului”, Gh. M. Vasilescu realizează o bogată producție publicistică.

Constantin N. Velichi

www.dacoromanica.ro

Numeroasele articole răspândite în presa muncitorească — fragmente din cele mai elocvente selecționate de autor cu discernămint și încorporate în monografie — dezvăluie un militant revoluționar plin de talent, animat de idealul luptei pentru transformarea revoluționară a orinduirii capitaliste. În numeroasele și variatele sale articole, Gh. M. Vasilescu abordează și tratează problemele fundamentale ale proletariatului român în lumina concepției marxist-leniniste, protestează împotriva împilărilor și abuzurilor generate de orinduirea capitalistă, apără pe toți luptătorii pentru o cauză dreaptă. Articolele sale sînt o mărturie edificatoare asupra luptei desfășurate pentru organizarea clasei muncitoare și pentru combaterea oportunismului și reformismului din mișcarea muncitorească.

Nu putem încheia rindurile noastre fără a saluta inaugurarea colecției „Evocări“ și a remarca faptul că monografia lui M. C. Stănescu — printre primele de acest gen — este o contribuție valoroasă ce ne ajută la cunoașterea vieții agitate și frământate a acestui militant comunist.

Apostol Stan

NICOLAE CIACHIR, *România în sud-estul Europei (1848 — 1886)*, Edit. politică, București, 1968, 240 p.

Cartea de care ne ocupăm este în primul rînd importantă prin aceea că prezintă istoria țării noastre în strînsă legătură cu evenimentele și transformările care s-au petrecut în această parte a Europei, căutînd să scoată în evidență rolul activ și pozitiv pe care România l-a jucat în perioada 1848 — 1886 în contextul relațiilor dintre statele sud-estului european. Lucrarea cuprinde șapte capitole, precedate de o introducere în care autorul face o scurtă trecere în revistă a evoluției contactelor și relațiilor, din ce în ce mai strînse de-a lungul veacurilor, dintre țările române și popoarele balcanice, bazate, începînd cu a doua jumătate a secolului al XIV-lea, pe necesitatea de a lupta împotriva pericolului otoman, iar mai tîrziu de a scutura jugul turcesc și de

a crea, pe ruinele Imperiului otoman în descompunere, state naționale independente.

Încă de la început autorul evidențiază faptul că la mijlocul secolului al XIX-lea Principatele Române au ajuns să constituie, datorită situației mai bune pe care o aveau față de Imperiul otoman, mai ales după tratatul de la Paris din 1856, precum și datorită ajutorului dat mișcărilor revoluționare din Balcani, un puternic centru al luptei pentru emanciparea națională a popoarelor din sud-estul Europei de sub jugul otoman. Deși în perioada de după 1859 România era un stat mic, aflat în fața unor importante probleme de ordin intern și extern și trebuind să ducă o politică prudentă și plină de tact, ea nu a pregetat să ajute din punct de vedere politic, militar și cultural luptele de emancipare ale bulgarilor și albanezilor, iar alături de Serbia, Grecia și Muntenegru să lupte direct pentru independența deplină atît a sa, cît și a celorlalte popoare balcanice. O mare parte a activității revoluționare și culturale a patrioților bulgari, albanezi etc. s-a desfășurat, datorită persecuțiilor stăpînirii otomane, în România, avînd îngăduința autorităților românești și sprijinul larg al poporului nostru. Ospitalitatea acordată revoluționarilor din Balcani de către statul nostru a fost constantă, deși uneori guvernul român a avut complicații pe plan diplomatic din cauza presiunilor și protestelor marilor puteri. România era conștientă că lupta pentru obținerea independenței sale naționale nu se putea realiza decît printr-o conjugare a eforturilor țării noastre cu ale celorlalte popoare din această regiune a Europei; folosind în același timp contradicțiile generate de interesele deosebite ale marilor puteri în rezolvarea chestiunii orientale. Datorită condițiilor create luptei pentru redobîndirea națională a popoarelor lor, mulți patrioți balcanici, care au activat în România, au considerat țara noastră ca a doua lor patrie. România a contribuit la dezvoltarea luptei popoarelor balcanice pentru independență națională și indirect, prin exemplul pe care îl dădea acestor popoare. Astfel lupta dusă de poporul nostru pentru Unirea Principatelor și succesul ei, ca și măsurile adoptate pe plan intern și extern de România

În timpul domniei lui Cuza, care au constituit tot atîția pași importanți pe calea obținerii deplinei independențe, au dat un imbold luptei popoarelor sud-dunărene pentru emanciparea lor politică, arătîndu-le calea ce aveau de urmat.

Contribuția pe care țara noastră a adus-o la eliberarea națională a popoarelor balcanice de sub stăpînirea otomană a culminat cu jertfele materiale și de sînge pe care poporul nostru le-a dat în războiul din 1877 — 1878. Lucrarea evidențiază faptul că prezența trupelor române la sud de Dunăre alături de armata rusă a făcut ca balanța victoriei să încline mai repede de partea popoarelor care luptau avînd în frunte Rusia. Prin aceasta, poporul nostru a cîștigat nu numai independența propriei sale patrii, ci a ajutat direct la eliberarea mai multor popoare balcanice de sub jugul otoman. Se relevă că războiul din 1877 — 1878, care a reunit pe cîmpul de luptă români, sîrbi, bulgari, muntenegreni alături de ruși, a reprezentat cea mai importantă etapă în lupta popoarelor din sud-estul Europei împotriva dominației turcești. În ultimul capitol al lucrării autorul scoate în evidență prestigiul crescînd al României în sud-estul Europei după 1878. El s-a datorat politicii de înțelegere și realism duse de statul nostru față de statele balcanice.

Dorim să subliniem totodată că un merit însemnat al cărții lui N. Ciachir îl constituie faptul că folosește în mare măsură documente inedite din arhivele din țară și din străinătate, care aruncă uneori o lumină nouă asupra evenimentelor prezentate. Ea reprezintă o contribuție de seamă la istoria relațiilor țării noastre cu popoarele vecine și prietene din Peninsula Balcanică în secolul trecut.

Valeriu Stan

GRIGORE PLOEȘTEANU și TRAIAN DUȘA, *O pagină de istorie. Biserica de lemn din Tîrgu-Mureș*, Tîrgu-Mureș, Comitetul de cultură și artă al municipiului Tîrgu-Mureș, 50 p.

Deși valorificarea trecutului nostru cultural se operează pe o arie foarte largă, pentru

care se pun ample mijloace la dispoziție, multe dintre monumentele noastre istorice mai cer a fi studiate îndeaproape, pentru a face obiectul unor studii particulare.

Vechea biserică de lemn din Tîrgu-Mureș, pe care „a evocat-o Mihai Eminescu” și „a remarcat-o Nicolae Iorga”, a fost de curînd beneficiara unui astfel de studiu.

După o scurtă, dar bine documentată, prezentare a momentului politic — trecerea Transilvaniei sub stăpînirea Habsburgilor — și social-religios — frămîntările revoluționare, în care se include și răscoala lui Horia —, autorii insistă asupra elementului românesc care a jucat un rol în viața economică a Tîrgu-Mureșului din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, reprezentat cu deosebire de familiile Moldovan, Grecu, Stoian sau Bucur.

Uneia din aceste familii îi aparține comerciantul Hagi Stoian Constantin, membru al Companiei grecești din Transilvania, care va fi ctitorul bisericii ortodoxe ridicate din lemn la Tîrgu-Mureș spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea.

Orașul Tîrgu-Mureș pare să fi adăpostit încă din timpul lui Mihai Viteazul un paraclis românesc în partea de nord a bisericii reformate.

În 1750, românii din Tîrgu-Mureș primeau un teren pentru o biserică de rit ortodox, ce va deveni peste puțin biserica unită, numărîndu-l printre slujitorii altarului ei și pe viitorul episcop al Blajului Ion Bob. Biserica a fost mistuită de incendiu în 1780, fapt consemnat de Petru Maior în *Istoria bisericii românilor*.

Reprezentant al comunității destul de numeroase de ortodocși din Tîrgu-Mureș, negustorul Stoian Hagi Constantin obține cu destule dificultăți din partea administrației orașului, în 1793, permisiunea de a construi un locaș de cult pe un teren pe care îl donase el însuși comunității.

Din punct de vedere arhitectonic, biserica, purtînd hramul Sf. Arhanghel Mihail, se înscrie printre bisericile de lemn atît de frecvent întîlnite pe teritoriul Transilvaniei în secolele XVIII — XIX. Construită din birne de brad cioplite și îmbinate după sistemul tradițional, întîlnit și azi în satele de munte ale regiunii, în „coadă de rîndunică”, biserica

urmează un plan longitudinal, cu altar pentagonal, cu bolta semicilindrică întinzându-se deasupra naosului și pronaosului. Bolta susține un acoperiș de șindrilă în două ape.

Autorii atrag atenția deosebită asupra pridvorului bisericii, care prezintă analogii cu cel al bisericii din Sfîngeorgiu de Mureș, și asupra turnului-clopotniță baroc, asemănător ca factură cu cel al bisericii romano-catolice din Tirgu-Mureș, mai vechi cu o jumătate de secol. Autorii emit ipoteza că atît pridvorul, cît și clopotnița ar fi construcții mai tîrzii, datînd probabil din 1814, an în care biserica a fost și zugrăvită. Informațiile de detaliu asupra arhitecturii și asupra picturii din 1814, care mai poartă semnătura zugravilor, fac obiectul unei minuțioase expunerii însoțite de judicioase aprecieri de valoare.

La comentariile autorilor se adaugă 35 de ilustrații și reproduceri în afară de text, ca și planul bisericii, al fațadei acesteia și al secțiunii longitudinale, elemente necesare unui lector de mai mare exigență. Lucrarea se sprijină pe izvoare cercetate în Arhivele statului, în arhiva bisericii reformate și în ceea ce privește a Proto-popiatului ortodox din Tirgu-Mureș, ca și pe materiale editate, însumînd 47 de trimiteri bibliografice.

Răspunzînd scopului pe care autorii și-l vor fi propus, și anume acela de a pune la îndemîna unui larg număr de cititori o monografie scrisă cu probitate, lucrarea de care ne ocupăm prezintă cu mult simț al echilibrului cele două aspecte ale monumentului tirgu-mureșean, cel istoric-cultural și cel artistic.

Marina Lupăș-Vlasiu

ISTORIA UNIVERSALĂ

VRANOUSIS LEANDROS, 'Ιστορικά και τοπογραφικά τοῦ μεσαιωνικοῦ Κάστρου τῶν Ἰωαννίνων (Aspecte istorice și topografice ale castrului medieval din Ianina), Atena, 1968, 88 p. + XV planșe

Trecutul orașului Ianina din Epirul Greciei a constituit într-o anumită măsură o temă de istorie universală. Existența unui castru la Ianina este menționată în anul 1082 de Ana Comnena. Cercetările privitoare la această veche așezare bizantină sînt variate și numeroase. L. Vranousis examinează mărturiile izvoarelor începînd din secolul al XI-lea pînă la începutul secolului al XX-lea, relevă rolul castrului sub dominația turcă, rezistența populației grecești, organizarea administrativă și instituțiile bisericești, conchizînd că Ianina a fost o redută istorică a poporului grec.

Amintim aici faptul că Ianina figurează cu mai multe semnificații și în istoria poporului român. Mulți greci, negustori și cărturari din Ianina s-au așezat în țările române, unde au

găsit un mediu prielnic pentru activitatea lor. Originar din Ianina a fost, de pildă, spătarul Zotu Țigara, cu a cărui cheltuială s-a copiat, din porunca lui Petru Șchiopul (1574 — 1579, 1582 — 1591), *Cronograful lui Dorotei al Monemvasiei*, care cuprinde importante știri cu privire la curtea domnească din Moldova. Un călător francez scria din București în 1793 că negustorii din Ianina stabiliți în Țara Românească nutreau idei revoluționare, traducînd și răspîndind *Drepturile omului* (Hurmuzaki, Supl. I/2, p. 94).

Gheorghe Cronț

JACQUES BERTIN, *Sémiologie graphique. Les diagrammes — les réseaux — les cartes*, Edit. Mouton, Paris — La Haye, 1967, 431 p. + pl.

Profesorul Jacques Bertin, director de studii la secția a 6-a a Școlii de înalte studii din Paris, este inițiatorul unei noi tehnici grafico-matematice, aplicabilă ca instrument

auxiliar vizual oricărui domeniu de cercetare, inclusiv științelor istorice. Principiile acestei „semiologii grafice” — așa cum a denumit-o autorul ei — sînt pe larg expuse într-o lucrare de sinteză, suficient de accesibilă, însoțită de numeroase diagrame și reprezentări cartografice. După J. Bertin, semiologia definește reprezentarea grafică în raport cu alte sisteme de semnalizare — ținînd seama de specificul fiecărui caz —, stabilind corespondența dintre sensibilitatea vizuală și elementele informației. Această tehnică comportă, așadar, o tratare a informației suficient de simplă și generală pentru ca fiecare cercetător să o poată aplica în orîșice circumstanță.

În lucrarea sa, autorul expune regulile reprezentării grafice — concretizată prin diagrame și ilustrații cartografice —, înfățișînd construcțiile operaționale (tabelul curbilor, fișierul-imagine, matrița ordonabilă)¹ menite a demonstra utilitatea desenului matematic, ca mijloc comod de a nota, reține și compara multiplele informații necesare aprofundării unei probleme.

În domeniul istoriei, tratarea grafică a conținutului informațional oferă posibilitatea cuprinderii într-un timp vizual, cu o deplină precizie matematică, a unui ansamblu de fenomene aparținînd sferelor social-economică, politică și chiar culturală. Ca exemple, J. Bertin prezintă o serie de analize înfăptuite în cele trei direcții enunțate: în domeniul social-economic, a supus semiologiei grafice aprovizionarea cu grîne a Parisului între anii 1561 — 1563, vitezele de parcurs ale caravelor spaniole spre America în secolul al XVI-lea, angajările de marinari pentru Antile în portul La Rochelle (1634 — 1715)²

¹ J. Bertin revine asupra acestor mijloace de tratare grafică și în cadrul articolelor *Généralisation du traitement graphique de l'information*, în „Annales. Economies-Sociétés-Civilisations”, 24 (1969), nr. 1, p. 70—101, și *Le traitement graphique de l'information*, în publicația franceză „Atomes”, nr. 269/oct. 1969, p. 599—603.

² O altă aplicare a tehnicii semiologiei grafice în istoria maritimă, la J. Bertin, R. Lamontagne și Fr. Vergneault, *Traitement graphique d'une information: Les marines de France et de Grande Bretagne (1697 — 1747)*, în ibidem, 22 (1967), nr. 5, p. 991—1 004.

și evoluția demografică a Europei (1848 — 1940); în domeniul politic, autorul a atacat subiecte foarte diferite, cum ar fi, de pildă, expansiunea europeană în jurul anului 1000, direcțiile Reconquistei spaniole (sec. XIII XV), evoluția politică a Europei între 1848 — 1914, cuprinzînd faza revoluțiilor de la 1848, a preponderenței franceze (1852 — 1861), a celei germane (1871 — 1890) și a creării sistemelor de alianță între marile puteri (1890 — 1914); în sfîrșit, sub raport cultural, J. Bertin a tratat difuzarea tiparului în Europa între 1471 — 1500, precum și răspîndirea protestantismului și reacția contra reformei în secolul al XVI-lea. Toate aceste fenomene complexe și-au găsit astfel o formă de expresie simplificată (redușă la grafice și desene ce țin seama de particularitățile „seriale” ale evenimentelor), menită a oferi oricărui cercetător posibilitatea de a percepe vizual, într-o imagine globolă, rezultatul investigațiilor în sectoarele cele mai diverse.

Interesantă din punct de vedere al sistematizării cunoștințelor, noua tehnică a semiologiei grafice preconizată de J. Bertin își poate găsi aplicabilitatea — după aprecierea noastră — nu numai în domeniul cercetării științifice propriu-zise, dar și ca metodă pedagogică, în învățămînt, oferind elevilor și studenților posibilități de memorizare mai eficiente a unor noțiuni teoretice abstracte din orîșice domeniu al activității umane.

Paul Cernovodeanu

JEAN IMBERT, *La peine de mort*, Edit. Armand Colin, Paris, 1967, 201 p.

Într-o frumoasă prezentare tipografică a colecției Armand Colin din Paris a apărut, nu de mult, un volum intitulat *Pedeapsa cu moartea*, operă a prof. Jean Imbert, de la Facultatea de drept și economie din Paris, un adînc cunoscător atît al problemelor de drept penal, cît și a celor de istorie a dreptului.

Așa cum însuși autorul o spune, lucrarea cuprinde pagini de istorie și de actualitate a

acestei instituții, pedeapsa cu moartea. Scrisă într-un stil curgător, lucrarea de față, deși prezentată cu o solidă documentare, însoțită de numeroase date statistice, se citește cu plăcere, cu pasiune chiar.

Dezbaterile asupra justificării pedepsei cu moartea au un lung istoric. La ele au participat nu numai juriști, ci și numeroși gînditori celebri din trecut; este suficient să amintim numele lui Voltaire, Guizot, Victor Hugo sau, foarte recent, Albert Camus.

De aceea autorul nu reia întreaga discuție, ci își propune numai să umple o lacună de informație, înfățișându-ne, în mod documentat, un istoric al pedepsei cu moartea în general, mai cu seamă în lumea apuseană, arătînd ce infracțiuni a sancționat ea și în ce condiții a dispărut din unele legislații.

Autorul este aboluționist. El militează în această direcție cu convingerea că istoricul nu este un robot, ci el are obligația de a-și exprima propria sa părere în problemele mari care frămîntă omenirea, în epoca sa.

Aruncînd o privire asupra întregii istorii, el găsește multe asemănări între instituțiile popoarelor din lumea veche, din epoca medievală și din timpurile moderne.

Jean Imbert afirmă că „istoria pedepsei cu moartea nu se desfășoară nici în același ritm, nici după o schemă identică, în toate civilizațiile” (p. 13). Această teză este exactă în măsura în care exprimă inevitabilele variații legate de gradul de civilizație al societății respective și de unele împrejurări speciale, care pot schimba cursul evenimentelor politice și, în consecință, și sensul legislațiilor. Dar îndărătul lor există o linie generală de dezvoltare, ca expresie a unui determinism istoric mai profund, de care autorul lucrării de față nu se preocupă, ceea ce constituie una din lipsurile poziției sale în această problemă.

II

Lucrarea de care mă ocup aici are meritul de a aduce o contribuție valoroasă la cunoașterea istoriei dreptului penal în lumea veche și în Franța. Cu privire la aria geografică nu putem să nu remarcăm însă o gravă lacună față de titlul general al lucrării: excluderea din cercetare a istoriei pedepsei cu moartea

la bizantini și la popoarele din răsăritul Europei. O asemenea limitare a subiectului nu-și poate găsi o explicație rațională. Rarele incursiuni pe care autorul le face totuși în istoria pedepsei cu moartea în alte țări decît cele cuprinse în carte sînt și sumare și nu îndeajuns de concludente. Pentru cunoașterea istoricului pedepsei cu moartea în țările din răsăritul Europei, socotim că ar fi fost util, și instructiv în același timp, să se studieze, într-un capitol separat, legislația bizantină, cu toate înfrîngirile pe care aceasta le-a exercitat asupra tuturor țărilor cu care a venit în contact, direct sau indirect.

Lucrarea lui Jean Imbert, deși ne înfățișează infracțiuni grave cu caracter religios, sancționate cu pedeapsa capitală, atît în lumea veche, cît și în evul mediu francez, nu stăruie îndeajuns și nu scoate în evidență rolul pe care biserica l-a jucat în viața statelor în trecut.

III

La noi, pedeapsa capitală a trecut prin mai multe faze. Suprimată prin Codul penal din 1864, ea a fost reintrodusă în anul 1938, printr-o dispoziție constituțională. După cel de-al doilea război mondial, pedeapsa capitală a fost aplicată, numai în cazuri restrînse, unor infracțiuni cu caracter politic, în strînsă legătură cu purtarea războiului.

În prezent, Codul penal din 21 iunie 1968, pus în aplicare pe data de 1 ianuarie 1969, prevede pedeapsa capitală (art. 54) numai ca o măsură cu caracter excepțional, care urmează să se aplice infracțiunilor deosebit de grave, anume prevăzute de lege. Ea nu poate fi aplicată infractorului care nu a împlinit vîrsta de 18 ani și nici femeii gravide, sau aceleia care avea un copil sub 3 ani, la data săvîrșirii infracțiunii susceptibile de pedeapsa capitală.

Pedeapsa cu moartea aplicată în felul acesta apare ca deplin justificată pentru că, după cum spunea atît de sugestiv Michel de l'Hospital, „membrul bolnav trebuie tăiat cînd nu mai sînt speranțe de vindecare”. Or, în condițiile date, mijloacele de acțiune de care dispune societatea noastră nu ne dau încă putința de a recupera integral pe cei care au fost în stare să săvîrșească o crimă abomina-

bilă. Societatea noastră trebuie să acționeze pentru a asigura însă o rezolvare progresivă a problemelor legate de pedepsa capitală, rezolvarea prin cunoașterea și mai adâncă a mecanismului și mobilelor crimei, prin punerea la punct a metodelor de prevenire a acestora și de recuperare a infractorilor, dar mai ales printr-o dezvoltare morală și materială a întregii societăți.

Este punctul de vedere care lipsește din lucrare prof. Imbert, de care ne-am ocupat aici.

Tudor Voinea

FRANÇOIS LEBRUN, *Le XVII-e siècle*, Armand Colin, Paris, 1967, 377 (—379) p. cu h.

În încercarea de sinteză asupra secolului al XVII-lea, succintă, de altfel, așa cum o arată cele mai puțin de 400 de pagini, F. Lebrun caută, așa cum o mărturisește în prefață, să ne înfățișeze „realități... complexe ale unei istorii totale”. Istorie totală, pentru că autorul nu se limitează numai la Franța, ci extinde aria expunerii sale și la celelalte state și continente. Istorie totală, de asemenea, pentru că, în afara personalităților, bătăliilor și tratatelor, adică în afara istoriei numită astăzi evenimentțială, autorul face efortul de a cuprinde în sinteza sa cât mai mult din viața societății în secolul al XVII-lea.

O problemă dificilă care se pune este aceea a unei delimitări cronologice precise. Pentru Franța, într-adevăr, secolul al XVII-lea poate fi acela care începe cu anul 1610, când se încheie domnia lui Henric al IV-lea, și se sfârșește cu 1715, anul în care a murit Ludovic al XIV-lea și s-a pus capăt la ceea ce istoria a numit „preponderența franceză”. Pentru celelalte țări ale continentului nostru, la fel ca pentru Asia, America, Africa, limitele cronologice de mai sus sînt foarte greu de aplicat, deoarece nici măcar din punctul de vedere al istoriei politice ele nu au o semnificație deosebită. Dar delimitarea amintită este discutabilă și din punctul de vedere al istoriei economice.

Autorul arată că, din acest punct de vedere, primele 3—4 decenii ale secolului al XVII-lea aparțin mai degrabă secolului al XVI-lea, caracterizat prin expansiunea maritimă la scara întregii planete și prin fluxul bogățiilor lumii noi spre Europa. După 1640 pînă către 1730, deci aproape un secol, dar cu limite diferite de al XVII-lea, a urmat o perioadă considerată ca „un tot marcat de semnul depresiei și al marasmului”. Afirmație ce ni se pare hazardată, dacă ne gîndim că spațiului grafic cuprinzînd analiza istoriei economice a întregii lumi s-au rezervat doar cîteva zeci de pagini. Desigur, dat fiind profilul sintezei sale, autorul nu putea să rezerve un spațiu mai mare analizelor economice și de conjunctură, dar tocmai de aceea — credem noi — el trebuia să se ferească de judecăți cu un caracter atît de peremptoriu ca cea de mai sus. În continuare, F. Lebrun arată că rezerve de ordin cronologic pot fi făcute și în ce privește istoria „mentalităților”. Punctele de separare nu sînt nici în 1600 și nici în 1700, ci în anii 1620 — 1640, cînd s-au impus rezultatele cercetărilor lui Galileu și Descartes, rezultate ce au dus la formarea mentalității științifice și la marea mutație intelectuală a timpurilor moderne. În sfîrșit, anul 1563, anul de încheiere a conciliului de la Trent (conciliul contrareformei), și 1648, anul păcii vestfalice, care a pus capăt ultimului mare războiu religios din Europa, au cu totul altă semnificație, din punctul de vedere al istoriei politico-religioase, decît anii indicînd începutul și sfîrșitul secolului al XVII-lea.

Cu toate aceste neajunsuri, necesitatea de a asigura totuși un cadru expunerii istorice a determinat pe autor să aleagă ca limite cronologice date rotunde, care însă nu au decît o valoare pur indicativă. Astfel el va expune istoria societății omenеști într-o perioadă care începe în jurul anului 1600 și se sfârșește în jurul anului 1700 (sau chiar în anii 1714 — 1715 pentru Anglia, Franța și istoria relațiilor internaționale).

În lucrarea sa, F. Lebrun stăruie deosebit asupra unor fapte istorice majore din istoria Europei: revoluția din Anglia și activitatea lui Cromwell ca șef al republicii burgheze engleze; domnia lui Ludovic al XIV-lea și lupta

pentru hegemonie pe continent; oprirea ultimei mari ofensive otomane în Europa centrală; consolidarea statului rus sub Petru cel Mare. Autorul subliniază de asemenea marea confruntare pentru stăpânirea mărilor și pentru colonii, confruntare care a avut ca principali protagoniști Olanda, Anglia și Franța. Trecând la istoria extraeuropeană, F. Lebrun se oprește în primul rând la Asia, continent cu state imense și civilizații străvechi care în secolul al XVII-lea au ajuns pe noi culmi ale dezvoltării lor economice și politice. India în timpul lui Aurengzeb, China sub domnia lui K'ang-hi, cel mai important împărat al dinastiei Tsing, Japonia în perioada de început a erei shogun-ilor Tokugawa sînt momentele mai importante din istoria Asiei asupra cărora se îndreaptă atenția autorului. F. Lebrun ne

dă apoi o istorie succintă a colonizării europene în cele două Americi, precum și o istorie a continentului african. Autorul subliniază că spre Africa încep să se îndrepte tot mai mult, începînd din secolul al XVII-lea, negustori de sclavi negri, în căutare de mînă de lucru care să pună în valoare în mod gratuit marile resurse ale coloniilor europene din America.

Însoțită de tabele cronologice, de hărți și de un tabel cu populația estimată a cîtorva din statele europene mai importante la începutul și la finele secolului, sinteza lui F. Lebrun constituie o lucrare utilă, care orientează și în același timp formează un cadru istoric general pentru cercetătorul istoriei secolului al XVII-lea.

S. Columbeanu

„Studii”, revistă de istorie, publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei — de informare științifică — sumarul este completat cu rubricile: Probleme ale istoriografiei contemporane (studii documentare), Discuții, Viața științifică, Recenzii, Revista revistelor, Însemnări, Note bibliografice, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sînt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri, în 4 exemplare, trimerile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de exemplare de extrase gratuit.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1, București.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

STUDII – REVISTĂ DE ISTORIE
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHIE
DACIA. REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES
ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE – CLUJ
ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE – IAȘI
STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
– SERIA ARTA PLASTICĂ
– SERIA TEATRU – MUZICĂ – CINEMATOGRAFIE
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
STUDII CLASICE

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- D. BERGIU, *Arta traco-getică*, „Biblioteca de arheologie XIV”, 1969, 234 p., 31 lei.
- GHEORGHE CRONȚ, *Instituții medievale românești. Înfrățirea de moșie, jurătorii*, „Biblioteca istorică XVIII”, 1969, 245 p., 14 lei.
- ȘTEFAN OLTEANU, CONSTANTIN ȘERBAN, *Meșteșugurile din Țara Românească în evul mediu*, „Biblioteca istorică XX”, 1969, 460 p., 27 lei.
- ILIE CORFUS, *Agricultura Țării Românești în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, „Biblioteca istorică XXI”, 1969, 460 p., 27 lei.
- * * * *Documenta Romaniae Historica*, B. Țara Românească, vol. XXII (1626—1629), red. resp. A. Oțetea și D. Prodan, 1969, 864 p., 44 lei; vol. XXIII (1630—1632), volum întocmit de Damaschin Mioc, 1969, 830 p., 43 lei.
- * * * *Documenta Romaniae Historica*, A. Moldova, vol. XIX (1626—1628), volum întocmit de Haralambie Chirca, 1969, 799 p., 40 lei.
- NICOLAE STOICA DE HAȚEG, *Cronica Banatului*, „Cronicile medievale ale României VII”, studiu și editie de Damaschin Mioc, 1969, 365 p., 24 lei.
- CONSTANTIN C. GIURĂȘCU, *Istoricul podgoriei Odoheștilor din cele mai vechi timpuri până la 1513* (cu 124 documente inedite 1626—1864 și 3 reproduceri), „Biblioteca istorică XIX”, 1969, 551 p., 32 lei.
- ILEANA PETRESCU, *Documente privind revoluția din 1848 în Oltenia*, „Documente istorice II”, Centrul de istorie, filologie și etnografie, Craiova, 1969, 315 p., 21 lei.
- H. H. STAHL, *Les anciennes communautés villageoises roumaines. Asservissement et pénétration capitaliste*, „Bibliotheca Historica Romaniae VI”, 1969, 254 p., 17,50 lei.

